ÚRSKURÐUR
ÓBYGGÐANEFNDAR

Mál nr. 4/2020

Hvannahlíð

ÓBYGGÐANEFND

22. desember 2020

EFNISYFIRLIT

1 ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD 1
2 MÁLSMEÐFERÐ 2
2.1 Hlutverk óbyggðanefndar 2
2.2 Barðastrandarsýslur (svæði 10C) teknar til meðferðar 2
2.3 Lýstar kröfur og kynning 4
2.4 Mál nr. 4/2020, Hvannahlíð 4
3 KRÖFUGERÐ 8
3.1 Krafa íslenska ríkisins 8
3.2 Krafa vegna Múla 8
4 GÖGN OG GAGNAÖFLUN 9
4.1 Inngangur 9
4.2 Rannsóknarskylda óbyggðanefndar 9
4.3 Vettvangsferð 10
4.4 Skýrslutökur 10
5 SAGA LANDSVÆÐA 11
5.1 Landnám 11
5.2 Afréttir og afréttarnot 12
5.3 Hvannahlíð 12
5.4 Nærliggjandi og tengd svæði 21
5.4.1 Reykhólar 21
5.4.2 Kollabúðir 47
5.4.3 Múli/Múlakot í Þorskafirði 50
5.4.4 Hjallar 54
5.4.5 Djúpidalur 56
5.4.6 Kirkjuból í Langadal 58
5.4.7 Bakkasel í Langadal 62
5.4.8 Staður á Reykjanesi 64
6 SJÓNARMIÐ AÐILA 70
6.1 Íslenska ríkið 70
6.2 Gagnaðili íslenska ríkisins 70
6.2.1 Múli 70
7 NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR 73
7.1 Efnisskipan og sameiginleg atriði 73
7.1.1 Almennar niðurstöður óbyggðanefndar 73
7.1.2 Dómafordæmi í þjóðlendumálum 73
7.1.2.1 Stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunar frá 1776 75
7.2 Landnám 79

7.3 Hvannahlíð 80
7.3.1 Inngangur 80
7.3.2 Niðurstaða 81
7.3.2.1 Afmörkun 81
7.3.2.2 Eignarréttarleg staða 88
7.4 Um málskostnað 95
8 ÚRSKURÐARORÐ 97
VIÐAUKI: ALMENNAR NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR I
FYLGISKJAL I: AÐILASKRÁ LXXXVII
FYLGISKJAL II: SKJALASKRÁ LXXXVIII
a) Efnisflokkuð skjalaskrá LXXXVIII
b) Skjalaskrá í númeraröð CII
FYLGISKJAL III: KORT CXVII

1 ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD

Þriðjudaginn 22. desember 2020 er tekið fyrir mál nr. 4/2020, Hvannahlíð, og í því kveðinn upp svohljóðandi

ÚRSKURÐUR

Úrskurð þennan kveða upp Allan V. Magnússon, Hulda Árnadóttir og Aðalheiður Jóhannsdóttir.

Aðilar máls eru:[1]

Fjármála- og efnahagsráðherra f.h. íslenska ríkisins vegna þjóðlendu.

(Edda Andradóttir lögmaður.)

Pálína S. Pálsdóttir vegna Múla.

(Magnús Davíð Norðdahl lögmaður.)

[1] Sjá einnig aðilaskrá (fylgiskjal I).

2 MÁLSMEÐFERÐ

2.1 Hlutverk óbyggðanefndar

Hinn 1. júlí 1998 tóku gildi lög um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Lögin kveða á um að starfa skuli óbyggðanefnd sem hafi með höndum eftirfarandi hlutverk skv. 7. gr:

a) Að kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
b) Að skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
c) Að úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Af ákvæði 7. gr. leiðir að gildistaka laganna og úrskurðir óbyggðanefndar fela ekki í sér afstöðu til réttinda einstakra aðila yfir eignarlandi eða hver séu mörk milli eignarlanda og leiða ekki til neinna breytinga þar á.

2.2 Barðastrandarsýslur (svæði 10C) teknar til meðferðar

Með bréfi dagsettu 12. nóvember 2015 tilkynnti óbyggðanefnd fjármála- og efnahagsráðherra að ákveðið hefði verið, vegna knappra fjárheimilda nefndarinnar og að höfðu samráði við sérfræðinga á Þjóðskjalasafni Íslands, að skipta svæði 10 í þrennt, þ.e. svæði 10A, 10B og 10C. Landsvæði það sem hér er til umfjöllunar, eftir þessa breytingu, er auðkennt sem svæði 10C, þ.e. Barðastrandarsýslur.

Með bréfi dagsettu 9. nóvember 2018 var fjármála- og efnahagsráðherra tilkynnt um ákvörðun óbyggðanefndar um að taka til umfjöllunar svæði 10C, sbr. 8. gr., 1. mgr. 10. gr. og 1. mgr. 11. gr. laga nr. 58/1998 og veittur frestur til 15. febrúar 2019 til að lýsa kröfum um þjóðlendur á svæðinu, væri um slíkar kröfur að ræða.

Landsvæði þetta, hið fjórtánda í röðinni hjá óbyggðanefnd,[2] tekur til Reykhólahrepps, Vesturbyggðar og Tálknafjarðarhrepps.

Við skiptingu svæðis 10 voru mörk svæða 10B og 10C miðuð við sýslumörk Ísafjarðarsýslna og Barðastrandarsýslna og svæðamörkin teiknuð inn á kort á grundvelli stafrænna gagna frá Landmælingum Íslands um legu sýslumarkanna. Við meðferð máls nr. 3/2020 á svæði 10C aflaði óbyggðanefnd upplýsinga frá Veðurstofu Íslands um legu vatnaskila við sýslumörkin. Af þeim var ljóst að vatnaskilin lágu ýmist aðeins sunnar eða norðar en sýslumörkin, eins og þau höfðu verið dregin upp á grundvelli fyrrgreindra gagna frá Landmælingum Íslands. Þar sem gagnaðilar íslenska ríkisins í máli nr. 3/2020 miðuðu kröfur sínar að norðanverðu við vatnaskil, varð ljóst að kröfurnar náðu á nokkrum stöðum norður fyrir sýslumörk og þar með mörk milli svæða 10C og 10B eins og þau höfðu verið skilgreind. Vegna þessa ákvað óbyggðanefnd á fundi 27. október 2020, að höfðu samráði við lögmenn aðila, að breyta mörkum milli svæða 10C og 10B

[2] Upphaflega var landinu skipt í ellefu svæði við málsmeðferð nefndarinnar. Svæðum 7, 8 og 9 var öllum skipt í tvennt á síðari stigum, þ.e. svæði 7A, 7B, 8A, 8B, 9A og 9B. Svæði 10 var síðan skipt í þrennt, þ.e. svæði 10A, 10B og 10C. Svæði 10C var tekið fyrir á undan svæði 10B og var hið fjórtánda í röðinni þegar þarna var komið sögu.

til samræmis við legu vatnaskila, að því marki sem kröfur gagnaðila ríkisins í máli nr. 3/2020 á svæði 10C miðuðust við þau. Breytingin tók því einungis til þess hluta svæðamarkanna þar sem kröfur gagnaðila ríkisins í umræddu máli miðuðust við vatnaskil en ekki sýslumörk. Lögmenn voru upplýstir um breytinguna með tölvupósti 30. október 2020 og í kjölfarið aðlagaði íslenska ríkið kröfur sínar að breyttum svæðamörkum, bæði á svæði 10C og 10B.[3] Breytingin var gerð með það fyrir augum að hægt væri að fjalla í einu máli um kröfur viðkomandi gagnaðila ríkisins, til hagsbóta fyrir þá. Að öðrum kosti þyrftu þeir einnig að gera kröfur til lítilla svæða innan svæðis 10B til þess að halda kröfum sínum til streitu. Auk þess var við ákvarðanatökuna höfð hliðsjón af því að svæðið norðan þess hluta svæðamarkanna sem breytingin tók til var, rétt eins og svæðið sunnan þeirra, undirorpið þjóðlendukröfu að langmestu leyti.

Að teknu tilliti til framangreindra breytinga afmarkast svæði 10C svo við málsmeðferð óbyggðanefndar: Að suðaustanverðu afmarkast svæðið af mörkum Reykhólahrepps og Dalabyggðar, sem jafnframt eru sýslumörk milli Austur-Barðastrandarsýslu og Dalasýslu. Þessum sýslu- og sveitarfélagamörkum er fylgt frá hafi til norðausturs að mörkum Reykhólahrepps og Strandabyggðar, þar sem jafnframt eru sýslumörk milli Austur-Barðastrandarsýslu og Strandasýslu. Þaðan er norðurmörkum Austur-Barðastrandarsýslu, sem jafnframt eru norðurmörk Reykhólahrepps, fylgt til vesturs allt þar til komið er að þeim stað þar sem vatnaskil milli Skálmarfjarðar og Ísafjarðardjúps skera sýslumörkin. Þaðan er vatnaskilum milli Skálmarfjarðar og Ísafjarðardjúps fylgt til vesturs að vatnaskilum milli Vattarfjarðar og Ísafjarðardjúps og þeim svo fylgt til vesturs að þeim stað þar sem þau beygja til suðvesturs frá norðurmörkum Austur-Barðastrandarsýslu, sem jafnframt eru norðurmörk Reykhólahrepps, skammt vestan við punkt í 673 m hæð. Þaðan er sýslumörkunum fylgt til vesturs allt þar til komið er að norðausturmörkum Vestur-Barðastrandarsýslu, sem jafnframt eru norðausturmörk Vesturbyggðar. Þaðan er síðastnefndum sýslu- og sveitarfélagamörkum fylgt til vesturs að hafi. Að öðru leyti, þ.e. að vestan- og sunnanverðu, afmarkast svæðið af hafi.

Að teknu tilliti til framvindu gagnaöflunar og fleiri atriða var frestur fjármála- og efnahagsráðherra til að lýsa kröfum á svæðinu tvívegis framlengdur að beiðni íslenska ríkisins, síðast til 15. apríl 2019.

Hlutaðeigandi sýslumannsembætti og sveitarfélögum var tilkynnt um ákvörðun óbyggðanefndar um að taka svæðið til meðferðar og gerð grein fyrir framhaldinu.

[3] Kröfulýsing fjármála- og efnahagsráðherra f.h. íslenska ríkisins á svæði 10B barst óbyggðanefnd 16. september 2020 og þar var gerð krafa um þjóðlendu við svæðamörkin. Það svæði kemur því einnig til meðferðar óbyggðanefndar en frestur gagnaðila íslenska ríkisins til að lýsa kröfum á svæði 10B er til 1. febrúar 2021.

2.3 Lýstar kröfur og kynning

Kröfulýsingar fjármála- og efnahagsráðherra, fyrir hönd íslenska ríkisins, um þjóðlendur á svæði 10C bárust óbyggðanefnd 15. apríl 2019. Óbyggðanefnd birti tilkynningu um málsmeðferð á svæðinu og útdrátt úr kröfum ríkisins, ásamt uppdrætti, í Lögbirtingablaðinu 30. sama mánaðar, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Skorað var á þá sem teldu til eignarréttinda á því landsvæði sem félli innan kröfusvæðis ríkisins að lýsa kröfum sínum fyrir óbyggðanefnd í síðasta lagi 16. ágúst 2019. Þá kom fram að yfirlýsingu um kröfugerð og málsmeðferð kynni að verða þinglýst á þær fasteignir á svæðinu sem skráðar væru í þinglýsingabók og málið varðaði, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Útdráttur úr efni tilkynningarinnar var birtur með auglýsingum í dagblöðum, sbr. sama lagaákvæði.

Kynningargögn um kröfu fjármála- og efnahagsráðherra voru gerð aðgengileg almenningi á skrifstofum sveitarfélaganna Vesturbyggðar og Reykhólahrepps,[4] og á skrifstofum sýslumannsins á Vestfjörðum á Hólmavík, Ísafirði og Patreksfirði, auk þess sem þau voru birt á vefsíðu óbyggðanefndar. Tálknafjarðarhreppi var jafnframt tilkynnt um þjóðlendukröfur ríkisins og kröfulýsingarfrest gagnaðila, auk þess sem fréttatilkynning var send út um þjóðlendukröfur ríkisins, kröfulýsingarfrest og hvar kynningargögn væru aðgengileg. Morgunblaðið, héraðsfréttablaðið Vestfirðir og vefurinn Bæjarins besta (bb.is) fjölluðu um þjóðlendukröfurnar 10.–24. maí 2019. Kröfulýsingarfrestur annarra en íslenska ríkisins var síðar framlengdur tvisvar, síðast til 15. nóvember 2019.

Gefið var út yfirlit yfir lýstar kröfur að loknum kröfulýsingarfresti ásamt uppdrætti. Lögboðin kynning fór fram með því að yfirlit og uppdráttur lágu frammi á skrifstofum Vesturbyggðar og Reykhólahrepps, og á skrifstofum sýslumannsins á Vestfjörðum á Hólmavík, Ísafirði og Patreksfirði frá 12. desember 2019 til og með 24. janúar 2020, sbr. 12. gr. laga nr. 58/1998. Athugasemdafrestur var til 31. janúar 2020. Kynningargögnin voru jafnframt aðgengileg á skrifstofu óbyggðanefndar og vefsíðu nefndarinnar. Engar athugasemdir bárust fyrir lok athugasemdafrests.

Kröfugerð fjármála- og efnahagsráðherra, fyrir hönd íslenska ríkisins, tók til fjögurra aðgreindra svæða. Á móti bárust átta kröfulýsingar ýmissa aðila sem sumar sköruðust.

2.4 Mál nr. 4/2020, Hvannahlíð

Vegna heimsfaraldurs Covid-19 og í samræmi við tilmæli íslenskra yfirvalda og almannavarna vegna hans var fyrstu fyrirtöku mála á svæði 10C, sem fyrirhuguð var um miðjan mars 2020, frestað. Þess í stað var lögmönnum og fulltrúum málsaðila á svæði 10C send tilkynning 12. mars 2020 um ýmis atriði sem til stóð að fjalla um við fyrirtökuna. Tilkynnt var um skiptingu svæðisins í fjögur mál, þ.e. mál nr. 1/2020, Bæjarbjarg; mál nr. 2/2020, Austurhluti fyrrum Barðastrandarhrepps; mál nr. 3/2020,

[4] Ekki voru gerðar kröfur af hálfu fjármála- og efnahagsráðherra innan marka Tálknafjarðarhrepps.

Skálmardalsheiði;[5] og mál nr. 4/2020, Hvannahlíð. Gerð var grein fyrir skipan óbyggðanefndar í málunum og að hana skipuðu í máli nr. 4/2020 Allan V. Magnússon, Hulda Árnadóttir og Aðalheiður Jóhannsdóttir. Farið var yfir ýmis atriði varðandi gagnaöflun nefndarinnar og lögmenn og fulltrúar málsaðila minntir á rafrænt gagnasvæði óbyggðanefndar, sem þeir höfðu áður fengið upplýsingar um, þar sem þeir fengu aðgang að öllum málsskjölum og kröfulínukortum. Upplýst var að gripið hefði verið til ráðstafana svo að gagnaöflun Þjóðskjalasafnsins og önnur rannsókn málanna hjá nefndinni héldu áfram, þrátt fyrir samfélagslegar takmarkanir og aðgerðir vegna heimsfaraldurs Covid-19. Einnig var sérstaklega vakin athygli á ákvæði 17. gr. þjóðlendulaga um samnýtingu á sérfræðiaðstoð o.fl. Þá var því beint til lögmanna að kanna hvort ljúka mætti málinu að einhverju eða öllu leyti með sátt, sbr. 15. gr. þjóðlendulaga. Farið var yfir áætlun um framvindu málsmeðferðar á svæðinu sem sett var fram með fyrirvara um framvindu gagnaöflunar og umfang mála þegar henni yrði lokið. Lögmenn og fulltrúar málsaðila voru beðnir að láta vita ef þeir hefðu athugasemdir við framangreint fyrirkomulag og eins við skiptingu svæðisins í mál og skipan nefndarinnar en engar athugasemdir bárust.

Við fyrstu fyrirtöku mála á svæði 10C, sem haldin var sameiginlega vegna allra málanna 9. júní 2020, var farið yfir forsögu meðferðar svæðis 10C og kynningu krafna aðila. Farið var yfir ýmis atriði sem lögmenn höfðu áður verið upplýstir um með framangreindri tilkynningu 12. mars 2020, greint frá stöðu gagnaöflunar og lögð fram skjöl ásamt skjalaskrá. Þeir lögmenn sem ekki höfðu skilað umboði frá umbjóðendum sínum voru beðnir að gera það við fyrsta tækifæri. Því var beint til lögmanna að kanna hvort ljúka mætti málinu með sátt, sbr. 15. gr. þjóðlendulaga. Í því sambandi var bent á að aflað hefði verið upplýsinga um vatnaskil frá Veðurstofu Íslands og þeim varpað inn á kröfulínukort málsins. Lögmaður íslenska ríkisins upplýsti að til skoðunar væri hvort unnt væri að sætta málið eða samræma kröfulínur að einhverju leyti. Farið var yfir framhald málsmeðferðar og upplýst að stefnt væri að vettvangsferð síðsumars. Leitað var álits lögmanna á því hvort til greina kæmi að málflutningur og skýrslutökur færu fram samhliða vettvangsferð og greinargerðum yrði þar með skilað fyrir vettvangsferð, með fyrirvara um að áform um lok kerfisbundinnar gagnaöflunar stæðust. Lögmenn lýstu sig samþykka því með þeim fyrirvara. Lögmenn voru beðnir að kanna, í samráði við umbjóðendur sína, hvað þeir teldu helst þurfa að skoða í vettvangsferð og hvernig því yrði best komið við. Loks var athygli lögmanna vakin á því að 13. maí 2020 hefðu tekið gildi lög nr. 34/2020 um breytingu á þjóðlendulögum. Í því sambandi var sérstaklega bent á að í breytingunum fælist m.a. að óbyggðanefnd gæti heimilað íslenska ríkinu að auka við kröfur sínar í máli sem til meðferðar væri hjá nefndinni, væri það ekki metið ríkinu til vanrækslu að hafa ekki gert kröfur sínar í einu lagi í öndverðu og hinar auknu kröfur seinkuðu ekki málsmeðferð um of að mati

[5] Málsheitinu var síðar breytt í Skálmardalsheiði og hluti Þingmannaheiðar, sbr. umfjöllun um fimmtu fyrirtöku hér síðar.

nefndarinnar skv. 6. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga, sbr. b-lið 4. gr. laga nr. 34/2020. Í ljósi skilyrðis um að auknar kröfur seinkuðu ekki málsmeðferð um of en lögboðin kynning þyrfti að fara fram á þeim, líkt og upphaflegum kröfum, var óskað eftir því við lögmann ríkisins að afstaða yrði tekin til þessa svo fljótt sem hægt væri.

Önnur fyrirtaka mála á svæði 10C var haldin sameiginlega vegna allra málanna 17. júlí 2020. Lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá og upplýst að þar með væri kerfisbundinni gagnaöflun lokið. Lögmenn voru inntir eftir því hvort tekist hefði að sætta málið að einhverju eða öllu leyti frá síðustu fyrirtöku. Lögmaður íslenska ríkisins upplýsti að það væri enn til skoðunar og að niðurstaða um mögulegar sættir og samræmingu kröfulína myndi liggja fyrir í síðasta lagi við skil ríkisins á greinargerð. Óskað var eftir afstöðu lögmanns íslenska ríkisins til þess hvort ætlunin væri að óska eftir heimild óbyggðanefndar til að auka við kröfur ríkisins í málum á svæði 10C á grundvelli 6. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga, sbr. b-lið 4. gr. laga nr. 34/2020. Lögmaðurinn upplýsti að ekki hefði verið tekin endanleg afstaða til þess en að niðurstaða um það myndi einnig liggja fyrir í síðasta lagi við skil ríkisins á greinargerð. Íslenska ríkinu var í kjölfarið veittur frestur til 7. ágúst 2020 og gagnaðila íslenska ríkisins til 17. ágúst 2020 til að skila greinargerð í málinu. Jafnframt voru kynnt drög að dagskrá vettvangsferðar um svæði mála nr. 1–4/2020 og samhliða aðalmeðferð málanna 24.–27. ágúst 2020.

Þriðja fyrirtaka mála á svæði 10C var haldin sameiginlega vegna allra málanna 24. september 2020. Lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá. Kynnt var að í greinargerðum íslenska ríkisins í málum nr. 1/2020, 2/2020 og 4/2020 frá 7. ágúst 2020 hefðu verið gerðar smávægilegar breytingar á kröfugerð ríkisins, en óbyggðanefnd hafði vakið athygli gagnaðila íslenska ríkisins á þessu sérstaklega í tölvupósti sama dag og óskað eftir því að athugasemdir kæmu fram í greinargerðum þeirra, hefðu þeir slíkar. Engar athugasemdir komu fram. Formaður lýsti því að nefndin mæti umræddar breytingar á kröfugerð ríkisins svo að í þeim fælist einungis nánari skýring á kröfugerðinni og þær teldust því ekki leiða til þess að aukið væri við kröfur ríkisins í skilningi 6. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga, sbr. 4. gr. laga nr. 34/2020. Formaður tilkynnti að breyting hefði verið gerð á skipan nefndarinnar í tveimur málum. Þorsteinn Magnússon færi út úr málum nr. 1/2020 og 3/2020 og í staðinn kæmi Allan V. Magnússon inn í mál nr. 1/2020 og Hulda Árnadóttir í mál nr. 3/2020. Aðspurðir sögðust lögmenn ekki gera athugasemdir við breytingarnar. Rifjað var upp að fyrirhugaðri vettvangsferð og samhliða aðalmeðferð í málum nr. 1–4/2020 dagana 24.–27. ágúst hefði verið frestað vegna Covid-19 og jafnframt boðað að vettvangsferð án aðalmeðferðar færi fram dagana 29. og 30. september, líkt og áður hafði verið kynnt í tölvupósti til lögmanna. Farið var yfir sóttvarnaaðgerðir sem gripið yrði til og fyrirkomulag vettvangsferðarinnar að öðru leyti kynnt. Aðspurðir gerðu lögmenn ekki athugasemdir við fyrirkomulag vettvangsferðarinnar. Þá var kynnt sú fyrirætlun nefndarinnar að aðalmeðferð í málunum færi

fram í lok október, með fyrirvara um stöðu og þróun faraldurs Covid-19. Fyrirhugað væri að hún færi fram í Reykjavík og hugsanlega í fjarfundabúnaði.

Til stóð að vettvangsferð vegna máls nr. 4/2020 færi fram 29. september 2020 en henni var frestað vegna veðurs að beiðni lögmanna aðila. Farið var á vettvang 22. október 2020 en fjallað er um vettvangsferðina í kafla 4.3 hér á eftir.

Aðalmeðferð mála á svæði 10C var haldin sameiginlega vegna allra málanna 5. nóvember 2020. Nefndarmenn og starfsmenn óbyggðanefndar voru í húsakynnum nefndarinnar að Skuggasundi 3 í Reykjavík, en vegna samkomutakmarkana og sóttvarnaráðstafana sátu aðrir fundarmenn fundinn með fjarfundabúnaði auk þess sem fundurinn var opinn öðrum í streymi á vefnum. Við upphaf aðalmeðferðar var gerð grein fyrir lítilsháttar breytingu á mörkum svæða 10C og 10B, sbr. kafla 2.2. Síðan voru mál nr. 1–4/2020 tekin fyrir, hvert fyrir sig. Í máli nr. 4/2020 voru lögð fram skjöl ásamt skjalaskrá. Að því búnu fóru fram skýrslutökur sem gerð er grein fyrir í kafla 4.4. Þá var málið flutt munnlega. Lögmaður íslenska ríkisins tók fram að þrátt fyrir að ekki hefði komið fram gagnkrafa vegna alls svæðisins væri það ósk ríkisins að óbyggðanefnd kannaði samt og skæri úr um hvaða land teldist til þjóðlendna og hver væru mörk þeirra og eignarlanda. Við lok aðalmeðferðar tilkynnti formaður að málið væri tekið til úrskurðar en ef frekari gögn kæmu fram yrði málið þó tekið fyrir aftur af því tilefni.

Fimmta fyrirtaka mála á svæði 10C var haldin sameiginlega vegna allra málanna 21. desember 2020. Kynnt var að heiti máls nr. 3/2020 hefði verið breytt í Skálmardalsheiði og hluti Þingmannaheiðar. Þá var gerð grein fyrir því að borist hefðu kröfulýsingar vegna Kletts og Seljalands í máli nr. 3/2020 og að óbyggðanefnd hefði ákveðið að veita eigendum jarðanna aðild að málinu á grundvelli 3. mgr. 13. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998. Auk þess voru lögð fram skjöl ásamt skjalaskrá. Að lokum tilkynnti formaður að mál nr. 1–4/2020 væru tekin til úrskurðar og að uppkvaðning úrskurða færi fram 22. desember 2020 kl. 15:00 á fjarfundi sem einnig yrði streymt.

3 KRÖFUGERÐ[6]

3.1 Krafa íslenska ríkisins

Af hálfu fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins er þess krafist að viðurkennt verði að allt land innan eftirfarandi kröfupunkta verði úrskurðað þjóðlenda og allt til viðmiðunarmarka kröfusvæðis:

> Upphafspunktur er á sýslumörkum beint norður af upptökum Fremri-Fjalladalsár (1). Þaðan bein sjónhending í upptök Fremri-Fjalladalsár og ánni fylgt suður eftir Andrésargili og Ísfirðingagili í Þorskafjarðará og að þeim stað sem Grjótá rennur í Þorskafjarðará (2). Grjótá er fylgt frá þeim stað sem hún rennur í Þorskafjarðará upp í mitt Grjótárvatn (Múlavatn) (3). Frá miðju Grjótárvatni (Múlavatni) norður eftir fjallinu á vatnaskilum milli Kollabúðardals (og Ísfirðingagils) að norðan og Þorgeirsdals að vestan í svonefnda Heimri-Fjalladalsá (4). Þaðan eftir hæstu Þrepskjöldunum á vatnaskilum norður að sýslumörkum og vatnaskilum (5). Þaðan norður eftir sýslumörkum í upphafspunkt.

3.2 Krafa vegna Múla

Af hálfu eiganda Múla er þess krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur landeiganda að öllu landi innan landamerkja jarðarinnar samkvæmt landamerkjaskrá fyrir Múla frá 15. maí 1885, sbr. hnitaskrá og uppdrætti sem fylgdu kröfulýsingu vegna jarðarinnar. Kröfugerð ríkisins er af hálfu eiganda Múla mótmælt, að því leyti sem hún stangast á við kröfugerð landeiganda.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkisins samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar eða samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

---

[6] Sjá einnig fylgiskjöl nr. I (aðilaskrá) og III (kort).

4 GÖGN OG GAGNAÖFLUN

4.1 Inngangur

Í málinu hafa verið lögð fram skjöl í skjalaflokkum nr. 1−9 ásamt undirskjölum, samtals 281 skjal, auk 22 hliðsjónargagna. Sjá nánar í fylgiskjali nr. II (skjalaskrá).

Gagna var ýmist aflað af málsaðilum eða óbyggðanefnd, á grundvelli rannsóknarskyldu nefndarinnar. Gerð var leit að frumgögnum sem varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi á svæðinu, farið á vettvang og jafnframt teknar skýrslur af málsaðilum. Verður nú gerð nánari grein fyrir hverju þessara atriða.

4.2 Rannsóknarskylda óbyggðanefndar

Óbyggðanefnd ber að hafa frumkvæði að því að afla heimilda og gagna um eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem til meðferðar er og framkvæma rannsóknir og athuganir um staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu hafa fyrir niðurstöðu í einstökum málum, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998. Markmiðið er að tryggja sem best að rétt niðurstaða fáist um einstök álitaefni.

Á vegum óbyggðanefndar fór fram kerfisbundin leit að frumgögnum, prentuðum sem óprentuðum, sem líkur voru taldar á að varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi yfir þeim landsvæðum sem hér eru til umfjöllunar. Könnun einstakra skjalaflokka skiptist á milli Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar og grundvallast á „Yfirliti yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“. Yfirlit þetta var kynnt lögmönnum málsaðila og engar athugasemdir komu fram. Við samningu þess naut óbyggðanefnd á sínum tíma ráðgjafar Gunnars Friðriks Guðmundssonar sagnfræðings, auk Bjarkar Ingimundardóttur og Jóns Torfasonar, starfsmanna Þjóðskjalasafns Íslands.

Lögmönnum aðila málsins var gerð grein fyrir því að þeir hefðu óskoraðan rétt til að fá upplýsingar um tilhögun gagnaöflunar á vegum óbyggðanefndar og afrit allra gagna. Jafnframt hafði óbyggðanefnd frumkvæði að því að upplýsa lögmenn um þessi atriði. Þeir gátu jafnframt bent starfsmönnum Þjóðskjalasafns eða óbyggðanefndar á gögn sem ástæða væri til að kanna eða afla. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar dregur hins vegar ekki úr skyldu málsaðila til að afla og leggja fram þær heimildir og gögn sem þeir byggja rétt sinn á, sbr. 4. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Lögmönnum/málsaðilum ber þannig að leggja sjálfstætt mat á gögn og gagnaöflun.

Þau frumgögn sem í leitirnar komu og talið var að þýðingu hefðu voru gerð lögmönnum aðgengileg jafnóðum á rafrænu gagnasvæði og lögð fram við fyrirtökur í málinu. Um nánari framkvæmd gagnaöflunar vísast til skilabréfs Þjóðskjalasafns Íslands um þetta efni, skjals nr. 2, inngangs að greinargerð safnsins, skjals nr. 5(3), og minnisblaða um leit óbyggðanefndar í tilteknum skjalaflokkum, sbr. hliðsjónargögn nr. 14–16. Um afraksturinn vísast til skjalaskrár, sjá fylgiskjal nr. II, þar sem skjöl

Þjóðskjalasafns og óbyggðanefndar (þ.e. undir yfirnúmerum 2 og 4) eru flokkuð eftir efni og uppruna.

4.3 Vettvangsferð

Til stóð að óbyggðanefnd skoðaði vettvang málsins þriðjudaginn 29. september 2020 en vettvangsferð var frestað vegna veðurs, að beiðni lögmanna aðila málsins. Vettvangsferð fór þess í stað fram fimmtudaginn 22. október 2020. Þá skoðaði hluti óbyggðanefndar vettvang málsins í fylgd með lögmanni ríkisins og eiganda Múla.

Vegna stöðu heimsfaraldurs Covid-19 og sóttvarnaráðstafna yfirvalda var, að höfðu samráði við aðila málsins, ákveðið að takmarka fjölda þeirra sem þátt tóku í vettvangsferðinni af hálfu óbyggðanefndar. Að auki var þess gætt að ótengdir einstaklingar væru ekki saman í bíl og að fjarlægðartakmörk væru virt á vettvangi.

Vettvangsferðin hófst kl. 11:20 fyrir botni Þorskafjarðar þar sem Grjótá rennur saman við Þorskafjarðará. Þaðan var gengið upp með Grjótá, um kílómetra leið, að þeim stað þar sem tvö straumvötn sameinast. Annað úr Múlavatni og hitt úr vatni norðan af Hvannahlíðarfjalli sem gagnaðili íslenska ríkisins byggir á að sé Grjótárvatn. Þar voru ármótin skoðuð og auk þess horft upp með þeim báðum og niður með Grjótá. Að því búnu var gengið aftur niður með Grjótá. Þegar komið var niður kvöddu Pálína og Ingólfur en fulltrúar óbyggðanefndar og lögmaður íslenska ríkisins óku áleiðis upp á Þorskafjarðarheiði eftir vegi nr. 608. Þegar komið var upp á heiðina var numið staðar. Þaðan sást yfir kröfusvæði ríkisins í Hvannahlíð. Horft var yfir Kollabúðardal, Hvannahlíðarfjall, Múlafjall, Múlavatn og Spákonufell og norður eftir Ísfirðingagili og Andrésargili. Að því búnu var ekið aftur niður af heiðinni sömu leið að Vestfjarðavegi nr. 60 þar sem vettvangsferðinni lauk kl. 14:00.

4.4 Skýrslutökur

Við aðalmeðferð málsins gáfu eftirtaldir skýrslur og svöruðu spurningum óbyggðanefndar og lögmanna: dr. Hreggviður Norðdahl, jarðfræðingur, og Tómas Sigurgeirsson, bóndi á Reykhólum. Að einstökum efnisatriðum í skýrslunum er vikið í úrskurði þessum, eftir því sem tilefni er til, en uppskriftir á þeim eru meðal hliðsjónargagna málsins.

5 SAGA LANDSVÆÐA

Í þessum kafla verður rakin saga svæðisins sem málið varðar. Í fyrstu er greint frá elstu ritheimildum um landnám þar og síðan heimildum um afrétti og afréttarnot. Því næst verða raktar heimildir um kröfusvæði málsins og nærliggjandi og tengdar jarðir, einkum afmörkun, eignarréttindi og nýtingu. Umfjöllun um þær jarðir sem liggja að ágreiningssvæðunum takmarkast oftast við heimildir um afmörkun. Að mestu er fylgt tímaröð í hverjum kafla.[7]

5.1 Landnám

Um landnám í Barðastrandarsýslu, austan, sunnan og vestan kröfusvæðisins segir í Hauksbók Landnámu:

> Úlfr enn skjálgi son Hǫgna ens hvíta nam Reykjanes allt milli Þorskafjarðar og Hafrafells
>
> […]
>
> Hallsteinn son Þórólfs Mostrarskeggs nam Þorskafjǫrð ok bjó á Hallsteinsnesi
>
> […]
>
> Þorbjǫrn loki hét maðr, son Bǫðmóðs ór skut; hann fór til Íslands ok nam Djúpafjǫrð ok Grónes til Gufufjarðar.
>
> […]
>
> Ketill gufa nam Gufufjǫrð ok Skálanes til Kollafjarðar.[8]

Í Sturlubók Landnámu er að finna samhljóða lýsingu á landnámi Úlfs, Hallsteins og Þorbjarnar og efnislega sömu lýsingu á landnámi Ketils. Um landnám á þessu svæði segir í Melabók Landnámu:

> Úlfr hinn skjálgi, son Hǫgna hins hvíta, fór af Rogalandi fyrir ófrið Haralds hins hárfagra til Íslands og nam land á milli Berufjarð[ar] ok Þorskafjarðar, Reykjanes allt
>
> […]
>
> Hallsteinn son Þórólfs Mostrarskeggs nam Þorskafjarðarstrǫnd hina nyrðri til móts við Úlf
>
> […]
>
> Þorbjǫrn hét maðr, er nam Grónes ok Djúpafjǫrð til móts viðr Hallstein ok Gufu.
>
> […]

---

[7] Þessi kafli er að mestu leyti byggður á greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands, dagsettri 10.12.2020, sem lögð var fram sem skjal nr. 5(3), sbr. einnig eldri gerð hennar, dags. 13.7.2020, sem lögð var fram sem skjal nr. 5(2) og drög, dags. 8.6.2020, sem lögð voru fram fram sem skjal nr. 5(1). Þó hefur verið felld út eða stytt umfjöllun um heimildir sem ekki þykja hafa þýðingu fyrir úrlausn málsins, auk þess sem bæst hefur við umfjöllun um gögn sem aflað var annars staðar en á Þjóðskjalasafninu. Í inngangi að greinargerð Þjóðskjalasafnsins er greint frá gagnaflokkum sem leitað var í og tilhögun gagnaöflunar. Einnig skal nefnt að í heildarskilabréfi Þjóðskjalasafns Íslands, skjali nr. 2, og minnisblöðum um leit óbyggðanefndar í tilteknum skjalaflokkum, hliðsjónargögnum nr. 14–16, er gerð grein fyrir fleiri skjölum sem varða jarðir eða annað sem fjallað er um hér en ekki þótti tilefni til að leggja fram.

[8] *Íslenzk fornrit* I (1968), bls.161–169; skjal nr. 4(6).

> Gufa hinn gamli nam Gufufjǫrð ok Skálanes allt til Kollafjarðar, sem fyrr er sagt, ok bjó í Gufudal.[9]

Í Sturlubók og Hauksbók Landnámu segir eftirfarandi um landnám í Ísafjarðarsýslu, norðan kröfusvæðisins:

> Snæbjǫrn son Eyvindar austmanns, bróðir Helga magra, nam land millim Mjóvafjarðar ok Langadalsár og bjó í Vatsfirði.
>
> […]
>
> Óláfr jafnakollr nam land frá Langadalsá til Sandeyrarár ok bjó í Unaðsdal.[10]

5.2 Afréttir og afréttarnot

Hinn 12. febrúar 1920 skrifaði H. Jónsson bréf til sýslumanns Ísafjarðarsýslu vegna fyrirspurnar Stjórnarráðs Íslands, frá 29. desember 1919, um almenninga. Í svari sínu kvað hann enga almenninga eða afréttarlönd vera í Nauteyrarhreppi, sem var norðan ágreiningssvæðisins.[11]

Hinn 20. febrúar 1989 skrifaði félagsmálaráðuneytið fyrirspurn til sveitarfélaga um afrétti og upprekstrarrétt.[12] 6. nóvember sama ár svaraði sveitarstjóri Reykhólahrepps fyrirspurninni þannig að íbúar ættu ekki upprekstrarrétt í neinn afrétt þar sem engir afréttir væru á þessum hluta landsins og fjalllendi teldist allt til heimalanda.[13]

5.3 Hvannahlíð

Í máldaga Staðarkirkju á Reykjanesi frá um 1470, þegar sr. Tumi Ólafsson afhenti og sr. Jón smásveinn tók við, er m.a. fjallað um Hvannahlíð í Þorskafirði. Máldaginn hljóðar svo:

> Stadur ä Reykianese. [ga]mal[l m]aldagi.
>
> Jn nomini domini Amen
>
> var so felldur mäldagi alkirkiunnar ä Stad a Reykianese þa er Sira Thumme heitin Olafsson afhendi enn Sira Jon er kendur var smasueinn medtok.
>
> Jn primis iij kyr og iij asaudar kugilldi og eitt hross.
>
> Jtem hielltt hann þenna mäldaga. huorn hann hafdi skrifa latid eptir maldagana bokinne j Schalholltti. og þennan maldaga hielltt hann medan hann hafdi stadinn vpp a vj vetur og xx. ad kirkian ætti heimaland alltt a stad j austanverda þorsteinseý og vpp j snoz og jnn ad merkisholum ä hinu jnnare hrauni og vpp j flokavallarnipu. lambhaga j hlijdarlandi med vmmerckium og akurtraud a suijnanese fram fra. landit alltt j mulakoti j þorskafirdi fram ad grioti og þorgeirsdal halfan. Sagdist hann ei vita betur enn huannahlijd ætti ad fylgia þar med. teigskog allann jnn ad grimkelstadaä og vt a kleifina. landit alltt j bitunni j diupafirdi og jnn ad gliufurä. og vt ad steinum þeim sem standa a hinu ytra leiti og halfa sôlva fiôru j motz vid Midhus. Gelldfienadar afriett j middal j Steingrimsfirdi. þridiung j hualreka og j vidreka ä Hafnarholmi ä Selstrônd.

[9] *Íslenzk fornrit* I (1968), bls.161–169; skjal nr. 4(6).
[10] *Íslenzk fornrit* I (1968), bls. 191, 196; skjal nr. 4(6)
[11] Skjal nr. 2(160).
[12] Skjal nr. 2(161).
[13] Skjal nr. 2(162).

> þridiung j ôllum reka a nesodda a kollafiardanesi. ad seylu þeirre er geingur vr gullsteinum og ad hualsä jafnvel j eý sem a meiginn landi. þriggia manna jferd j Saurbæar fioru.
>
> Jtem var þa stadurin virttur fyrir xviij^{c} en kirkian fyrir vij^{c}.
>
> kirkian ad stad a Reykianese ä og jtak j Skogaskog fra læknum er fellur fyrir vtan skoga og fyrir nedan þingmannagantur [svo]. og ad gotu þeirri er almenningsvegur liggur vt og vpp af Vadalseý a kinnastaudum.[14]

Hinn 3. ágúst 1566 seldi sr. Þorleifur Björnsson Páli Jónssyni 60 hundruð í jörðinni Reykhólum. Þar er fjallað um Hvannahlíð:[15]

> KaupBref QuittunarBref og vrskurdr fyrir landamerkium ä Reykiahölum 1566.
>
> J nafne heilagrar þrenningar og þrefalldrar oskiptiligrar einingar almattogs Eilifs gudz þess er alla hluti fiarlæga og nalæga. og nalæga eins og fiarlæga. oordna liktt sem vmmlidna profar. reyner. veit. þecker. kenner. dæmer. skickar og forsier hueriu efne sitt vpphaf. tima. tilgang. alldur. æue og Enda. suo at a mote forlaugum skaparans eingin skepna huersu sem uillde kann eitt stra breitt standa. þui saa hefur sem Gud gefur. þeim enum sama se lof og dyrd vmm allder allda amen. Þa jata og kennunzt eg Þorleifur Biornsson prestur fyrir avllvm og sierhverium þeim er þetta nærueranda bref siaa. lesa eda heyra lesid at ec frials uiliugur viela og underhyggivlaust uid radit rad. undertal. iayrde og samþycke konu minnar Ragnhilldar Jonsdottur hefe sellt og afhennt med uottum og handsolum og nu j krapte þessa mins opna brefs sel og afhendi heidarligum dandimanni Pali Jonssyni under hann og hans erfingia til eirnar stodvgrar stadfastrar. æuenligrar. obrigdanligrar eignar og frials forrædis mïna favdurleifd jordina alla Reykiahola aa Reykianese kaupahlutann fyrir lx hvndrut undan mier og minum erfingium med avllvm þeim gavgnum og giædum. rentu og riettugheit. eyivm. jtokvm. vtskerivm. vottnum. veidestodum. skogum. afrettum og ollum landznytium er greindre jordu fylger fylgtt hefer ad fornu og nyiu j iordu og aa og eingin finzt eigande at epter þeim logmala sem giordur var fyrir nockrum arum med samþycki Greips ockar aa millvm. Hier j mote hefer Pall Jonsson skylldu bundit sig og sina Erfingia at giallda mier og minvm erfingium lx^{c} j iordu og þar til xx^{c} j fridum peningvm alltt fyrir attatige hundrvd. war þar fyrst tileinkadur Savrholl J Savrbæ fyrir iiij^{c} og xx. med þui skilorde ad Pall Jonsson edur hans erfingiar skylldo lausn eiga a henni af minum erfingium. þar til iordin Lavgar er liggur j Huammssueit j Sælingsdals kirkiu sockn fyrir xvi^{c} edur onnur xvi^{c} iord og þar til xx^{c} iord hier j sueitum. var hun ecki anefnd oc skal ec taca arliga afgialld af Kroksfiardarnese a medan hun greidizt ecki og .x. malnytu kugillde at næstum fardogum og x^{c} nu strax j haust med þessum fridleika. iij^{c}. a kirkian a Reykiaholum iordina Barma med þessum landamerkium. ur Valagrof og sionhending upp j Skalarhofud. fyrir utan oc læk þann sem gengur fyrir jnnan hraun. a gardurin Reykholar alla Selianesstrond. j mille Hraunslækiar og Þvfnalækiar er kendur er vid Þufnariodur sem er fyrir jnnan lækinn og Huan[n]ahlid alla er liggur fyrir vestan fram j Þorskafirde j mille Griotär og Ísfirdingagils. Eru þetta landamerke j mille Reykhöla og Midhusa ofan vr Slettabergi og j Illakelldu og rettsynne j uogin fyrir innan Gelldingsey fyrir austan. Enn riettsyni rædur ofan vr gia þeirre er gengur j fiallid fyrir jnnan Hollustade mitt ofan vmm myrar j botninn vtanverdan aa Grvndaruog fyrir vestan. Þetta lyse ec og amälga ec sem sa er eignarmadur hefer verid ad adur greindum avllum jordum vera og verid hafa landamerke j mille sagdra jarda epter mins faudurs minne og hinna ellztu manna saugn. Skal huor ockar Pall Jonsson og ec svara lagariptingum aa þeim iordvm er sellde.

[14] Skjal nr. 4(29).

[15] Heimildir um Hvannahlíð eru iðulega samtvinnaðar heimildum um Reykhóla. Í þessum kafla er fjallað sérstaklega um þær heimildir þar sem Hvannahlíð kemur við sögu en ítarlegri umfjöllun um Reykhóla er í kafla 5.4.1.

> Uoru þesse nefndarvittne til bedin at sama giorninge. kaupe. afhending. vottordum og vidlavgum Sygurdur Arnfinsson. Einar Steinsson. Ormur Peturson. Magnus Sueinsson og Biarne Biornsson huerier menn heingdu sin jnsigle med ockar jnnciglum og underskriftt fyrir nedan þetta bref. huertt skrifad war a Reykiaholum a Reykianese laugardagin næstan epter Olafsmesso hina fyrre. hver dagur var hin þridie vt j Avgusti manvde þa er þesse giorningur for framm arvm epter gvdz burd M.d.lxvj.
>
> Þorleifur Biornsson p. Päll Jonsson.
>
> Sygurdur Arnfinsson.
>
> Medkennust uær epterskrifader menn Arni Geirmundsson. Gudmundur Biarnason. Jon Þorarinsson og Olafur Jonsson ad uær hofum sied og yferlesid suo latandi giorningsbref med heilu. oskoddu og hangandi insigli ord epter ord sem hier fyrir ofan skrifad stendur. Oc til meiri stadfestu og sanninda ad suo er. setium uær fyrrskrifadir menn uor jnsigli fyrir þetta transkriftarbref. huert skrifad var aa Reykholum ä Reykianesi þann x. dag Maij. þa lidit var fraa hingadburd vors herra Jhesu Christi. M.d. ixtigi og viij ar.[16]

Í biskupsvísitasíu um Reykhólakirkju frá 7. september 1675 segir eftirfarandi:

> Kyrkiunnar eign er þesse. Heimaland halfft lx hndr. Barmar xij hndr. Stagley vj hndr. Effter lysingu kyrkiuverjarans Erhugoffugs Sijslumanssins Magnusar Jonssonar [a kyrkian] Huanna hlyd alla Mille Jsfirdinga gils og griötär, huar fyrer hann Vænist Skjólum og langvarande atolulausre heffd 60 ara edur Miklu elldre kyrkian a reka og renninga ad Sandnese ad helminge. Jtem 24 Manna J ferd i Saurbæar fióru.[17]

Í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*[18] yfir Reykhólahrepp frá 1710 segir eftirfarandi um Reykhóla:

> Útigángur á landi er mjög ljettur og svipull, en í eyjunum fyrir sauðfje góður, en þar má ekki vera stórt yfir xl fjár. Torfrista og stúnga bjargleg. Reiðíngsrista lítt nýtandi, fyrir heimamenn. Eggver í Reykhólaeyjum af æðifugli gott, og kann að fást í meðallagi vel xx hndr. eggja og 8 eður 9 fjórðúngar dúns, stundum meira eður minna eftir árferði. Lunda og kofnatekja að gagni, þá það verður aðsókt. Selveiði í nót lítil, en uppidráp á vetur að góðu gagni, þegar að til þess gefur, en það er svipult og lítið eður ekki neitt stundum, og er þessi selveiði og lundatekja í Reykhólaeyjum. Skelfisksfjara mjög lítil, hefur áður betri verið. Rekaítök meinast að kirkjan eigi nokkur á Ströndum norður, sem finnast í kirkjunnar máldaga. Selstöðu með tilliggjandi landi á kirkjan á Barmahlíð, á milli Þúfnalæks innra og Hraunlækjar, innan til við Barmahraun. Það hefur brúkast frá staðnum átölulaust. Skógur í þessu landi til kolgjörðar og eldiviðar nægur, en eyðist þó, og brúkast til kolagjörðar af ábúanda. Landspart á kirkjan í Kollabúðardal vestan fram, sem kallast Hvannahlíð, fram frá Grjótá. Þángað hefur verið brúkaður geldnauta upprekstur af staðnum. Raftviðarskógur er nokkur á þessari Hvannahlíð, og brúkar ábúandi hann til húsabótar eftir sem hann fær við komið. Silúngsveiði nokkur er fyrir þessu landi í Þorskafjarðará, til helmínga móti Kollabúðum. Hún brúkast nú lítt fyrir fjarlægðar sakir, því þángað er meir en hálf þíngmannaleið. Engjunum spillir Grundará með grjóts áburði, og sumstaðar eru engjarnar mjög votunnar. Heyið, það sem í eyjunum fæst, verður á skipi að flytja til meginlands, og so heim á hestum. Úthagarnir heimastaðarins eru mjög kostalitlir, en selhagarnir á Barmahlíð eru sæmilega góðir. Hætt er kvikfje nokkuð á meginlandi fyrir sjáfarflæðum, og mjög so í sumum eyjunum.[19]

[16] Skjal nr. 4(42).
[17] Skjal nr. 2(87).
[18] Hér eftir verður vísað til hennar sem *Jarðabókar* Árna og Páls.
[19] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VI, bls. 212–215; skjal H-2.

Í sóknarlýsingu um Staðar- og Reykhólasóknir frá 31. desember 1839, skrifar sr. Friðrik Jónsson eftirfarandi um landsvæðið inni í Þorskafirði

> Út með Þorskafirði að norðanverðu, eina, í meðallagi, langa, bæjarleið, gegnt vöðlunum, stendur Múli, kirkjujörð frá Stað, 8$^{c.}$, undir fjallsmúla, sem horfir í suður, og liggur milli Hvannahlíðar að austan, en Þorgeirsdals að vestanverðu. Fjallsmúli þessi er suður undan fjallgarði þeim, er skilur á milli Barðastrandar- og Ísafjarðarsýslna. Ofan eftir miðjum Þorgeirsdal liggur á sú, er Múlaá heitir. Hún skilur á milli Staðar- og Gufudalssókna. Fram af Þorgeirsdal til norðvesturs liggja Fjalldalir. Framarlega í fremri dalnum beygist Þorskafjarðarheiðarvegur til norðurs upp á Fjölskylduholt. Er það svo nefnt af vörðufjölda. Er þá kölluð hálfnuð heiðin. Hér koma saman vegir frá Múla og Kollabúðum yfir téða heiði, sem farin er til Ísafjarðarsýslu. Er hún hér um tæp þingmannaleið. Næsti bær að norðanverðu við heiðina heitir Bakkasel. Í Þorgeirsdal er beitarland gott á sumrum, kolaskógur góður, en litlar slægjur, eins og að heyskapur er bæði lítill og örðugur á jörðinni. Múlaá rennur úr vatni, sem er á milli Þorgeirsdals og Fjalldalanna. Hún er oftast vatnslítil og fær yfirferðar, nema í leysingum. Snjóþyngsli og sandfok á túnið eru ókostir þessarar jarðar. Inn með firðinum heitir Múlahlíð, sem endar við Grjótá, en skilur Múlaland frá Hvannahlíð. Hvannahlíð þessi heyrir til Reykhólakirkju. Áður var hún skógivaxin og bezta beitarland. Nú er hún næstum úr sér gengin að öllu. Grjótá rennur úr Múlavatni til suðurs, ofan í Þorskafjarðará. Við hana stendur Múla-, Hvannahlíðar- og Kollabúðafjárrétt. Framfjarðar- og margir Reykhólasveitarbændur reka pening sinn í þessi lönd á sumrum, rétta fé sitt í 21. viku sumars og gjalda þeim lambatolla, sem með löndin eiga, eitt lamb hver, sem á 20 lömb og þar yfir.
>
> […]
>
> Kollabúðaá kemur framan Kollabúðadal, sem er að austanverðu, en Hvannahlíð vestan til. Þá fram eftir dalnum kemur, er á honum bugða, svo að áin rennur þar til suðurs. Fremst í dalnum heitir hún Ísfirðingagil, síðan Andrésargil. Hefir hún sín upptök frá Stóravatni í Fjalldölunum. Í Hvannahlíð er eyðikotið Gunnarsstaðir (Vöflu-Gunnars). En ei vita menn, nær það hefir lagzt í eyði. Kollabúðadalur er grösugur. Í honum er selstaða, sem oft hefir verið notuð. Í Þorskafjarðará er silungsveiði.[20]

Síðar í sömu lýsingu segir um Reykhólakirkju og Hvannahlíð:

> Reykhólakirkja á Stagley út á Breiðafirði og Hvannahlíð, hverrar áður er minnzt. Þar að auki Barma, er síðar verður getið. Einnin 24 manna íferð í Saurbæjarfjöru.[21]

Hinn 25. júní 1870 skrifaði Brandur Sigmundsson forboð um Hvannahlíð, sem honum hafði verið byggð af Brynjólfi Benediktsen 15. apríl 1868. Undanþegin forboðinu voru Páll Guðmundsson, hreppstjóri á Grund, og Hildur Þórðardóttir á Reykhólum. Forboðið var lesið við manntalsþing að Berufirði 28. júní 1870, en texti þess hljóðar svo:

> Þareð S.T. Herra Brinjólfur sál. Benedictsen hefir með bréfi af 15. April 1868 byggt mér Kvannahlíð til til allra löglegra leiguliða nota, og það sama er af hans nú lifandi ekkju Madame Herdísi Guðmundsdóttir Benedictsen að öllu óbreyttu samþykkt.
>
> Þá fyrirbýð eg öllum – án míns leyfis – að reka nokkuð geldfé í Kvannahlíð eður að yrkja hana að neinu; enn reki nokkur upp frá þessu, án míns leyfis – geldfje eður lömb í téða Kvannahlíð – meðan eg hefi hana til byggíngar þá læt eg reka það burtu eður meðhöndla eftir sem lög leyfa; enn undan þessu banni skiljast þær kindur, sem Hreppst. Páll Guðmundsson á Grund á og Madame Hildur Þórðardóttir á Reykhólum, enn fje

[20] Friðrik Jónsson, „Lýsing Staðar- og Reykhólasókna“, *Sóknalýsingar Vestfjarða* I, bls. 45–46.
[21] Friðrik Jónsson, „Lýsing Staðar- og Reykhólasókna“, *Sóknalýsingar Vestfjarða* I, bls. 60.

> Bóndans Sgr Bjarna Þórðarsonar á Reykhólum eru undir þessu banni einsog annara, svo lengi hann ekki getur synt og sannað mér, með órækum skírteinum að Herra Br. Benedictsen sál. hafi skírt til tekið, að hann hafi frían upprekstur í optnefndri Kvannahlíð.
>
> Þetta mitt forboð bið eg Herra Sýslumanninn að upplesa fyrir manntalsþíngsrétti að Berufirði.
>
> Kollabúðum þann 25. Juni 1870.
>
> Brandur Sigmundsson.[22]

Hinn 6. júlí 1871 gerðu Herdís Benediktsen, ekkja Boga Benediktsens, og Bjarni Þórðarson með sér skilmála sem færðir eru inn í afsals- og veðmálabók Barðastrandarsýslu 1880–1889. Þar er m.a. fjallað um loforð manns hennar frá 22. júní 1869 til Bjarna um byggingu á þeim fjórða parti sem Páll Guðmundsson býr á og greiðslur Herdísar til Bjarna vegna Hvannahlíðar:

> Við undirskrifuð jeg Herdís Benedictssen og jeg Bjarni Þórðarson á Reykhólum gjörum svolátandi skilmala okkar i milli sem skal gilda i þrjú ár frá þessum deigi enn ekki leingur útan með beggja samþykki:
>
> […]
>
> 3) Loforð mannsins míns sálaða af 22 júni 1869 til herra Bjarna Þórðarsonar um byggingu á þeim fjorða parti sem herra Páll Guðmundsson nu bir á, stendur frá minni hálfu óraskað með sömu skilmálum og þar greinir.
>
> 4) Ennfremur borga jeg til herra Bjarna Þórðarsonar i tilliti til Hvannahlíðar 20 fiska á hverju ári.
>
> 5) Jeg Bjarni Þórðarson lofa hjer í móti alla hollustu fylgi og velvild sem mjer er framazt unt sem landseti að sína landdrottni sínum og allt sem snertir Reykhólaeign og lofa jeg hjermeð að gjöra ekki frekari kröfur eða uppástungur i neinu tilliti sem landsdrottni mínum Frú Herdís Benedictsen vill ekki eður þykir miður gegna.
>
> Þessu til staðfestu eru okkar undirskrifuð nöfn í nærveru 2 vitundarvotta.
>
> Flatey dag 6 júli 1871
>
> Herdís Benedictsen
>
> B Þórðarson.[23]

Hinn 16. júní 1874 endurnýjuðu Herdís Benediktsen og Bjarni Þórðarson skilmálana í samningi sínum um byggingu Bjarna á Reykhólum. Herdís og Bjarni gerðu nokkrar breytingar á skilmálunum, svo sem að atriði 4 í samningnum félli burt, þar sem Bjarni tæki Hvannahlíð til fullrar ábúðar frá sumri 1874:

> Við undirskrifuð eg Herdís Benedictsen og eg Bjarni Þórðarson lýsum því hjermeð yfir, að við hjermeð endurnyjum og staðfestum framanskrifuðum samning okkar á milli til þess í öllu tilliti að vera í fullu gildi framvegis eða svolengi sem hann er einungis að þessum atriðum breyttum:
>
> Við 2 atrið samningsins er sú ein breyting gjörð að eg Herdís Benedictsen lofa herra Bjarna Þórðarsyni að fá 1 heilna sel þegar hann er búinn að fá 100 (eitt hundrað) sela og fyrir þá næsta 10 sela (þ.e. 110 sela) annan sel til og þegar hann er búinn að fá 120 (eitt hundrað og tuttugu) sela skal hann hafa 2 sela og eiga þessir 120 selar að vera fyrir

[22] Skjal nr. 2(70).
[23] Skjal nr. 2(54).

> útan þá 4 sela sem Bjarni fær, en um þá sela er Bjarni uppfrá því (þ.e. að fengnum 120 selum) skal hafa, standi ákveðnum í þessu atriði óbreytt
>
> Hið 4 atriði samníngsins burtfellur, þar eð Bjarni Þórðarson tekur Hvannahlíð til fullrar ábúðar nú frá sumri 1874 samkvæmt hans byggingarbrjefi fyrir ábyli hans af Reykhólum og sem þarundir heyrandi.
>
> Að öðru leyti standi samningur þessi i sérhverju tilliti í fullu gildi okkar á milli svo sem fyr greinir.
>
> Þessu til staðfestu eru okkar undirskrifuð nöfn i nærveru undirskrifaðra vitundarvotta.
>
> Flatey 16 dag júnimánaðar 1874
>
> Herdys Benedictsen Bjarni Þórðarson.[24]

Hinn 1. júlí 1880 lögfesti sr. Ólafur Einarsson Johnsen á Stað á Reykjanesi kirkjujörðina Múla í Þorskafirði. Lögfestan var lesin við manntalsþing að Berufirði 5. júlí 1880, en í texta hennar er Hvannahlíðar getið:

> Jeg undirskrifaður prestur nú á Stað á Reykjanesi lögfesti hjer í dag eptir minni skyldu vegna ýmsra orsaka þá Staðarkirkju eign jörðina Múla í Þorskafirði til hennar lands yztu um merkja á allar síður, nl. 1º Þorgeirsdal allan Múlamegin að upptökum vatna þeirra, er til hans renna vestan af Þorskafjarðarheiði. Á hina síðuna frá bænum Múla lögfesti jeg Múlahlíð alla inn með Þorskafirði frá Þorgeirsdalsárósi allt inn að Grjótá, og þetta þannig fram í miðjan Þorskafjörð og fram í miðja Kollabúðardalsá allt upp að Grjótá. Sömuleiðis lögfesti jeg Múlafjall allt ofanvert, það er stendur fyrir ofan beinn milli Þorgeirsdals og Kollabúðardals að austanverðu frá Múlahlíðarbrún vestur í gegn að þeirri á, sem rennur eptir lægð þeirri, sem glöggt og gjörla aðgreinir Múlafjall frá Þorskafjarðarheiði, og í sínum gljúfrum kallast Ísfirðingagil, eins að sunnan frá Þorgeirsdalsbrún, norður til þeirrar Grjótárkvíslar, sem rennur vestan af fjallinu úr Flatavatni bak við Hvannahlíð.
>
> Fyrir býð jeg öllum mönnum öðrum en Kirkjulandsetanum á Múla að ásælast til notkunar eður eignar nokkuð af landi því eður landsnytjum, sem ofangreind landamerki Múla ákveða, undir tiltal og lagasektir nema Staðarprestur leyfi eður ábúandi Múla að svo miklu leyti, sem honum kann til koma. – Lögfesti jeg að orði fullu og eptir lögmáli rjettu.
>
> Stað á Reykjanesi 1. dag Júlí 1880.
>
> Ó. E. Johnsen.[25]

Landamerkjaskrá Reykhóla er dagsett 16. febrúar 1884 með viðbótum 3. ágúst 1885 og 19. nóvember 1885. Skráin var þinglesin við manntalsþing að Berufirði í Reykhólahreppi 20. maí 1886 en þar er m.a. fjallað um Hvannahlíð:

> Ennfremur skal getið þeirra eigna kírkjunnar, er þá fyrst eya sú í Bjarneyaflóa er kírkjan á Reykhólum á og sjó um hverfis hana sem lög ytrast leífa, sem Stagley heítír. Sama kírkja á og svo óbyggt land fram úr Þorskafírði, sem nefnd er Kvannahlíð með þeim ummerkjum samkvæmt vítnísburðum bræðranna Brands Sumarlíðasonar af 8 júlí 1883 og Sumarlíða gullsmiðs í Ædey af 6 oktober s.á. eptir því sem Þorskafjarðará ræður, fram Jsfirðinga- og Andrjesargil fyrir sunnann svonefndann gölt og fram eptir fjalldalsánni norður á heíði, skilja ár þessar lönd kvannahlíðar og Kollabúða, en að neðan skilur grjótá lönd míllum nefndrar kvannahlíðar og Múlakots uppí svo nefnt grjótárvatn og þaðan uppá hæðst kvannahlíðarfíall og eptir hæðstu hriggum þess, norður á svonefndan gafl, þaðan ofan eptir fjallinu á svonefnda heimri þrepskulda, eptir

[24] Skjal nr. 2(54).
[25] Skjal nr. 2(71).

> því sem vötnum hallar á báðar síður, til Jsfirðíngagils að norðan, og Þorgeirsdals að vestan og eptir Þrepskuldunum hæðstu norður á fjoll.[26]

Í fasteignamati Austur-Barðastrandarsýslu frá 1916–1918 er dýrleiki Reykhóla metinn 157,4 hundruð, en allar eldri hjáleigur höfðu verið lagðar undir heimajörðina. Eigandi jarðarinnar var Bjarni Þórðarson í Reykjavík. Fram kemur að landamerki séu ekki skýr og að ágreiningur sé um landamerki milli Reykhóla og Höllustaða. Þá segir að eyjarnar, sem ekki eru nafngreindar, séu að mestu notaðar til beitar en ekki slægna. Undir lið nr. 3 um beitiland er fjallað um Hvannahlíð, en þar segir eftirfarandi:

> Beitiland er víðlent og margkvæmt. heimabeit er heldur létt fyrir allar sképnur, sumarland, er gott i hvannahlíð í Kollabúðadal. Sömuleiðis á Barmahlíð í Reykjanesfjalli. Þá er ágæt haustbeit í eyjunum og Folalda og lambaganga á vetrum.[27]

Hvannahlíðar er getið í landamerkjaskrá Múlakots sem er dagsett 15. maí 1885 og var þinglesin við manntalsþing að Berufirði í Reykhólahreppi 19. maí sama ár:

> Landamerkjaskrá Fyrir kirkjujörðínni Múlakotí í Reykhólahrepp ínnan Barðastrandarsýslu.
>
> 1. Að utanverðu eru landamerki mílli Múlakota og Hjalla: Þorgeirsdalsá frá upptökum vatna þeirra er i hana renna vestan af Þorskafjarðarheíði.
>
> 2. Að ínnanverðu fra Þorgeirsdalsá mynni á jörðin Múlahlíð alla ínn með Þorskafirði allt inn að Grjótá, og það fram i miðjan Þorskafjörð og míðja Þorskafjarðará allt fram að áðurnefndri Grjótá, sem er landamerkjaá milli Múlakotalands og Hvannahlíðar hið neðra, og allt fram að Grjótárvatni.
>
> 3. Á fjalli uppi á jörðin Múlakot i hæðst Hvannahlíðarfjall, og eptir hæðstu hryggjum þess norður á svonefndan Gafl, þaðan ofan eptir fjallinu á svonefnda heímari Þrepskyldi eptir sem vötnum hallar á báðarsíður til Jsfirðingagils að norðan og Þorgeirsdals að vestan eptir hæðstu Þrepskjöldum norður á fjall.
>
> Aðrar jarðír eiga engín itök í Múlakotslandi og Múlakot heldur ekki í öðrum jörðum.
>
> Stað 15 Maí 1885.
>
> Sem umráðamaður Jóns Jónsson (prestur Stað)
>
> Samþikkur Hjallaeigandans vegna Jón Finnsson.
>
> Fyrir Reykhólakirkju samþikkir Bjarni Þórðarson.[28]

Hinn 13. maí 1939 afsalaði dánar- og félagsbú Bjarna Þórðarsonar og Þóreyjar Pálsdóttur jörðinni Reykhólum ásamt Börmum og Stagley til ríkissjóðs Íslands, en skiptafundur hafði farið fram 27. janúar sama ár.[29]

Hinn 5. júní 1943 gaf umboðsmaður kirkjujarða í Reykhólahreppi út byggingarbréf fyrir landspildunni Hvannahlíð til Sigurðar J. Kristjánssonar, ábúanda á Kollabúðum, og dóms- og kirkjumálaráðuneytið samþykkti bréfið 1. nóvember 1943. Í byggingarskilmálum segir m.a. að ef ábúð Sigurðar á Kollabúðum falli niður eða hann hættir búskap þar falli byggingarbréfið um Hvannahlíð úr gildi og landspildan falli aftur til

[26] Skjal nr. 2(1).
[27] Skjal nr. 2(34).
[28] Skjal nr. 2(5).
[29] Skjal nr. 2(163).

ríkisins. Í skilmálunum er merkjum landspildunnar lýst á eftirfarandi hátt en tekið er fram að „annað land Hvannahlíðar“ fylgi ekki:

> Landamerki landspildunnar eru talin þessi: Grjótáin að neðan úr Þorskafjarðará upp í lækjarmynnið, þar sem Neðsti-Lækur rennur í Grjótá neðan við fossinn. Síðan ræður lækurinn, þar til bein lína eftir hæstu brúnunum sker hann. Síðan ráða hæstu brúnir norður á Gafl niður í Ísfirðingagil. Að austan (norðaustan) ræður Ísfirðingagil. Að sunnan ræður Þorskafjarðará.

Einnig er gerður sá fyrirvari að ef „annað reynist réttara um landamerki Hvannahlíðar, skulu þau vera bindandi fyrir leigutaka, ef ráðuneytið krefst þess“.[30]

Hinn 13. nóvember 1948 fór fram fundur í hreppsnefnd Reykhólahrepps. Á fundinum var tekið fyrir að gera álit og tillögur um skiptingu Reykhólastaðar. Framlagður var skipulagsuppdráttur Reykhóla sem og fundargerð Reykhólanefndar. Einnig var stuðst við kort af Reykhólalandi, sem var eign Jóns Ólafssonar á Grund. Í fundargerðinni er fjallað um skiptingu landsins, skipulagið heima á Reykhólum og framkvæmdir. Þar segir m.a.:

> Það er óumflýjanlegt að Reykhólar fái aftur Hvannahlíðina þegar sauðfjárbúum fjölgar (Grund, Reykhólar og nýbýli) en þrengist um heimalandið.[31]

Hinn 8. október 1963 skrifaði sýslumaðurinn í Barðastrandarsýslu bréf til atvinnumálaráðuneytisins með skrá, dagsettri 30. september 1963, yfir ítök í umdæminu sem „munu hafa fallið úr gildi sbr. lög nr. 113/1952“. Í skránni er meðal annars fjallað um Stagley á Bjarneyjarflóa og sjó umhverfis hana og ennfremur óbyggt land fram úr Þorskafirði sem nefnt sé Hvannahlíð.[32]

Hinn 20. febrúar 1965 skilaði Reykhólanefnd tillögum um hvernig mætti hagnýta Reykhóla. Skýrsla nefndarinnar kallast „Álit og tillögur Reykhólanefndar 1964–1965“. Í henni eru sjö fylgiskjöl og í fylgiskjali IV er yfirlit yfir Reykhóla. Í því eru talin upp: I. Tilraunastöðin, úrskipt heimaland, 80 hektarar að stærð, þrjár eyjar og sameiginlegt beitiland með öðrum. II. Landnámið, þ.e. tún, nokkur erfðafestulönd og sameiginlegt beitiland heima, á fjalli og Barmahlíð, auk eyja og hlunninda. III. Nýbýlin Mávavatn, Seljanes og Grund, IV. Skipulag yfir lóðir, byggðar og óbyggðar. V. Hvannahlíð, „land vestan Þorskafjarðarár, afrétt, leigð Kollabúðabónda“. Þá segir í sama fylgiskjali að Reykhólar hafi skipst milli þriggja eftirtalinna aðila: Tilraunastöðvarinnar, Landnáms ríkisins og jarðeignardeildar ríkisins. Reykhólanefnd lagði til að þessi dreifðu umráð yrðu sameinuð í ein yfirumráð yfir öllu óráðstöfuðu landi á Reykhólum. Um tillöguna er komist svo að orði í skýrslunni:

> Verði fallist á þá tillögu að veita fjármagn til framkvæmda á Reykhólum og fela sérstakri stjórnskipaðri nefnd umboð til að stjórna þeim, þá teljum við æskilegt að sú nefnd fái einnig yfirstjórn yfir landi staðarins, samkvæmt nánar tilteknum reglum, þar með talið nýbýlin, eyjarnar og Hvannahlíð, auk Landnámsins alls og „skipulagsins“.[33]

[30] Skjal nr. 4(48).
[31] Skjal nr. 2(166).
[32] Skjal nr. 2(165).
[33] Skjal nr. 2(168).

Í ódagsettu skjali með byggingarskilmálum um byggingu Reykhólajarðar til handa Tómasi Sigurgeirssyni er m.a. fjallað um Hvannahlíð. Í skjalinu segir að undan ábúð Reykhólajarðar verði tekin nokkur svæði og þeirra á meðal Hvannahlíð.[34]

Hinn 16. janúar 1969 sendi landbúnaðarráðuneytið bréf til Sigurgeirs Jónssonar bæjarfógeta um veiðirétt Sigurðar Kristjánssonar á Kollabúðum í Þorskafjarðará. Í bréfinu kemur fram að Sigurður hafði þá leigurétt á Hvannahlíð og Þorskafjarðará fyrir landi Hvannahlíðar. Hætti Sigurður ábúð þannig að réttur hans til Hvannahlíðar félli niður, þá hefði verið ákveðið að leigja honum með sérstökum samningi Þorskafjarðará fyrir landi Hvannahlíðar.[35] Landbúnaðarráðherra gerði leigusamning við Sigurð um veiðiréttinn í maí 1970.[36]

Hinn 18. maí 1971 leigði landbúnaðarráðherra Tilraunastöðinni á Reykhólum landspilduna Hvannahlíð til beitarafnota. Veiðiréttur í Þorskafjarðará var undanskilinn leigunni. Sömu landamerki eru tilgreind og í áðurnefndu byggingarbréfi frá árinu 1943 og gerður er sami fyrirvari um að ef annað reynist réttara um landamerkin skuli þau vera bindandi fyrir leigutaka ef ráðuneytið krefst þess.[37] Hinn 19. maí 1971 sendi landbúnaðarráðuneytið tvö eintök af leigusamningnum um Hvannahlíð til Inga Garðars Sigurðssonar tilraunastjóra.[38]

Hinn 12. desember 1985 leigði landbúnaðarráðherra veiðirétt í Þorskafjarðará fyrir landi Hvannahlíðar til Ketils Axelssonar, eiganda Kollabúða.[39] Sams konar samningar voru gerðir við eigendur Kollabúða árin 1999 og 2012.[40]

Hinn 13. janúar 1999 skrifaði Jón Haukur Hauksson hdl. til jarðanefndar Austur-Barðastrandarsýslu um að Páll Andrésson á Múla í Þorskafirði hefði áhuga á að kaupa nefnda jörð af Kirkjujarðasjóði. Fram kemur í bréfinu að Páll hafi tekið við jörðinni árið 1962 og fengið erfðaábúð með byggingarbréfi í ársbyrjun 1963. Enn fremur segir að Páll hafi hug á að sameina aftur Múla og Hvannahlíð, sem hann telji að hafi fyrrum verið hluti jarðarinnar. Loks segir að Páll hafi samhliða kaupum á Múla áhuga á að kaupa Hvannahlíð sem sé í eigu ríkissjóðs.[41] Jarðanefnd tók efni bréfsins fyrir á fundi 26. janúar sama ár og mælti með kaupunum á jörðinni Múla, en bókaði einnig að hún tæki ekki afstöðu til sameiningar Múla og Hvannahlíðar.[42] Hinn 22. febrúar 1999 ritaði Guðmundur H. Ingólfsson, sveitarstjóri Reykhólahrepps, til Jóns Hauks Haukssonar hdl. og tilkynnti að hreppsnefnd Reykhólahrepps væri einnig jákvæð gagnvart hugsanlegum kaupum Páls á jörðinni Múla í Þorskafirði.[43]

[34] Skjal nr. 2(187).
[35] Skjal nr. 2(184).
[36] Skjal nr. 4(49).
[37] Skjal nr. 4(50).
[38] Skjal nr. 2(185).
[39] Skjal nr. 4(51).
[40] Skjöl nr. 4(53) og 4(54).
[41] Skjal nr. 2(191).
[42] Skjal nr. 2(192).
[43] Skjal nr. 2(193).

Hinn 5. janúar 2000 gerði landbúnaðarráðherra leigusamning um Hvannahlíð við Jónas Samúelsson og Braga Benediktsson á Reykhólum. Þar segir að landið sé leigt til sumarbeitar fyrir sauðfé og Þorskafjarðará sé ekki innifalin í samningnum. Með viðauka við samninginn 6. september 2004 varð Jónas eini leigutakinn.[44]

5.4 Nærliggjandi og tengd svæði

5.4.1 Reykhólar

Í skrá Páls Jónssonar Skálholtsbiskups frá því um 1200 um kirkjur og staði Skálholtsbiskupsdæmis þar sem presta þurfti, er kirkjunnar á Reykhólum getið.[45]

Í máldaga kirkjunnar á Reykhólum sem Árni Þorlákssson biskup setti um 1274 segir eftirfarandi:

> Reykholar.
>
> Þessi er kirkiv maldagi at reykholvm. þar skal vera prestr oc diakn. nema sa vili helldr .ij. presta er byr. þar er oc omaga uist. oc skal sa rada er byr hveR vera skal. qvonngilldr omagi oc megi vinna sialfvm ser oc presti oc þat sem þarf j hvsvm inni. en eigi er hann skylldr at vinna vti nema hann vili. fa skal honvm klødi dag oc nott sva hann megi nyta. Kirkia a halft land. kyr .vi. oc ær .viii. boekr .iiij. oc erv þar a xij. manada tidir. messv fot .ij. oc kalek. kross smelltr. tiolld vm kirkiv alla. alltara klædi. fiogr a haaltare. en .iij. vtar. hvorv megin dvkar .ij. miok miklar(!) en .ij. litlar (!). merke .ij. hvn a hest einn. kirkia atti oc eyolfs ey. þa er hvn var vigd. en snorre narva son tok hana vt oc gallt fyrir .vj. hundrud. hvn a oc reka oc renninga a sandnesi at helmingi. otcett.[46]

Í máldaga Vilchins fyrir Reykhólakirkju frá um 1397 segir eftirfarandi:

> Reykiaholar.
>
> Kirkia hins heilaga Bartholomei a Reykiaholumm a heimaland halft.
>
> ix kyr oc xiij ær.
>
> Þar skal vera prestur oc diakn. nema sa vilie helldur tvo presta sem þar byr oc omaga vist. og skal sa rada er byr. hvort vera skal kvenngilldur omagi oc meigi (vinna) sialfumm sier oc presti og þat sem þarf inni j hvsumm. enn ei er hann skylldur ad vinna vti nema hann vilie. klædi skal honumm fa dag oc natt so ad meigi nyta.
>
> kirkiann a bækur iiij. oc eru þar æ xij manadatijder. messoklædi iij. kaleik oc kross smelltann. glerglugg oc alltarisbryk. alltaraklædi iiij. æ haalltare. enn iij hvoru meiginn vtar. kluckur iiij. eru ij litlar. merki ij.
>
> hest einn.
>
> Kirkiann atte Eyolfsey þa er hun var vijgd. enn Snorre Narfason tok hana fra oc gallt vjc.
>
> Hun a Reka oc renningar æ Sandnesi ad helmingi.
>
> Þangad liggia tiunder af xx bæiumm oc halfum fiorda.

[44] Skjal nr. 4(52).
[45] Skjal nr. 4(24).
[46] Skjal nr. 4(25).

> Philippus bondi Þorleifsson lagde til kirkiunnar firir portionem jordina j Bôrmum og þar med iiij kugilldi. vj stikur heidid stycki. refil nyann xix alna langann. ij kiertistikur oc eina silfurskæl til ad giora af kaleik.[47]

Í skrá um eignir Guðmundar (ríka) Arasonar á Reykhólum frá 1446, þegar þær voru teknar undir konung, kemur fram að Reykhólar voru þá 60 hundruð að dýrleika og hálf kirkjueign. Þá eru taldar upp aðrar 32 jarðir frá Gilsfirði til Þorskafjarðar, um Króksfjörð og Reykjanes, sem lágu undir til byggingar. Síðar í skránni er fjallað um dýrleika eignanna, en þar segir:

> Enn Reikiaholar og þær eigner med hiollum v^{c} hundrada og xij$^{c.}$ ad auk allar eyiar.[48]

Hinn 16. september 1498 gaf Björn jungkæri Þorleifsson og lagði aftur til Andrésar Guðmundssonar og sona hans, Guðmundar, Ara og Bjarna, garðinn Saurbæ á Rauðasandi með þeim jörðum sem þar fylgdu, þ.e. Núpi í Dýrafirði, Hesti í Önundarfirði og öðrum jörðum sem Guðmundur Arason og Helga Þorleifsdóttir áttu. Andrés gaf á móti jörðina Reykhóla og aðrar jarðir.[49]

Hinn 15. apríl 1465 gaf Solveig Guðmundsdóttir Lofti Ormssyni með sér til fósturs og ævinlegs framfæris alla þá peninga hálfa, sem henni höfðu til fallið til erfða eftir foreldra sína, Guðmund Arason og Helgu Þorleifsdóttur og Andrés bróður sinn. Fram kemur í bréfinu að Loftur mætti kjósa sér hvaða eignir hann vildi og kaus hann sér Reykhóla og allar þær eignir sem liggja milli Skálmarness og Gilsfjarðar.[50]

Samkvæmt skiptabréfi eftir Björn Þorleifsson frá 23. október 1467 eignaðist sonur hans, Þorleifur Björnsson, jörðina Reykhóla á Reykjanesi og allar þær jarðir er „er þar til liggia mille diupafiardar oc laxar med jordvni skaleyjum“. Þær jarðir eru nafngreindar síðar þegar segir í bréfinu:

> Hlaut Þorleifr biornsson j sitt hlutskipti reykiahola æa reykianesi. skaleyiar. hamar lannd. halft midianes. skerdingsstadir. haullustader. midhus. barmar. hyrningsstader. berufiordur. kinnastader. skogar. kollabuder. hiallar. skaldstader. hrishuol. munis tunga. hafrafell. vogsbotn. biorg.[51]

Á Öxarárþingi hinn 30. júní 1470 galt og gaf Loftur Ormsson Þorleifi Björnssyni tilkall til Gvendarpeninga, þ.e.a.s. sem Loftur var Þorleifi skuldugur eða eins og segir í *Íslenzku fornbréfasafni*:

> Vitnisburdarbref ad Loptur Ormsson gaf Þorleifi Biornssyni tilkall til Gvendarpeninga.
>
> Þat giorvm vær egill grimsson. oddr pietursson. grimur grimsson. ingemvndr jonsson godum monnum kunnegt med þessu voro opnu brefe æa þinguelle a almenneligu auxararþinge þa er lidet var fra hingatburd vors herra jesv ehristi þushvnd .cccc. ok .vij. tiger ar worum vær j hia saum ok heyrdum a ord ok handaband þessara manna þorleifs biornssonar ok loptz ormssonar at sua firir skildu at loptur gallt ok gaf þorleife biornssyne j þat hugmot ok peninga reikning er loptur var fyrr nefndum þorleife skylldvgr alla þa tiltaulo ok eign sem fyrnefndr loptur þottizt eiga j þeim peningum sem

[47] Skjal nr. 4(26).
[48] Skjal nr. 4(44), bls. 684–685, 693.
[49] Skjal nr. 4(41).
[50] Skjal nr. 4(39).
[51] Skjal nr. 4(45). Sjá einnig skjal nr. 4(46).

gudmundr arason atte ok solueig gudmundardotter þottizt erft hafa epter faudr sinn ok modr epter þui sem þeirra giorningsbref loptz ok solveigar þar vm giort utuisar. medkendizt loptur firir oss. at hann hefdi keyrit j sinn part reykhola ok reykhola eigner fasta peninga ok lausa frida peninga ok ofrida. sem þar til heyra at fornv ok nyu hafa med fylgt. for þessi giorningr fram næsta dag epter pieturs messo um sumarit a sama ari sem fyr seiger.[52]

Hinn 3. ágúst 1566 seldi sr. Þorleifur Björnsson Páli Jónssyni 60 hundruð í jörðinni Reykhólum. Þar er fjallað um Hvannahlíð:

KaupBref QuittunarBref og vrskurdr fyrir landamerkium ä Reykiahölum 1566.

J nafne heilagrar þrenningar og þrefalldrar oskiptiligrar einingar almattogs Eilifs gudz þess er alla hluti fiarlæga og nalæga. og nalæga eins og fiarlæga. oordna liktt sem vmmlidna profar. reyner. veit. þecker. kenner. dæmer. skickar og forsier hueriu efne sitt vpphaf. tima. tilgang. alldur. æue og Enda. suo at a mote forlaugum skaparans eingin skepna huersu sem uillde kann eitt stra breitt standa. þui saa hefur sem Gud gefur. þeim enum sama se lof og dyrd vmm allder allda amen. Þa jata og kennunzt eg Þorleifur Biornsson prestur fyrir avllvm og sierhverium þeim er þetta nærueranda bref siaa. lesa eda heyra lesid at ec frials uiliugur viela og underhyggivlaust uid radit rad. undertal. iayrde og samþycke konu minnar Ragnhilldar Jonsdottur hefe sellt og afhennt med uottum og handsolum og nu j krapte þessa mins opna brefs sel og afhendi heidarligum dandimanni Pali Jonssyni under hann og hans erfingia til eirnar stodvgrar stadfastrar. æuenligrar. obrigdanligrar eignar og frials forrædis mïna favdurleifd jordina alla Reykiahola aa Reykianese kaupahlutann fyrir lx hvndrut undan mier og minum erfingium med avllvm þeim gavgnum og giædum. rentu og riettugheit. eyivm. jtokvm. vtskerivm. vottnum. veidestodum. skogum. afrettum og ollum landznytium er greindre jordu fylger fylgtt hefer ad fornu og nyiu j iordu og aa og eingin finzt eigande at epter þeim logmala sem giordur var fyrir nockrum arum med samþycki Greips ockar aa millvm. Hier j mote hefer Pall Jonsson skylldu bundit sig og sina Erfingia at giallda mier og minvm erfingium lx^{c} j iordu og þar til xx^{c} j fridum peningvm alltt fyrir attatige hundrvd. war þar fyrst tileinkadur Savrholl J Savrbæ fyrir iiij^{c} og xx. med þui skilorde ad Pall Jonsson edur hans erfingiar skylldo lausn eiga a henni af minum erfingium. þar til iordin Lavgar er liggur j Huammssueit j Sælingsdals kirkiu sockn fyrir xvi^{c} edur onnur xvi^{c} iord og þar til xx^{c} iord hier j sueitum. var hun ecki anefnd oc skal ec taca arliga afgialld af Kroksfiardarnese a medan hun greidizt ecki og .x. malnytu kugillde at næstum fardogum og x^{c} nu strax j haust med þessum fridleika. iij^{c}. a kirkian a Reykiaholum iordina Barma med þessum landamerkium. ur Valagrof og sionhending upp j Skalarhofud. fyrir utan oc læk þann sem gengur fyrir jnnan hraun. a gardurin Reykholar alla Selianesstrond. j mille Hraunslækiar og Þvfnalækiar er kendur er vid Þufnariodur sem er fyrir jnnan lækinn og Huan[n]ahlid alla er liggur fyrir vestan fram j Þorskafirde j mille Griotär og Ísfirdingagils. Eru þetta landamerke j mille Reykhöla og Midhusa ofan vr Slettabergi og j Illakelldu og rettsynne j uogin fyrir innan Gelldingsey fyrir austan. Enn riettsyni rædur ofan vr gia þeirre er gengur j fiallid fyrir jnnan Hollustade mitt ofan vmm myrar j botninn vtanverdan aa Grvndaruog fyrir vestan. Þetta lyse ec og amälga ec sem sa er eignarmadur hefer verid ad adur greindum avllum jordum vera og verid hafa landamerke j mille sagdra jarda epter mins faudurs minne og hinna ellztu manna saugn. Skal huor ockar Pall Jonsson og ec svara lagariptingum aa þeim iordvm er sellde.

Uoru þesse nefndarvittne til bedin at sama giorninge. kaupe. afhending. vottordum og vidlavgum Sygurdur Arnfinsson. Einar Steinsson. Ormur Peturson. Magnus Sueinsson og Biarne Biornsson huerier menn heingdu sin jnsigle med ockar jnnciglum og underskriftt fyrir nedan þetta bref. huertt skrifad war a Reykiaholum a Reykianese

[52] Skjal nr. 4(40).

> laugardagin næstan epter Olafsmesso hina fyrre. hver dagur var hin þridie vt j Avgusti manvde þa er þesse giorningur for framm arvm epter gvdz burd M.d.lxvj.
>
> Þorleifur Biornsson p. Päll Jonsson.
>
> Sygurdur Arnfinsson.
>
> Medkennust uær epterskrifader menn Arni Geirmundsson. Gudmundur Biarnason. Jon Þorarinsson og Olafur Jonsson ad uær hofum sied og yferlesid suo latandi giorningsbref med heilu. oskoddu og hangandi insigli ord epter ord sem hier fyrir ofan skrifad stendur. Oc til meiri stadfestu og sanninda ad suo er. setium uær fyrrskrifadir menn uor jnsigli fyrir þetta transkriftarbref. huert skrifad var aa Reykholum ä Reykianesi þann x. dag Maij. þa lidit var fraa hingadburd vors herra Jhesu Christi. M.d. ixtigi og viij ar.[53]

Í máldaga Gísla Jónssonar biskups frá 1570 og síðar segir um Reykhólakirkju:

> Kirkian ä Reykiahoolum ä halfft heimaland .Lx^{c}.
>
> Hun ä reka og renningar ä Sandnese ad helminge.
>
> Thangad liggia tijunder aff .xx. bæium og halffum fiorda.
>
> Jtem .xxiiij. manna iferd i Saurbæiarfiøru.
>
> Jtem alla Stagleyi.
>
> Jtem jørdina Barma .xij^{c}. leigd fyrer .x. aura.
>
> Jtem ä kirkian .xj. kugillde og eirn hest i hundrad.
>
> Jtem i kirkiunne .ij. messuklæde alfær. ij ryckiulijn ermalaus. ein kostulig brijk yffer alltare.
>
> Jtem iij koparhialmar og iij koparpijpur.
>
> Jtem sex alltarisklædi. ij ä hueriu alltare ad haffa.
>
> Jtem .iiij. alltarisbruner. ij storar kluckur. ein korbialla. eirn formadukur.
>
> Jtem fontur med fontz vmmbuning. stor skrudakista med jarnbaundum.
>
> Jtem .xxx. bækur med vondum og godum effter gamalle vijsu. og eitt glodarkier.
>
> Jtem galltt sijra Thorleiffur nya Bibliu i Dønsku.
>
> Jtem silffurkaleik forgyllttan. vo .xviij. aura. eirn jarnkall og mallttkuern.
>
> Jtem fastagotz .iij^{c}. hundrada .xL^{c}. og .xiij^{c}.[54]

Hinn 17. apríl 1571 vitnaði Illugi Nikulásson um landamerki milli Reykhóla og Miðhúsa, en hann hafði verið vistarmaður á báðum þessum bæjum.[55]

Páll Jónsson, sem þá hafði nýlega keypt Reykhóla af Þorleifi Björnssyni, bað Orm Sturlason, lögmann norðan og vestan á Ísland að gera áreið á landamerki jarðarinnar. Áreiðin fór fram 30. apríl 1572 og fór þannig fram:

> J fÿrstu reid eg med fleirum godum mönnum odrum æ landamerki millum Reÿkíahöla og Höllustada og fundum vier þann gríotgard sem gengr ad riettre síonhending nedan vr utan verdum grundarwogi upp epttir krökalæk og suo vpp vmm myrarnar fyrer jnnan hollustadí riettsyni j þann ytra læk sem sprettr vpp vr vrdunne hía þeim störu steínum sem standa j gardz endanum og gengr gardrinn vpp epttir hlÿdinne. Enn fyrer ofan gardz endan funndum vier ij Mark steína nidr grafna og setta oc iij lyritar steína vpp ÿfer lagda Sionhending ofan vr gíanne sem gengr j fjallid allt eptir þvj giort sem sialfur

[53] Skjal nr. 4(42).
[54] Skjal nr. 4(27).
[55] *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 102; skjal H-22.

> textinn landzlaga bokarinnar. landabrigdu Bálki. iij Cap wtuÿsar lÿsti Sira Þorleifur fÿrer oss ad hann hefdi Päli Jonssyni selldt ad þessum hälfum landamerkium oc suo vpp vr gianne oskíeckta sionhending ÿfer vmm þuerann dalinn sem log mæla j nordr æ fiall sem votum hallar. Jtem Suo oc ridum vid æ þau landamerki millum Midhusa og Reykiahóla, fundum vier eirn gard sem gengr fyrer jnnan sialfann vogzbotninn sem kiendr er midhusavogr, og gardinn nockud vpp epttir Backanum, Rædr þadan síonhending þuert vpp ÿfer fyrer jnnan þann jnnra Endan (sem gengr nær austr vnder holltin) af jllukielldu og svo j klett þann sem stendr ad riettre sionhending j Bringunum ofan vr gianne midri þeirre er gengr j giegnum sliettaberg og rett þadan meinti Jon tindzson vegna kono sinnar Herdÿsar Þorleifsdo[ttur] ad Midhus epttir nockrum heyrsagnar vitnisburdum ætti sionhending ofan yfer voginn og Grundaræ, er gengr vestan vr mÿrum og austur epttir Midhusa vogi og rett og j lómatiorn Medkienndust þeir Páll Jönsson oc Jon tindzson ad þeir hefdi med vottum og handsolum vnderlagt oc skÿlldi hafa og hallda huad ec hier vm giordi þeirra æ millum. Liet Páll Jonsson lesa þar vpp kaupbref fyrer Reÿkiahólum. Kiendist Sira Þorleifur Bíornsson ad hann hefdi Svo selldt og afhendt Pále Jonssyni sem Brefín vtvysa. Þa Sakir þess ad forgamall steckur fra Reÿkiahölum stendr stragz fyrer vtan voginn og hinz annarz ad logmalíd sialft vrskurdar ad þar er ecki skÿllt ad ganga æ merki sem firdir deila eda adr þær eru net næmer fiskar ganga j landabygdum j vj, Og Nu er gardr granna sættar landzleigubælki j xxxi cap: J Gudz nafne amen. Eptter adrgreindum brefum, logum, og godra manna samþÿcki er hia mier voru urskurdade ec ormur stullason laugmann, med líosum lagna vrskurdj Reÿkiahöla eiga alltt land fyrer vtan Midhusavog og grundaræ. Enn gardinn og adrskrifada sionhending vpp j sliettaberg var riett og o Brigdilíg landamerki mille Reÿkiahola og Midhusa og Pál Jonsson skÿlldugan ad grafa og setía nidr ij Marksteína oc leggia j iij lÿritrar steina j Gardzendan. og adra ij Marksteina og iij lyritrarsteina fyrer ofan klettinn j riettri sionhending vpp vndir sliettabergi nu fÿrst hann kann tïl komast. Enn þau vitnisbréf onÿt og aungu haf sem Jon tindzson hefr hier i mote giora látid.[56]

Hinn 29. júní 1572 vottaði sr. Þorleifur Björnsson að hann hefði meðtekið af Páli Jónssyni fulla og alla peninga fyrir föðurleifð sína, Reykhóla á Reykjanesi, 80 hundruð að dýrleika, og var andvirðið greitt í málnytu, smjöri og geldum og dauðum peningum. Eftir kaupi og kvittan Kristjáns I konungs hafði garðurinn Reykhólar verið eign og óðal foreldra sr. Þorleifs og langfeðra, fyrst Bjarnar Þorleifssonar annars og loks ofangreinds Þorleifs Björnssonar.[57]

Í kaupmála Bjarnar Benediktssonar og Elínar Pálsdóttur, sem annaðhvort er frá 1583 eða 1586, segir að Benedikt Halldórsson hafi gefið Birni syni sínum nokkrar jarðir til móts við Elínu. Þar á móti gáfu Páll Jónsson og Helga Aradóttir dóttur sinni Elínu hálfa Möðruvelli og Reykhóla á Reykjanesi.[58]

Hinn 1. júlí 1598 fór fram dómur við Alþingi, kvaddur af Jóni Jónssyni, lögmanni fyrir norðan og vestan, og Þórði Guðmundssyni, lögmanni fyrir sunnan og austan, um bréf sem gert var á giftingardegi milli Bjarnar Benediktssonar og Elínar Pálsdóttur af feðrum þeirra, Benedikt Halldórssyni og Páli Jónssyni. Dómsmenn dæmdu kaupmála-

[56] Skjal nr. 2(80).
[57] *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 103; skjal H-22.
[58] *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 219–220; skjal H-22.

bréfið myndugt, skjallegt og löglegt, og að Páli Jónssyni hefði verið heimilt með lögum að gefa jörðina Reykhóla.[59]

Hinn 27. desember 1600 fór fram vitnisburður um landamerki milli Miðhúsa á Reykjanesi og Reykhóla. Vitni sagðist aldrei hafa heyrt annað en að Miðhús ætti landamerki út í Sléttaberg hið efra og Illukeldu og ofan í miðja Lómatjörn, rétta sjónhverfing og gagnvart í sjó, en inn frá í miðja Vöggugróf.[60]

Hinn 7. júlí 1601 skiptu Ari Magnússon og Björn Benediktsson á jörðum þannig að Ari fékk Reykhóla ásamt Börmum og Stagley fyrir jarðirnar Gröf, Stafn og Stafshól í Skagafirði.[61]

Hinn 9. júlí 1601 vitnaði Ragnhildur Aradóttir um að Ragnhildi Pálsdóttur hefðu ekki verið gefnir Reykhólar af Páli Jónssyni í heimanfylgju þegar hún giftist Gissuri Þorlákssyni.[62]

Hinn 27. desember 1602 ritaði sr. Guðmundur Jónsson, sem verið hafði prestur á Reykhólum í 25 ár, vitnisburð um jörðina Reykhóla. Í vitnisburðinum kemur m.a. eftirfarandi fram:

> j þann tïma Sem sa saluge og i Gude gladur Pall Jonsson, (godrar minningar) atte og hiellt gardinn, greinda Reykhöla og a þeim tíma tiundade tiundade hann nefnda Reykhola alla bonda eignena stadarinz. lx hndr. og þad fyrer utann Selianes stránd, sem líggur millum hirnÿngstada og Barma, þui hun var halldinn fyrer kirckiunnar heimaland, og þvi heirda eg einginn tvijmæle leika ä þvi, ad hun filgde ey Reikholum, allt til þess ad Petur Pälsson, liet skipta sier henne epter sinn fódur, hvad hann oriett giorde, þvi nefnd stránd er so til kominn ad hun var j firstu fullkomlig eign Jardarinnar midhwsa ä Reykianese, þar til Biórn heitinn Þorleifsson gaf syne sijnum Einare Biornssyne Jórdina midhws, þa giórde hann þaug umskipte vid nefndann sinn son ad hann tók frä kirckiunne a Reÿkholum allar þær Eyar sem nu filgia Midhusum og liggia fyrer framann Barma äl Hrijseÿ, Hellirz Ey, Biors eÿ, Hrut holma, koll eÿar, Þorhilldareÿ og Barmalónd, og lagde þær til Midhwsa fyrer tijtt ritada Selianess stránd, þui hefur hun alldreÿ verid lógbýliz jórd, helldur til beitar Selstódu og skogarhóggs af Reykhöla eignar monnum brukad bæde j tijd Saluga Päls Jonssonar og j tijd Sera Þorleifs heitinz Biórnssonar sem fyrer hann var[63]

Hinn 20. ágúst 1604 dæmdu Ormur Jónsson lögréttumaður, Jón Oddsson, Þorleifur Klemensson, Sigurður Tumason, Halldór Hallvarðsson og Þórður Jónsson um mál þar sem Ari Magnússon hafði klagað Pétur Pálsson um landið Seljanesströnd. Framlögð voru skjöl við dóminn, s.s. eldri kaupbréf og skiptabréf, og loks dæmt að Seljanesströnd væri rétt eign garðsins Reykhóla.[64]

---

59 *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 109; skjal H-22. Sjá einnig *Alþingisbækur Íslands* III, bls. 136–137.
60 *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 109; skjal H-22.
61 Skjal nr. 2(81).
62 Skjal nr. 2(82).
63 Skjal nr. 2(83).
64 Skjal nr. 2(84).

Í biskupsvísitasíu um Reykhólakirkju frá 9. september 1639 segir eftirfarandi:

> hun a vtan sig i hejmalande sem maldagar vtvijsa og gómul kirkjubreff huar vær mejnum ad fjnnast ætte hja erffijngjum Magnusar Arasonar Saluga. Barma xij hndr. Stagley vj hndr.[65]

Í útdrætti úr kaupmálabréfi Jóns Magnússonar og Jórunnar Magnúsdóttur frá Miðhúsum frá 6. september 1640 segir að Þórunn Jónsdóttir hafi talið syni sínum, Jóni Magnússyni, tvö hundruð hundraða í fasteign og tvö hundruð hundraða í lausafé. Þar á meðal var jörðin Reykhólar með Oddsnautum fyrir hundrað hundraða.[66]

Í biskupsvísitasíu um Reykhólakirkju frá 12. september 1647 segir að kirkjan eigi reka og renninga að Sandnesi til helminga. Þá segir að Filippus Þorleifsson hafi lagt Barma til kirkjunnar. Sömuleiðis eigi kirkjan 24 manna íferð í Saurbæjarfjöru og alla Stagley.[67]

Samkvæmt útdrætti úr arfaskiptabréfi Ara heitins Magnússonar frá 4. maí 1653 fengu sonarsynir, sem ekki eru nafngreindir, Reykhóla með Oddsnautum og fleiri jarðir.[68]

Í biskupsvísitasíu um Reykhólakirkju frá 7. september 1675 segir eftirfarandi:

> Kyrkiunnar eign er þesse. Heimaland halfft lx hndr. Barmar xij hndr. Stagley vj hndr. Effter lysingu kyrkiuverjarans Erhugoffugs Sijslumanssins Magnusar Jonssonar [a kyrkian] Huanna hlyd alla Mille Jsfirdinga gils og griötär, huar fyrer hann Vænist Skjólum og langvarande atolulausre heffd 60 ara edur Miklu elldre kyrkian a reka og renninga ad Sandnese ad helminge. Jtem 24 Manna J ferd i Saurbæar fióru.[69]

Í biskupsvísitasíu um Reykhólakirkju frá 29. ágúst 1681 segir að upplesinn hafi verið og staðfestur næst fyrirfarandi máldagi Reykhólakirkju. Þá er bætt við eftirfarandi texta um Seljanesströnd:

> Vænist H[r] lógmadurinn Magnúss Jonsson ad Reÿkhöla kÿrkia eigi Selianess Strónd millum hraunz lækiarinz þess Jnnra og Þufna lækiar hins Jnnra sem kiendur er vid Þufna riödur effter þeim skiólum sem hann þar fyrer hefur[70]

Í biskupsvísitasíu um Reykhólakirkju frá 19. september 1700 segir að kirkjan eigi hálft heimaland, 60 hundruð að dýrleika, reka og renninga á Sandnesi að helmingi, 24 manna íferð í Saurbæjarfjöru, alla Stagley og jörðina Barma, 12 hundruð að dýrleika.[71]

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Reykhólahrepp frá 1710 segir eftirfarandi um Reykhóla:

> **Reikhólar.**
>
> Kirkjustaður.
>
> Jarðardýrleiki Ix hndr., og so tíundast biskupi, presti og fátækum, en kirkjutíund fellur niður fyrir vöktun kirkjunnar.

---

65 Skjal nr. 2(85).
66 *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 122–123; skjal H-22.
67 Skjal nr. 2(86).
68 *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 164–165; skjal H-22.
69 Skjal nr. 2(87).
70 Skjal nr. 2(88).
71 Skjal nr. 2(89).

Eigandi börn Gísla Jónssonar að Máfahlíð í Snæfellssýslu, undir fjárhaldi föður síns.

Ábúandinn Einar Tyrfingsson.

Landskuld hefur jafnan verið nærri xxx ár, iii hndr., sem betalast hefur í næstu xx ár í almennilegum landaurum, en áður um nokkur ár lagðist landskuld til húsabyggingar. Að auk áður talinnar landskuldar hefur landsdrottinn skilið sjer allan æðardún, sem fengist árlega í Reykhólaeyjum, en þá fylgdu hálfar Reyhólaeyjar [svo] Reykhólum, en hinn helmínginn hafði til umráða og ágóða Jón sál. Magnússon að Miðhúsum, og hans kvinna eftir hann, alt til næstu 3 ára.

[…]

Útigángur á landi er mjög ljettur og svipull, en í eyjunum fyrir sauðfje góður, en þar má ekki vera stórt yfir xl fjár. Torfrista og stúnga bjargleg. Reiðíngsrista lítt nýtandi, fyrir heimamenn. Eggver í Reykhólaeyjum af æðifugli gott, og kann að fást í meðallagi vel xx hndr. eggja og 8 eður 9 fjórðúngar dúns, stundum meira eður minna eftir árferði. Lunda og kofnatekja að gagni, þá það verður aðsókt. Selveiði í nót lítil, en uppidráp á vetur að góðu gagni, þegar að til þess gefur, en það er svipult og lítið eður ekki neitt stundum, og er þessi selveiði og lundatekja í Reykhólaeyjum. Skelfisksfjara mjög lítil, hefur áður betri verið. Rekaítök meinast að kirkjan eigi nokkur á Ströndum norður, sem finnast í kirkjunnar máldaga. Selstöðu með tilliggjandi landi á kirkjan á Barmahlíð, á milli Þúfnalæks innra og Hraunlækjar, innan til við Barmahraun. Það hefur brúkast frá staðnum átölulaust. Skógur í þessu landi til kolgjörðar og eldiviðar nægur, en eyðist þó, og brúkast til kolagjörðar af ábúanda. Landspart á kirkjan í Kollabúðardal vestan fram, sem kallast Hvannahlíð, fram frá Grjótá. Þángað hefur verið brúkaður geldnauta upprekstur af staðnum. Raftviðarskógur er nokkur á þessari Hvannahlíð, og brúkar ábúandi hann til húsabótar eftir sem hann fær við komið. Silúngsveiði nokkur er fyrir þessu landi í Þorskafjarðará, til helmínga móti Kollabúðum. Hún brúkast nú lítt fyrir fjarlægðar sakir, því þángað er meir en hálf þíngmannaleið. Engjunum spillir Grundará með grjóts áburði, og sumstaðar eru engjarnar mjög votunnar. Heyið, það sem í eyjunum fæst, verður á skipi að flytja til meginlands, og so heim á hestum. Úthagarnir heimastaðarins eru mjög kostalitlir, en selhagarnir á Barmahlíð eru sæmilega góðir. Hætt er kvikfje nokkuð á meginlandi fyrir sjáfarflæðum, og mjög so í sumum eyjunum.

Grund. Hjáleiga, bygð í úthögum upp frá staðnum fyrir manna minni, og eru munnmæli, að staðurinn hafi þar í fyrndinni staðið.

Dýrleikinn er óviss, því hjáleigan tíundast ei.

Kostir og ókostir sem segir um heimastaðinn, nema hjáleigan nýtur hvörki gagnsemda eyjanna nje ítakna kirkjunnar.

Austurgardar. Hjáleiga, í eyði síðan bóluna. Bygð austan til við staðartúnið fyrir manna minni.

[…]

Runkahus. Þriðja hjáleiga, í eyði nú og næstliðið ár. Bygð fyrir manna minni við heimatúnið niður frá staðnum. Byggíngarkostir voru allir sömu og áður segir um hjáleiguna Grund.

[…]

Fiósakot. Fjórða hjáleiga, bygð í heimatúninu sjálfu á fornu geldnautafjósstæði fyrir hjer um 14 árum, og varaði bygðin inn til bólunnar.

[…]

Kaldrane. Fimta hjáleiga, eyðilögð áður en Fjósakot bygðist, en bygð í fyrstunni í heimatúninu fyrir neðan sjálfan heimastaðinn, og varaði bygðin á því fáein ár. Ekki vita menn hverjir byggíngakostir á þessu býli verið hafi, meina þó þá alllitla, fyrir því að sagt er, að þessari hjáleigu hafi lítil grasnyt fylgt.

> […]
>
> Titlingsstader heitir örnefni niður í Titlíngsstaðanesi. Þar sjást litlar girðíngar og tóftaleifar, og ætla sumir að hjer hafi bygð verið í fyrndinni, en aðrir meina þetta kunni að vera fjárhúsa eður stekkjar stæði. Ekki má hjer aftur byggja, því túnstæðið er mjög lítið, og þar með er þetta pláts í almennilegri fjenaðarbeit staðarins.[72]

Í brauðmati fyrir Reykhólakirkju árið 1744 segir að kirkjunni tilheyri jarðirnar Barmar, 12 hundruð að dýrleika, Grund, Austurgarðar og Rúnkahús, allar 12 hundruð, Stagley, sex hundruð og Fjósakot 12 hundruð.[73]

Í jarðamati Barðastrandarsýslu frá 1804 er dýrleiki Reykhóla með hjáleigum metinn 120 hundruð en eigendur jarðarinnar voru Reykhólakirkja að hálfu, Ólafur Stephensen stiftamtmaður að 5/12 og Jón Magnússon á Mýratungu að 1/12 hluta.[74]

Hinn 12. febrúar 1812 gaf Björn Stephensen út byggingarbréf til Þórðar Thoroddsens fyrir ¼ hlut í Reykhólum. Í sama skjali er fært inn að 11. mars 1829 hafi Bogi Benediktsen byggt Þórði ¾ hluta í sömu jörð. Efni skjalsins er svohljóðandi:

> Sem nu verandi Eignar madur höfudbólsins Reikhola i Bardastrandar Syslu, byggi eg þad nu hér med Beikirnum h^{r} Th. Thoroddsen, med 4$^{\underline{hndr}}$ Landskuld og 8 qvjelldum, hvar af hann betalar híngad til mín árlega (án alls míns til kostnadar) Leigur in natura, þad yfir hefur þeim viðkomandi presti tilkémur, og Landskulldir 2/3 parta í kaupstadar geinginn vel hreinsudum ædardun og gódu Fugla fidri, enn 1/3 part í ödrum Landaurum, sem honum er siálfum hægast uti ad láta, umm Jonsmessu leite árlega, allt þetta reiknad eftir gömlu lagi, sumt bui ad öllu leite vel og forsvaranlega á jördunni, og rækti hana eins ad husum, tuni, Eingjum, Eyum, hlunnindum og Jtökum bæde med varp og veidiskap, og sérhvad sem henni fylgia ber ad Lögum, og láte eckert undan henni ganga mér eda henni til minsta skada.
>
> Eftir kyrkjujördina Stagley betali hann og árlega 2 pund af hreinum Ædardun, og eftir Barma ½ venjulegar skulldir. Husum á Jördunni géf eg honum og hér med leife til ad fæcka og byggia þar önnur sér og henni hentugri, so ad nær sem hann eda hans frá henni kynnu ad fara, þessa þá verdi í vel byggilegu standi ásamt öllu ödru, sem henni fylgia ber, afhendt og utilátin; A allar undirliggiande hiáleigur komi hann og godri byggíngu þad allra brádasta
>
> Medan hann þessa byggíngar Skilmála helldur, er hönum á minst Jörd Reikholar heimil til ábudar, þurfi eg siálfur ei þeirra med fyrir mig eda mína, enn í þvj tilfelle áskil eg mér og þeim þá godviljuglega innrymda
>
> Til Stadfestu er mitt nafn hér undir skrifad og hiá sett Jnnsigli í votta vidveru.
>
> Lágafelle þann 12ta Februarii 1812
>
> B. Stephensen (L.S.)
>
> Framan og ofanskrifada byggíngar Skilmala undir geingst eg hér med.
>
> Lágafelle þann 12 Febr 1812
>
> Th. Thoroddsson (L.S.)
>
> Vottar ad framan og ofanskrifudu eru:
>
> Jon Jllugason Þorsteirn Jonsson

[72] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VI, bls. 212–215; skjal H-2.
[73] Skjal nr. 2(169).
[74] Skjal nr. 2(12).

> Ad þvj leite sem vidvíkur mínum egin dómi á þrem fiórdu pörtum i Reikhólum byggi eg hr Thordi Thoroddsen nefnda ¾ parta höfudbólsins Reikhola, med líkum afgiallds Skilmálum, sem hr Secretære B Stephensen í framan skrifudu byggíngar bréfe af dato 1812 til tekur, ad þvj frá skilldu: ad eg tek undir mig til allra ummrada og byggíngar Eyuna Stagley, uppi tvær Landskulldar vættir sem liukast eiga, og her ad auk gelldur hr Thoroddsen 19 wættir og 6 fiska í gilldum landaurum árlega í landskulld, og árlegar leigur 6 Fiórdunga og 15 merkur af vel verkudu smiöri.
>
> J ábud sinni hafe hann sér eftirréttanlegar Kónglegar Forordníngar, Lands Lög og venju, og innbyggi eingum a höfud bólid Reikhola án míns leifis, enn því hann í egin personu ej vill búa á Reikhólum öllum, hefe eg mér geimdan hussbónda rétt til innbyggíngar.[75]

Hinn 5. október 1812 seldi Björn Stephensen bróður sínum Magnúsi jörðina Reykhóla með kirkjueign, kúgildum, Börmum og Stagley fyrir 3.300 ríkisdali. Kaupbréfið var þinglesið við Landsyfirrétt í Reykjavík 2. ágúst 1813 en texti þess er eftirfarandi:

> Anno 1812 þ. 5ta october frammfóru að Videÿ eptirskrifud Jardakaup og Sala: underskrifadra i mílle, ad eg Justits Secerædtære Biörn Stephensen, sel hér med og afhendi frá mér og mín um Erfíngium, bródur mínum elskulegum Etat[s]rádi og Justitiario Magnúsi Stephensen Eign mína Jördina Reÿkhóla á Bardaströnd, med henni fylgiandi kÿrkiu Eign og ö[ll]um kúgildum, ásamt med Börmum, og Stagleÿ, upp hedann til æfinnlegrar eignar hanns og hanns Erfíngium, fÿrir 3,300rd Courant, hvöria þriú þúsund, og þriúhundrud Rikisdali, hann eptir fÿrstu hentugleÿkum, m[ér] smám samann afgreÿdir, enn svarar á medann Laga Rentum 4 pcto af því ógoldna kaupverdi, í hvöriu koma til afdrags Skuldagiöl[d] af Reÿkhólum, uns kaupverdid er goldid. Kaupandi afhendir, og Seliandi medtekur hérmed i i Makaskiftum, og til Eignar uppá Rey[k]hóla Eign, Jördina Sídumúla med Fródastödum, og fylgiandi 10 kyrkiu, og 7 siálfseigna[r] kúgildum, fÿrir 1000rd, svo nu eptirstanda 2,300rd, sem í Peníngum afgreÿdast Selianda sí[d]ar meir. – Kjrkiu Portion Reÿkhóla, áfall[inn] til 10da Novemb er 1808, tilsvarast af Reÿkhól[a] fjrri Eiganda Födur ockar elskulegum – enn þa[dan í] frá, af mér Secretéra B. Stephensen til [d]atum. – Kaupande svarar þeim áskilda ½ procto [til] kóngdómsinns af þessu 2,300rd kaupi – En Sel[ia]nde vídurkennir, ad Bróder hanns Etats Rád Steph[en]sen, sem eldsti Sonur foreldra ockar, er ad lög[u]m borinn til Reykhóla Eignar, sem höfudbóls, [og] þess vegna, ad þeír nu eru af honum réttilega [in]nlejstir, án þess ad Brÿgda Réttur, nockurn tím[a] [g]eti í þeirra Tilliti, til komid Erfíngium Selianda. – Til Stadfestingar eru ockar Nöfn og Signet, og tilqvaddra Votta anno die et loco, [u]t Supra.
>
> M. Stephensen (L.S.) B. Stephensen (L.S.)[76]

Við manntalsþing að Berufirði hinn 22. júlí 1813 var upplesin lögfesta Stephensens etatsráðs fyrir höfuðbólinu Reykhólum með undirliggjandi eyjum. Innihaldi hennar er ekki lýst í dóma- og þingbók Barðastrandarsýslu 1804–1815.[77]

Hinn 11. september 1815 fór fram, eftir tilmæli frá amtmanni, skoðun á garðinum Reykhólum. Fjallað var um afurðir sem fengust af jörðinni, æðardún, selveiði og fleira. Einnig var fjallað um hjáleigur Reykhóla. Loks var garðurinn Reykhólar metinn með húsmannsplássum á 7.200 ríkisbankadali.[78]

---

75 Skjal nr. 2(75).
76 Skjal nr. 2(50).
77 Skjal nr. 2(113).
78 Skjal nr. 2(114).

Hinn 20. ágúst 1827 seldi Magnús Stephensen jörðina Reykhóla, 60 hundruð að dýrleika, til Boga Benediktsens, en kaupbréfið var þinglesið sama dag við Landsyfirrétt í Reykjavík. Jörðin kom til eignar frá 1. júní sama ár eða eins og skýrt er í kaupbréfinu:

> Magnus Stephensen Dr Juris, og Konún[g]legrar Hátignar Conference Rád og Jus[t]itarius i Jslands Konúngl. Landsyfi[r]rétti:
>
> Giöri vitannligt: Ad eg selt hefi, og med þessu mínu Afsalsbréfi, sel og afhendi frá mér og mínum Erfingjum Odals – innlausnar-réttarlaust – eign mína Höfudbólid Reykhóla á Bardaströnd, hvors kauphluti telst = 60 hndr, ad dýrlejka med fylgiande kirkiu og kirkiueign allri í föstu og lausu, og öllum þessari eign fylgiande húsum, tödum, eíngium, högum, skógum, fiallöndum, Vötnum og Vejdestödum, Jtökum, hlunnindum, underliggiande Eyum, og hólmum, og öllu, sem henni, eptir Máldögum, og Eignarskiölum fylgia ber, med Rettu, og kúgildum, sem nú á Eign þessari finnast – S.T. hra Studioso Boga Benidictssyni nú á Stadarfelli, og hanns erfíngium, eptir hann, til fullkominnar eignar, og alls afraksturs frá 1ta Junii þessa árs, med eptirskrifudum Skilmálum:
>
> 1o hann geingur ad allri eign þessari, og kyrkiu – eins og hún nú fjrir finnst í mínu retta eign[a]rhaldi, án alls útsvars, frekari afhendíngar eda álags af minni hendi, ellegar kjrkju portionar Tilsvars, ad því leiti, mér fjrr meir kann [g]oldinn vera eptir þeim qvittantium, sem frammkoma kynnu, þarumm – enn hafi sama Rétt sem eg, o[g] allann adgáng ad nú verandi kirkiuhaldara – [o]g ábúanda á Reÿkhólum, og fjrri ábúendumm þar um kyrkjuskulda og gialda kröfur ad þ[ví] leite hiá þeim, fyrir flejri undanfarinn ár rejnast innistanda, án nockurs frekari Tilsvars a[f] mér, eins umm kúgilda tilsvar, og Jardar á l[ög.][79]

Hinn 11. mars 1829 seldi Bogi Benediktsen 15 hundruð, eða ¼ hlut, í jörðinni Reykhólum til Þórðar Thoroddsens. Téðum fjórða hlut skyldi ekki skipta út að húsum, túni, eyjum eða öðru, svo lengi sem Þórður byggi á Reykhólum.[80]

Við manntalsþing að Berufirði 1. júlí 1830 var upplesið lögfestuskjal frá 1572 með áteiknuðum dómsúrskurði Orms Sturlusonar lögmanns, þar sem eftirfarandi er fært inn í dóma- og þingbók Barðastrandarsýslu um landamerki Reykhóla og Miðhúsa:

> vid hvörn er tiltekid ad Reykhólar eige allt land fjrir utann Midhúsavog og Grundará, enn gardinn uppefter backanum og retta Siónhendíng uppí Sliettaberg vera rétt og óbrygdul Landamerke milli Reykhóla og Midhúsa.[81]

Við manntalsþing að Berufirði 30. júní 1838 var upplesinn kaupgjörningur, dagsettur 11. mars 1829, hvar Bogi Benediktsen afsalaði frá sér til Th. Thoroddsens á Reykhólum ¼ hlut í nefndri jörðu eða 15 hundruð að dýrleika fyrir 275 spesíur.[82]

Við manntalsþing að Skálanesi 12. júní 1845 var upplesið samningsskjal, dagsett 15. ágúst 1844, hvar prestarnir á Stað á Reykjanesi, Reykhólum og Gufudal sömdu sín á milli um beitarland í svokallaðri Landtungu milli Barms og Miðhúsalands í Djúpafirði. Innihaldi samningsskjalsins er ekki lýst frekar, en í dóma- og þingbók Barðastrandarsýslu er eftirfarandi skráð um afmörkun svæðisins:

[79] Skjal nr. 2(51).
[80] Skjal nr. 2(52).
[81] Skjal nr. 2(115).
[82] Skjal nr. 2(116).

> Beitarland í þeirre só kólludu Landtungu millum Barms og Midhúsalands í diúpafyrde nefnel. millum sídsta og Midgils – Siónhending mille þar grejndra fiógra varda ofann þángad Gilin skiftast, hvar áinn tekur til allra leigulida Nota, Barms ad sunnann enn Midhusa – ad nordann verdu, hvar Samningur er samþyktur og stadfestur af Stiftamtinu.[83]

Hinn 27. júní 1845 gáfu Bogi Benediktsen og Jarðþrúður Jónsdóttir Benediktsen syni sínum, Brynjólfi Benediktsen kaupmanni, hálft höfuðbólið Reykhóla. Þá kemur fram að eftir fráfall þeirra skyldi Brynjólfur eignast ¼ hlut í Reykhólum.[84] Gjafabréfið var þinglesið við manntalsþing að Berufirði 19. júní 1846.[85]

Hinn 15. apríl 1847 var haldinn extrahéraðsréttur að Skarði í Dalasýslu þar sem tekin var fyrir forboðssök Þóreyjar Gunnlaugsdóttur á Reykhólum gegn sr. Friðriki Eggerz og Boga Benediktsen á Staðarfelli út af búfærslu þess fyrrnefnda til Reykhóla. Dómarinn vék sæti þar sem hann var náskyldur öðrum aðila málsins.[86]

Hinn 3. júní 1847 var haldinn aukaþingsréttur að Skarði í Dalasýslu þar sem tekið var fyrir forboðsmál Þóreyjar Gunnlaugsdóttur vegna flutnings sr. Friðriks Eggerz á ábúðarjörð hennar, Reykhóla. Framlögð voru skjöl og málinu svo frestað.[87] Málið var að nýju tekið fyrir við aukaþingsrétt að Skarði daginn eftir. Úrskurðað var um kröfu sr. Friðriks um að vísa málinu frá og var það ekki gert. Loks náðist sátt í málinu þannig að sr. Friðrik kvaðst ekki hafa ætlað að flytja á jörðina Reykhóla né yrkja land jarðarinnar án löglegrar afhendingar af eiganda.[88]

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Reykhólar metin 120 hundruð að dýrleika og skráð sem kirkjueign að helmingi og bændaeign að helmingi. Fjórar hjáleigur eru skráðar sem hjáleigur frá Reykhólum, þ.e. Grund, Austurgarður, Rúnkahús og Fjósakot. Í neðanmálsgrein kemur fram að árið 1805 hafi fylgt eyðihjáleigurnar Kaldrani og Titlingastaðir, sem Árni Magnússon hafi einnig sagt frá.[89]

Í ódagsettri lýsingu, eigna- og ítakaskrá frá miðri nítjándu öld segir að Reykhólakirkja sé bóndaeign. Meðal fasteigna hennar var hálft heimaland, 60 hundruð að dýrleika, en ítök kirkjunnar voru reki og renningar á Sandnesi að helmingi og 24 manna íferð í Saurbæjarfjöru.[90]

Í jarðamati Barðastrandarsýslu frá 1849–1850 er ekki fjallað um dýrleika Reykhóla.[91] Í yfirmatsjarðabók sem fylgir jarðamatinu segir að mati á Reykhólum sé breytt úr 2.800 ríkisbankadölum í 2.831 ríkisbankadal.[92]

---

83 Skjal nr. 2(117).
84 Skjal nr. 2(53).
85 Skjal nr. 2(118).
86 Skjal nr. 2(119).
87 Skjal nr. 2(120).
88 Skjal nr. 2(121).
89 Skjal nr. 4(1), bls. 176.
90 Skjal nr. 2(170).
91 Skjal nr. 2(22).
92 Skjal nr. 2(32).

Við manntalsþing á þingstað Reykhóla- og Geiradalshreppa 10. maí 1851 lagði Jón Bjarnason hreppstjóri fram lögfestu fyrir Reykhóla og óskaði að hún yrði upplesin á þinginu. Það var gert og lögfestan árituð.[93]

Hinn 1. maí 1855 var hjá sáttanefnd í Eyjahreppi tekið fyrir landaþrætumál út af Heyárdal milli Reykhóla og Höllustaða. Framlögð voru ýmis skjöl, s.s. dómur Orms lögmanns frá 1572 og gjafa- og erfðabréf Jóns Magnússonar frá 3. janúar 1687. Eftir nokkrar umræður var ákveðið að Höllustaðaeigendur seldu Reykhólaeigendum téða Höllustaði.[94]

Við manntalsþing að Berufirði 7. júní 1864 var þinglesið afsalsbréf, dagsett 22. ágúst 1863, fyrir 40 álnum að fornu mati í bóndaeign í Reykhólum frá Hildi Gunnlaugsdóttur til Páls Guðmundssonar fyrir 66 ríkisdali og fjóra skildinga.[95] Við sama manntalsþing var þinglesið afsalsbréf fyrir 40 álnum að fornu mati í Reykhólum, dagsett 22. ágúst 1863, frá Jóni Thoroddsen sýslumanni til Páls fyrir 50 ríkisdali.[96]

Hinn 21. apríl 1869 byggði Brynjólfur Benediktsen Bjarna Þórðarsyni frá Akureyjum 34 hundruð, eða 17/30 hluta, í bóndaeign Reykhóla. Skilmálar byggingarbréfsins eru í sjö liðum og hljóða svo:

> Eg undirskrifaður Br Benedictsen byggi hjermeð herra Bjarna Þórðarsyni frá Akureyum til allrar löglega leiguliða brúkunar nú i næstkomandi fardögum 1869 = 34 hndr. = þrjatygi og fiögur hundruð að fornu mati = 17/30 – bóndaeign með tilheyrandi kirkjueign í heimajörðinni Reykhólum og eru hjáleigurnar að tiltölu innihaldar i byggingu þessari og þær svokölluðu Reykhólaeyar, en Stagley er undanskilin, og Barmar, sem hvortveggi eru kirkjujarðir; byggi eg jörðina með hlunnindum öllum og gæðum til lands og vatns vananlegum, sem landsnytar hgfur [svo; hefur] og njóta með eptirfylgjandi skilmálum:
>
> 1 Hann taki ámóti húsum, er jörðunni fylgja sem skoðar eptir samkomulagi, eða að því landsdrottinn kys, á gyldu standi eða með fullu álagi, so og kyrkju kúgildum að tiltölu og svari þeim útá í gyldu standi, bæði húsunum og kúgildunum þegar ábúð hans hættir, en bænda kúgildin, þau er fylgja ættu jörðunni, sem venja er til að rjettri hundraða tiltölu, eptirgjef eg Landseta sjálfum fá sjálfum að hafa og færa sjer á nyt; Eptir kúgildan gjaldi Landseti venjulegar leigur, innan veturnætta til Landsdrottins eður að hans tilvísun til Staðarprestsins.
>
> 2. Hann gjalda árlega til Landsdrottins i Landskuld 30 pund = þrjátygi pund af vel hreinsuðum æðardúni, enda byrjar hann þegar nú í vor snemma með sumrinu að nota öll eyagögn og fardagabrot með, en þá hann frá fer, hefur hann alls ekkert af fardagalagt að því værened, nje af nya gæðunum; þessi 30 pund gjaldi hann innan júli mánaðarloka, og þannig nú i sumar 1869 fyrirfram, enn ekkert það ár hann burtu flytur.
>
> 3. Auk hinna nynefndu 30 pund æðarduns gjaldi herra Bjarni Þórðarson til Landsdrottins árlega af haustsel eða vetrarsel, sem fæst á haustinu á Reykhólaeyum og skerjum öllum yfirhöfuð 7/8 = sjö áttundu parta; enn haldi sjálfur eptir einum áttunda hlutanum eða áttunda hverjum sel að meðaltali eða meðalvikt; Selurinn fleiginn með skinnum í kápu so kallaðri flytjist af landseta út til min í Flatey, sem allra bráðast eptir hvert selafar meðan eg þess óskar, enn ella annist Landseti um selinn og hyrði hann

[93] Skjal nr. 2(122).
[94] Skjal nr. 2(152).
[95] Skjal nr. 2(123).
[96] Skjal nr. 2(124).

> heima hjá sjer fyrir hönd Landdrottins, nema þessi (Landsdrottinn) vilji þará aðra breyting gjöra síðarmeir
>
> 4. Hann tíundi að lögum ábyli sitt og gjaldi eptir það allar tíundir og tolla að því venja er til og viðgengst; Hann haldi sjer eptirrettanlegur allar tilskipanir konungs og lagaboð og yfirvaldaboð sem góður þegn og trúr Landseti og sýni hvervetna hlíðni og hollustu Landsdrottins.
>
> 5 Hann annast um æðarvarp vel og taki að sjer hyrding alla nú þegar um sumarmál og sjái framvegis til að hlunnindin yfirhöfuð taki í reígi [svo; eigi eða engu] tillati rerum [svo; rýrnun], heldur tæki botumm og vexti árlega og friði því alskonar tillati selastöðvar og æðarvarp og sjái til, að hvorig hlunnindin á neinn hátt mæti stygð eða neinum óvenjulegum eða ólöglegum veiði brellum nje jörðin yfirhöfuð rírin [svo; rýrni] heldur taki bótum.
>
> 6. Hann annast vel og hyggilega um alt happ er kynnu að bera að landi sosem Hvalreka og þvíumlíkt, og triá viðar reka og láti Landsdrottinn sem fyrst af vita.
>
> 7. Hann má ekki taka neitt húsfólk inn án Landsdrottins leyfis og samþykkis.
>
> Þegar Landseti vill ei lengur búa á jörðinni, þá segi hann lausn innan Mikaelsmessu að haustinu á undan. Meðan Hra. B. Þorðarson heldur ofanskrifuðu skilmála í einu sem öllu, er honum jörðin heimiluð til ábúðar en bregði í nokkru útaf, hefur hann brotið ábúðarrjett sinn og missir þá ábúðina.
>
> Til staðfestu mitt nafn og Innsigli i 2 votta nærveru.
>
> Flatey 21 April 1869
>
> B. Benedictsen. (L.S.)[97]

Hinn 22. júní 1869 lofaði Brynjólfur Benediktsen að byggja Bjarna Þórðarsyni fjórða part höfuðbólsins Reykhóla, sem tengdafaðir hans Páll Guðmundsson bjó á. Skjalið var lesið við manntalsþing að Berufirði 22. júní 1882.[98]

Hinn 25. júní 1870 skrifaði Brandur Sigmundsson forboð um Hvannahlíð, sem honum hafði verið byggð af Brynjólfi Benediktsen 15 apríl 1868. Undanþegin forboðinu voru Páll Guðmundsson, hreppstjóri á Grund, og Hildur Þórðardóttir á Reykhólum. Forboðið var lesið við manntalsþing að Berufirði 28. júní 1870, en texti þess hljóðar svo:

> Þareð S.T. Herra Brinjólfur sál. Benedictsen hefir með bréfi af 15. April 1868 byggt mér Kvannahlíð til til allra löglegra leigulíða nota, og það sama er af hans nú lifandi ekkju Madame Herdísi Guðmundsdóttir Benedictsen að öllu óbreyttu samþykkt.
>
> Þá fyrirbýð eg öllum – án míns leyfis – að reka nokkuð geldfé í Kvannahlíð eður að yrkja hana að neinu; enn reki nokkur upp frá þessu, án míns leyfis – geldfje eður lömb í téða Kvannahlíð – meðan eg hefi hana til byggíngar þá læt eg reka það burtu eður meðhöndla eftir sem lög leyfa; enn undan þessu banni skiljast þær kindur, sem Hreppst. Páll Guðmundsson á Grund á og Madame Hildur Þórðardóttir á Reykhólum, enn fje Bóndans Sgr Bjarna Þórðarsonar á Reykhólum eru undir þessu banni einsog annara, svo lengi hann ekki getur synt og sannað mér, með órækum skírteinum að Herra Br. Benedictsen sál. hafi skírt til tekið, að hann hafi frían upprekstur í optnefndri Kvannahlíð.

[97] Skjal nr. 2(54).
[98] Skjal nr. 2(55).

> Þetta mitt forboð bið eg Herra Sýslumanninn að upplesa fyrir manntalsþíngsrétti að Berufirði.
>
> Kollabúðum þann 25. Juni 1870.
>
> Brandur Sigmundsson.[99]

Hinn 6. júlí 1871 gerðu Herdís Benediktsen, ekkja Boga Benediktsens, og Bjarni Þórðarson með sér skilmála sem færðir eru inn í afsals- og veðmálabók Barðastrandarsýslu 1880–1889. Þar er m.a. fjallað um loforð manns hennar frá 22. júní 1869 til Bjarna um byggingu á þeim fjórða parti sem Páll Guðmundsson býr á og greiðslur Herdísar til Bjarna vegna Hvannahlíðar:

> Við undirskrifuð jeg Herdís Benedictssen og jeg Bjarni Þórðarson á Reykhólum gjörum svolátandi skilmala okkar i milli sem skal gilda i þrjú ár frá þessum deigi enn ekki leingur útan með beggja samþykki:
>
> […]
>
> 3) Loforð mannsins míns sálaða af 22 júni 1869 til herra Bjarna Þórðarsonar um byggingu á þeim fjorða parti sem herra Páll Guðmundsson nu bir á, stendur frá minni hálfu óraskað með sömu skilmálum og þar greinir.
>
> 4) Ennfremur borga jeg til herra Bjarna Þórðarsonar i tilliti til Hvannahlíðar 20 fiska á hverju ári.
>
> 5) Jeg Bjarni Þórðarson lofa hjer í móti alla hollustu fylgi og velvild sem mjer er framazt unt sem landseti að sína landdrottni sínum og allt sem snertir Reykhólaeign og lofa jeg hjermeð að gjöra ekki frekari kröfur eða uppástungur i neinu tilliti sem landsdrottni mínum Frú Herdís Benedictsen vill ekki eður þykir miður gegna.
>
> Þessu til staðfestu eru okkar undirskrifuð nöfn í nærveru 2 vitundarvotta.
>
> Flatey dag 6 júli 1871
>
> Herdís Benedictsen
>
> B Þórðarson.[100]

Hinn 2. september 1872 seldu Páll Guðmundsson og Jóhanna Chr. Petronelle Þórðardóttir á Grund dóttur sinni, Margréti Theodóru, eitt hundrað í jörðinni Reykhólum fyrir 200 ríkisbankadali. Kaupbréfið var lesið við manntalsþing að Berufirði 17. júlí 1879.[101]

Hinn 14. júlí 1873 urðu túnskipti á Reykhólum hvar Bjarni Þórðarson sleppti tveimur pörtum Bogavallar og þeim túnpörtum sem fylgt höfðu, þ.e. Maríutröð, Nýjavelli og ytri parti Hvanngarðabrekku. Merkin voru úr Rúnkahúsgötu og í norðara hesthúshornið. Á móti fékk Bjarni fimm hundraða part af Bogavelli frá norðurhorni kirkjugarðsins, Flatirnar, Kaldrana og Laugartungu.[102] Sama dag var samið um landamerki milli Reykhóla og Grundar um næstkomandi þrjú ár. Texti skjalsins hljóðar svo:

> Nú í dag er um samið af hlutaðeigenðum að landamerki milli Reikhola og Grundar skuli vera næstkomandi þrjú ar. beina sjónhending ur Árna húsumm og ofantil i neðri hesthóla og þaðann beina sjónhending i landa merkja laugina milli Höllustaða og Grundar og Reikhóla

[99] Skjal nr. 2(70).
[100] Skjal nr. 2(54).
[101] Skjal nr. 2(56).
[102] Skjal nr. 2(141).

> hefur so Bjarni Þorðarson allar Reikhólamírar firir neðann áður sögd merki ofann að sokölluðu Einars holti að utann verður, enn að innannverður hefur Páll Guðmundsen á Grund ¾ parta af öllum enn B Þorðarson ¼ part hann liggur næst Reikhól hólum [svo] og eru þar merkj á þeim parti innan til við stóra kelðu sem er á borðum þeim sem er á mironumm og þaðann sjónhendíng í klett sem er firir neðan Grundará og so uppunðir hliðina.[103]

Hinn 17. nóvember 1873 byggði sr. Friðrik Eggerz, í umboði Hildar Þórðardóttur Gunnlögsen, Bjarna Þórðarsyni fjögur hundruð í jörðinni Reykhólum. Byggingarbréfið var lesið við manntalsþingsrétt að Berufirði 24. júní 1874, en skráð er að Hildur hafi þar verið viðstödd og lýst því yfir að byggingarbréfið væri gert gegn vilja hennar.[104]

Hinn 1. apríl 1874 seldi Hildur Þórðardóttir fjögur hundruð í jörðinni Reykhólum til Páls Guðmundssonar fyrir 1.000 ríkisdali. Kaupbréfið var lesið við manntalsþingsrétt að Berufirði 24. júní 1874, en með því lýsti Hildur yfir eftirfarandi:

> Það áskil eg enn fremur, að hann búi sjálfur á þessum 4 hndr. er eg sel honum. Og lýsi eg því hér með yfir, að eg sleppi nefndum 4 hndr. úr ábúð minni til hans, eins og líka því, að eins og eg að undanförnu með fullkomnustu eignarumráðum hefi brúkað hundruð þessi og gæði þeirra mér til lífs uppeldis, og er skrifuð ábúandi þeirra. Þannig lýsi eg því yfir, að hvorki séra Friðrik í Akureyjum eða nokkur annar maður hefur umboð frá mér eða leyfi sem nú geti verið í gildi, til þess að taka af mér umráð yfir þessari eign minni, móti vilja mínum.
>
> Að endingu tek eg það fram, að jarðarpartur þessi er nú af mér seldur með því skýlausa skilyrði, að ef kaupandinn herra P. Guðmundsen, skildi annaðhvort deyja eða upp á einhvern hátt sleppa eingarhaldi á honum, þá skal eg hafa rétt til að innleysa hann til mín fyrir sama verð og eg nú sel hann.[105]

Hinn 1. apríl 1874 skrifaði Páll Guðmundsson að hann lofaði að Hildur Þórðardóttir, tengdasystir sín, fengi aftur fjögur hundruð í jörðinni Reykhólum ef hún æskti þess, fyrir sama söluverð og hún hafði selt honum nefnd fjögur hundruð. Skjalið var innkomið á skrifstofu sýslunnar 6. október 1879[106] og lesið við manntalsþing að Berufirði 5. júlí 1880.[107]

Hinn 16. júní 1874 endurnýjuðu Herdís Benediktsen og Bjarni Þórðarson skilmála í samningi sínum um byggingu Bjarna á Reykhólum. Herdís og Bjarni gerðu nokkrar breytingar á skilmálunum, s.s. að atriði 4 í samningnum félli burt, þar sem Bjarni tæki Hvannahlíð til fullrar ábúðar frá sumri 1874:

> Við undirskrifuð eg Herdís Benedictsen og eg Bjarni Þórðarson lýsum því hjermeð yfir, að við hjermeð endurnyjum og staðfestum framanskrifuðum samning okkar á milli til þess í öllu tilliti að vera í fullu gildi framvegis eða svolengi sem hann er einungis að þessum atriðum breyttum:
>
> Við 2 atrið samningsins er sú ein breyting gjörð að eg Herdís Benedictsen lofa herra Bjarna Þórðarsyni að fá 1 heilna sel þegar hann er búinn að fá 100 (eitt hundrað) sela og fyrir þá næsta 10 sela (þ.e. 110 sela) annan sel til og þegar hann er búinn að fá 120 (eitt hundrað og tuttugu) sela skal hann hafa 2 sela og eiga þessir 120 selar að vera fyrir

[103] Skjal nr. 2(142).
[104] Skjal nr. 2(57).
[105] Skjal nr. 2(58).
[106] Skjal nr. 2(61).
[107] Skjal nr. 2(59).

> útan þá 4 sela sem Bjarni fær, en um þá sela er Bjarni uppfrá því (þ.e. að fengnum 120 selum) skal hafa, standi ákveðnum í þessu atriði óbreytt
>
> Hið 4 atriði samníngsins burtfellur, þar eð Bjarni Þórðarson tekur Hvannahlíð til fullrar ábúðar nú frá sumri 1874 samkvæmt hans byggingarbrjefi fyrir ábyli hans af Reykhólum og sem þarundir heyrandi.
>
> Að öðru leyti standi samningur þessi i sérhverju tilliti í fullu gildi okkar á milli svo sem fyr greinir.
>
> Þessu til staðfestu eru okkar undirskrifuð nöfn i nærveru undirskrifaðra vitundarvotta.
>
> Flatey 16 dag júnímánaðar 1874
>
> Herdys Benedictsen Bjarni Þórðarson.[108]

Hinn 17. júní 1874 gerði Herdís Benediktsen kunnugt að hún staðfesti framanskrifað byggingarbréf til Bjarna Þórðarsonar. Færslunni er bætt við áðurnefndar tvær færslur frá 21. apríl 1869 og 6. júlí 1871 um byggingu Bjarna á Reykhólum og bréfin eru svo þinglesin við manntalsþing að Berufirði 22. júní 1882. Texti síðastnefnds skjals Herdísar frá 17. júní 1874 er svo:

> Eg undirskrifuð Herdís Benedictsen gjöri hjermeð kunnugt, að eg sem hinn núverandi rétti hlutaðeigandi og umráðandi þeirra 34 hndr. (þrjátygi og fjögra hundraða) að fornu mati = 17/30 bóndaeign með tilheyrandi kirkjueign í heimajörðunni Reykhólum með öllu fylgjandi hér með i öllu og sérhverju tilliti samþykki og staðfesti framanskrifað byggingarbrjef, hvarmeð herra Bjarna Þórðarsyni eru af manni mínum sál Br. Benediktsen byggð fyrnefnd eign mín í Reykhólum, svo sem þar er nákvæmar tilgreint og með öllum hinum sömu byggingarskilmálum, sem byggingarbréf þetta inniheldur ásamt þeim ítarlega samningi, sem þar um er gjörður milli mín og herra Bjarna Þórðarsonar dags 6 júli 1871 og nú endurnyjudum hinn 16 júní þ.á og skal þessi bygging fyrir fyrnefndri eign minni i Reykhólum, sem eg fyrir hverju sem helzt meira af eign minni í jörðu þessari, sem herra Bjarni Þórðarson kynni að hafa í ábúð á dánardægri standa í fullu og óröskuðu gildi frá minni og minna hálfu, bæði fyrir hans eigin lífstið og ekkju hans eptir hans dag, ef hann kynni fyr frá að falla sem og fyrir það eða þau af börnum hans, er kynnu að verða þess umkomin að taka að sér þessa byggingu og ábúð. Ennfremur lofa eg Herdís Benedictsen því hérmeð að borga herra Bjarna Þórðarsyni 8 (átta) skildinga r.m. fyrir hvern ferhyrningafaðm í túni af ofannefndu ábýli hans af Reykhólum, sem hann um sína ábúðartíð þar framvegis sléttar og ræktar. – Þessu til staðfestu mitt undirskrifað eiginhandar nafn í nærveru undirskrifaðra vitundarvotta.
>
> p.t. Flatey hinn 17 dag junímánaðar 1874
>
> Herdýs Benedictsen.[109]

Hinn 19. júní 1874 skrifaði Páll Guðmundsson sýslumanni Barðastrandarsýslu og kvartaði yfir yfirgangi og órétti af hálfu sr. Friðriks Eggerz, sem hefði byggt án síns leyfis óðalseign sína, fjögur hundruð í Reykhólum, til Bjarna Þórðarsonar. Páll kvaðst hafa gefið sr. Friðriki umboð um 9–10 árum áður um að selja nefnd fjögur hundruð til Brynjólfs Benediktsens en sú sala hafi ekki gengið í gegn. Umboðið væri hins vegar ekki handa sr. Friðriki til að ráðstafa hundruðunum eftir eigin höfði. Þá lýsti Páll áhyggjum yfir því að hann myndi tapa hlunnindum af jörðinni.[110] Páll ítrekaði erindi

[108] Skjal nr. 2(54).
[109] Skjal nr. 2(54).
[110] Skjal nr. 2(143).

sitt til sýslumanns með bréfi 23. júní 1874, aftur með tveimur bréfum 26. júní sama ár þar sem hann óskaði m.a. eftir útburðardómi gegn Bjarna.[111] Hildur Þórðardóttir fór einnig fram á að sýslumaður tæki málið fyrir með bréfi dagsettu 27. júní 1874.[112] Þá skrifaði Páll til Vesturamtsins um aðstoð við að flýta því að sýslumaður tæki málið fyrir.[113]

Við manntalsþingsrétt að Berufirði 24. júní 1874 var þinglesið byggingarbréf, dagsett 17. nóvember 1873, hvar sr. Friðrik Eggerz í umboði Hildar Þórðardóttur byggði Bjarna Þórðarsyni fjögur hundruð að fornu mati í Reykhólum. Hildur var viðstödd og lýsti því að bréfið væri gert móti vilja sínum og vitund og væri ómerkt að öllu leyti. Bjarni Þórðarson kvaðst halda byggingarbréfinu í öllu tilliti þrátt fyrir yfirlýsingu eigandans.[114]

Hinn 30. júlí 1874 seldu Páll Guðmundsson og Jóhanna Kristín Petronelle Þórðardóttir dóttur sinni, Margréti Theodóru á Grund, tvö hundruð í jörðinni Reykhólum fyrir 200 ríkisdali. Afsalsbréfið var lesið við manntalsþing að Berufirði 17. júlí 1879.[115]

Hinn 2. september 1875 fór fram lögregluréttur að Bæ við Hrútafjörð þar sem tekin var skýrsla af Jóni Bjarnasyni á Óspakseyri um hvort hann hefði heimilað sr. Friðriki Eggerz ótakmörkuð umráð yfir fjórum hundruðum að fornu mati í jörðinni Reykhólum, sem var eign Hildar Þórðardóttur. Jón gaf skýrslu fyrir réttinum um hvernig gerð umboðs frá Hildi til sr. Friðriks kom til, en hann Jón hefði ekki skrifað undir skjalið.[116] Jón vann eið að framburði sínum við lögreglurétt að Bæ við Hrútafjörð 19. maí 1876.[117]

Hinn 10. desember 1875 skrifaði Páll Guðmundsson innlegg um ágreining um byggingarrétt Bjarna Þórðarsonar á fjórum hundruðum í Reykhólum. Páll kvað Bjarna hafa tekið sér til að skipta hlunnindum sem tilheyrðu nefndum fjórum hundruðum og að Bjarni hefði fengið besta hluta af túni sínu. Páll fór fram á að Bjarni skilaði sér öllum arði af hundruðunum og að Bjarna yrði óheimiluð brúkun á þeim. Innleggið var lagt fram við fógetarétt 11. desember 1875.[118]

Hinn 21. júní 1877 fór fram sáttafundur hjá sáttanefnd Reykhólasóknarumdæmis þar sem Páll Ingimundarson á Mýrartungu og Jón Pálsson á Miðhúsum kærðu Bjarna Þórðarson á Reykhólum fyrir aðför að fólki við heyvinnu á mýrum milli Miðhúsaskeiðs og Illukeldu, sem hefði verið yrkt sem Miðhúsaland og enn fremur tekið hey frá Miðhúsatúni. Sátt náðist ekki og Bjarni lagði fram gagnkæruskjal þar sem hann kærði Pál og Jón fyrir slátt á þrætublettinum og fyrir að beita búfé í svonefndu Vatnanesi.[119]

[111] Skjöl nr. 2(144), 2(146) og 2(147).
[112] Skjal nr. 2(148).
[113] Skjal nr. 2(149).
[114] Skjal nr. 2(145).
[115] Skjal nr. 2(60).
[116] Skjal nr. 2(125).
[117] Skjal nr. 2(126).
[118] Skjal nr. 2(150).
[119] Skjal nr. 2(153).

Hinn 2. mars 1881 tók sáttanefnd Reykhólahrepps fyrir landamerkjaákæru Bjarna Þórðarsonar á Reykhólum gegn Páli Ingimundarsyni á Mýratungu og Jóni Pálssyni. Krafa Bjarna var að Páll og Jón játuðu þau landamerki sem tilgreind eru í dómi Orms lögmanns Daðasonar milli Reykhóla og Miðhúsa. Sátt komst á í málinu þar sem málsaðilar komu sér saman um eftirfarandi landamerki milli jarðanna, en þau voru þinglesin við manntalsþing að Berufirði 22. júní 1882:

> Bein sjónhending úr gjánni milli Sljettuberganna ofani svokallaðan grænklett, sem stendur útan til við Miðhúsa vogsbotn og þaðan úr nefndum grænklett bein sjónhending mitt á milli stóru og litlu Geldingseyjar og þaðan bein sjónhending á sjó út svo langt sem fjarar; er því Miðhúsaland alt fyrir innan eður austan ofannefnda landa merkjalínu með þeim hólmum sem þar tilheyra; en Reykhólar eiga þá alt land fyrir útan eða vestan þessa landamerkjalinu með þeim hólmum sem þar til heyra og þaráméðal Stórageldingey; þessu landamerkjaskjali til staðfestu eru bæði sáttanefndarinnar og allra hlutaðeiganda nöfn með hjásettum signetum. Gjört og samið á stað og degi sem framan greinir.[120]

Hinn 10. júní 1881 voru skoðaðar og metnar skemmdir á Reykhólum sökum sandfoks veturinn áður. Tún jarðarinnar var skoðað og metið að skaði hefði orðið á um ⅙ hluta túnsins. Þá var metið að ¼ hluti engja jarðarinnar væri skemmdur.[121]

Hinn 24. júlí 1881 afsalaði Herdís Benediktsen til Bjarna Þórðarsonar á Reykhólum níu hundruðum í jörðinni Reykhólum, sem voru í ábúð Páls Guðmundssonar á Grund og sem Bjarni hafði með kaupbréfi, dagsettu 9. ágúst 1877, keypt af Herdísi. Kaupverðið var 3.000 krónur. Afsalsbréfið var lesið við manntalsþing að Berufirði 22. júní 1882.[122]

Hinn 22. júní 1882 mótmælti Páll Guðmundsson sölu á níu hundruðum í jörðinni Reykhólum frá Herdísi sál. Benediktsen til Bjarna Þórðarsonar, tengdasonar Páls, þar sem téð hundruð væru notuð af ábýli sínu sem hann hefði búið á í yfir 20 ár. Páll kvaðst ekki hafa verið boðinn kaupréttur inn og áskildi sér og konu sinni brigðarétt. Mótmælin voru lesin við manntalsþing að Berufirði 22. júní 1882.[123]

Hinn 15. maí 1883 keypti Bjarni Þórðarson við opinbert uppboð fjögur hundruð í jörðinni Reykhólum, sem áður tilheyrðu dánarbúi Hildar Þórðardóttur á Grund. Sýslumaður Barðastrandarsýslu færði inn í afsals- og veðmálabók sýslunnar 1880–1889 hinn 16. maí 1884 að kaupverðið, 1.350 kr., væri að fullu greitt. Bréfið var lesið við manntalsþing að Berufirði 20. maí 1884.[124]

Hinn 19. maí 1883 arfleiddu Jósías Frímann Bjarnason og Margrét Th. Pálsdóttir hvort annað að öllum fjármunum í föstu og lausu. Þá áskildi Margrét að ef móðir hennar myndi lifa sig, þá hefði hún afnot af þeim þremur hundruðum að fornu mati í jörðinni Reykhólum sem voru í eigu Margrétar. Ef Jósías og Margrét ættu enga ættingja á lífi skyldu fjármunir þeirra ganga til systkinanna Jóns Bjarnasonar og Margrétar Th.

[120] Skjöl nr. 2(63) og 2(154).
[121] Skjal nr. 2(151).
[122] Skjal nr. 2(62).
[123] Skjal nr. 2(64).
[124] Skjal nr. 2(67).

Bjarnadóttur og frændstúlku þeirra Margrétar Hildar Steinþórsdóttur. Að öðrum kosti ættu fjármunir þeirra að ganga til veikra og fátækra í Reykhólahreppi. Arfleiðsluskráin var lesin við manntalsþing að Berufirði 22. maí 1883.[125]

Hinn 19. maí 1883 afsalaði Jóhanna Kr. P. Þórðardóttir á Grund, með samþykki dóttur sinnar, Margrétar Pálsdóttur, Bjarna Þórðarsyni og Þóreyju Pálsdóttur á Reykhólum þremur hundruðum í jörðinni Reykhólum. Salan var háð nokkrum skilmálum en ekkert kemur fram um afmörkun eða ítök jarðarinnar. Afsalsbréfið var lesið við manntalsþing að Berufirði 22. maí 1883.[126]

Landamerkjaskrá Reykhóla er dagsett 16. febrúar 1884 með viðbótum 3. ágúst 1885 og 19. nóvember 1885. Skráin var þinglesin við manntalsþing að Berufirði í Reykhólahreppi 20. maí 1886 en efni hennar er svo:

> Landamerkjaskrá
>
> fyrir jörðinni Reykhólum á Reykjanesi ínnann Barðastrandarsýslu, uppskrifuð áríð 1884 af eiganda Reykhóla Biarna Þórðarsyni bónda á Reykhólum.
>
> Landamerkjaskrá fyrir jörðínni Reykhólum á Reykjanesí.
>
> Landamerki þau sem áreiðardómur Orms lögmanns Sturlusonar fra 1572 ásamt fleírí skjölum helga Reykhólum og sem er er ínnann þeírra ummerkja sem hjer segir:
>
> Fyrst bein sjónhendíng úr utanverðum Grundarvogi upp eptir Krókalæk, upp mýrarnar bein sjónhendíng í stóru laugína fyrir ínnann Höllustaði og það beint áfram uppi fjallshlíðína að ferðamannagötu, þaðan beína sjónhendíng i Rastarhryggsgjá og úr nefndrí gjá óskekkta sjónhendíng yfir bjargsfjallshorníð að Heyá og framm eptir henni, framm að skíptstjörn þeírri neðri og frá neðsta horní tjarnarínnar beína sjónhendíngu í hæðstu nónborg og af henni hæðstri beína sjónhendíngu í kollinn á Rjúpnafelli og þaðann beína sjónhendíngu fyrir austan Jsavatn í drangínn á ínnri Þúfnarjóðurslæk, sem rennur míllum Hyrníngsstaða og Þúfnarjóðurs, og það beint áfram á Berufjörð míðjann og úteptir honum mítt á míllum Hafrafellsbakka og seljanesstrandar, út á bí víð læk þann sem rennur fyrir ínnann svokallað Barmahraun, þaðan upp í nefndann læk og upp eptir honum fyrir ínnann norðurfell og stuðlabrún, og skílur lækur þessi, lönd kírkjujarðarinnar Barma og seljanesstrandar, þaðan eptir hædstu fjallinu útfyrir ofann stuðlabrún fyrir botninn á Nautadal og þaðan ofan i svonefndann skálarhaus; þaðan bein sjónhending ofan i miðja vökugróf og þaðann beint áfram á sjó út, mítt á míllum Hundsskers og Barmalanda og inn eptir míðjum álnum ínn á Berufjörð míðjann á bý við áður ámínnstann hraunlæk, á því nefnd kírkjujörð Barmar allt það land sem er ínnan greindra ummerkja nl. hraunlækjar og vökugrófar að neðan og norðurfells og skálarhaus að ofan, og það upp á fjall og ofan í sjó sem áður segir.
>
> Úr nefndum skálarhaus upp á fjall og vestur eptir hæðsta fjallínu út á bý við sljettabergsgjá og úr nefndrí gjá, mitt á millum sljettuberganna bein sjónhendíng ofan mýrarnar ofan í grænklett, úr nefndum grænklett beint í suðaustur mítt á míllum stóru og litlu geldíngseyar og það óskekkta sjónhendíng á sjó út, á breiðasund mídt, þaðan fram sundið mídt á míllum Reykhóla og Miðhúsaeya og þaðan beint áfram mídt á míllum hnífskers og Helgaeyahríggs, og þaðan beint út röstina mídt á míllum Húseyarskerja og bugskers og þaðan beint mídt á míllum þernuhólma við Skarðseyar og Hrafnseyar í Akureyalöndum, þaðan beint nordvestur, mídt á millum Arnóreya og ytstu eyaskerja og þaðan beint mídt á míllum Akureya og Æðikletta, og þaðan beint út röstina midt á míllum flíkraskerja og bogaskersnagga, þaðan mídt á míllum nefndra

[125] Skjal nr. 2(65).
[126] Skjal nr. 2(66).

nagga og bats, þaðan bein sjónhenging mídt á míllum svuntu og nefndra nagga að norðan, þaðan beint ínn eptir, midt á míllum Sveíns-skers og Högnaskers og þaðan eptir því sem djúp ræður millum Högnaskers og Nóneyar uppí fyrst ámínnstan Grundarvog.

Ennfremur skal getíð þeírra eígna kírkjunnar, er þá fyrst eya sú í Bjarneyaflóa er kírkjan á Reykhólum á og sjó um hverfís hana sem lög ytrast leífa, sem Stagley heítír. Sama kírkja á og svo óbyggt land fram úr Þorskafírði, sem nefnd er Kvannahlíð með þeím ummerkjum samkvæmt vítnísburðum bræðranna Brands Sumarlíðasonar af 8 júlí 1883 og Sumarlíða gullsmiðs í Ædey af 6 oktober s.á. eptir því sem Þorskafjarðará ræður, fram Jsfirðinga- og Andrjesargil fyrir sunnann svonefndann gölt og fram eptir fjalldalsánni norður á heíði, skilja ár þessar lönd kvannahlíðar og Kollabúða, en að neðan skilur grjótá lönd míllum nefndrar kvannahlíðar og Múlakots uppí svo nefnt grjótárvatn og þaðan uppá hæðst kvannahlíðarfíall og eptir hæðstu hriggum þess, norður á svonefndan gafl, þaðan ofan eptir fjallinu á svonefnda heimri þrepskulda, eptir því sem vötnum hallar á báðar síður, til Jsfirðíngagils að norðan, og Þorgeirsdals að vestan og eptir Þrepskuldunum hæðstu norður á fjoll.

Einnig á kírkjan á Reykhólum eptir Vilkings og Gísla máldögum, reka allann á Sandnesí víð Steingrímsfjörð að helmíngi svo vel á skerjum þeím og grynníngum, sem eru þar út á fírðínum sem á megín landi. Eptir sömu máldögum á nynefnd kírkja 24 manna sölvatöku í Saurbæarfiöru.

Hjernæst eiga hiáleígur Reykhóla tún og engjar, úrskipt frá landí heímajarðarinnar, með þeím ummerkjum sem hjer segjir.

1. Landamerki fyrir hiáleigunni Grund eptir því sem Grundará ræður efst úr Grundardal og það ofan að stórum steini sem stendur neðst á skeiðínu, fyrir ofan Árnahús, frá nefndum steíni bein sjónhendíng út myrarnar í stóra steínhnúgu [svo] neðan tíl víð efri hesthólataglið og þaðan beint í hesthólagjá og það inneptir hæðstu fjallinu ínn á bý víð Grundar-dal, er því Grundarland ínnan þessara ummerkja.

2. Rúnkahús eiga land innan þessara ummerkja sem hjer segjir; frá stórum steíni í kaldranahaus bein sjónhendíng í midt bólaskeíði; þaðan bein sjónhendíng í miðja leirtjörn og úr henní eptir skurdínum i kveralækjagötu og uppeptir henní i hæðsta hellírshóla og ofan af þeím á garðlag það, sem stendur ofan tíl víð Rúnkahúsabæ og upp eptir því að fyrst ámínnstum steíni

3. Austurgarðar eiga land frá Árnahúsum eptir gamla farveg áarínnar í Míðhúsavogsbotn, og þaðan eptir skurðínum í langavatns enda, þaðan bein sjónhendíng í gamlann kálgarð í rauðsteíg og úr honum upp með Logavelli að fyrstáminnstum steíní.

4. Fjósakot á úr áður nefndum langavatnsenda út með vatninu, út í sjóargötu og þaðan upp i kveralækjagötu og upp eptir henni, uppað Pjeturs-tröð og það ínnað Austurgarðalandi og túníð upp að því jarðlægi sem er fyrir ofan það, míllum þess og flatarmóanna.

Allt það sem er innan þessara hjer að framan áminnstra ummerkja telja eígendur Reykhóla skylausa eign strags nefndrar jarðar með öllum þeim gæðum til lands og sjóar, hverju nafni sem nefníst og óska því, að þeir sem lönd eíga eður umboð hafa á móts víð nefnt höfuðból, mætti þóknast að ríta hjer upp á nöfn sín, sem fullkomlega samþykkír landamerkjaskrá Reykhóla sem hjer fyrir framan rituð er, en ef einhver mót von víldí eígna síer meíra eður minna til lands eður sjóar á jörð eða i, á sjó eður í vatni, sem er ínnan nefndra ummerkja, og þessvegna ekki vilji ríta hjer undír nöfn sín, þá verða þeir að vínna það undan Reykhólum með fimmtardómsmáli.

Reykhólum 16 febrúarmánaðar 1884.

Eígandí og ábúandi Bíarni Þórðarson.

Sem eigandí og ábúandí Akureya er jeg samþykkur framannefndri landamerkjaskrá Reykhóla P. F. Eggerz.

Sem eigandi og ábúandí Hafrafells er eg samþykkur framanskrífaðri landamerkjaskrá Reykhóla Gísli Gestsson.

Samkvæmt þartil gefinni fullmakt af eiganda jarðarínnar Hyrníng[s]staða herra Olafi Teítssyni á Svíðnum undírskrífar Pjetur Gestsson.

Vegna eíganda jarðarínnar Kollabúða undírskrífar Jóhann Guðmundsson (bóndí á Kollabúðum).

Samþykkur vegna jarðarínnar Tjaldaness undírskrífar Magnus Jónsson.

Sem eigandí að meiri partí Míðhúsa og ábúandi að nokkru af nefndri jörð, undírskrifar sem samþykkur Reykhóla landamerkjaskrá Páll Ingimundarson.

Sem eígandí að nokkru af jörðínní Míðhúsum undírskrifar sem samþykkur Reykhóla landamerkjaskrá Jón Pálsson.

Sem umboðsmaður og ábúandí Skerðíngsstaða undírskrifar og samþíkkír vegna eiganda nynefndrar jarðar framanskrifaða landamerkjaskrá Reykhóla. Jón Jónsson.

Vegna Skarðseignar samþíkkír J Magnússon.

Samþykk sem ábúandi Hrúteya og eigandi að nokkrum hluta sömu eya Sigþrúður Vídalín.

Jón Jónsson (prestur) sem umboðsm. jarðarínnar Múlakots.

Mánudaginn 3 Ágúst 1885 sömdum við undirskrifaðír um landamerki millum Hlíðar í Þorskafirði og Reykhóla á Reykjanesi í svokölluðum Heyárdalsbotni; beína sjónhendíng af hæðstu Nónborg norðan tíl í kollínn á hæðstu Rjúpnafelli - samá ár og dag og framan greínir. Hjer til staðfestu eru eiginhandarn nöfn.

Eígandí Reykhóla Bjarní Þórðarson. eígandí Hlýðar Kr. Jónsson.

Samkvæmt bískups bréfí dags 25 sept síðastl, er skyrir frá að máldagarnir á biskups dæminu eígní Reykhólakírkju: „reka og renníngar á Sandnesi að helmíngí“ víðurkenni eg rétt Reykhólakírkju til ofangreinds reka samkvæmt ákvæði máldaganna.

Þetta undanfelli eg ekki her með að tilkynna yður, háttvírti bóndi, þar sem trauðla getur veríð um an[na]ð Sandnes að ræða en Sandnes víð Steingrímsfiörð, sem er eígn Staðarkírkju víð Steíngrímsfiörð, en hennar umráðamaður er jeg undírskrífaður.

Stað víð Steingrímsfiörð 19 nóvbr 1885.

S.H.Einarsson.

S:

herra bóndí Bíarní Þórðarson á Reykhólum.

Lesíð á manntalsþíngí að Berufirði 20 maí 1886 og ínnfært í Landamerkjabók Barðasrandarsýslu Ltr. A sub Nr 77 bls. 41-44 Vottar ALE Fischer sýslumaður

Borgun: Þinglestr. kr. 75 aur. bókun kr. 75. aur. 1 kr. 50 aur er eín króna fimmtíu aurar borgað Fischer[127]

Hinn 18. maí 1885 skrifaði Jóhanna Kr. P. Þórðardóttir bréf þar sem segir að Bjarni Þórðarson hafi farið gegn sáttasamningi varðandi ábúð Jósíasar Frímanns Bjarnasonar og Margrétar konu hans á jörðinni Reykhólum. Jóhanna afturkallaði afsal til Bjarna og

[127] Skjal nr. 2(1).

Þóreyjar Pálsdóttur fyrir sex hundruðum í Reykhólum. Bréfið var lesið við manntalsþing að Berufirði 19. maí 1885.[128]

Í sáttabók sáttanefndar Reykhólasóknarumdæmis 1806–1928 var 15. júlí 1885 færður inn samningur frá 19. maí 1883 þess efnis að Bjarni Þórðarson skuldbyndi sig til að skila Jóhönnu K.P. Þórðardóttur arði af þremur hundruðum í jörðinni Reykhólum. Til að fyrirbyggja missætti um ábúð á Grund og sex hundruðum í Reykhólum, þá hefðu þau einnig samið 15. júní 1885 um að Jóhanna skyldi falla frá öllum ábúðarrétti á Reykhólatorfunni.[129]

Hinn 28. maí 1892 skrifaði Bjarni Þórðarson sýslumanni Barðastrandarsýslu um Stagley, þar sem sýslumaður hafði um veturinn lokið framkvæmd á aukaútsvari og fátækratíund af eyjunni. Bjarni kvaðst hafa kynnt sér ýmis skjöl um Reykhóla, máldaga, vísitasíu og kaupbréf, og að eyjan væri hluti af Reykhólaeign. Því hefði engin heimild verið til að taka hana úr Reykhólaeigninni og meta til sérstaks hundraðatals án þess að skerða um leið hundraðatal Reykhóla. Bjarni fór því fram á að tíundarkröfu gegn sér þyrfti að leiðrétta.[130]

Hinn 1. apríl 1893 keypti Þórður Bjarnason, verslunarmaður í Borgarnesi, ⅓ hlut eða 20 hundruð í jörðinni Reykhólum af Bjarna Þórðarsyni fyrir 2.000 kr. Kaup- og afsalsbréfið var lesið við manntalsþing að Berufirði 29. maí 1893.[131]

Hinn 21. júlí 1900 gerðu Bjarni Þórðarson frá Reykhólum og Snæbjörn Kristjánsson í Hergilsey samning um landamerki Reykhóla og Hlíðar í Þorskafirði sem snúa að Heyárdalsbotni. Samningnum var þinglýst 5. júlí 1901 en efni hans er eftirfarandi:

> Eftir að við undirritaðir jeg Bjarni Þórðarson frá Reykhólum nú til heimilis í Reykjavík og jeg Snæbjörn Kristjánsson bóndi í Hergilsey innan Barðastrandarsýslu höfum nákvæmlega yfirvegað og skoðað gömul landamerkjaskjöl jarðanna Reykhóla og Hlíðar, báðar í Reykhólahreppi innan Barðastrandarsýslu í svokölluðum Heyárdalsbotni:
>
> Gjörum við svofelldan samning að hjer eftir skuli landamerki tjeðra jarða vera úr sunnanverðu Rjúpnafelli í svokallaðan fremri Steinboga og þaðan eftir miðjum Mjófadal, svo hjer eftir skal vera óátalið Hlíðarland, allur hálfur Mjófidalur að norðan sem vötnum hallar, ásamt öllu því landi, sem er fyrir framan áminnstan Steinboga og áður var notað frá Hlíð í mörg ár til slægna og beitar, og eru því brjef þau, sem annað greina um landamerki tjeðra jarða, en hjer segir úr gildi feld með brjefi þessu.
>
> Þessu til staðfests ritum við nöfn okkar í tilkvadds votts nærveru.
>
> Reykjavík 21. júlí 1900
>
> Snæbjörn Kristjánsson Bjarni Þórðarson
>
> Vitundarvottur
>
> Kristinn Daníelsson
>
> Þingl. 5/7 1901. H.B.[132]

[128] Skjal nr. 2(68).
[129] Skjal nr. 2(155).
[130] Skjal nr. 2(156).
[131] Skjal nr. 2(69).
[132] Skjal nr. 2(2).

Hinn 15. maí 1909 ritaði Bjarni Þórðarson bréf til Stjórnarráðs Íslands þar sem hann óskaði eftir því að hafa makaskipti við Reykhólakirkju á eignarjörðinni sinni Borg í Reykhólahreppi fyrir eyðieyjuna Stagley, sem væri eign Reykhólakirkju. Í bréfinu lýsir Bjarni eyjunni, aðstæðum hennar og mati, en þær upplýsingar snerta ekki kröfusvæðið í máli nr. 4/2020.[133]

Í fasteignamati Austur-Barðastrandarsýslu frá 1916–1918 er dýrleiki Reykhóla metinn 157,4 hundruð, en allar eldri hjáleigur höfðu verið lagðar undir heimajörðina. Eigandi jarðarinnar var Bjarni Þórðarson í Reykjavík. Fram kemur að landamerki séu ekki skýr og að ágreiningur sé um landamerki milli Reykhóla og Höllustaða. Þá segir að eyjarnar, sem ekki eru nafngreindar, séu að mestu notaðar til beitar en ekki slægna. Undir lið nr. 3 um beitiland er fjallað um Hvannahlíð, en þar segir eftirfarandi:

> 3. Beitiland er víðlent og margkvæmt. heimabeit er heldur létt fyrir allar sképnur, sumarland, er gott i hvannahlíð í Kollabúðadal. Sömuleiðis á Barmahlíð í Reykjanesfjalli. Þá er ágæt haustbeit í eyjunum og Folalda og lambaganga á vetrum.[134]

Loks er jörðin metin á 26.600 kr., þ.e. grasnytjar, hlunnindi, garðrækt og umbætur.[135]

Hinn 3. júní 1929 var gerður samningur um sölu á landspildu úr landi Reykhóla fyrir læknissetur. Samningurinn náði til landsspildu sunnan við Hellishóla, 43 metra langrar og 30 metra breiðrar, sem var ætluð sem byggingarlóð, og annarrar landspildu vestanvert við túnið og niður að Leirtjörn og að eystri enda Máfatjarnar. Stærð spildunnar var 18 hektarar. Þá kvað samningurinn á um beitarrétt í Reykhólalandi fyrir tvo nautgripi, 80 sauðfjár og fjóra hesta. Í samningnum voru landspildurnar metnar á 1.600 kr.[136] Samningurinn var sendur dóms- og kirkjumálaráðuneytinu 7. nóvember 1929.[137]

Við aukarétt í Berufirði 26. júní 1929 voru Andrés Ólafsson hreppstjóri, Björn G. Björnsson, Jón Ólafsson hreppstjóri og Guðjón Jónsson skipaðir yfirúttektarmenn til að framkvæmda yfirúttekt eftir úttekt þeirri sem fram fór við ábúendaskipti á Reykhólum þann 4. júní sama ár.[138]

Við manntalsþing að Berufirði 9. júlí 1930 var þinglesinn makaskiptasamningur milli Reykhólalæknishéraðs og Þóreyjar Pálsdóttur um Laugaland og hluta úr Reykhólalandi.[139]

Við manntalsþing að Berufirði 2. júlí 1931 var þinglesin friðlýsing á fornleifum á Reykhólum, þ.e. Grettislaug og rústum Titlingsstaða.[140]

Við manntalsþing að Berufirði 2. júlí 1935 var þinglesin yfirlýsing Þórðar Bjarnasonar á Lambastöðum í Seltjarnarneshreppi, dagsett 25. júlí 1934, um eignar-

[133] Skjal nr. 2(157).
[134] Skjal nr. 2(34).
[135] Skjal nr. 2(34).
[136] Skjal nr. 2(158).
[137] Skjal nr. 2(159).
[138] Skjal nr. 2(127).
[139] Skjal nr. 2(128).
[140] Skjal nr. 2(129).

heimild dánarbús Bjarna Þórðarsonar á 20 hundruðum að fornu mati í jörðinni Reykhólum.[141]

Hinn 13. maí 1939 afsalaði dánar- og félagsbú Bjarna Þórðarsonar og Þóreyjar Pálsdóttur jörðinni Reykhólum ásamt Börmum og Stagley til ríkissjóðs Íslands, en skiptafundur hafði farið fram 27. janúar sama ár.[142]

Hinn 5. júní 1943 gaf umboðsmaður kirkjujarða í Reykhólahreppi út byggingarbréf fyrir landspildunni Hvannahlíð til Sigurðar J. Kristjánssonar, ábúanda á Kollabúðum, og dóms- og kirkjumálaráðuneytið samþykkti bréfið 1. nóvember 1943. Í byggingarskilmálum segir m.a. að ef ábúð Sigurðar á Kollabúðum falli niður eða hann hættir búskap þar falli byggingarbréfið um Hvannahlíð úr gildi og landspildan falli aftur til ríkisins.[143]

Hinn 13. nóvember 1948 fór fram fundur í hreppsnefnd Reykhólahrepps. Á fundinum var tekið fyrir að gera álit og tillögur um skiptingu Reykhólastaðar. Framlagður var skipulagsuppdráttur Reykhóla sem og fundargerð Reykhólanefndar. Einnig var stuðst við kort af Reykhólalandi, sem var eign Jóns Ólafssonar á Grund. Í fundargerðinni er fjallað um skiptingu landsins, skipulagið heima á Reykhólum og framkvæmdir. Þar segir m.a.:

> Það er óumflýjanlegt að Reykhólar fái aftur Hvannahlíðina þegar sauðfjárbúum fjölgar (Grund, Reykhólar og nýbýli) en þrengist um heimalandið.[144]

Hinn 1. maí 1950 skrifaði landnámsstjóri bréf til landbúnaðarráðuneytisins um yfirtöku á jörðinni Reykhólum og umráð nýbýlastjórnar ríkisins á meðan framkvæmdir stæðu yfir við undirbúning og hagnýtingu lands. Í bréfinu kemur fram að læknishéraðið á Reykhólum hafi varanlegan eignarrétt á landsvæði, sem sé milli 20–30 hektarar að stærð, og fylgi hitasvæði landi þessu og nokkrir hveranna.[145]

Hinn 8. október 1963 skrifaði sýslumaðurinn í Barðastrandarsýslu bréf til atvinnumálaráðuneytisins með skrá, dagsettri 30. september 1963, yfir ítök í umdæminu sem „munu hafa fallið úr gildi sbr. lög nr. 113/1952“. Í skránni er meðal annars fjallað um Stagley á Bjarneyjarflóa og sjó umhverfis hana og enn fremur óbyggt land fram úr Þorskafirði sem nefnt sé Hvannahlíð.[146]

Hinn 20. febrúar 1965 skilaði Reykhólanefnd tillögum um hvernig mætti hagnýta Reykhóla. Skýrsla nefndarinnar kallast „Álit og tillögur Reykhólanefndar 1964–1965“. Í henni eru sjö fylgiskjöl, þ.e. I–A um stofnun mjólkurbús; I–B um Reykhóla 1964, býli, byggingar, búskaparhætti o.fl.; I–C um mjólkursamlag á Reykhólum, II um bryggjusvæði í nágrenni Reykhóla; III: skýrsla um jarðhitaathuganir; IV: greinargerð með tillögum um framkvæmdastjórn; og V: yfirlitsskýrsla um öflun og þurrkun

[141] Skjal nr. 2(130).
[142] Skjal nr. 2(163).
[143] Skjal nr. 4(48).
[144] Skjal nr. 2(166).
[145] Skjal nr. 2(167).
[146] Skjal nr. 2(165).

hrossaþara. Í skýrslunni er m.a. fjallað um hlunnindi, s.s. selveiði og dúntekju. Þar segir einnig frá stofnun nýbýlisins Mávavatns og einnig er greint frá Grund og Seljanesi, sem eigi óskipt beitiland með Reykhólum, en samanlagt eigi túnin að vera allt að 250 hektarar að stærð. Í fylgiskjali I–A segir um Þorskafjarðarhluta Reykhólahrepps og Gufudalssveit að þar sé sauðfjárland til sumarbeitar mikið. Í fylgiskjali I–B segir að Seljanes sé nýbýli á Barmahlíð og að það sé afréttarland Reykhóla. Þar segir einnig frá óráðstöfuðu „Landnámslandi“, sem sé 19,3 hektarar að stærð og leigt bændum í hreppnum og í fylgiskjali IV er yfirlit yfir Reykhóla. Í því eru talin upp: I. Tilraunastöðin, úrskipt heimaland, 80 hektarar að stærð, þrjár eyjar og sameiginlegt beitiland með öðrum. II. Landnámið, þ.e. tún, nokkur erfðafestulönd og sameiginlegt beitiland heima, á fjalli og Barmahlíð, auk eyja og hlunninda. III. Nýbýlin Mávavatn, Seljanes og Grund. IV Skipulag yfir lóðir, byggðar og óbyggðar. V. Hvannahlíð, „land vestan Þorskafjarðarár, afrétt, leigð Kollabúðabónda“. Þá segir í sama fylgiskjali að Reykhólar hafi skipst milli þriggja eftirtalinna aðila: Tilraunastöðvarinnar, Landnáms ríkisins og jarðeignardeildar ríkisins. Reykhólanefnd lagði til að þessi dreifðu umráð yrðu sameinuð í ein yfirumráð yfir öllu óráðstöfuðu landi á Reykhólum. Um tillöguna er komist svo að orði í skýrslunni:

> Verði fallist á þá tillögu að veita fjármagn til framkvæmda á Reykhólum og fela sérstakri stjórnskipaðri nefnd umboð til að stjórna þeim, þá teljum við æskilegt að sú nefnd fái einnig yfirstjórn yfir landi staðarins, samkvæmt nánar tilteknum reglum, þar með talið nýbýlin, eyjarnar og Hvannahlíð, auk Landnámsins alls og „skipulagsins“.[147]

Í ódagsettu skjali með byggingarskilmálum um byggingu Reykhólajarðar til handa Tómasi Sigurgeirssyni er m.a. fjallað um Hvannahlíð. Í skjalinu segir að undan ábúð Reykhólajarðar verði tekin nokkur svæði og þeirra á meðal Hvannahlíð.[148]

Hinn 16. apríl 1974 skrifaði landbúnaðarráðuneytið til landnámsstjóra þar sem tilkynnt var að ráðuneytið myndi taka við málum varðandi Reykhóla. Vísað var í bréf frá 10. febrúar 1950 um að Landnámi ríkisins hefðu verið falin umráð lands Reykhóla. Þá segir að uppi sé ágreiningur um not hlunninda jarðarinnar, en þau eru ekki talin upp.[149]

Hinn 27. janúar 1979 var gert byggingarbréf fyrir ríkisjörðinni Reykhólum til handa Tómasi Sigurgeirssyni. Í tengslum við ítök og hlunnindi er fjallað um jarðhitaréttindi og varp í Kræklingahólma. Þá segir að örn eigi fullt griðland, verpi hann í eyjum Reykhóla. Um landamerki segir að Reykhólar hljóti tún og ræktanlegt land, sem nemi a.m.k. 20 hekturum. Þá hljóti býlin Reykhólar og Mávavatn land neðan Langavatns, austan Karlseyjarvegar (Verksmiðjuvegar) að mörkum Tilraunastöðvarinnar í sjó fram. Þá hljóti býlin einnig land vestan Karlseyjarvegar allt að mörkum Höllustaða. Að lokum fylgi beitarréttindi í útlandi Reykhóla fyrir allt að 200 fjár og fjóra hesta.[150] Jarðanefnd

[147] Skjal nr. 2(168).
[148] Skjal nr. 2(187).
[149] Skjal nr. 2(186).
[150] Skjal nr. 2(188).

Austur-Barðastrandarsýslu fjallaði um byggingarbréfið á fundi sínum 9. ágúst sama ár, en bókaði að hún gæti ekki samþykkt ákvæði bréfsins um beitarréttindi.[151] Nefndin tilkynnti landbúnaðarráðuneytinu og landnámsstjóra ákvörðun sína með bréfi dagsettu 27. september 1979.[152]

5.4.2 Kollabúðir

Í skrá um eignir Guðmundar (ríka) Arasonar á Reykhólum frá 1446, þegar þær voru teknar undir konung, kemur fram að Kollabúðir voru ein þeirra eigna, 12 hundruð að dýrleika með fjórum kúgildum.[153]

Samkvæmt skiptabréfi eftir Björn Þorleifsson frá 23. október 1467 eignaðist sonur hans, Þorleifur Björnsson, jörðina Reykhóla á Reykjanesi og allar þær jarðir „er þar til liggia mille diupafiardar oc laxar med jordvni skaleyjum“. Þær jarðir eru nafngreindar síðar þegar segir í bréfinu:

> Hlaut Þorleifr biornsson j sitt hlutskipti reykiahola æ reykianesi. skaleyiar. hamar lannd. halft midianes. skerdingsstadir. haullustader. midhus. barmar. hyrningsstader. berufiordur. kinnastader. skogar. kollabuder. hiallar. skaldstader. hrishuol. munis tunga. hafrafell. vogsbotn. biorg.[154]

Í úrskurðarbréfi Stefán biskups í Skálholti um guðtolla til Staðarkirkju á Reykjanesi frá 26. júní 1501 er fjallað um jarðir, sem áður greiddu tíundir og guðtolla til Reykhólakirkju en skyldu nú greiða til Staðarkirkju á Reykjanesi. Meðal þeirra var jörðin Kollabúðir.[155]

Hinn 20. apríl 1643 fór fram gjörningur milli Jóns Finnssonar og Jóns Torfasonar um 20 hundruð í jörðinni Flatey á Breiðafirði. Hluti af gjörningnum var að Jóni Finnssyni var lofuð jörðin Kollabúðir til frjálsrar eignar og fulls forræðis, 12 hundruð að dýrleika eða önnur jörð samgild til gæða og aftektar.[156]

Hinn 15. maí 1644 handsalaði Jón Torfason föðurbróður sínum, Jóni Finnssyni, alla jörðina Kollabúðir, 12 hundruð að dýrleika. Í bréfinu eru þeir einnig sagðir bræður.[157]

Hinn 17. maí 1689 fóru fram arfskipti milli systkinanna Tumasar, Finns, Lofts, Þuríðar og Ragnhildar Jónsbarna eftir föður þeirra, Jón Finnsson. Með þeim skyldi Tumas eignast fimm hundruð í Klukkufelli, Finnur skyldi eignast fjögur hundruð í Munaðstungu og þar með 15 aura í málnytu og sjö kúgildi í Kirkjubóli á Litlanesi. Þuríður fékk hálft Nes í Skálmarnesmúlasókn, fjögur hundruð að dýrleika, en einnig eignaðist hún sex hundruð í Kollabúðum. Ragnhildur hlaut hálfa fyrrskrifaða jörð Nes, fjögur hundruð að dýrleika og þrjú og hálft kúgildi í Kollabúðum. Einnig hlaut Tumas

[151] Skjal nr. 2(189).
[152] Skjal nr. 2(190).
[153] Skjal nr. 4(44).
[154] Skjal nr. 4(45).
[155] Skjal nr. 4(31).
[156] Skjal nr. 2(74).
[157] *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 123; skjal H-22.

þrjú málnytukúgildi og fimm aura í Kollabúðum. Loks fékk Finnur einn og hálfan aur í Klukkufelli, en Ragnhildur og Þuríður fimm aura hvor í sömu jörð.[158]

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Reykhólahrepp frá 1710 segir eftirfarandi um Kollabúðir:

> **Kollabuder.**
>
> Jarðardýrleiki xii hndr., og so tíundast 4 tíundum.
>
> Eigandi að hálfri jörðunni Þorgrímur Árnason að Hóli í Bíldudal. Eigandi að hinum helmingnum barn Helgu Árnadóttir að Flatey á Breiðafirði, undir fjárhaldi móður sinnar.
>
> Ábúandinn Bjarni Jónsson.
>
> […]
>
> Útigángur er í meðallagi, en nokkuð bágt að komast til beitarinnar stundum á vetur yfir Þorskafjarðará. Skógur til raftviðar bjarglegur, og til kolgjörðar og eldiviðar nægur, og brúkast til búsnauðsynja. Torfrista og stúnga lök. Silúngsveiði að nokkru gagni í Þorskafjarðará. Hvannatekja og rótagröftur nægur, en brúkast lítt. Grasatekja lítil. Túnið er mjög hart og sprettur lítt. Engjavegurinn er erfiður fram á dalinn. Úthagarnir eru bæði góðir og miklir. Hætt er kvikfje fyrir Þorskafjarðar og Músará. Vatnsból bregðst stundum á vetur, og er þá erfiður vatnsvegur í Músará. Kirkjuvegur nærri heil þíngmannaleið, og þar með torsókt yfir Staðarhlíð ut supra. Hreppamannaflutníngur að Múlakoti í lengra lagi. Þorskafjarðará og Músará renna sín hverjum megin bæjarins og stendur bærinn í túngunni. Yfir þær er oft ófært í vatnavöxtum, og er að því oft stór bagi, bæði að reka búfje heim og heiman, og það fleira, sem menn þurfa yfir árnar að sækja.[159]

Í jarðamati Barðastrandarsýslu frá 1804 er dýrleiki Kollabúða metinn 12 hundruð en eigandi jarðarinnar var Oddhildur Þórðardóttir.[160]

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Kollabúðir metin 12 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign. Í neðanmálsgrein er fjallað um kirkjuveg, sem sé þingmannaleið, og að Þorskafjarðará og Músará verði stundum ófærar.[161]

Í jarðamati Barðastrandarsýslu frá 1849–1850 er ekki fjallað um dýrleika Kollabúða.[162] Í yfirmatsjarðabók sem fylgir jarðamatinu segir að mati á Kollabúðum sé breytt úr 288 ríkisbankadölum í 300 ríkisbankadali.[163]

Í gjafabréfi Magnúsar Jochumssonar frá 24. október 1884 segir að ágreiningur sé um landamerki milli jarðanna Skóga og Kollabúða. Ekki kemur neitt frekara fram sem skýrir hann.[164]

Landamerkjaskrá Kollabúða er dagsett 16. maí 1885, en hún var þinglesin við manntalsþing að Berufirði í Reykhólahreppi 19. maí sama ár. Efni hennar er svohljóðandi:

---

158 *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 140–141; skjal H-22.
159 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VI, bls. 211; skjal H-2.
160 Skjal nr. 2(13).
161 Skjal nr. 4(1), bls. 177.
162 Skjal nr. 2(23).
163 Skjal nr. 2(32).
164 Skjal nr. 2(77).

> Landamerkjaskrá jarðarinnar Kollabúða í Reykhólahrepp ínnan Barðastrandarsýslu.
>
> 1, Að norðanverðu er Þorskafjarðará þar til Jsfirðingagil rennur í hana, þarnæst eptir því þartil Andrésargil birjar og eru merki eptir það uppi fremri fjalldal að svokölluðum krókatjörnum og svo eptir fjalldalsánni uppi heiði allt þartil vötnum hallar norður af.
>
> 2. Að vestan og sunnarverðu eru landamerki míllum Kollabúða og Skóga frá fjöru uppeptir Músará uppi Gljúfur úr Gljúfronum þvert uppeptir svonefndum grannagarði sem liggur á millum Kollabúða eíngís og Skógaeingis uppá fjall, þaðan beínt suður í svonefnda Saurtjörn, úr henni eptir svonefndum Saurlæk í Músará.
>
> 3. Millum Kollabúða og Hríshóls er Músará landamerki norður eptir fjalli þartil vötnum hallar norður af. Um lángan tima hefur Kollabúða bóndi haft heimila næturbeit firir sauðfjenað sínn sumarið ifir í svonefndum hnausaskógi fírír utan Músara i Skógalandeign. Aðrar jarðir eiga eingin ítok i Kollabúðalandi og Kollabúðir eíngín ítök í öðrum jörðum utan firrtjeða næturbeit i Hnausaskógi.
>
> Samkvæmt þartil gefinni fullmakt af eiganda jarðarinnar Kollabúða hefur undirskrifaður samið framanritaða Landamerkjarskrá.
>
> Reykhólum 16 Mai 1885.
>
> Bjarni Þórðarson.
>
> Framanrituðum landamerkjum erum við samþýkkir
>
> Pjetur Gestsson eigandi að jörðinni Hríshól og umráðamaður jarðarinnar Skóga.
>
> Vegna Reykhólaeignarinnar samþikkir Bjarni Þórðarson.
>
> Lesið á manntalsþingi að Berufirði 19 mai 1885 og innfært í landamerkjabók Barðastrandarsýslu Ltr A sub Nr 47 bls. 28 Vottar ALE Fischer sýslumaður.
>
> Borgun: Þinglestr 75 au Bókun 25 – 1 kr er ein króna borguð Fischer.[165]

Í afriti landamerkjabókar Barðastrandarsýslu er áðurnefnd landamerkjaskrá Kollabúða frá 16. maí 1885 færð inn en einnig er bætt við eftirfarandi texta um að næturbeit í Hnausaskógi hafi verið aflýst með vottorði dagsettu 10. júlí 1959:

> [á spássíu] Ítaki bóndans um næturbeit i Hnausaskógi i landi s Skóga aflyst með vottorði syslum. í Barðastr.sýslu. ds. 10/7:59 litra Q. n. 295.[166]

Í landamerkjaskrá Skóga í Reykhólahreppi frá 18. maí 1885 segir eftirfarandi um næturbeit í landi jarðarinnar:

> Talað er að bóndinn á Kollabúðum hafi um mörg ár átt heimila Næturbeit firir málnitjupeníng sinn, í Hnausaskógi sumarið yfir.[167]

Í fasteignamati Austur-Barðastrandarsýslu frá 1916–1918 er dýrleiki Kollabúða metinn 15,5 hundruð en eigendur voru erfingar Sigurðar heitins Ólafssonar í Flatey. Þeir eru ekki nafngreindir. Fram kemur að landamerki séu að sögn ábúanda vafalaus þar sem ár ráði á báða vegu. Loks er jörðin metin á 1.900 kr.[168]

[165] Skjal nr. 2(3).
[166] Skjal nr. 2(4).
[167] Skjal nr. 2(76).
[168] Skjal nr. 2(35).

Við manntalsþing að Berufirði 2. júlí 1931 var þinglesin friðlýsing á fornleifum á Kollabúðum, þ.e. öllum mannvirkjum hins forna Þorskafjarðarþingstaðar. Friðlýsingin var dagsett 25. október 1930.[169]

Í *Barðstrendingabók* frá 1942 segir eftirfarandi um Kollabúðir í Þorskafirði:

> Þorskafjarðarheiðarvegur liggur um Kollabúðadal, yfir Ófærugil og Nautatungur, upp í fjalldal Þorgeirsdals. – Annar vegur liggur um Þorgeirsdal, frá Múla. – Sá vegur var aðalpóstleið síðari árin. Er hann hallaminni niður í Þorgeirsdal, enda var sá dalur þá jafnan vel ruddur, en nokkuð lengri, einkum ef ekki náðist reiðfjara við Þorskafjörð.
>
> Kollabúðadalur er einkar fallegur, djúpur, með aðlíðandi grónum hlíðum, nokkurum skógi og engjabrekkum. Tvö gil falla í dalinn: Ófærugil að austan. Liggur vegurinn yfir það í miklum halla og mjög tæpri götu, sem margir eru smeykir við, einkum ef rignt hefir. Ísfirðingagil er vestan megin, með afardjúpum gljúfrum. Heita þar Nautatungur, sem farið er upp úr dalnum. Eru þær brattar, en grasi grónar upp undir brún.[170]

5.4.3 Múli/Múlakot í Þorskafirði

Í máldaga Ólafskirkju að Stað á Reykjanesi, sem Þórarinn biskup Sigurðarson setti árið 1363, segir að kirkjan eigi heimaland allt í Barmi og Múlaland í Þorskafirði.[171] Sömu upplýsingar eru taldar upp í máldaga Vilchins frá 1397 um Stað á Reykjanesi.[172]

Í máldaga Staðarkirkju á Reykjanesi frá um 1470, þegar sr. Tumi Ólafsson afhenti og sr. Jón smásveinn tók við, er m.a. fjallað um Múlakot í Þorskafirði. Máldaginn hljóðar svo:

> Stadur ä Reykianese. [ga]mal[l m]aldagi.
>
> Jn nomini domini Amen
>
> var so felldur mäldagi alkirkiunnar ä Stad a Reykianese þa er Sira Thumme heitin Olafsson afhendi enn Sira Jon er kendur var smasueinn medtok.
>
> Jn primis iij kyr og iij asaudar kugilldi og eitt hross.
>
> Jtem hielltt hann þenna mäldaga. huorn hann hafdi skrifa latid eptir maldagana bokinne j Schalholltti. og þennan maldaga hielltt hann medan hann hafdi stadinn vpp a vj vetur og xx. ad kirkian ætti heimaland alltt a stad j austanverda þorsteinseý og vpp j snoz og jnn ad merkisholum ä hinu jnnare hrauni og vpp j flokavallarnipu. lambhaga j hlijdarlandi med vmmerckium og akurtraud a suijnanese fram fra. landit alltt j mulakoti j þorskafirdi fram ad grioti og þorgeirsdal halfan. Sagdist hann ei vita betur enn huannahlijd ætti ad fylgia þar med. teigskog allann jnn ad grimkelstadaä og vt a kleifina. landit alltt j bitunni j diupafirdi og jnn ad gliufuræ. og vt ad steinum þeim sem standa a hinu ytra leiti og halfa sôlva fiôru j motz vid Midhus. Gelldfienadar afriett j middal j Steingrimsfirdi. þridiung j hualreka og j vidreka ä Hafnarholmi ä Selstrônd. þridiung j ôllum reka a nesodda a kollafiardanesi. ad seylu þeirre er geingur vr gullsteinum og ad hualsä jafnvel j eý sem a meiginn landi. þriggia manna jferd j Saurbæar fioru.
>
> Jtem var þa stadurin virttur fyrir xviij^{c} en kirkian fyrir vij^{c}.

[169] Skjal nr. 2(131).
[170] Pétur Jónsson, „Reykhólasveit“, *Barðstrendingabók*, bls. 32–33; skjal H-3.
[171] Skjal nr. 4(47).
[172] Skjal nr. 4(28).

> kirkian ad stad a Reykianese ä og jtak j Skogaskog fra læknum er fellur fyrir vtan skoga og fyrir nedan þingmannagantur [svo]. og ad gotu þeirri er almenningsvegur liggur vt og vpp af Vadalseý a kinnastaudum.[173]

Í úrskurðarbréfi Stefán biskups í Skálholti um guðtolla til Staðarkirkju á Reykjanesi frá 26. júní 1501 er fjallað um jarðir, sem áður greiddu tíundir og guðtolla til Reykhólakirkju en skyldu nú greiða til Staðarkirkju á Reykjanesi. Meðal þeirra var jörðin Múli.[174]

Í máldögum Gísla Jónssonar biskups frá 1570 og síðar er fjallað um Múla í Þorskafirði í máldaga kirkjunnar á Stað á Reykjanesi. Þar segir að kirkjan eigi jörðina Múla, átta hundruð að dýrleika, og að hún sé leigð fyrir 10 aura.[175]

Í biskupsvísitasíu um Staðarkirkju á Reykjanesi frá 11. september 1647 er fjallað um landamerki staðarins og sömuleiðis réttindi í Þorskafirði. Þar segir m.a.:

> kirkian að Stad ad Rejkjanese a hejmaland allt med gognum og gjædum Jnn J Snós og ofann J austann Werda Þorstejns ey ~~og~~ [á spássíu: Enn ad nordann ad hlid vid effter þui sem Jnsiglad bref hlidar manna helldur, hvórs utskrifftar Biskupen oskar skiællegrar og handskriffadrar so þau merke i kyrkiu Maldagann Jnn færast meige] Jnn ad merkia hoolum a hinu Jnnra hraune og Wppi floka Wallarnýpu Jtem a kirkjann effter gomlum maldaga kirkjunnar Sem þar liggur þessar Eyjar Máffaeij Skaufaeij og Slyeij og tuær hraffnseyar hestaeyjar æda kletta og oll sudurlond Skarffasker þar ut af Jtem lambhaga J hlydarlande með Wmmerkjum og akurtrod a suijnanese þar Jnn frä Jtem landid allt J múla J Þorska fijrde ätta hundrud framm ad grjöta og Þorgeyrsdal halfann, Jtem teijg skög allan Jnn i ad Grijmkjelsstadar ä og üt a kleiffina Jtem landed allt a Barmi J djupa fyrde og Jnn ad Gliuffur aa og ut ad stejnum þeim Sem standa a hinu ÿtra lejte og halfa solva fjoru J motz Wid midhus, gielldfienadar afrjett J middal J Stejngrjmsfyrde[176]

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Reykhólahrepp frá 1710 segir eftirfarandi um Múla í Þorskafirði:

> **Mulakot.**
>
> Jarðardýrleiki viii hndr., og so tíundast 4 tíundum.
>
> Eigandinn beneficium Staður á Reykjanesi.
>
> Ábúandinn Sigurður Torfason.
>
> […]
>
> Útigángur í meðallagi. Skógur til raftviðar bjarglegur, og til kolgjörðar og eldiviðar nægur. Torfrista og stúnga lök og lítt nýtandi. Silúngsveiðivon lítil í Þorskafjarðará, brúkast ei. Túnið spillist nokkuð lítið af grjót og aur, sem rennur úr fjallinu í leysíngum. Engjar öngvar til gagnsmuna teljandi, nema litlar upp á háfjalli, sem ekki hafa verið slegnar í margt ár. Úthagarnir eru nægir, þó þeir spillist sumstaðar af skriðum. Vatnsból bregðst stundum, og er þá lángur vatnsvegur í úthaga. Kirkjuvegur undir þíngmannaleið, sje riðið inn fyrir Þorskafjörð, en nokkuð styttri þá fjaran er, og fjörðurinn verður riðinn.[177]

[173] Skjal nr. 4(29).
[174] Skjal nr. 4(31).
[175] Skjal nr. 4(32).
[176] Skjal nr. 2(102).
[177] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VI, bls. 211–212; skjal H-2.

Í brauðmati fyrir Staðarkirkju á Reykjanesi árið 1744 segir m.a. að kirkjan eigi jörðina Múlakot, átta hundruð að dýrleika.[178]

Í jarðamati Barðastrandarsýslu frá 1804 er dýrleiki Múla í Þorskafirði metinn átta hundruð en eigandi jarðarinnar var Staðarkirkja á Reykjanesi.[179]

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Múli í Þorskafirði metin átta hundruð að dýrleika og skráð sem Staðarkirkjueign. Í neðanmálsgrein segir að jarðabækur, sýslumaður og prestur kalli jörðina ýmist Múla eða Múlakot.[180]

Í ódagsettri lýsingu, eigna- og ítakaskrá frá miðri nítjándu öld kemur fram að kirkjan eigi allt heimaland, 20 hundruð að dýrleika. Þá segir að meðal eigna hennar hafi verið Múli í Þorskafirði, átta hundruð að dýrleika. Meðal ítaka kirkjunnar séu Teigsskógur í Hallsteinsneslandi, milli Grímkelsár og Kleifár og akurtröð á Svínanesi og Lambhaga.[181]

Í jarðamati Barðastrandarsýslu frá 1849–1850 er ekki fjallað um dýrleika Múla í Þorskafirði.[182] Í jarðamatsbók yfir verðlag vegna jarðamatsins er jörðin Múli í Þorskafirði metin á 200 ríkisbankadali.[183]

Hinn 1. júlí 1880 lögfesti sr. Ólafur Einarsson Johnsen á Stað á Reykjanesi kirkjujörðina Múla í Þorskafirði. Lögfestan var lesin við manntalsþing að Berufirði 5. júlí 1880, en texti hennar er eftirfarandi:

> Jeg undirskrifaður prestur nú á Stað á Reykjanesi lögfesti hjer í dag eptir minni skyldu vegna ýmsra orsaka þá Staðarkirkju eign jörðina Múla í Þorskafirði til hennar lands yztu um merkja á allar síður, nl. 1º Þorgeirsdal allan Múlamegin að upptökum vatna þeirra, er til hans renna vestan af Þorskafjarðarheiði. Á hina síðuna frá bænum Múla lögfesti jeg Múlahlíð alla inn með Þorskafirði frá Þorgeirsdalsárósi allt inn að Grjótá, og þetta þannig fram í miðjan Þorskafjörð og fram í miðja Kollabúðardalsá allt upp að Grjótá. Sömuleiðis lögfesti jeg Múlafjall allt ofanvert, það er stendur fyrir ofan beinn milli Þorgeirsdals og Kollabúðardals að austanverðu frá Múlahlíðarbrún vestur í gegn að þeirri á, sem rennur eptir lægð þeirri, sem glöggt og gjörla aðgreinir Múlafjall frá Þorskafjarðarheiði, og í sínum gljúfrum kallast Ísfirðingagil, eins að sunnan frá Þorgeirsdalsbrún, norður til þeirrar Grjótárkvíslar, sem rennur vestan af fjallinu úr Flatavatni bak við Hvannahlíð.
>
> Fyrir býð jeg öllum mönnum öðrum en Kirkjulandsetanum á Múla að ásælast til notkunar eður eignar nokkuð af landi því eður landsnytjum, sem ofangreind landamerki Múla ákveða, undir tiltal og lagasektir nema Staðarprestur leyfi eður ábúandi Múla að svo miklu leyti, sem honum kann til koma. – Lögfesti jeg að orði fullu og eptir lögmáli rjettu.
>
> Stað á Reykjanesi 1. dag Júlí 1880.
>
> Ó. E. Johnsen.[184]

[178] Skjal nr. 2(171).
[179] Skjal nr. 2(14).
[180] Skjal nr. 4(1), bls. 177.
[181] Skjal nr. 2(173).
[182] Skjal nr. 2(24).
[183] Skjal nr. 2(47).
[184] Skjal nr. 2(71).

Landamerkjaskrá Múlakots er dagsett 15. maí 1885, en hún var þinglesin við manntalsþing að Berufirði í Reykhólahreppi 19. maí sama ár. Efni hennar hljóðar svo:

> Landamerkjaskrá Fyrir kirkjujörðínni Múlakotí í Reykhólahrepp ínnan Barðastrandarsýslu.
>
> 1. Að utanverðu eru landamerki mílli Múlakota og Hjalla: Þorgeirsdalsá frá upptökum vatna þeirra er i hana renna vestan af Þorskafjarðarheíði.
>
> 2. Að ínnanverðu fra Þorgeirsdalsá mynni á jörðin Múlahlíð alla ínn með Þorskafirði allt inn að Grjótá, og það fram i miðjan Þorskafjörð og míðja Þorskafjarðará allt fram að áðurnefndri Grjótá, sem er landamerkjaá milli Múlakotalands og Hvannahlíðar hið neðra, og allt fram að Grjótárvatni.
>
> 3. Á fjalli uppi á jörðin Múlakot i hæðst Hvannahlíðarfjall, og eptir hæðstu hryggjum þess norður á svonefndan Gafl, þaðan ofan eptir fjallinu á svonefnda heímari Þrepskyldi eptir sem vötnum hallar á báðarsíður til Jsfirðingagils að norðan og Þorgeirsdals að vestan eptir hæðstu Þrepskjöldum norður á fjall.
>
> Aðrar jarðír eiga engín itök í Múlakotslandi og Múlakot heldur ekki í öðrum jörðum.
>
> Stað 15 Maí 1885.
>
> Sem umráðamaður Jóns Jónsson (prestur Stað)
>
> Samþikkur Hjallaeigandans vegna Jón Finnsson.
>
> Fyrir Reykhólakirkju samþikkir Bjarni Þórðarson.
>
> Lesið á manntalsþingí að Berufírði 19 mai 1885 og ínnfært i landamerkjabók Barðastrandarsýslu Ltr A sub Nr 46 bls 28 Vottar ALE Fischer Sýslumaður.
>
> Borgun: Þinglestr 75 au bókun 25 – 1 kr er ein króna borguð Fischer.[185]

Í landamerkjaskrá Skóga í Reykhólahreppi frá 18. maí 1885 segir eftirfarandi um landamerki gagnvart Múla/Múlakoti í Þorskafirði:

> útá sjó eiga Skógar í miðjann þorskafjörð gagnvart Múlakoti.[186]

Í fasteignamati Austur-Barðastrandarsýslu frá 1916–1918 er dýrleiki Múlakots metinn 10,3 hundruð en eigandi jarðarinnar var Staðarkirkja á Reykjanesi. Fram kemur að engar upplýsingar hafi fengist um landamerki. Loks er jörðin metin á 1.600 kr.[187]

Í *Barðstrendingabók* frá 1942 segir eftirfarandi um Múla í Þorskafirði:

> Múi í Þorskafirði (Múlakot nefnt stundum) er vestasti bær Reykhólasveitar. Er hann stuttri bæjarleið út frá fjarðarbotninum að vestan, undir fjallsmúla milli fjarðarins og Þorgeirsdals, sem skerst þar fram, samhliða Kollabúðadal, fram að Þorskafjarðarheiði. Það er fremur lítil jörð, en notagóð, langt til slægna, en landrými mikið, sauðland gott og nokkur skógur í Þorgeirsdal.[188]

Hinn 13. janúar 1999 skrifaði Jón Haukur Hauksson hdl. til jarðanefndar Austur-Barðastrandarsýslu um að Páll Andrésson á Múla í Þorskafirði hefði áhuga á að kaupa nefnda jörð af Kirkjujarðasjóði. Fram kemur í bréfinu að Páll hafi tekið við jörðinni árið 1962 og fengið erfðaábúð með byggingarbréfi í ársbyrjun 1963. Enn fremur segir að Páll hafi hug á að sameina aftur Múla og Hvannahlíð, sem hann telji að hafi fyrrum

[185] Skjal nr. 2(5).
[186] Skjal nr. 2(76).
[187] Skjal nr. 2(36).
[188] Pétur Jónsson, „Reykhólasveit“, *Barðstrendingabók*, bls. 33; skjal H-3.

verið hluti jarðarinnar. Loks segir að Páll hafi samhliða kaupum á Múla áhuga á að kaupa Hvannahlíð sem sé í eigu ríkissjóðs.[189] Jarðanefnd tók efni bréfsins fyrir á fundi 26. janúar sama ár og mælti með kaupunum á jörðinni Múla, en bókaði einnig að hún tæki ekki afstöðu til sameiningar Múla og Hvannahlíðar.[190] Hinn 22. febrúar 1999 ritaði Guðmundur H. Ingólfsson, sveitarstjóri Reykhólahrepps, til Jóns Hauks Haukssonar hdl. og tilkynnti að hreppsnefnd Reykhólahrepps væri einnig jákvæð gagnvart hugsanlegum kaupum Páls á jörðinni Múla í Þorskafirði.[191]

5.4.4 Hjallar

Í máldaga Gufudalskirkju sem bróðir Brandur Jónsson, „officialis“ í Skálholtsbiskupsdæmi, setti um 1238 er fjallað um jarðir sem greiða skyldu tíundir til kirkjunnar. Ein þeirra var jörðin Hjallar.[192]

Í skrá um eignir Guðmundar (ríka) Arasonar á Reykhólum frá 1446, þegar þær voru teknar undir konung, kemur fram að Hjallar voru ein þeirra eigna, 12 hundruð að dýrleika með þremur kúgildum og kirkjueign.[193]

Samkvæmt skiptabréfi eftir Björn Þorleifsson frá 23. október 1467 eignaðist sonur hans, Þorleifur Björnsson, jörðina Reykhóla á Reykjanesi og allar þær jarðir er „er þar til liggia mille diupafiardar oc laxar med jordvni skaleyjum“. Þær jarðir eru nafngreindar síðar þegar segir í bréfinu:

> Hlaut Þorleifr biornsson j sitt hlutskipti reykiahola æ reykianesi. skaleyiar. hamar lannd. halft midianes. skerdingsstadir. haullustader. midhus. barmar. hyrningsstader. berufiordur. kinnastader. skogar. kollabuder. hiallar. skaldstader. hrishuol. munis tunga. hafrafell. vogsbotn. biorg.[194]

Hinn 23. ágúst 1698 gerðu Loftur Jónsson og Guðrún Ögmundsdóttir, mágkona hans, samning um fasteignaarf Lofts, Sigríðar sálugu Loftsdóttur. Fasteignin var Hjallar við Þorskafjörð, 12 hundruð að dýrleika, og var Loftur samþykkur því að börn Guðrúnar fengju fullan arf sem hefði annars fallið til föður þeirra. Þau skyldu fjögur hundruð og 84 álnir í Hjöllum.[195]

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Gufudalssveit frá 1710 segir eftirfarandi um Hjalla:

> **Hiallar**. Nokkrir segja að þessi jörð hafi að fornu heitið **Styrhiallar**.
>
> Jarðardýrleiki xii, og so tíundast 4 tíundum.
>
> Eigandi að iiii hndr. 96 álnum barn Helgu Árnadóttir að Flatey á Breiðafirði. Eigandi að iiii hndr. 96 álnum dætur Guðrúnar Ögmundardóttir að nefndri Flatey, sem eð eru undir móður sinnar fjárhaldi. Eigandi að ii hndr. 48 álnum Þorgrímur Árnason að Hóli í Bíldudal við Arnarfjörð.

[189] Skjal nr. 2(191).
[190] Skjal nr. 2(192).
[191] Skjal nr. 2(193).
[192] Skjal nr. 4(33).
[193] Skjal nr. 4(44).
[194] Skjal nr. 4(45).
[195] *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 149; skjal H-22.

> Ábúandi Einar Skúlason.
>
> […]
>
> Útigángur í lakara lagi. Skógur til raftviðar er að kalla eyddur og fauskfallinn, en til kolgjörðar og eldiviðar enn þá nægur, og brúkar ábúandi til búsnauðsynja sinna. Torfrista og stúnga engin, nema rista lök og lítil í fjarska á fjallinu. Enginu granda smálækir með grjóts áburði og skriður úr fjallinu. Item möl og sandur, sem stórveður bera í slægjulandið úr holtamelum, sem þar liggja við. Úthagarnir spillast og mjög af skriðum. Vatnsból er erfitt fyrir fannlögum, og þrýtur stundum á vetur, og er þá lángur vatnsvegur í Hjallá. Kirkjuvegur er bæði lángur og erfiður yfir Hjalla og Ódrúgsháls.[196]

Í jarðamati Barðastrandarsýslu frá 1804 er dýrleiki Hjalla metinn 12 hundruð en eigandi jarðarinnar var Ólafur Stephensen stiftamtmaður.[197]

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Hjallar metin 12 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign.[198]

Í jarðamati Barðastrandarsýslu frá 1849–1850 er ekki fjallað um dýrleika Hjalla.[199] Í jarðamatsbók yfir verðlag vegna jarðamatsins er jörðin Hjallar metin á 264 ríkisbankadali.[200]

Landamerkjaskrá Hjalla er dagsett 13. maí 1885, en hún var þinglesin við manntalsþing að Gufudal 21. maí sama ár. Efni hennar er eftirfarandi:

> Landamerkjaskrá Jarðarinnar Hjalla í Gufudalssveit í Barðastrandarsýslu, eign bóndans Ara Fínnssonar á Bæ á Rauðasandi.
>
> Að utanræður Hjallará frá sjó alt uppi svokallað míklavatn upp á fjalli (og aðskilur hún Hjalla og Þórísstaðalönd) fyrir vestan mikla vatn, er fjallið með hrigg, norður eptir og hallar eptir honum vötnum öllum, og er hríggur þessi landamerki milli Hjalla og Djúpadals. frá míkla vatni alt norður á fjall, alt að Gili því er Stokkgil er kallað og rennur það ofaní botninn á Þorgeirsdal úr norðri, og rennur Múlakotsá að öðru nafni Þorgeirsdalsá úr Stokkgili þessu ofan til sjóar, og aðgreínír hún lönd Hjalla og Múlakots eptir dalnum. Aðrar jarðir eiga eingin itök í Hjallalandi og Hjallar ekki heldur í öðrum jörðum. Hjöllum við Þorskafjörð, 13 Maí 1885.
>
> J umboði eigandans Jón Finnsson.
>
> Samþikkur sem eigandi Þórísstaða Þ. Thorsteinsson.
>
> Jón Jónsson sem umboðsm. Múlakots.
>
> Lesið á manntalsþíngi að Gufudal 21 mai 1885 og ínnfært i landamerkjabók Barðastrandarsýslu Ltr A sub Nr 60 bls 35 Vottar ALE Fischer Sýslumaður.
>
> Borgun: Þinglestr 75 au bókun 25 – 1 kr er ein króna borguð Fischer[201]

Í fasteignamati Austur-Barðastrandarsýslu frá 1916–1918 er dýrleiki Hjalla metinn 13,6 hundruð en eigandi jarðarinnar var Júlíus Árnason. Fram kemur að landamerki séu glögg en þau eru ekki tilgreind nánar. Loks er jörðin metin á 2.300 kr.[202]

196 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VI, bls. 216–217; skjal H-2.
197 Skjal nr. 2(15).
198 Skjal nr. 4(1), bls. 177.
199 Skjal nr. 2(25).
200 Skjal nr. 2(46).
201 Skjal nr. 2(6).
202 Skjal nr. 2(37).

5.4.5 Djúpidalur

Í máldaga Gufudalskirkju sem bróðir Brandur Jónsson setti árið 1238 segir að tíundir liggi þangað frá Illugastöðum, Skálmarfirði, Kvígindisfirði og Firði. Enn fremur segir að kirkjan eigi raftviðarhaug í Djúpadalsskógi.[203]

Djúpafjarðar er getið í fjarðatali á Íslandi frá um 1312 en ekkert kemur fram um jarðeignina Djúpadal.[204]

Hinn 11. júlí 1540 samþykkti Guðrún Höskuldsdóttir jarðakaup Guðmundar Þorvarðssonar, sonar hennar, fyrir Djúpadal við Guðmund Ólafsson. Bréfið hljóðar svo:

> Brief vm diupadal.
>
> Þat giorum uid einar biornsson og jndridi arnfirnson godum monnum kunnegt med þessu ockar opnv brefe. ad uid uorum j hia saum og heyrdum æ ord og handaband þessara manna af eirne alfv. gudmundar olafssonar. enn annare gudrunar hoskollzdotter. þat falldizt og skildizt vnder þessu þeirra handabandi ad adur skrifut gudrun hoskollzdotter stadfesti og j allan mata samþyckti þad sama jardarkaup stodugt og myndugt sem gudmundr þoruarsson sonur hennar hafdi haft med adur skrifadan gudmund olafsson. Sômuleidis medkendizt opt nefnd gudrun ad hon hefdi fulla og alla peninga vpp borit af fyrr skrifudum gudmundi sem henne uel anægdi fyrir þessa jord divpadal huer ed liggur J gufudals kirkiv sokn. Og til sanenda hier wm festvm vid fyrrnefnder menn ockur jnscigle fyrir þetta bref. Skrifat j divpadal j divpafirdi wm svmarit jn festo sancti benedicti. anno domini. M.º d.º xl.º
>
> Þat medkennvzt ek jon prestur jonson. ad eg uar þar nær staddur. sa eg og heyrda eg æ. ad þoruardur helgason festi gvdrunu hoskollsdotter sier til logligrar eigen konv. ad minv vite rett epter bockarenar ordvm. Og til sannenda hier wm festi eg mitt jnscigle fyrir þetta bref. Skrifat j sama stad deigi og are sem fyrr seiger.[205]

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Gufudalssveit frá 1710 segir eftirfarandi um Djúpadal:

> **Diupedalur.**
>
> Jarðardýrleiki xii hndr., og so tíundast 4 tíundum.
>
> Eigandinn Ari Þorkelsson að Haga á Barðaströnd.
>
> Ábúandinn Arngrímur Ólafsson.
>
> […]
>
> Útigángur í lakaralagi, einkanlega fyrir stórveðrum. Skógur til raftviðar bjarglegur, en til kolgjörðar og eldiviðar nægur. Torfrista og stúnga lök. Silúngsveiði hefur áður verið merkilega góð í Djúpadalsá, fer nú mjög til rýrðar, en er þó að nokkru gagni. Hvannatekja lítil hefur verið, hún hefur brugðist í tvö ár. Grasatekja mjög lítil. Túnið blæs sumstaðar af stórveðrum, og sprettur því lítt. Engjarnar fordjarfast stórlega af skriðum úr fjallinu, og af sands og grjóts áburði úr Djúpadalsá. Úthagarnir nægir. Hætt er sauðfje vor og haust fyrir Djúpadalsá, og so á veturnar fyrir ógöngu klettum.[206]

Í prófastsvísitasíu um Gufudalskirkju frá 29. september 1785 segir að kirkjan eigi allt heimaland, nokkrar jarðir, m.a. Kvígindisfjörð, 12 hundruð að dýrleika, skóg frá Geithúsgili og upp að Mjallgili, mánaðarbeit í Brekkulandi, skóg hjá Neðra-Vatni og

---

[203] Skjal nr. 4(33).
[204] Skjal nr. 4(23).
[205] Skjal nr. 4(43).
[206] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín*s VI, bls. 220; skjal H-2.

Lambhaga, skóg í Álftanesmúla, akurgerði undir Hrauni á Skálanesi, skóg á Melanesi og raftviðarskóg í Djúpadalsskógi.[207]

Í jarðamati Barðastrandarsýslu frá 1804 er dýrleiki Djúpadals metinn 12 hundruð en eigandi jarðarinnar var Ari Magnússon á Eyri í Kollafirði.[208]

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Djúpidalur metin 12 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign.[209]

Í jarðamati Barðastrandarsýslu frá 1849–1850 er ekki fjallað um dýrleika Djúpadals.[210] Í jarðamatsbók yfir verðlag vegna jarðamatsins er jörðin Djúpidalur metin á 264 ríkisbankadali.[211]

Landamerkjaskrá Djúpadals er dagsett 2. maí 1884, en hún var þinglesin við manntalsþing að Gufudal 21. maí 1885. Efni hennar hljóðar svo:

> Landamerkjaskrá fyrir Djúpadal.
>
> Móti Miðhúsum Djúpadals landamerki eru það eg frekast veit hríngín í kring um dalín þanníg að byrjuð er tilsögn í svonefndum Þórishólmi og sjónhending úr honum (til vesturs) i miðjann Merkishjalla, þaðan beint i sömu átt upp á fjallsbrún, og vestur eptir henni eptir sem vötnum hallar til dalsins og þá allt af beina stefnu í hátt norður með dalnum, eptir fjallinu og vötnum hallandi tíl dalsíns, allt norður undir kjöl fjallgarðsíns eða Þorskafjarðarheiðarveg, þó tilbaka aptur fram af miðjum Dalsdrögum tíl suðurs eptir sem vötn halla og sjónhending i svonefnda Miklavatnsenda að framanverðu og með því að vestanverðu svo leingi það endist, þó úr því eptir sem vötnum hallar bæði tíl dalsins og að draganda þess er fer að renna i svonefnt KerlíngaGíl, hvörju Gíli Djúpadalsland fylgir tíl sjáfar og þaðan sjónhendíng í vestur í þann upphaflega tilnefnda Þórishólma.
>
> Ofansagt vitnar eptir bestu vitund
>
> Djúpadal 2 Maí 1884. Þ. Thorsteinsson.
>
> Ofanskrifaða landamerkjaskrá samþikki eg undirskrifaður sem viðkomandi bóndí á Miðhúsum Jón Jónsson.
>
> p.t Þorísstöðum 18 maí 1885 Sem umráðamaður Miðhúsa samþykkur
>
> Jón prestr Jónsson.
>
> Lesið á manntalsþingí að Gufudal 21 maí 1885 og innfært i landa merkjabók Barðastrandarsýslu Ltr A sub Nr 54 bls 32 vottar ALE Fischer Sýslumaður
>
> Borgun Þinglestr 75 aur bókun 25 – 1 kr er ein króna borguð Fischer[212]

Við manntalsþing að Gufudal 2. júlí 1912 voru þinglesin afsöl Þórðar Jónssonar og Guðmundar Jónssonar til Jóns A. Jónssonar fyrir námuréttindum í Djúpadal.[213]

Í fasteignamati Austur-Barðastrandarsýslu frá 1916–1918 er dýrleiki Djúpadals metinn 13,6 hundruð en eigendur jarðarinnar voru Þórður Jónsson, Guðmundur Jónsson

[207] Skjal nr. 2(176).
[208] Skjal nr. 2(16).
[209] Skjal nr. 4(1), bls. 177.
[210] Skjal nr. 2(26).
[211] Skjal nr. 2(46).
[212] Skjal nr. 2(7).
[213] Skjal nr. 2(132).

og Hafliði Pétursson. Fram kemur að landamerki séu ágreiningslaus en þau eru ekki tilgreind nánar. Loks er jörðin metin á 2.000 kr.[214]

5.4.6 Kirkjuból í Langadal

Í máldaga Vilchins fyrir Kirkjubólskirkju í Langadal frá um 1397 segir m.a. að kirkjan eigi hálft heimaland.[215]

Í biskupsvísitasíu um Kirkjubólskirkju í Langadal frá 7. ágúst 1639 kemur eftirfarandi fram um eignir og ítök:

> hun a fyrir utan sig þetta i fóstu. halfft hejma land xxiiij hndr. Backa xij hndr. Brecku xij hndr. Stærra fell i Trjekyllis vijk iiij hndr. med óllum gógnum og giædum effter fyrrskrifad maldaga transskrifft. [Jtem] ij hndr. i Mjnnafelle sem er hälffur þess dyrlejka.[216]

Í biskupsvísitasíu um Kirkjubólskirkju í Langadal frá 16. ágúst 1650 kemur hið sama fram um eignir og ítök og í biskupsvísitasíu frá 7. ágúst 1639.[217]

Hinn 15. júlí 1657 taldi Torfi Snæbjörnsson Snæbirni Torfasyni til arfskipta móts við systkin hans, þ.e. Snæbjarnar, 80 hundruð í föstu og lausu og var þar tilgreind jörðin Kirkjuból í Langadal, sem Torfi reiknaði fyrir 40 hundruð.[218]

Í biskupsvísitasíu um Kirkjubólskirkju í Langadal frá 18. ágúst 1671 voru upplesnar og samþykktar biskupsvísitasíur frá 1639, 1650, 1653 og 1656.[219]

Hinn 21. júní 1663 vottaði sr. Torfi Snæbjörnsson að hafa gefið sonardóttur sinni, Þóru Snæbjörnsdóttur, lausn á tveimur hundruðum í Neðri-Bakka undan Kirkjubóls-kirkju í Langadal, með því skilyrði að biskupinn í Skálholti samþykkti og að faðir hennar, Snæbjörn Torfason, léti kirkjuna aftur fullnustuskil.[220]

Í biskupsvísitasíum um Kirkjubólskirkju í Langadal frá 4. september 1675 og 14. ágúst 1700 kemur hið sama fram um eignir og ítök og í fyrri biskupsvísitasíum.[221]

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Langadalsströnd frá 1710 segir eftirfarandi um Kirkjuból í Langadal:

> **Kirkiubool.**
>
> Kirkjustaður annecteraður að fornu, eftir því sem menn þykjast heyrt hafa af sínum forfeðrum, með Snæfjöllum, eður stundum með Vatnsfirði, en nú um lánga tíma hefur sami prestur þjónað þessari kirkju og tilliggjandi sókn, sem búið hefur hjer á einhverri jörðu innan sóknar.
>
> Jarðardýrleiki xlviii hundruð, á kirkjan hálft heimaland, og tíundast því ei nema tuttugu og fjórum hundruðum, en fyrir nokkrum árum undirrjettar ábúandi og eignarmaður þessarar Jarðar, Eggert Snæbjörnsson, að sýslumaðurinn Páll Thorfason hafi tilnefnt 6

214 Skjal nr. 2(38).
215 Skjal nr. 4(36).
216 Skjal nr. 2(90).
217 Skjal nr. 2(91).
218 *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 165; skjal H-22.
219 Skjal nr. 2(92).
220 *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 166; skjal H-22.
221 Skjöl nr. 2(93) og 2(94).

menn að virða þessa jörð so sem aðra kirkjustaði hjer á Vestfjörðum, og hafi þeir 6 menn virt þá þessa jörð fyrir ein xx hndr. alla. Hefur hún þó eins tíundast síðan og áður.

Eigandi og ábúandi áður nefndur Eggert Snæbjörnsson.

[…]

Afrjett engin ut supra. Skógur til raftviðar mjög eyddur en til kolgjörðar og eldiviðar nægur. Torfrista og stúnga lök og lítt nýtandi. Silúngsveiði gagnvæn hefur verið í Lángadalsá, en hefur nú brugðist í nokkur ár að mestu aldeilis. Grasatekja lítil.

Skipsuppsátur og búðarstöðu á kirkjan eftir gömlum máldögum á Sandeyri á Snæfjallaströnd eður 6 aur<a> toll þar fyrir. Þessa ítaks segist proprietarius ekki notið hafa og ekki sínir foreldrar nje sinn föðurfaðir, en þó sje þetta ágreiníngslaust og ómótmælt af þeirrar jarðar eiganda.

Túnið spillist víða af grjóts uppgángi, og so grandar Lángadalsá túninu með grjóts áburði að neðanverðu til stórskaða. Enginu grandar sama á með sands áburði, en sá partur engjanna, sem áin spillir ei, er mjög votunninn og forræðasamur og lángur engjavegurinn. Það ber oft við í vatnagángi um vetur þegar að fannlög eru í meira lagi, að vatn hleypur á bæinn úr hálsinum og inn í hann, þó hefur ei að því stórt bein orðið.

Efraból. Eyðihjáleiga í úthögum, hefur ei bygð verið í meir en 40 ár. Ekki vita menn nálægir að undirrjetta með hvað hárri landskuld eða mörgum kúgildum að þessi hjáleiga hafi bygst, og ekki hvað fóðrast kunni, en það eina hafði hjáleigan, sem heimajörðin aflagði. Ekki má hjer aftur byggja, því Efrabólsá hefur eyðilagt túnið með grjóts áburði, so það er nú alt urð og hrjóstur. Landið brúkar heimajörðin til beitar.

Brákstader heitir hjer eitt örnefni í landinu, og eru þar tóftarrústir fáeinar. Ekki vita menn neitt til að þar hafi bygð verið annað en hvað mönnum þykir nafnið í sjálfu sjer líklegt til þess vera. Hjer má og ekki bygð setja fyrir heyskaparleysi.

Gunnvararstader heitir annað örnefni sem hjer liggur og í landinu. Þar sjást mjög lítil byggíngarmerki af tóftarrústum, því gil eitt úr fjallinu hefur gjört landbrot á þessu takmarki, og því má hjer með öngvu móti bygð setja.

Skieggstader. Þriðja örnefni hjer í landinu þar sem nú stendur selið staðarins, og eru munnmæli að þetta hafi að fornu verið tólf hundraða jörð. Öngvir sjást hjer túngarðar, en selið stendur í þeim sömu tóftum, sem bærinn skyldi áður verið hafa, og hjer um fyrir hundrað árum er það sannsagt, að hjer hafi tún verið og heyjum saman komið um sumur, og hafi bóndinn hjer heima látið gefa þar heyin á veturnar, so túnið hjeldist við ræktina. Ekki má hjer aftur byggja því túnið er alt komið í hola urð fyrir grjótburði þeim, sem eitt þvergil hefur borið á það úr snarbröttu fjalli.

Öll þessi lönd brúkar nú jörðin og selið til hagbeita vetur og sumur.

Backasel. Hjáleiga bygð fyrir vel xx árum á selstæði frá Fremribakka og í þeirrar jarðar landi, sem er kirkjujörð hjeðan, en með því að landsdrottinn var hjer þá búandi og proprietarius til þeirrar jarðar, þá tók hann lítið landspláts á milli tveggja gilja af Fremrabakka landi og bygði þar þessa hjáleigu og tillagði henni af túninu hjer heima á staðnum og engjapláts nokkurt af staðarins engjum fram á dalnum og so beit so sem hjáleigumaðurinn með þurfti. Varaði þessi bygð inn til næstu 5 eður 6 ára.

[…]

Aftur má hjer byggja ef fólk til fengist með sama móti.[222]

Í prófastsvísitasíu um Kirkjubólskirkju í Langadal frá 3. október 1763 segir að kirkjan eigi m.a. 24 hundruð í heimalandi.[223]

[222] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 230–233; skjal H-2.
[223] Skjal nr. 2(180).

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804 er dýrleiki Kirkjubóls í Langadal metinn 24 hundruð en eigendur jarðarinnar voru kirkjan á staðnum að hálfu og hinn helmingurinn í eigu G. Svendsen.[224]

Við manntalsþingsrétt að Nauteyri 2. júlí 1836 var upplesið forboðsbréf A. Halldórsens á Kirkjubóli þar sem hann fyrirbauð öllum án síns leyfis að brúka eða nytja land og landsnytjar eignar- og ábúðarjarðar sinnar.[225]

Hinn 19. mars 1842 lögfestu Þórður Magnússon og Jón Árnason land jarðarinnar Laugabóls við Ísafjörð. Þar er m.a. getið um afmörkun gagnvart landi Kirkjubóls í Langadal:

> Af því, vid undirskrifadir Eigendur og Abúendur Jardarinnar Laugabóls vid Jsafjörd finnum Naudsynlegt til frekari Varúdar ad fridhelga eda lögfesta þessa Jörd okkar med hennar landamerkjum, fyri[r] þeim er til kynnu ad verda ad taka sér þau fríheit ad yrkja tiedrar land, an okkar le[yf]is eda samþykkis til Skógar, eda Vídirtaks hagabeitar eda annara landsnytja, er Jordi[n] kann af sér ad géfa, hvörju Nafni sem heitir.
>
> Því fyrirbiódum vid hérmed einum og sérhve[r]jum frammveigis ádurnefnda Laugabólslandareign ad yrkja edur Nota í einu og ö[llu] nær edur fjær til Jardarinnar ytstu takmarka sem er: ad utanverdu frá Tiarnaness Læk, uppá mótz vid Brekku, og Kirkjubóls land, er Vötnum halla ofan enn ad framanverdu eftir Husadalsbrún sudur á Kollufjardar-Heidi, sem Vötnum hallar þar, og í vestur ad Móríglíngsfossi, o[g] aftur frá Moríglíngsfossi, Þad sem Geitaa-á rennur í Kambs-Fót, og frá Kambs-f[ót] þad sem i Múla-a heldur til Sjóar, an okkar feingins leifis og samnings um sannsýnilega borgun þar fyrir. Fyrirbjódum vid því ad landslögum undir Sókn og Sekt fulla, er lög áqveda – hjá Llb. 18d Cap. m. – er yrkja annars mans land, ad hans oleifi.
>
> Þetta okkar Forbodsbréf biódum vid Vidkomandi Sýslumann herra Th. Gunlögsen ad upplesa á ofannefndrar Jardar Varnarþíngi, ad Nauteyri sem og ad stirkja okkur til réttinda, ef vid skyldum framvegis tilneiddir verda, ad sækja herí Rétt okkar, med lagadómi. ut supra.
>
> Laugabóli þann 19da Martii 1842
>
> Þórdur Magnússon Jón Arnason[226]

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Kirkjuból í Langadal metin 24 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign. Í neðanmálsgrein segir að sýslumaður einn telji Bakkasel, sem árið 1805 hafi verið kallað Flóðasel, átta hundruð að dýrleika. Þá segir einnig að árið 1805 hafi eyðihjáleigurnar Efraból, Brákstaðir, Gunnvararstaðir og Skeggjastaðir hafðar til beitar frá Kirkjubóli og þá var það gamalt mál að hjáleigur þessar voru 24 hundruð að dýrleika og það sé hin forna kirkjuhjálenda. Loks segir að Kirkjuból hafi þá allt verið 48 hundruð að dýrleika.[227]

Í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850 er ekki fjallað um dýrleika Kirkjubóls í Langadal.[228] Í verðlagsbók við jarðamatið kemur fram að forn dýrleiki Kirkjubóls í Langadal er 24 hundruð en jörðin er svo metin á 768 ríkisbankadali.[229] Í gjörðabók við

[224] Skjal nr. 2(17).
[225] Skjal nr. 2(133).
[226] Skjal nr. 2(49).
[227] Skjal nr. 4(1), bls. 201–202.
[228] Skjal nr. 2(27).
[229] Skjal nr. 2(33).

rannsókn jarðamatsins sem fylgir jarðamatinu segir að mat jarðarinnar sé hækkað í 812 ríkisdali.[230]

Í biskupsvísitasíu um Kirkjubólskirkju í Langadal frá 4. júlí 1852 kemur eftirfarandi fram:

> Hún á heimaland hálft 24 hndr. svo og jardirnar Bakka hinn fremri 12 hndr., Brekku 12 hndr., Stærrafell í Trégyldisvík og halft Minnafell þar ámóts vid Reykholts kirkju. Hún á 6 aura af Sandeyri árlega edur frí áttæringsgaungu med Búðarstöðu.[231]

Hinn 24. maí 1854 lögfesti Ámundi Halldórsson, eigandi og ábúandi helmings jarðarinnar Kirkjubóls í Langadal, samnefnda jörð. Texti lögfestunnar er svohljóðandi:

> Eg undirskrifaður Egandi og Abúandi Jarðarinnar ½s Kirkjubóls í Langadal innan Jsafjarðarsýslu finn nauðsýnlegt til frekari varúðar að lögfesta og friðhelga þessa mína hálflendu með hennar landamerkjum fyrir þeim sem tilkynnu að verða að taka sjer þau fríheit að nota sjer þessa mína hálfu Landeign – án míns leyfis og samþykkis, hvort það er heldur til Skógar víðirtaks, Hagabeitar, grasatekju eða annara nytja til lanz og vatns er jörðin kann af sjer að gefa, hverju nafni sem heitir. Því fyrirbíð jeg hjermeð einum og sjerhverjum framvegis áðurnefnda Kirkjubóls hálfu landeign mína að yrkja eður nota í einu og øllu til jarðarinnar fremstu og yztu ummerkja nema mitt leyfi og samþykki tilkomi – undir eins veniulega borgun þar fyrir – eptir samkomulagi.
>
> Fyrirbíð eg að lanzlögum rjettinn undir sókn og sekt fulla er lög ákveða sjá Landsl.b. 17-18 kapit. NL. 1. Bók 22 kap 17 artic. er yrkja eður nota annars mans land heimildarlaust; þetta mitt forboðsbrjef beiði jeg viðkomandi Herra Sýslumann M. Gíslason að upplesa á nefndu Jarðar Varnarþingi Nauteyri sem og að styrkja mig til rjettinda, ef jeg skyldi framvegis verða tilneyddur að sækja hjer í rjett minn með lagadómi
>
> Kirkjubóli þann 24da Maii 1854.
>
> Am. Halldórsson[232]

Lögfesta Ámunda Halldórssonar fyrir hálfu Kirkjubóli í Langadal, frá 24. maí 1854, var þinglesin við manntalsþing að Nauteyri 26. maí sama ár.[233] Hún var aftur þinglesin við manntalsþing að Nauteyri 22. ágúst 1866.[234]

Landamerkjabréf Kirkjubóls í Langadal er dagsett 15. júlí 1884, en það var þinglesið að Nauteyri 21. maí 1890. Efni þessi hljóðar svo:

> Landamerki fyrir Kirkjuból í Langadal
>
> Að utanverðu ytra Vörðugil og sjónhending upp í Vatnsvörðu í brúninni, þaðan fram i Krossholt, frá Krossholtum i Gilkinnaborg, þaðan í Fílsdalshæð, og þaðan sem vötnum hallar að Efra bólsdal og eptir þeirri brún, sem vötnum hallar milli Húsadals og Dagverðardals og svo eptir því sem vötnum hallar eptir Reipólsfjöllum og að Egilsfossi, því næst eptir því sem Langadalsá rennur.
>
> Kirkjubóli 15 Júlí 1884
>
> Guðmundur Jóhannesson, Jón Halldórsson.
>
> [á spássíu] Þingl. að Nauteyri 21/5 1890 Sk. Thoroddsen

[230] Skjal nr. 2(28).
[231] Skjal nr. 2(95).
[232] Skjal nr. 2(72).
[233] Skjal nr. 2(134).
[234] Skjal nr. 2(135).

Borgun: Þingl. 0,75 bókun 0,25 ein króna borgað Sk Th.[235]

Við aukarétt Ísafjarðarsýslu 5. desember 1908 voru Ásgeir Guðmundsson hreppstjóri og Halldór Jónsson sýslunefndarmaður kvaddir matsmenn til að meta afgjöld prestsseturs og ítaka í Kirkjubólsþingum.[236]

Í fasteignamati Norður-Ísafjarðarsýslu frá 1916–1918 er dýrleiki Kirkjubóls í Langadal metinn 24 hundruð að fornu mati en eigendur jarðarinnar voru dánarbú Jóns Halldórssonar á Laugabóli að átta hundruðum og 84 álnum og hálfri, Hafliði Hafliðason á Kirkjubóli að átta hundruðum og 28 álnum og hálfri, Karítas Hafliðadóttir á Ísafirði að þremur hundruðum og 116 álnum og Ámundi Halldórsson í Bolungarvík að þremur hundruðum og 11 álnum. Hún var loks metin á 4.600 kr.[237]

Við aukarétt Ísafjarðarsýslu 26. mars 1920 voru Jón H. Fjalldal hreppstjóri og Kristján Kristjánsson kvaddir til að meta heimatekjur presta í Kirkjubólsþingi.[238]

5.4.7 Bakkasel í Langadal

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Langadalsströnd frá 1710 er fjallað um Bakkasel sem hjáleigu frá Kirkjubóli í Langadal. Þar segir eftirfarandi:

> **Kirkiubool.**
>
> Kirkjustaður annecteraður að fornu, eftir því sem menn þykjast heyrt hafa af sínum forfeðrum, með Snæfjöllum, eður stundum með Vatnsfirði, en nú um lánga tíma hefur sami prestur þjónað þessari kirkju og tilliggjandi sókn, sem búið hefur hjer á einhverri jörðu innan sóknar.
>
> Jarðardýrleiki xlviii hundruð, á kirkjan hálft heimaland, og tíundast því ei nema tuttugu og fjórum hundruðum, en fyrir nokkrum árum undirrjettar ábúandi og eignarmaður þessarar Jarðar, Eggert Snæbjörnsson, að sýslumaðurinn Páll Thorfason hafi tilnefnt 6 menn að virða þessa jörð so sem aðra kirkjustaði hjer á Vestfjörðum, og hafi þeir 6 menn virt þá þessa jörð fyrir ein xx hndr. alla. Hefur hún þó eins tíundast síðan og áður.
>
> Eigandi og ábúandi áður nefndur Eggert Snæbjörnsson.
>
> […]
>
> Afrjett engin ut supra. Skógur til raftviðar mjög eyddur en til kolgjörðar og eldiviðar nægur. Torfrista og stúnga lök og lítt nýtandi. Silúngsveiði gagnvæn hefur verið í Lángadalsá, en hefur nú brugðist í nokkur ár að mestu aldeilis. Grasatekja lítil.
>
> Skipsuppsátur og búðarstöðu á kirkjan eftir gömlum máldögum á Sandeyri á Snæfjallaströnd eður 6 aur<a> toll þar fyrir. Þessa ítaks segist proprietarius ekki notið hafa og ekki sínir foreldrar nje sinn föðurfaðir, en þó sje þetta ágreiníngslaust og ómótmælt af þeirrar jarðar eiganda.
>
> Túnið spillist víða af grjóts uppgángi, og so grandar Lángadalsá túninu með grjóts áburði að neðanverðu til stórskaða. Enginu grandar sama á með sands áburði, en sá partur engjanna, sem áin spillir ei, er mjög votunninn og forræðasamur og lángur engjavegurinn. Það ber oft við í vatnagángi um vetur þegar að fannlög eru í meira lagi, að vatn hleypur á bæinn úr hálsinum og inn í hann, þó hefur ei að því stórt bein orðið.

[235] Skjal nr. 2(9).
[236] Skjal nr. 2(136).
[237] Skjal nr. 2(39).
[238] Skjal nr. 2(137).

> **Efraból.** Eyðihjáleiga í úthögum, hefur ei bygð verið í meir en 40 ár. Ekki vita menn nálægir að undirrjetta með hvað hárri landskuld eða mörgum kúgildum að þessi hjáleiga hafi bygst, og ekki hvað fóðrast kunni, en það eina hafði hjáleigan, sem heimajörðin aflagði. Ekki má hjer aftur byggja, því Efrabólsá hefur eyðilagt túnið með grjóts áburði, so það er nú alt urð og hrjóstur. Landið brúkar heimajörðin til beitar.
>
> **Brákstader** heitir hjer eitt örnefni í landinu, og eru þar tóftarrústir fáeinar. Ekki vita menn neitt til að þar hafi bygð verið annað en hvað mönnum þykir nafnið í sjálfu sjer líklegt til þess vera. Hjer má og ekki bygð setja fyrir heyskaparleysi.
>
> **Gunnvararstader** heitir annað örnefni sem hjer liggur og í landinu. Þar sjást mjög lítil byggíngarmerki af tóftarrústum, því gil eitt úr fjallinu hefur gjört landbrot á þessu takmarki, og því má hjer með öngvu móti bygð setja.
>
> **Skieggstader.** Þriðja örnefni hjer í landinu þar sem nú stendur selið staðarins, og eru munnmæli að þetta hafi að fornu verið tólf hundraða jörð. Öngvir sjást hjer túngarðar, en selið stendur í þeim sömu tóftum, sem bærinn skyldi áður verið hafa, og hjer um fyrir hundrað árum er það sannsagt, að hjer hafi tún verið og heyjum saman komið um sumur, og hafi bóndinn hjer heima látið gefa þar heyin á veturnar, so túnið hjeldist við ræktina. Ekki má hjer aftur byggja því túnið er alt komið í hola urð fyrir grjótburði þeim, sem eitt þvergil hefur borið á það úr snarbröttu fjalli.
>
> Öll þessi lönd brúkar nú jörðin og selið til hagbeita vetur og sumur.
>
> **Backasel.** Hjáleiga bygð fyrir vel xx árum á selstæði frá Fremribakka og í þeirrar jarðar landi, sem er kirkjujörð hjeðan, en með því að landsdrottinn var hjer þá búandi og proprietarius til þeirrar jarðar, þá tók hann lítið landspláts á milli tveggja gilja af Fremrabakka landi og bygði þar þessa hjáleigu og tillagði henni af túninu hjer heima á staðnum og engjapláts nokkurt af staðarins engjum fram á dalnum og so beit so sem hjáleigumaðurinn með þurfti. Varaði þessi bygð inn til næstu 5 eður 6 ára.
>
> […]
>
> Aftur má hjer byggja ef fólk til fengist með sama móti.[239]

Ekki er fjallað um Bakkasel í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1804. Hins vegar er fjallað um Flóðasel, hjáleigu frá Kirkjubóli í Langadal, og að það hafi verið tekið upp í stað eyðihjáleigunnar Bakkasels. Þá segir í færslunni að eyðihjáleigur Kirkjubóls samkvæmt hinni gömlu jarðabók, þ.e. *Jarðabók* Árna og Páls, Brákstaðir, Gunnvararstaðir og Skeggjastaðir notist sem beitiland. Enn fremur segir að samkvæmt gamalli sögn hafi þessar fimm hjáleigur verið metnar til 24 hundruða og tilheyrt Kirkjubólskirkju í Langadal, en þá hafi Kirkjuból verið metið til 48 hundruða.[240]

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er ekki fjallað um dýrleika Bakkasels og það er skráð sem hjáleiga frá Kirkjubóli í Langadal. Í neðanmálsgrein fyrir Kirkjuból í Langadal segir að sýslumaður einn telji Bakkasel, sem árið 1805 hafi verið kallað Flóðasel, átta hundruð að dýrleika.[241]

Engin umfjöllun er um Bakkasel í jarðamati Ísafjarðarsýslu frá 1849–1850. Í verðlagsbók við jarðamatið kemur fram að forn dýrleiki Bakkasels sé átta hundruð en jörðin er svo metin á 224 ríkisbankadali.[242]

---

239 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VII, bls. 230–233; skjal H-2.
240 Skjal nr. 2(18).
241 Skjal nr. 4(1), bls. 201–202.
242 Skjal nr. 2(33).

Landamerkjabréf Bakkasels í Langadal er dagsett 21. maí 1890, en það var þinglesið að Nauteyri sama dag. Efni þess er eftirfarandi:

> Landamerki fyrir jörðina Bakkasel í Langadal eru: Langadalsá fram í Egilsfoss, en að utan ræður Bakkaselsgil upp á brún, eptir það í Sjónarholt og úr Sjonarholti sjónhending í vörðu framan til í Háafellsskarði
>
> Staddur á Nauteyri 21 Maí 1890
>
> Jón Halldórsson
>
> [á spássíu] Þingl. að Nauteyri 21/5 1890 Sk. Thoroddsen. Borgun: Þingl. 0,70 bókun 0,25 1,00 Borgað SkTh.[243]

Í fasteignamati Norður-Ísafjarðarsýslu frá 1916–1918 er dýrleiki Bakkasels metinn átta hundruð að fornu mati en eigendur jarðarinnar voru dánarbú Jóns Halldórssonar á Laugabóli að tveimur hundruðum, 108 álnum og ⅙ hluta úr alin, Karítas Hafliðadóttir á Ísafirði að einu hundraði, 38 álnum og ⅔ hlutum úr alin og Ámundi Halldórsson í Bolungarvík að einu hundraði, þremur álnum og ⅔ hlutum úr alin. Hún var loks metin á 1.700 kr.[244]

5.4.8 Staður á Reykjanesi

Í máldaga Ólafskirkju að Stað á Reykjanesi, sem Þórarinn biskup Sigurðarson setti árið 1363, segir að kirkjan eigi heimaland allt í Barmi og Múlaland í Þorskafirði.[245] Sömu upplýsingar eru taldar upp í máldaga Vilchins frá 1397 um Stað á Reykjanesi.[246]

Í máldaga Staðarkirkju á Reykjanesi frá um 1470, þegar sr. Tumi Ólafsson afhenti og sr. Jón smásveinn tók við, er m.a. fjallað um Múlakot í Þorskafirði. Máldaginn hljóðar svo:

> Stadur ä Reykianese. [ga]mal[l m]aldagi.
>
> Jn nomini domini Amen
>
> var so felldur mäldagi alkirkiunnar ä Stad a Reykianese þa er Sira Thumme heitin Olafsson afhendi enn Sira Jon er kendur var smasueinn medtok.
>
> Jn primis iij kyr og iij asaudar kugilldi og eitt hross.
>
> Jtem hielltt hann þenna mäldaga. huorn hann hafdi skrifa latid eptir maldagana bokinne j Schalholltti. og þennan maldaga hielltt hann medan hann hafdi stadinn vpp a vj vetur og xx. ad kirkian ætti heimaland alltt a stad j austanverda þorsteinseý og vpp j snoz og jnn ad merkisholum ä hinu jnnare hrauni og vpp j flokavallarnipu. lambhaga j hlijdarlandi med vmmerckium og akurtraud a suijnanese fram fra. landit alltt j mulakoti j þorskafirdi fram ad grioti og þorgeirsdal halfan. Sagdist hann ei vita betur enn huannahlijd ætti ad fylgia þar med. teigskog allann jnn ad grimkelstadaä og vt a kleifina. landit alltt j bitunni j diupafirdi og jnn ad gliufurä. og vt ad steinum þeim sem standa a hinu ytra leiti og halfa sôlva fiôru j motz vid Midhus. Gelldfienadar afriett j middal j Steingrimsfirdi. þridiung j hualreka og j vidreka ä Hafnarholmi ä Selstrônd. þridiung j ôllum reka a nesodda a kollafiardanesi. ad seylu þeirre er geingur vr

[243] Skjal nr. 2(8).
[244] Skjal nr. 2(40).
[245] Skjal nr. 4(47).
[246] Skjal nr. 4(28).

> gullsteinum og ad hualsä jafnvel j eý sem a meiginn landi. þriggia manna jferd j Saurbæar fioru.
>
> Jtem var þa stadurin virttur fyrir xviij^{c} en kirkian fyrir vij^{c}.
>
> kirkian ad stad a Reykianese ä og jtak j Skogaskog fra læknum er fellur fyrir vtan skoga og fyrir nedan þingmannagantur [svo]. og ad gotu þeirri er almenningsvegur liggur vt og vpp af Vadalseý a kinnastaudum.[247]

Vitnisburður þriggja manna frá 10. desember 1487 um máldaga kirkjunnar á Stað á Reykjanesi segir eftirfarandi:

> Þath giorvm vær hermundr prestur odzson. olafur diakne þorkielsson og arnoddur tomasson godum monnum kunnigt med þessu voru opnu brefi at uær hofum sied yferleset og giolla skodat maldaga kirkiunar a stad a reykianese suo latanda at hvn ætte landet allt j barme j diupafirde jnn ad gliufura og ut at steinum þeim sem standa a ytra leite og alla halfa soluafioru til motz uid midhus suo og teig skog allan j millum grimkelsar og kleifar. suo og stod j hennar maldaga at hunn ætte heimalandet allt a stad jn at merkis holum j innara hraun og upp j flokauallda nípu og j austann verda þorsteinsey og þar upp j snos.
>
> Og til sanninda hier umm settum uær fyrrnefnder menn vor insigle firir þetta uittnisburdarbref er skrifat uar a stadarstad a reykianese manudagenn næsta firir magnusmessu anno domini M^{o}. iiij^{c}. lxxx^{o}. septimo.[248]

Í biskupsvísitasíu um Staðarkirkju á Reykjanesi frá 11. september 1647 er fjallað um landamerki staðarins og sömuleiðis réttindi í Þorskafirði. Þar segir m.a.:

> kirkian að Stad ad Rejkjanese a hejmaland allt med gognum og gjædum Jnn J Snós og ofann J austann Werda Þorstejns ey ~~og~~ [á spássíu: Enn ad nordann ad hlid vid effter þui sem Jnsiglad bref hlidar manna helldur, hvórs utskrifftar Biskupen oskar skiællegrar og handskriffadrar so þau merke i kyrkiu Maldagann Jnn færast meige] Jnn ad merkia hoolum a hinu Jnnra hraune og Wppi floka Wallarnýpu Jtem a kirkjann effter gomlum maldaga kirkjunnar Sem þar liggur þessar Eyjar Máffaeij Skaufaeij og Slyeij og tuær hraffnseyar hestaeyjar æda kletta og oll sudurlond Skarffasker þar ut af Jtem lambhaga J hlydarlande með Wmmerkjum og akurtrod a suijnanese þar Jnn frä Jtem landid allt J múla J Þorska fijrde ätta hundrud framm ad grjöta og Þorgeyrsdal halfann, Jtem teijg skög allan Jnn i ad Grijmkjelsstadar ä og üt a kleiffina Jtem landed allt a Barmi J djupa fyrde og Jnn ad Gliuffur aa og ut ad stejnum þeim Sem standa a hinu ÿtra lejte og halfa solva fjoru J motz Wid midhus, gielldfienadar afrjett J middal J Stejngrjmsfyrde[249]

Í máldaga Gísla Jónssonar biskups frá 1570 og síðar segir um Staðarkirkju á Reykjanesi:

> Kirkian ä Stad ä Reykianese ä heimaland alltt med gøgnum og giædum jnn i Snøg og offann i austannverda Thorffinsey og ad merkium ad jnnara Hraune og vpp i Flokavallanijpu.
>
> Jtem þridiung i vidreka og hvalreka ä Hafnarholme.
>
> Jtem thridiung i vidreka og hualreka ä Kollafiardarnese vr Seylu theire er geingur vr Gullsteinum og ad Hualzá. jaffnvel i ey sem ä meiginnlande.
>
> Jtem ä kirkian gielldfiar rekstur i Middal i Steingrijmsfirde.
>
> Jtem iij manna ifaur i Saurbæiarfiøru.

[247] Skjal nr. 4(29).
[248] Skjal nr. 4(30).
[249] Skjal nr. 2(102).

> Jtem ä kirkian akurtraud ä Suijnanese. i Hlijdarlande og Lambhaga.
>
> Jtem ä kirkian thessar jarder. Barm i Diupafirde. .xij^{c}. leigd fyrer .x. aura.
>
> Jtem Mula i Thoskafirde .viij^{c}. leigd fyrer .x. aura.
>
> Jtem Hamraland .xij^{c}. landskylld .xij aurar.[250]

Hinn 8. september 1680 bar Snæbjörn Árnason fram fyrir Brynjólf biskup Sveinsson innsiglað landamerkjabréf fyrir jörðinni Hlíð í Þorskafirði með tilteknum örnefnum móts við Stað á Reykjanesi og spurði jafnframt biskup „hvort hann mætti ekki eftir því sínu bréfi og eignarvitni greindrar jarðar, Hlíðar, ánefnd landamerki að vítalausu yrkja, brúka og halda til laga“, og samþykkti biskup það.[251]

Í biskupsvísitasíu um Staðarkirkju á Reykjanesi frá 29. ágúst 1681 kemur hið sama fram um eignir og ítök og í biskupsvísitasíu frá 11. september 1647.[252] Sama máli gegnir um biskupsvísitasíu frá 17. september 1700 kemur hið sama fram en ekki er þó minnst á örnefni í tilfelli jarðarinnar Múla í Þorskafirði.[253]

Í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Reykhólahrepp frá 1710 segir eftirfarandi um Stað á Reykjanesi:

> **Stadur** (á Reykjanesi).
>
> Kirkjustaður og beneficium. Jarðardýrleiki óviss, því staðurinn er tíundarfrí, so sem öll önnur beneficia hjer á landi.
>
> Ábúandinn staðarhaldarinn Sr. Eiríkur Þorsteinsson.
>
> […]
>
> Útigángur í betra lagi. Torfrista og stúnga bjargleg. Fjalldraparif til eldiviðarstyrks með taði undan kvikfje. Eggver lítið í eyjunum af æðifugli, svartbaki og öndum, og fæst hjer sjaldan meira í meðallagi en 200 eggja og fáeinar merkur dúns. Selveiði við áðurnefndar eyjar að nokkru gagni, þá vel er að sókt. Sölvatekja á útskerjum, mjög lítil, og ekki til hlunnenda teljandi. Skelfiskfjara á milli nefndra eyja hefur verið að nokkru gagni en brúkast ei.
>
> Kirkjan á þriðjúng í viðreka og hvalreka á Hafnarhólmi á Selströnd, og þriðjúng í hvalreka og viðreka á Kollafjarðarnesi, úr seylu þeirri, er gengur úr Gullsteinum og að Hvalsá, jafnvel í ey sem á meginlandi. Þessara ítaka nýtur staðurinn, þá nokkið uppber. Geldfjárrekstur á staðurinn, eftir máldaganum, á Miðdal í Steingrímsfirði. Þess hefur staðurinn og notið átölulaust. Þriggja manna íferð í Saurbæjarfjöru á staðurinn eftir máldaganum. Sú sölvatekja hefur ekki brúkast so menn viti. Staðurinn á og, eftir nefndum máldaga, akurtröð á Svínanesi, í Hlíðarnesi og Lambhaga. Það ítak er staðnum að öngvu gagni og hefur ekki brúkast. Skógarpart á staðurinn í Hallsteinsness landi, sem kallast Teigsskógur, inn að Grímkelsstaðaá og út á kleifina. Þessi skógur er lítill til raftviðar en nægur til kolgjörðar og eldiviðar, og brúkast frá staðnum átölulaust. Annað skógarítak á kirkjan í Skógarskóg í Þorskafirði, frá læknum, er fellur fyrir utan Skóga og fyrir neðan Þingmannagötur, og að götu þeirri, er almenningsvegur liggur út og upp að Vaðalsheiði að Kinnastöðum. Þessi skógur er nægur til kolgjörðar og eldiviðar, og brúkast átölulaust. Þessi skógarítök liggja í fjarska við staðinn, og er erfitt þángað að sækja.

[250] Skjal nr. 4(32).
[251] *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 132; skjal H-22.
[252] Skjal nr. 2(103).
[253] Skjal nr. 2(104).

> Túninu spillir Staðará nokkuð með landbroti og grjóts áburði, og sýnist líklegra að það muni áaukast. Enginu spillir og sama á með grjóts og leirs áburði, og sumstaðar vatn, sem jetur úr rótina. Slægjur eru nokkrar í eyjunum hjer fyrir framan, og verður þaðan ekki flutt á hestum heyið, nema um stórstraumsfjöru, að skaðlausu. Engjarnar á meginlandi eru mjög votunnar, so þar verður ekki þurkað heyið. Úthagar eru nægjanlegir, þó þeir spillist víða af skriðum. Hætt er kvikfje nokkuð fyrir sjáfarflæður, og so fyrir afætudýjum í landinu.
>
> **Brandsstader**, hjáleiga, í eyði síðan næstu fardaga. Bygð meir en fyrir lx árum í heimalandi staðarins, þar sem ekki hafði áður bygð verið. […] Aftur má hjer byggja, ef fólk tilfengist.
>
> **Fornestadur** heitir eitt örnefni í flóanum fyrir neðan staðinn. Þar sjest deili til tóftaleifa og girðínga, og eru munnmæli, að staðurinn hafi þar í fyrndinni staðið, og þaðan fluttur verið, þángað sem hann stendur nú. Ekki má hjer bygð setja, því plássið er nú alt orðið blautamýri.
>
> **Hraunastader** heitir annað örnefni, vestur frá staðnum. Þar sjest deili til girðínga, þó þær sjeu ekki mjög víðar um sig, og so til nokkra fornra tófta. Þar hefur stundum verið geldnautafjós frá staðnum. Gömul munnmæli segja, að hjer hafi allra fyrst staðurinn staðið, og þaðan fluttur verið, fyrir reimleika, á Fornastað. Ekki má hjer aftur byggja, því túnið er á harðaklett og sprettur ei. Þar með má staðurinn ekki beitarinnar missa.[254]

Í jarðaskjölum Barðastrandarsýslu er varðveitt útskrift, dagsett 18. apríl 1743, af biskupsvísitasíu um Staðarkirkju frá 11. september 1647.[255]

Í brauðmati fyrir Staðarkirkju á Reykjanesi árið 1744 segir m.a. að kirkjan eigi jörðina Múlakot, átta hundruð að dýrleika.[256]

Í biskupsvísitasíu um Staðarkirkju á Reykjanesi frá 12. ágúst 1750 kemur hið sama fram um jarðeignir og ítök og í fyrri biskupsvísitasíum. Skráð er að jörðin Múli í Þorskafirði sé átta hundruð að dýrleika.[257] Sömu upplýsingar koma fram í biskupsvísitasíu frá 20. september 1761.[258]

Í jarðamati Barðastrandarsýslu frá 1804 er dýrleiki Staðar á Reykjanesi metinn 12 hundruð, en eigandi jarðarinnar var Staðarkirkja á sama stað. Þá segir að eyðihjáleigurnar Fornistaður og Hraunastaðir nýtist sem beitiland og að óbyggðar eyjar tilheyri staðnum, sem gefi af sér æðardún og selveiði.[259]

Hinn 9. maí 1839 fór fram ástandsskoðun á Staðarkirkju á Reykjanesi. Þar segir að prestssetrið sé 20 hundruð að dýrleika með tveimur hjáleigum. Þá er fjallað um hlunnindi, ítök, hjáleigur og jarðeignir og kemur þar hið sama fram og í eldri vísitasíum.[260]

Í vitnisburði Gísla Ólafssonar frá 16. desember 1841 segir eftirfarandi um landamerki Hlíðar í Þorskafirði, þar á meðal gagnvart Stað á Reykjanesi:

> Landamerki, - milli Stadar á Reykianesi og Hlídar i Þosskafyrdi er i Flókavalla gnypu og beint eptir gardi á innra hrauni til Siáfar, milli Hliðar og Skerdingstada skilur

[254] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* VI, bls. 206–208; skjal H-2.
[255] Skjal nr. 2(79).
[256] Skjal nr. 2(171).
[257] Skjal nr. 2(105).
[258] Skjal nr. 2(106).
[259] Skjal nr. 2(19).
[260] Skjal nr. 2(172).

> Nonborg, So kalladar Skipti tiarnir og beina Siónhending i Austurgil, edur á þá ena litlu, er rennur úr Jsavatni, eptir Jsavatni er Siónhending i Rauduborg og So kallada Sátu milli Hlidar og Hirningstada – Höllustadir éga allan Hejardal ad Sunnanverdu allt i adurnefnt Austurgil, enn Grundardalur tilheyrir Grund, og þad sudur á Eggiarnar, og Grundarvatn; þá byriast Barmaland; So framt Midhus éga eckert til fialls[261]

Við manntalsþing að Skálanesi 12. júní 1845 var upplesið samningsskjal, dagsett 15. ágúst 1844, hvar prestarnir á Stað á Reykjanesi, Reykhólum og Gufudal sömdu sín á milli um beitarland í svokallaðri Landtungu milli Barms og Miðhúsalands í Djúpafirði. Innihaldi samningsskjalsins er ekki lýst frekar, en í dóma- og þingbók Barðastrandarsýslu er eftirfarandi skráð um afmörkun svæðisins:

> Beitarland í þeirre só kólludu Landtungu millum Barms og Midhúsalands í diúpafyrde nefnel. millum sídsta og Midgils – Siónhending mille þar grejndra fiógra varda ofann þángad Gilin skiftast, hvar áinn tekur til allra leigulida Nota, Barms ad sunnann enn Midhusa – ad nordann verdu, hvar Samningur er samþyktur og stadfestur af Stiftamtinu.[262]

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Staður á Reykjanesi metin 12 hundruð að dýrleika og skráð sem beneficium. Í neðanmálsgrein segir að Árni Magnússon hafi sagt frá ítökum nokkrum og hlunnindum sem kirkjan eigi, notuðum og ónotuðum, og einnig frá eyðihjáleigunum Fornastöðum og Hraunstöðum sem hafi árið 1805 verið hafðar til beitar. Loks segir að sýslumaður telji jörðina með hjáleigum 20 hundruð að dýrleika og sama segi prestur í brauðskýrslu sinni.[263]

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er fjallað um átta prestaköll í Barðastrandarsýslu. Eitt þeirra er Staður á Reykjanesi. Þar segir m.a.:

> Hlynnindi staðarins eru: æðarvarp í Máfey og tveim flögum, en af því eyjan liggur mjög lágt og sjó á stundum ber yfir, rýrnar við það dúninn og spillist, en þó fást þaðan 50 pund af hreinsuðum dún; látursels kópa veiði á vorum, og fást jafnaðarlega 40 kópar á vori, og hrognkelsa veiði.[264]

Í ódagsettri lýsingu, eigna- og ítakaskrá frá miðri nítjándu öld kemur hið fram að kirkjan eigi allt heimaland, 20 hundruð að dýrleika. Þá segir að meðal eigna hennar hafi verið Múli í Þorskafirði, átta hundruð að dýrleika. Meðal ítaka kirkjunnar séu Teigsskógur í Hallsteinsneslandi, milli Grímkelsár og Kleifár og akurtröð á Svínanesi og Lambhaga.[265]

Í jarðamati Barðastrandarsýslu frá 1849–1850 er ekki fjallað um dýrleika Staðar á Reykjanesi.[266] Í jarðamatsbók yfir verðlag vegna jarðamatsins er jörðin metin á 1.791 ríkisbankadal.[267]

Í fasteignamati Austur-Barðastrandarsýslu frá 1916–1918 er dýrleiki Staðar á Reykjanesi metinn 92,89 hundruð en jörðin er skráð kirkjueign. Fram kemur að

[261] Skjal nr. 2(78).
[262] Skjal nr. 2(117).
[263] Skjal nr. 4(1), bls. 176–177.
[264] Skjal nr. 4(1), bls. 188.
[265] Skjal nr. 2(173).
[266] Skjal nr. 2(29).
[267] Skjal nr. 2(48).

landamerki séu ágreiningslaus og vísað er til landamerkjabóka. Undir lið nr. 3 um beitiland segir að beitiland liggi bæði til fjalls, láglendis og eyja, en þær eru ekki nafngreindar. Um önnur jarðargæði segir að réttur sé til skógarhöggs í Teigsskógi. Loks er jörðin metin á 11.500 kr., þ.e. grasnytjar, hlunnindi, umbætur og garðrækt.[268]

Hinn 3. júlí 1953 skrifaði Hákon Bjarnason skógræktarstjóri bréf til atvinnumálaráðuneytisins þar sem óskað var eftir því að ítökum yrði aflýst með vísun í V. kafla laga nr. 100 frá 14. maí 1940. Alls fylgdu 45 fylgiskjöl bréfinu. Í einu þeirra er fjallað um ítak Staðarkirkju á Reykjanesi í Teigsskógi.[269]

[268] Skjal nr. 2(41).
[269] Skjal nr. 2(164).

6 SJÓNARMIÐ AÐILA

6.1 Íslenska ríkið

Af hálfu íslenska ríkisins er almennt byggt á því, hvað varðar þjóðlendukröfur í Barðastrandarsýslum, að þau svæði sem eru innan þjóðlendukröfulína teljist landsvæði utan eignarlanda í skilningi 2. mgr. 1. gr. laga nr. 58/1998. Þau atriði sem einkum sé litið til við afmörkun þjóðlendukrafnanna séu heimildir um landnám, jarðir og jarðamörk, ritaðar heimildir, landfræðilegar aðstæður og önnur atriði sem nánar verður greint frá hér á eftir. Að öðru leyti er af hálfu íslenska ríkisins vísað til almennra sjónarmiða sem gildi í þjóðlendumálum, dómafordæma Hæstaréttar Íslands og til *Almennra niðurstaða óbyggðanefndar*, með viðaukum, sem birtar eru á vefsíðu nefndarinnar.

Hvað varðar sérstaklega kröfusvæðið Hvannahlíð, eins og það er nefnt og afmarkað í kröfugerð íslenska ríkisins, byggir íslenska ríkið á því að það sé svæði utan eignarlanda og því þjóðlenda.

Við afmörkun kröfulínu íslenska ríkisins hafi fyrst og fremst verið stuðst við afmörkun Hvannahlíðar í landamerkjabréfi Reykhóla í Reykhólahreppi þar sem Hvannahlíðar sé getið meðal eigna kirkjunnar. Einnig hafi verið stuðst við afmörkun í landamerkjabréfum aðliggjandi jarðanna Kollabúða, Hjalla, Múla og Djúpadals.

Af hálfu íslenska ríkisins er á því byggt að í landamerkjabréfi Reykhóla sé landsvæðinu lýst sem óbyggðu landi „fram úr Þorskafirði sem nefnd er Hvannahlíð“. Í bréfinu segi að Grjótá skilji að Hvannahlíð og jörðina Múla. Krafa vegna jarðarinnar Múla byggist á því að Grjótá komi ekki úr Múlavatni heldur úr ónefndu vatni norðaustan við Múlavatn. Vegna þessa hafi íslenska ríkið óskað eftir því við óbyggðanefnd að aflað yrði upplýsinga um upptök Grjótár. Samkvæmt minnisblaði Veðurstofunnar, dags. 7. júlí 2020, séu meginupptök Grjótár sá farvegur sem gangi úr Múlavatni. Íslenska ríkið telji því ekki tilefni til að gera breytingar á kröfupunkti 3. Ekki sé ágreiningur um að landamerki Múla og Hvannahlíðar séu um Grjótá.

Að mati íslenska ríkisins verði þannig ráðið af heimildum að aðliggjandi svæði telji ekki til beinna eignarréttinda á þjóðlendukröfusvæðinu.

Um lagarök er af hálfu íslenska ríkisins fyrst og fremst vísað til þjóðlendulaga, nr. 58/1998. Þá er vísað til 72. gr. stjórnarskrárinnar. Byggt er á meginreglum eignarréttar um nám, töku og óslitin not, sem og meginreglum um eignarráð fasteignareigenda, almennum reglum samninga- og kröfuréttar, auk hefðarlaga, nr. 46/1905. Þá er vísað til laga um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 6/1986, auk ýmissa eignarréttarreglna Grágásar og Jónsbókar.

6.2 Gagnaðili íslenska ríkisins

6.2.1 Múli

Af hálfu eiganda Múla er kröfugerð ríkisins mótmælt að því leyti sem hún stangast á við kröfugerð landeiganda, sbr. nánar kafla 3.2.

Að mati eiganda Múla er aðalágreiningsefni málsins hvar farvegur Grjótár liggi. Á því er byggt að landamerki milli Múla og Hvannahlíðar liggi eftir farvegi Grjótár, allt frá upptökum hennar í litlu vatni á Hvannahlíðarfjalli, og að þeim stað þar sem hún sameinast Þorskafjarðará. Í kröfulýsingu fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins séu landamerkin dregin með þeim hætti að Grjótá sé réttilega fylgt frá Þorskafjarðará í norðvestur upp á fjallið en í stað þess að elta farveg Grjótár alla leið að upptökum hennar séu landamerkin ranglega sveigð til suðvesturs úr farvegi Grjótár eftir litlum læk sem í hana renni úr Múlavatni.

Að mati eiganda Múla virðist íslenska ríkið byggja afstöðu sína á óundirrituðu minnisblaði Veðurstofu Íslands dags. 7. júlí 2020. Þar komi fram það mat starfsmanns Veðurstofunnar að farvegur Grjótár liggi úr Múlavatni. Mælikvarðinn sem starfsmaðurinn segist styðjast við sé að úr Múlavatni liggi lengsti samfelldi og greinilegi farvegur árinnar. Þá segi starfsmaðurinn að litið hafi verið til annarra heimilda án þess að gerð sé nokkur grein fyrir þeim heimildum eða hvaða þýðingu þær hafi.

Athygli veki að vatnsmagn hafi ekki verið metið, þ.e. hvort meira vatnsmagn renni úr kvíslinni sem komi úr Múlavatni eða kvíslinni sem komi norðan af Hvannahlíðarfjalli. Slíkt myndi ekki ráða úrslitum, ekki frekar en hver sé lengsti samfelldi farvegur vatnsfallsins, heldur verði einnig og ekki síst að horfa til hefða og sögulegra skilgreininga á upptökum vatnsfallsins. Öll spili þessi atriði saman en í grunninn megi segja að farvegur tiltekins vatnsfalls sé þar sem menn hafi komið sér saman um að hann sé, m.ö.o. að til staðar sé samkomulag um legu vatnsfalls frá fyrri tíð. Til marks um að slíkur skilningur hafi verið til staðar sé hægt að líta til skriflegra heimilda og korta. Í þessu sambandi sé sérstök athygli vakin á því að á kortum sé kvíslin sem renni úr norðri af Hvannahlíðarfjalli sögð renna um svokallaðar „Grjótárlægðir“. Þetta megi meðal annars sjá á korti sem hafi verið sent Veðurstofu Íslands. Leiða megi líkur að því að vatnsfall sem renni um Grjótárlægðir sé Grjótá. Annað sé ósennilegt og óskynsamlegt. Þessum skilningi til stuðnings er af hálfu eiganda Múla bent á eftirfarandi ummæli Sigvalda Daðasonar í örnefnaskrá fyrir Múla:

> Grjótá kemur norðan af fjalli, úr smávatni, sem þar er, en Sigvaldi hefur ekki heyrt nafn á því. Lækur, sem rennur úr Múlavatni í Grjótá, er nafnlaus.

Eins og áður segi dragi íslenska ríkið landamerkin með þeim hætti að Grjótá sé að mati eiganda Múla réttilega fylgt frá Þorskafjarðará og í norðvestur upp á fjallið en í stað þess að elta farveg Grjótár alla leið að upptökum hennar séu landamerkin ranglega sveigð til suðvesturs úr farvegi Grjótár og eftir litlum læk sem í hana renni úr Múlavatni. Líkast til sé þetta gert sökum þess misskilnings að Múlavatn, sem litli lækurinn renni úr, sé Grjótárvatn. Múlavatn megi sjá á landakorti mældu 1911, endurskoðuðu af Landmælingum Íslands 1977 en með vega- og örnefnaleiðréttingum frá árinu 1989, sbr. fylgiskjal nr. 4 með kröfulýsingu vegna Múla. Á kortinu sé vatnið einungis nefnt Múlavatn en ekki Grjótárvatn. Að draga landamerkin með hnitpunkt í Múlavatn af hálfu

íslenska ríkisins sé þannig að mati eiganda Múla rangt þar sem umrætt vatn sé ekki Grjótárvatn.

Af hálfu eiganda Múla er á því byggt að mat starfsmanns Veðurstofu Íslands á því hvað teljist greinilegur farvegur hljóti að teljast rangt þegar litið sé til loftmynda af svæðinu og vísast þar til fylgiskjala nr. 6 og 7 með kröfulýsingu vegna Múla. Á þessum myndum megi glögglega sjá að farvegur Grjótár liggi í norðvesturátt frá Þorskafjarðará en uppi á fjallinu sveigi farvegurinn með áberandi hætti í norður.

Við aðalmeðferð málsins lagði lögmaður eiganda Múla fram greinargerð dr. Hreggviðs Norðdahl, sérfræðings í landmótun vatns og jökla við Jarðvísindastofnun Háskóla Íslands, dags. 3. nóvember 2020. Í greinargerðinni er sú niðurstaða Hreggviðs rökstudd að upptök Grjótár séu í ónefndu vatni á Hvannahlíðarfjalli en ekki Múlavatni. Af hálfu eiganda Múla er byggt á umræddri greinargerð til stuðnings málatilbúnaði hans.

7 NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

7.1 Efnisskipan og sameiginleg atriði

Hér á eftir verður fyrst fjallað um *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* og vikið að fyrirliggjandi dómafordæmum í þjóðlendumálum. Að því búnu verður gerð grein fyrir landnámi á því svæði sem mál þetta varðar og því næst koma niðurstöður óbyggðanefndar um eignarréttarlega stöðu landsvæðisins. Loks verður fjallað um ákvörðun málskostnaðar.

7.1.1 Almennar niðurstöður óbyggðanefndar

Í úrskurðum óbyggðanefndar í málum á svæði 1 var í kaflanum *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* gerð grein fyrir athugunum og niðurstöðum um staðreyndir og lagaatriði sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þjóðlendumála. Í úrskurðum í málum á svæði 2 var aukið við þessa umfjöllun og nokkrum nýjum atriðum bætt við. Kaflar þessir voru felldir saman, með lítils háttar breytingum, og birtir þannig sem viðauki við úrskurði í málum á svæðum 3–6. *Almennu niðurstöðurnar* fylgdu einnig í viðauka með úrskurðum í málum á svæði 7A, en þá hafði verið bætt við þær nokkrum köflum úr úrskurðum á svæðum 5–6. Í þeim köflum hafði verið tekin almenn afstaða til tiltekinna staðreynda og lagaatriða sem þar reyndi á. Þær útgáfur *Almennra niðurstaðna óbyggðanefndar* sem fylgdu úrskurðum á svæðum 7B, 8A og 8B höfðu með sama hætti verið uppfærðar með umfjöllun um almenn atriði úr úrskurðum á næsta svæði á undan. Í úrskurðum á svæði 9A og 9B þótti ekki þörf á að uppfæra þær að nýju með efni úr úrskurðum á svæðunum á undan en í úrskurði á svæði 10A voru þær uppfærðar með efni af svæði 9B. Ekki þykir ástæða til að uppfæra þær nú með efni úr úrskurði á svæði 10A. Sú útgáfa *Almennra niðurstaðna óbyggðanefndar* sem hér fylgir í viðauka er því óbreytt frá þeirri sem birtist með úrskurði á svæði 10A.

Umfjöllun og niðurstöður óbyggðanefndar um eignarland eða þjóðlendu á einstökum landsvæðum, sbr. kafla 7.3 hér á eftir, eru í beinu samhengi og samræmi við *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar*, með framangreindum viðbótum, og þar er vísað til þeirra eftir því sem við á.

7.1.2 Dómafordæmi í þjóðlendumálum

Í úrskurðum óbyggðanefndar á hverju svæði hefur jafnan verið gerð grein fyrir þeim dómum Hæstaréttar sem hafa fallið frá uppkvaðningu úrskurða á næsta svæði á undan. Úrskurður á svæði 10A, þ.e. Strandasýslu ásamt fyrrum Bæjarhreppi, var kveðinn upp 21. febrúar 2020. Hæstiréttur hefur ekki kveðið upp neina dóma í þjóðlendumálum síðan þá. Því liggja sem fyrr fyrir samtals 68 dómar Hæstaréttar í málum sem varða ágreining um eignarréttarlega stöðu lands samkvæmt þjóðlendulögum, nr. 58/1998.

Með lögum nr. 50/2016, um dómstóla, sem tóku gildi 1. janúar 2018, var Landsrétti komið á fót og verður dómum héraðsdómstóla á sviði þjóðlendumála nú áfrýjað þangað

í stað Hæstaréttar áður. Frá uppkvaðningu úrskurðar á svæði 10A, 21. febrúar 2020, hefur Landsréttur kveðið upp fjóra dóma í þjóðlendumálum, sem jafnframt eru þeir fyrstu á því sviði sem kveðnir eru upp þar. Um er að ræða dóma réttarins frá 2. október 2020 í málum nr. 63/2019 (Fannlaugarstaðir), nr. 184/2019 (Auðkúluheiði) og nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar), og frá 16. október 2020 í máli nr. 322/2019 (Þóreyjartungur). Í tveimur fyrstnefndu dómunum var staðfest niðurstaða óbyggðanefndar um að þau svæði sem deilt var um væru þjóðlendur. Í þeim þriðja var komist að niðurstöðu um að hluti svæðisins sem þar var til umfjöllunar væri eignarland en niðurstaða óbyggðanefndar, sem hafði úrskurðað allt svæðið þjóðlendu, var staðfest að öðru leyti. Í síðastnefnda dómnum var niðurstaða Landsréttar aftur á móti sú að svæðið sem þar var til umfjöllunar væri eignarland, en óbyggðanefnd hafði úrskurðað að það væri þjóðlenda. Tveir dómarar stóðu að þeirri niðurstöðu en einn skilaði sératkvæði um staðfestingu á niðurstöðu óbyggðanefndar. Áfrýjunarleyfis var óskað vegna þriggja af framangreindum dómum Landsréttar, allra nema dóms réttarins frá 2. október 2020 í máli nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar).

Hæstiréttur hefur ekki tekið afstöðu til beiðni um áfrýjunarleyfi vegna dóms Landsréttar frá 16. október 2020 í máli nr. 322/2019 (Þóreyjartungur). Það er því ekki ljóst hvort málið fái efnislega meðferð fyrir Hæstarétti og því verður ekki fjallað um það nánar hér að sinni en eins og áður segir komst meirihluti Landsréttar að þeirri niðurstöðu að svæðið sem um var deilt væri eignarland, ólíkt óbyggðanefnd sem hafði úrskurðað það þjóðlendu, en minnihluti Landsréttar vildi staðfesta niðurstöðu óbyggðanefndar. Niðurstaða meirihlutans byggðist fyrst og fremst á ólíkri túlkun og mati á vægi einstakra skjala sem vörðuðu ágreiningssvæði málsins.

Með ákvörðun Hæstaréttar frá 25. nóvember 2020 nr. 2020-248 var beiðni um áfrýjunarleyfi vegna dóms Landsréttar frá 2. október 2020 í máli nr. 184/2019 (Auðkúluheiði) hafnað á þeim grundvelli að hvorki væri unnt að líta svo á að úrslit þess hefðu verulegt almennt gildi umfram dómsúrlausnir sem þegar hefðu gengið né að það varðaði mikilvæga hagsmuni leyfisbeiðanda í skilningi 1. mgr. 176. gr. laga um meðferð einkamála, nr. 91/1991. Þá var ekki heldur talið að dómur Landsréttur væri bersýnilega rangur að efni til. Í dómnum reyndi einkum á álitaefni í tengslum við réttaráhrif og sönnunargildi eldri dómsúrlausnar með sama hætti og í dómi Hæstaréttar frá 28. nóvember 2013 í máli nr. 546/2012 (Eyvindarstaðaheiði). Um þann dóm er fjallað ítarlega í kafla 11.4 í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* og vísast til umfjöllunar þar.

Með ákvörðun Hæstaréttar frá 15. desember 2020 nr. 2020-250 var beiðni um áfrýjunarleyfi vegna dóms Landsréttar frá 2. október 2020 í máli nr. 63/2019 (Fannlaugarstaðir) hafnað á þeim grundvelli að hvorki væri unnt að líta svo á að úrslit þess hefðu verulegt almennt gildi umfram dómsúrlausnir sem þegar hefðu gengið né að það varðaði mikilvæga hagsmuni leyfisbeiðanda í skilningi 1. mgr. 176. gr. laga um meðferð einkamála, nr. 91/1991.

7.1.2.1 Stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunar frá 1776

Í tveimur af framangreindum dómum Landsréttar reyndi á álitaefni í tengslum við stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar frá 15. apríl 1776.[270] Verður nú vikið nánar að þeim. Í dómi Landsréttar frá 2. október 2020 í máli nr. 63/2019 (Fannlaugarstaðir) var m.a. fjallað um þá málsástæðu gagnaðila íslenska ríkisins að áreið og útmæling vegna stofnunar nýbýlis á Fannlaugarstöðum hefði farið fram á grundvelli 3. gr. nýbýlatilskipunarinnar, sem fjallar um stofnun nýbýlis í eignarlandi, og þar með væri ljóst að um eignarland hefði verið að ræða. Landsréttur hafnaði því að sýnt hefði verið fram á það í málinu með svofelldum rökstuðningi:

> Áreið og útmæling Fannlaugarstaða 10. júlí 1823 fór fram á vegum sýslumannsins í Skagafjarðarsýslu í samræmi við ákvæði nýbýlatilskipunar 15. apríl 1776. Samkvæmt ákvæðum tilskipunarinnar var hvort heldur unnt að stofna til nýbýlis á landi sem enginn kallaði til eignarréttar yfir, sbr. 4. og 5. gr. hennar, eða í eignarlandi annarra, sbr. 3. gr. Fyrir liggur að fullgild stofnun nýbýlis á grundvelli tilskipunarinnar hafði í för með sér stofnun beins eignarréttar yfir landi óháð því hvort 3., 4. eða 5. gr. ætti við, að fullnægðum skilyrðum tilskipunarinnar. Stefndi byggir á því að jafnvel þótt talið yrði að hann hafi ekki fært fram fullnægjandi sönnunargögn um beinan eignarrétt sinn að landinu fyrir árið 1823 sé ótvírætt að slík gögn hafi legið fyrir við áreið og útmælingu landsins 10. júlí það ár. Af hans hálfu er á því byggt að áreiðin og útmælingin hafi farið fram á grundvelli 3. gr. tilskipunarinnar sem fjallar um þær aðstæður þegar einhver „kemur fram með óefanlegan eignarrétt til landsins“. Um nánari rökstuðning fyrir þessu vísar hann einkum til þess að í fyrrgreindri útskrift úr dómsmálabókinni komi fram að Bjarni Þorleifsson sem eigandi Víkur í Sæmundarhlíð, hafi í aðdraganda áreiðarinnar og útmælingu landsins framvísað skjölum sem hafi borið þetta með sér. Í útskriftinni segir nánar tiltekið orðrétt um þetta: „Mr Bjarni Þorleifsson á Reinistað hefir þar skjöl, sem eigna það útþryckilega Vík og fleiri lönd þar nærverandi, enn enginn hefir getað þar á móti haft.“
>
> Fyrir liggur að þau skjöl sem vísað er til í útskriftinni hafa ekki fundist þrátt fyrir leit. Samkvæmt því liggur ekkert fyrir um hvert efni þeirra og innihald var. Er því ekki unnt að staðreyna hvers eðlis sá ætlaði eignarréttur var sem skjölin hafi fengið eiganda Víkur í Sæmundarhlíð yfir landinu. Í ljósi þess sem fyrr hefur verið rakið um efni þeirra skjala sem hafa fundist um landið Fannlaugarstaði og gefa eindregið til kynna að enginn hafi kallað til beins eignarréttar yfir landinu verður í ljósi þessa óskýrleika ekki fallist á að unnt sé að leggja til grundvallar að til hafi staðið að stofna til nýbýlis á grundvelli 3. gr. tilskipunarinnar. Verður því ekki fallist á að fyrrgreind tilvísun í útskrift Dómsmálabókar Skagafjarðarsýslu 1820–1823, til ótilgreindra skjala sem ekki hafa fundist, geti ein og sér dugað sem fullgild sönnun fyrir því að Bjarni Þorleifsson, sem eigandi Víkur í Sæmundarhlíð, hafi árið 1823 farið með beinan eignarrétt að landi Fannlaugarstaða.

Þrátt fyrir það sem fram kemur í tilvitnuðum texta er ljóst af orðalagi 3. og 10. gr. nýbýlatilskipunarinnar að ef stofnað var til nýbýlis á grundvelli 3. gr., á landsvæði sem var háð beinum eignarrétti fyrir, var ekki gert ráð fyrir yfirfærslu þess eignarréttar til nýbýlings nema um það semdist við landeigandann, heldur var þá hugmyndin að nýbýlingurinn fengi ótímabundna ábúð á leigulandi. Jafnframt er ljóst að undir þessum kringumstæðum getur skipt verulegu máli hvort sá sem hefur uppi kröfu um beinan

[270] „Tilskipun um fríheit fyrir þá, sem vilja upp taka eyði-jarðir eða óbygð pláz á Íslandi.“

eignarrétt leiðir rétt sinn frá nýbýlingnum eða þeim aðila sem talinn var eiga landið. Um bæði þessi atriði vísast til dóms Hæstaréttar frá 7. október 2010 í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli).

Í úrskurði óbyggðanefndar frá 19. desember 2014 í máli nr. 1/2013 var komist að sömu niðurstöðu um þetta atriði en í dómi Héraðsdóms Norðurlands vestra frá 31. desember 2018 í máli nr. E-23/2015 var aftur á móti komist að þeirri niðurstöðu að umrætt svæði væri eignarland, m.a. á þeim grundvelli að í dómsmálabók Skagafjarðarsýslu kæmi fram að Bjarni Þorleifsson hefði haft skjöl sem vafalaust sýndu að hann hefði verið eigandi landsins þegar áreið og útmæling Fannlaugarstaða fór fram. Gagnaðila íslenska ríkisins yrði ekki kennt um að þau skjöl sem vísað var til í dómsmálabókinni um þetta hefðu ekki fundist.

Að fenginni niðurstöðu um þetta atriði tók Landsréttur til skoðunar hvort til beins eignarréttar hefði stofnast að landi Fannlaugarstaða með stofnun nýbýlis á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar. Um það segir í dómi Landsréttar:

> Upplýst er að byggingarbréf fyrir stofnun nýbýlis að Fannlaugarstöðum hafi ekki fundist þrátt fyrir leit og heimildir sem liggja fyrir í málinu gefa heldur ekki til kynna að slíkt bréf hafi verið gefið út eða að eftir því hafi verið gengið af hálfu fyrrgreinds Bjarna Þorleifssonar, eiganda Víkur í Sæmundarhlíð, eða Sigurðar Gíslasonar, ábúanda landsins. Af þeim sökum er óhjákvæmilegt að leggja til grundvallar að byggingarbréf hafi ekki verið gefið út en engar upplýsingar liggja fyrir um hugsanlegar ástæður þess. Engin gögn liggja heldur fyrir um að áreið og útmælingu Fannlaugarstaða 10. júlí 1823 hafi verið lýst á þingi í samræmi við fyrrgreindan áskilnað 6. gr. tilskipunarinnar.
>
> Gera verður þá kröfu svo að beinn eignarréttur verði viðurkenndur á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar að fyrir liggi að farið hafi verið eftir ákvæðum hennar um stofnun nýbýlis. Leggja verður til grundvallar að útgáfa byggingarbréfs af hálfu amtmanns á grundvelli fyrrgreindrar 6. gr. tilskipunarinnar hafi falið í sér staðfestingu á rétti nýbýlings til stofnunar nýbýlis og sé þar með forsenda þess að hægt sé að viðurkenna stofnun beins eignarréttar að landi á grundvelli hennar. Sem fyrr greinir liggur fyrir að ekki var gætt að ákvæði 6. gr. tilskipunarinnar um útgáfu amtmanns á byggingarbréfi til þess sem átti að verða nýbýlingur í landinu. Um orsakir þess er sem fyrr greinir óupplýst en eins og aðstæður máls þessa eru verður ekki fallist á að unnt sé að láta áfrýjanda bera hallann af því með þeim afleiðingum að beinn eignarréttur yfir landi teljist hafa stofnast á grundvelli tilskipunarinnar. Af fyrrgreindu leiðir að ekki er unnt að fallast á að lögformlegt nýbýli hafi stofnast að Fannlaugarstöðum á grundvelli tilskipunarinnar við fyrrgreinda áreið og útmælingu 10. júlí 1823. Verður því ekki fallist á að stofnast hafi beinn eignarréttur að landinu á grundvelli hennar sem stefndi geti byggt rétt á.

Hér virðist ráða úrslitum að ekki hafi legið fyrir byggingarbréf og engar heimildir gefi til kynna að slíkt bréf hafi verið gefið út eða að eftir því hafi verið gengið af hálfu þeirra sem stóðu að nýbýlisstofnuninni. Á þeim grundvelli taldi Landsréttur að ekki hefði verið gætt að ákvæði 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar og þannig hefði ekki stofnast beinn eignarréttur að landinu á grundvelli hennar.

Í dómi Landsréttar frá 2. október 2020 í máli nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar) reyndi einnig á það hvort skilyrðum 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar hefði verið fullnægt í tengslum við nýbýlisstofnun á hluta ágreiningssvæðis málsins. Talið var sannað að

byggingarbréf hefði verið gefið út vegna stofnunar nýbýlis að Réttarhóli. Óbyggðanefnd komst að þeirri niðurstöðu í úrskurði 19. desember 2014 í máli nr. 2/2013 að nýbýli hefði ekki stofnast þar sem byggingarbréfinu hefði ekki verið þinglýst, svo sem nefndin taldi að skylt hefði verið samkvæmt 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar, og fyrirliggjandi gögn bentu ekki til þess að mistökum eða vanrækslu embættismanna væri um að kenna. Um þetta atriði er nokkuð ítarlega fjallað í dómi Landsréttar:

> Fyrir liggur að sýslumaður sendi amtmanni endurrit af áreiðargjörðinni og að amtmaður sendi sýslumanni 17. október 1889 byggingarbréf sem hann óskaði eftir að yrði afhent Birni Eysteinssyni. Þá kemur fram í gögnum málsins að sýslumaður hafi með bréfi 29. sama mánaðar sent byggingarbréfið áfram til Björns samkvæmt áðurgreindum fyrirmælum amtmanns. Frumrit byggingarbréfsins liggur ekki fyrir í málinu en leggja verður til grundvallar að byggingarbréfið sem gefið var út til Björns hafi að efni til verið í samræmi við endurrit sem er að finna í skjalasafni amtmanns og áður er getið.
>
> Í málinu er ekki að finna nein gögn um að „foréttíngunni“ hafi verið lýst á þingi svo sem mælt var fyrir um í 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar. Í greininni er þess ekki getið hver eigi að annast lýsingu á „foréttíngunni“ á þingi og ekki er sérstaklega kveðið á um að byggingarbréfinu skuli þinglýst. Ljóst er af ákvæði 6. gr. að gerður var greinarmunur á útgáfu byggingarbréfsins og „foréttíngunni“ sjálfri. Þá liggur fyrir að áreiðin var á höndum sýslumannsins og þeirra matsmanna sem hann kvaddi til og að sýslumaður hafði umsjón með manntalsþingi þar sem „forréttíngunni“ skyldi lýst.
>
> Á þeim tíma sem áreiðargerðin fór fram og byggingarbréfið var gefið út var í gildi tilskipun um afsalsbréf og pantsetningar á Íslandi frá 24. apríl 1833. Í 2. og 3. gr. tilskipunarinnar er mælt fyrir um að ef skjal hljóðar upp á afhendingu fasteignar eigi ætíð að lesa það á þingi „til hvers eigindómurinn heyrir“ sem utan Reykjavíkur skuli vera hið árlega manntalsþing. Í 4. gr. tilskipunarinnar kemur fram að réttarverkun þinglýsingar gagnvart þriðja manni reiknist almennt frá þinglýsingardegi. Af ákvæðinu má ráða að þinglýsingu skjals um afhendingu eignar hafi fyrst og fremst verið ætlað að verja rétt eiganda gagnvart þriðja manni.
>
> Í úrskurði óbyggðanefndar og hinum áfrýjaða dómi er á því byggt að Birni hafi verið skylt að láta þinglýsa byggingarbréfinu samkvæmt báðum tilskipunum. Svo sem rakið er að framan var ekki mælt fyrir um það í nýbýlistilskipuninni að nýbýlingi hefði borið skylda til þess að þinglýsa byggingarbréfi til þess að fullkomna stofnun nýbýlis heldur er einungis mælt fyrir um að „foréttíngunni“ skuli lýsa á þingi. Það liggur á hinn bóginn fyrir að ef nýbýlingur hefði viljað tryggja eignarrétt sinn á nýbýlinu gagnvart þriðja manni hefði hann getað óskað eftir því að byggingarbréfinu yrði lýst á þingi eins og öðrum skjölum um afhendingu eignar. Fyrir liggur að áreiðargerðin og þar með „foréttíngin“ var á höndum sýslumannsins auk þess sem sýslumaður og amtmaður höfðu báðir haft undir höndum byggingarbréfið sem gefið var út til Björns. Embættismönnunum var því fullkunnugt um gilda stofnun nýbýlisins að Réttarhóli. Ekki verður úr því skorið hvers vegna „foréttíngunni“ var ekki lýst á þingi enda liggja engar upplýsingar fyrir um það í málinu. Þegar framangreint er haft í huga og það markmið þinglýsingar að tryggja eignarrétt gagnvart þriðja manni verður því hafnað að vanhöld á þinglýsingu hafi leitt til þess að ekki hafi stofnast til einkaeignarréttar Björns á umræddu landi samkvæmt nýbýlatilskipuninni. Gagnvart aðaláfrýjanda verður því að miða við að nýbýli hafi stofnast og Björn þannig eignast einkaeignarrétt að því svæði sem önnur varakrafa gagnáfrýjenda í héraði tekur til, sbr. 1. mgr. 1. gr. laga nr. 58/1998.

Í dómnum er byggt á því að 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar hafi einungis kveðið á um skyldu til að láta þinglýsa „forréttíngunni“ eða áreiðargerðinni en ekki byggingar-bréfinu. Þrátt fyrir það var því hafnað að vanhöld á þinglýsingu „forréttíngarinnar“ hafi

leitt til þess að ekki hafi stofnast til einkaeignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar, m.a. með hliðsjón af því að óljóst hafi verið hvers vegna „forréttíngunni“ hafi ekki verið þinglýst og því markmiði þinglýsingar að tryggja eignarrétt gagnvart þriðja manni. Ályktun um markmið þinglýsingar var dregin af túlkun á 4. gr. þágildandi tilskipunar um afsalsbréf og pantsetningar á Íslandi frá 24. apríl 1833.

Af framangreindum dómum Landsréttar má ráða þá afstöðu réttarins að þrátt fyrir að 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar hafi kveðið á um skyldu til útgáfu byggingarbréfs og þinglýsingar „forréttingarinnar“ ráði útgáfa byggingarbréfs í raun úrslitum um það hvort stofnast hafi til eignarréttar á grundvelli tilskipunarinnar. Þinglýsingu „forréttíngarinnar“ hafi fyrst og fremst verið ætlað að tryggja eignarrétt gagnvart þriðja manni og hún hafi því ekki verið fortakslaust skilyrði fyrir stofnun eignarréttar á grundvelli tilskipunarinnar.

Í dómi Hæstaréttar frá 7. október 2010 í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli) var m.a. fjallað um skilyrði 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar í tengslum við stofnun eignarréttar á grundvelli hennar í Heiðarmúla í Svalbarðshreppi. Í málinu lá fyrir að áreiðar- og skoðunargerð fór fram í samræmi við reglur tilskipunarinnar. Ekki lá hins vegar fyrir hvað gert hefði verið í framhaldinu og um það segir í dómi Hæstaréttar:

> … til að ljúka meðferð málsins stóð eftir að sýslumaður léti af hendi til amtmanns útskrift af áreiðar- og skoðunargerðinni, amtmaður gæfi [nýbýlingi] út byggingarbréf og gerðinni yrði lýst á þingi, svo sem mælt var fyrir um í 6. gr. tilskipunarinnar.
>
> […]
>
> Í málinu hefur ekkert komið fram um að byggingarbréf fyrir Heiðarmúla hafi verið þinglesið eða gerð sýslumanns lýst á manntalsþingi. Að þessu öllu virtu er ekki unnt að leggja annað til grundvallar en að látið hafi verið hjá líða að ljúka stofnun nýbýlisins með áðurnefndum aðgerðum, sem kveðið var á um í 6. gr. tilskipunarinnar frá 15. apríl 1776. Til þess verður á hinn bóginn að líta að um þessi atriði, sem málsmeðferðinni var áfátt, varð [nýbýlingi] ekki kennt, heldur er óhjákvæmilegt að rekja þau til mistaka eða vanrækslu embættismanna.

Sú niðurstaða málsins að um þjóðlendu væri að ræða réðst síðan af öðrum atriðum.

Sú afstaða Landsréttar sem að framan var lýst, þess efnis að útgáfa byggingarbréfs ráði í raun úrslitum um hvort stofnað hafi verið til beins eignarréttar á landi á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar, er í meginatriðum í samræmi við þá afstöðu sem óbyggðanefnd hefur haft til þessa atriðis, þó að niðurstaða nefndarinnar varðandi nýbýlisstofnun að Réttarhóli hafi verið önnur en Landsréttar. Má í því sambandi benda á umfjöllun nefndarinnar um heiðarbýli á Norðausturlandi í kafla 7.1.2 í *Almennum niðurstöðum* nefndarinnar sem birtar eru sem viðauki með úrskurði þessum. Umræddur kafli snýr einkum að stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar, en þar segir m.a. um það atriði: „Útgáfa byggingarbréfs, sem stundum er nefnt nýbýlaleyfi, tekur af vafa um stofnun eignarlands og að landsvæði hafi frá þeim tíma öðlast stöðu jarðar að lögum.“ Þrátt fyrir þetta komst óbyggðanefnd að þeirri niðurstöðu í máli nr. 2/2013, m.a. með hliðsjón af framangreindum dómi Hæstaréttar frá 7. október 2010 í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli), að þar sem engar heimildir væru um að byggingarbréfi

Réttarhóls hefði verið þinglýst og fyrirliggjandi gögn bentu ekki til þess að þar væri mistökum eða vanrækslu embættismanna um að kenna stæðu ekki rök til að viðurkenna að til fullnaðrar nýbýlisstofnunar hefði komið á Réttarhóli í samræmi við ákvæði tilskipunarinnar.

Eins og áður segir var ekki óskað áfrýjunarleyfis til Hæstaréttar vegna dóms Landsréttar frá 2. október 2020 í máli nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar) og beiðni um áfrýjunarleyfi vegna dóms réttarins frá sama degi í máli nr. 63/2019 (Fannlaugarstaðir) var hafnað af Hæstarétti. Dómarnir eru því endanlegur í málunum og hafa það fordæmisgildi sem af því leiðir. Samanburður þeirra þriggja dóma sem hér um ræðir, þ.e. dóma Landsréttar í málum nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar) og 63/2019 (Fannlaugarstaðir) og dóms Hæstaréttar í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli), leiðir til ályktunar um að eftir sem áður ráði útgáfa amtmanns á byggingarbréfi til nýbýlings á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar frá 1776 mestu um hvort stofnast hafi til beins eignarréttar á áður eigandalausu landi. Ekki ræður endilega úrslitum um þetta þótt látið hafi verið hjá líða að þinglýsa áreiðargerð („forréttingu“) sýslumanns vegna stofnunar nýbýlisins eða eftir atvikum byggingarbréfinu, heldur þarf að meta hvert tilvik sérstaklega. Þá leiða vanhöld á útgáfu byggingarbréfs ekki endilega sjálfkrafa til niðurstöðu um að eignarréttur hafi ekki stofnast á þessum grundvelli, ef þau vanhöld verða rakin til mistaka eða vanrækslu embættismanna, sbr. margnefndan dóm Hæstaréttar í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli). Þau sjónarmið sem koma fram af hálfu Landsréttar í umræddum tveimur dómum eru meðal þess sem hlýtur að koma til skoðunar við mat á því hvort eignarréttur hafi stofnast á þessum grundvelli, í tilvikum sem talist geta sambærileg.

7.2 Landnám

Óbyggðanefnd hefur í fyrri úrlausnum sínum byggt á því að skýrar frásagnir Landnámu hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar en talið hæpið að af takmörkuðum lýsingum í Landnámu verði afdráttarlausar ályktanir dregnar um hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.[271] Má í þessu sambandi einnig vísa til dóms Hæstaréttar frá 28. september 2006 í máli nr. 497/2005 (Hoffells-Lambatungur í Nesjum).

Í kafla 5.1 hér að framan er gerð grein fyrir frásögnum Landnámu sem lúta að landsvæði því sem hér er til umfjöllunar. Í Sturlubók og Hauksbók Landnámu segir að Úlfur hinn skjálgi hafi numið Reykjanes allt milli Þorskafjarðar og Hafrafells en í Melabók er hann sagður hafa numið Reykjanes allt milli Berufjarðar og Þorskafjarðar. Þá segir í Sturlubók og Hauksbók að Hallsteinn sonur Þórólfs Mostrarskeggs hafi numið Þorskafjörð og búið á Hallsteinsnesi. Í Melabók er hann sagður hafa numið Þorskafjarðarströnd hina nyrðri til móts við Úlf og búið á Hallsteinsnesi. Þá segja Sturlubók,

[271] Sbr. umfjöllun um landnám í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Hauksbók og Melabók frá landnámi Þorbjörns nokkurs í Djúpafirði, Grónesi og til Gufufjarðar. Norðan ágreiningssvæðisins í Ísafjarðardjúpi segir í Sturlubók og Hauksbók Landnámu frá landnámi Snæbjörns Eyvindarsonar austmanns milli Mjóafjarðar og Langadalsár og að hann hafi búið í Vatnsfirði. Einnig segir þar að Ólafur jafnakollur hafi numið land frá Langadalsá til Sandeyrarár og búið í Unaðsdal.

Af framangreindum frásögnum Landnámu verður ekki ráðið með óyggjandi hætti hvort ágreiningssvæðið hafi verið numið, enda kemur ekki fram hversu langt inn til dala og upp til fjalla landnám hafi náð. Sé tekið mið af staðháttum og fjarlægðum við túlkun landnámslýsinga verður þó að mati óbyggðanefndar að telja líklegt að svæðið hafi verið numið, a.m.k. að einhverju leyti.

7.3 Hvannahlíð

7.3.1 Inngangur

Hér verður fjallað um þann hluta þjóðlendukröfusvæðis íslenska ríkisins sem af hálfu þess er nefnt Hvannahlíð. Eiganda jarðarinnar Múla,[272] sem er aðliggjandi kröfusvæði ríkisins að sunnan- og vestanverðu, og íslenska ríkið greinir á um vesturmerki svæðisins gagnvart Múla, eins og nánar vikið verður að síðar. Að öðru leyti er ekki uppi ágreiningur um afmörkun eða eignarréttarlega stöðu kröfusvæðis ríkisins.

Sú ályktun verður dregin af dómum Hæstaréttar frá 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006 (Rangárvallaafréttur) og 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 (Skaftafell I og III) að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, þó innan þeirra takmarka sem kröfugerð íslenska ríkisins setur hverju sinni, og leysa verði úr málum á þeim grundvelli. Í ljósi þess að íslenska ríkið gerir eitt kröfu í málinu utan þess svæðis sem krafa eiganda Múla tekur til er eignarréttarleg staða svæðisins að öðru leyti einungis til rannsóknar af hálfu óbyggðanefndar á grundvelli fyrirvara sem kom fram af hálfu íslenska ríkisins við aðalmeðferð málsins, þess efnis að þrátt fyrir kröfu um viðurkenningu þess að svæðið væri þjóðlenda væri óskað eftir því að óbyggðanefnd gerði sjálfstæða rannsókn á því hvort svæðið væri eignarland eða þjóðlenda.

Að sunnan- og vestanverðu afmarkast ágreiningssvæðið af óumdeildu eignarlandi jarðanna Múla, Hjalla og Djúpadals. Að austanverðu liggur að ágreiningssvæðinu óumdeilt eignarland Kollabúða og að norðanverðu afmarkast það af sýslumörkum sem einnig eru mörk milli svæða 10C og 10B hjá óbyggðanefnd.

Ágreiningssvæðið liggur fyrir botni Þorskafjarðar, inn með vestanverðum Kollabúðardal og norðvestur af honum, upp með Ísfirðingagili og Andrésargili, og teygir sig þaðan norður í átt að Þorskafjarðarheiði. Um svæðið renna Fremri- og Heimri-Fjalldalsár, Þorskafjarðará og Grjótá, eins og nánar verður vikið að síðar. Svæðið er láglent í Kollabúðardal en hækkar nokkuð skarpt upp á Hvannahlíðarfjall að vestan-

[272] Í heimildum er jörðin einnig stundum nefnd Múlakot en hér verður notast við nafnið Múli.

verðu og upp frá botni Kollabúðardals til norðurs. Hvannahlíðarfjall rís hæst í um 470 m hæð en hæsti hluti svæðisins er í um 540–570 m hæð á vatnaskilum á norðvestur- og norðurmörkum þess.[273]

Frá þeim stað þar sem bæjarstæði Múla stendur eru tæpir 5 km í beinni loftlínu að norðurmörkum þess hluta kröfusvæðis ríkisins sem gerð er krafa til vegna jarðarinnar. Frá Reykhólum eru um 18 km í beinni loftlínu að botni Þorskafjarðar og tæpir 30 km að nyrsta hluta kröfusvæðis ríkisins. Frá syðsta hluta kröfusvæðis ríkisins til nyrsta hluta þess eru um 13 km í beinni loftlínu en milli vestur- og austurmarka svæðisins eru að jafnaði um 1,5–2,5 km í beinni loftlínu.

7.3.2 Niðurstaða

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Hvannahlíðar er rakin í 5. kafla hér að framan.

Kemur hér fyrst til skoðunar hvað ráðið verður af fyrirliggjandi heimildum um merki Hvannahlíðar. Markmið þessarar athugunar er að upplýsa um merki ágreiningssvæðisins, þar á meðal hvort samræmi sé á milli heimilda og afmörkunar málsaðila á því landsvæði sem hér er til umfjöllunar, en kröfum aðila er lýst í 3. kafla. Við þessa athugun verða kannaðar heimildir um merki ágreiningssvæðisins og einnig heimildir um merki aðliggjandi landsvæða. Að fenginni niðurstöðu um merki verður fjallað um eignarréttarlega stöðu landsins.

7.3.2.1 Afmörkun

Afmörkun þjóðlendukröfulínu íslenska ríkisins byggist fyrst og fremst á landamerkjabréfi Reykhóla frá 16. febrúar 1884, með viðbótum frá 3. ágúst 1885 og 19. nóvember 1885, sem var þinglýst 20. maí 1886. Í umræddu landamerkjabréfi er merkjum Hvannahlíðar lýst svo:

> … eptir því sem Þorskafjarðará ræður, fram Jsfirðinga- og Andrjesargil fyrir sunnann svonefndann gölt og fram eptir fjalldalsánni norður á heíði, skilja ár þessar lönd kvannahlíðar og Kollabúða, en að neðan skilur grjótá lönd míllum nefndrar kvannahlíðar og Múlakots uppí svo nefnt grjótárvatn og þaðan uppá hæðst kvannahlíðarfíall og eptir hæðstu hriggum þess, norður á svonefndan gafl, þaðan ofan eptir fjallinu á svonefnda heimri þrepskulda, eptir því sem vötnum hallar á báðar síður, til Jsfirðíngagils að norðan, og Þorgeirsdals að vestan og eptir Þrepskuldunum hæðstu norður á fjoll.

Landamerkjabréfið er m.a. áritað um samþykki vegna Kollabúða og Múla.

Eldri heimildir sem liggja fyrir um merki Hvannahlíðar eru annars vegar kaupbréf frá 3. ágúst 1566 sem varðaði sölu á Reykhólum og hins vegar biskupsvísitasía frá 7. september 1675. Í kaupbréfinu frá 1566 er m.a. lýst eignum kirkjunnar á Reykhólum

[273] Umfjöllun um staðhætti á svæðinu er byggð á ýmsum útgefnum kortum, kortasjá og landupplýsingagátt Landmælinga Íslands, loft- og gervitunglamyndum, örnefnaskrám frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, athugunum í vettvangsferð, sbr. kafla 4.3, og almennum upplsáttarritum, svo sem árbók Ferðafélags Íslands.

og talað um „Huan[n]ahlid alla er liggur fyrir vestan fram j Þorskafirði j milli Griotär og Isfirdingagils“. Í biskupsvísitasíu frá 7. september 1675 þar sem eignum kirkjunnar á Reykhólum er einnig lýst segir: „Huanna hlyd alla Mille Jsfirdinga gils og griötär.“ Hvorug þessara heimilda lýsir merkjum Hvannahlíðar mjög nákvæmlega en að því marki sem þær varða merkin verða þær ekki taldar mæla afmörkun hennar í landamerkjabréfinu frá 1884 í mót.

Verða nú austur- og norðausturmörk kröfusvæðis ríkisins fyrst tekin til skoðunar. Í kröfugerð íslenska ríkisins er þessum hluta merkja Hvannahlíðar lýst svo:

> Upphafspunktur er á sýslumörkum beint norður af upptökum Fremri-Fjalladalsár (1). Þaðan bein sjónhending í upptök Fremri Fjalladalsár og ánni fylgt suður eftir Andrésargili og Ísfirðingagili í Þorskafjarðará og að þeim stað sem Grjótá rennur í Þorskafjarðará (2).

Í áðurnefndu landamerkjabréfi Reykhóla frá 1884 er þessum hluta merkjanna lýst svo:

> … eptir því sem Þorskafjarðará ræður, fram Jsfirðinga- og Andrjesargil fyrir sunnann svonefndann gölt og fram eptir fjalldalsánni norður á heíði, skilja ár þessar lönd kvannahlíðar og Kollabúða …

Eins og áður segir er landamerkjabréfið áritað um samþykki vegna Kollabúða. Í landamerkjabréfi Kollabúða, dagsettu 16. maí 1885 og þinglýstu 19. maí sama ár, segir:

> Að norðanverðu er Þorskafjarðará þar til Jsfirðingagil rennur í hana, þarnæst eptir því þartil Andrésargil birjar og eru merki eptir það uppi fremri fjalldal að svokölluðum krókatjörnum og svo eptir fjalldalsánni uppi heiði allt þartil vötnum hallar norður af.

Landamerkjabréfið er áritað um samþykki vegna Reykhóla.

Framangreindum lýsingum ber öllum saman um að á umræddu svæði liggi merkin eftir Þorskafjarðará norður í Ísfirðingagil, þaðan áfram í Andrésargil og eftir Fjalldalsánni norður á heiði. Samræmi er því milli afmörkunar íslenska ríkisins á umræddum hluta merkjanna og heimilda um þau.

Verða nú suður- og vesturmörk svæðisins tekin til skoðunar. Í kröfugerð íslenska ríkisins er þeim hluta merkjanna lýst svo:

> Grjótá er fylgt frá þeim stað sem hún rennur í Þorskafjarðará upp í mitt Grjótárvatn (Múlavatn) (3). Frá miðju Grjótárvatni (Múlavatni) norður eftir fjallinu á vatnaskilum milli Kollabúðardals (og Ísfirðingagils) að norðan og Þorgeirsdals að vestan í svonefnda Heimri-Fjalladalsá (4). Þaðan eftir hæstu Þrepskjöldunum norður að sýslumörkum og vatnaskilum (5).

Í landamerkjabréfi Reykhóla frá 1884 er þessum hluta merkjanna lýst svo:

> … en að neðan skilur grjótá lönd míllum nefndrar kvannahlíðar og Múlakots uppí svo nefnt grjótárvatn og þaðan uppá hæðst kvannahlíðarfiall og eptir hæðstu hriggum þess, norður á svonefndan gafl, þaðan ofan eptir fjallinu á svonefnda heimri þrepskulda, eptir því sem vötnum hallar á báðar síður, til Jsfirðíngagils að norðan, og Þorgeirsdals að vestan og eptir Þrepskuldunum hæðstu norður á fjoll.

Eins og áður segir er landamerkjabréfið áritað um samþykki vegna Múla. Múli liggur að suður- og suðvesturhluta kröfusvæðis ríkisins. Í landamerkjabréfi Múla frá 15. maí 1885, þinglýstu 19. maí sama ár, er merkjum jarðarinnar lýst svo:

> 1. Að utanverðu eru landamerki mílli Múlakota og Hjalla: Þorgeirsdalsá frá upptökum vatna þeirra er i hana renna vestan af Þorskafjarðarheíði.
>
> 2. Að ínnanverðu fra Þorgeirsdalsá mynni á jörðin Múlahlíð alla ínn með Þorskafirði allt inn að Grjótá, og það fram i miðjan Þorskafjörð og míðja Þorskafjarðará allt fram að áðurnefndri Grjótá, sem er landamerkjaá milli Múlakotalands og Hvannahlíðar hið neðra, og allt fram að Grjótárvatni.
>
> 3. Á fjalli uppi á jörðin Múlakot i hæðst Hvannahlíðarfjall, og eptir hæðstu hryggjum þess norður á svonefndan Gafl, þaðan ofan eptir fjallinu á svonefnda heímari Þrepskyldi eptir sem vötnum hallar á báðarsíður til Jsfirðingagils að norðan og Þorgeirsdals að vestan eptir hæðstu Þrepskjöldum norður á fjall.

Landamerkjabréfið er áritað um samþykki vegna Hjalla og Reykhóla. Ekki er ágreiningur milli aðila um að merki milli Hvannahlíðar og Múla séu um Grjótá upp í Grjótárvatn og þaðan liggi merki eftir vatnaskilum norður á svokallaða Þröskulda milli Ísfirðingagils og Þorgeirsdals. Ljóst þykir að með „þrepskuldum“ eða „þrepskjöldum“ í landamerkjabréfum Reykhóla og Múla sé átt við það örnefni sem nú þekkist sem Þröskuldar. Í kröfugerð íslenska ríkisins er þessum hluta merkjanna lýst eftir vatnaskilum á Hvannahlíðarfjalli milli Kollabúðardals og Ísfirðingagils að austan og norðan og Þorgeirsdals að vestan að Heimri-Fjalldalsá og svo áfram norður eftir Þröskuldum. Eftir að aflað var upplýsinga um legu vatnaskila frá Veðurstofu Íslands, og þeim bætt inn á fyrirliggjandi kröfulínukort málsins, aðlagaði íslenska ríkið uppdrátt sinn af kröfulínu ríkisins að legu vatnaskilanna í samræmi við texta kröfulýsingarinnar. Hins vegar er ljóst að vatnaskilin liggja skammt vestan við Heimri-Fjalldalsá, en hún rennur suður, vestan við svonefndan Gölt, og svo austur um Ísfirðingagil og sameinast þar Fremri-Fjalldalsá. Ósamræmis gætir því í kröfugerð ríkisins að því leyti sem umrædd vatnaskil og Heimri-Fjalldalsá liggja ekki saman. Þrátt fyrir það verður fallist á að rétt sé að kröfulína ríkisins fylgi vatnaskilum á Þröskulda á umræddum hluta merkja svæðisins, enda ber bæði texti kröfulýsingar ríkisins og fyrirliggjandi kröfulínukort með sér að sú hafi verið ætlunin. Að teknu tilliti til þess verður talið að samræmi sé milli afmörkunar aðila á merkjum og heimildum að því er varðar þann hluta merkjanna sem hér er til umfjöllunar.

Aðilar deila hins vegar um hvaða vatn sé Grjótárvatn og hvernig draga eigi mörk svæðisins um Grjótá. Íslenska ríkið byggir á því að með vísun landamerkjabréfanna til Grjótárvatns sé átt við Múlavatn á Múlafjalli en fyrir liggur að vatn úr því rennur í Grjótá. Frá Múlavatni liggi merkin um vatnaskil norður eftir Hvannahlíðarfjalli. Gagnaðili ríkisins vegna Múla byggir hins vegar á því að Grjótárvatn sé lítið vatn norðar á Hvannahlíðarfjalli en fyrir liggur að vatn úr því rennur einnig í Grjótá. Þetta atriði þarfnast nánari skoðunar og verða því kannaðar heimildir um Grjótá, Grjótárvatn og Múlavatn.

Múlavatn er nefnt í sóknarlýsingu um Staðar- og Reykhólasóknir frá 1839 þar sem segir: „Grjótá rennur úr Múlavatni til suðurs, ofan í Þorskafjarðará.“ Í þessu sambandi er þess að gæta að rennsli úr Múlavatni til Grjótár er til norðausturs en ekki suðurs.

Í lögfestu sr. Ólafs Einarssonar Johnsens á Stað á Reykjanesi frá 1880 fyrir Múla segir m.a.:

> … lögfesti jeg Múlahlíð alla inn með Þorskafirði frá Þorgeirsdalsárósi allt inn að Grjótá, og þetta þannig fram í miðjan Þorskafjörð og fram í miðja Kollabúðardalsá allt upp að Grjótá […] eins að sunnan frá Þorgeirsdalsbrún, norður til þeirrar Grjótárkvíslar, sem rennur vestan af fjallinu úr Flatavatni bak við Hvannahlíð.

Í örnefnaskrá um Múla, sem er ódagsett en mun vera eftir Samúel Eggertsson, segir: „Múlavatn (29) eða Grjótárvatn (30), sem er sama, úr því rennur Grjótá (31) á landamærum Múlakots og Hvannahlíðar“. Samúel Eggertsson safnaði örnefnum við Gilsfjörð, í Geiradal og Reykhólasveit sumarið 1934 fyrir hönd Hins íslenzka fornleifafélags og ætla má að örnefnaskrá hans um Múla sé frá þeim tíma. Samúel var fæddur á Melanesi á Rauðasandi en faðir hans, Eggert Jochumsson, var frá Skógum í Þorskafirði.

Í Árbók Ferðafélags Íslands um Barðastrandarsýslu frá 1959 segir m.a.: „Hvannahlíð heitir vestan árinnar að Grjótá, sem kemur úr Múlavatni vestur á fjallinu og fellur í Þorskafjörð.“

Í annarri örnefnaskrá um Múla frá 1982 þar sem farið var yfir eldri örnefnaskrá Samúels Eggertssonar með Sigvalda Dagssyni segir:

> Réttareyri (74) liggur að Grjótá (75), sem kemur ofan af Hvannahlíðarfjalli (76) og rennur í Þorskafjarðará. Hún er á merkjum Múla og Hvannahlíðar. Réttarklettur (77) er alveg við Grjótá og réttin undir honum. Í landamerkjaskrá segir, að Grjótá sé á merkjum allt fram að Grjótárvatni (78). Í skrá Samúels segir, að Grjótárvatn sé sama og Múlavatn, en Sigvaldi hefur aldrei heyrt nafnið Grjótárvatn um það né nokkurt annað vatn. Grjótá kemur norðan af fjalli, úr smávatni, sem þar er, en Sigvaldi hefur ekki heyrt nafn á því. Lækur, sem rennur úr Múlavatni í Grjótá, er nafnlaus.

Sigvaldi Dagsson hafði langvarandi tengsl við svæðið. Hann kom fyrst að Múla um fermingu og var þar í tvö ár og svo þrjú ár á Kollabúðum. Árið 1934 settist hann svo að í Múla og bjó þar til 1949 en rak svo bú á Kollabúðum frá þeim tíma til 1962.

Örnefnaskrám Samúels og Sigvalda ber ekki saman um örnefnin Múlavatn og Grjótárvatn. Í örnefnaskrá Samúels segir að þetta sé eitt og sama vatnið og úr því renni Grjótá. Sigvaldi segist hins vegar í sinni örnefnaskrá aldrei hafa heyrt nafnið Grjótárvatn um Múlavatn né nokkurt annað vatn á svæðinu. Grjótá komi norðan af fjalli úr smávatni sem þar er. Að mati óbyggðanefndar verður að ljá örnefnaskrá Sigvalda meira vægi í þessu sambandi, enda mun hann hafa búið í Þorskafirði í um 30 ár, ýmist í Múla eða á Kollabúðum, en ekki liggur fyrir að Samúel hafi haft jafn sterk tengsl við svæðið.

Að beiðni lögmanns íslenska ríkisins aflaði óbyggðanefnd upplýsinga um upptök Grjótár frá Veðurstofu Íslands. Í minnisblaði frá 7. júlí 2020 segir m.a.:

> Fyrir IS50V og vatnagrunn VÍ er einfalt að merkja upptök þar sem vatnsföll enda á skýrt afmörkuðum stað (punkti) við enda lengsta samfellda farveg þess sem táknaður er með línu. Út frá myndkortum frá Loftmyndum ehf., sem hafa 0,15–1 metra greinihæfni, þarf að beita loftmyndatúlkun og voru upptök Grjótár ákvörðuð á þann hátt að fundinn var lengsti samfelldi og greinilegi farvegur vatnsfallsins þar sem yfirborðsvatn var sannarlega sjáanlegt. Loks aðrar heimildir metnar en það eina sem

> hægt var að finna um uppruna Grjótár er örnefni hennar sem fylgir farvegi til suðvestur í átt að Múlavatni skv. örnefnaskráningu.
>
> Að öllu ofan töldu er það mat Veðurstofu Íslands að meginupptök Grjótar séu suðvestur farvegurinn sem gengur úr Múlavatni eins og gögn úr vatnagrunni og örnefnaskrá gefa til kynna. Þess ber þó að geta að hluti Grjótár á einnig upptök sín norðan til úr vatninu í Hvannahlíðarfjalli eftir ónefndri hliðargrein/þverá.

Niðurstaða Veðurstofunnar er því að Grjótá eigi upptök bæði í Múlavatni og vatni norðar á Hvannahlíðarfjalli. Á grundvelli þeirrar aðferðar sem lýst er að framan er það hins vegar niðurstaða hennar að meginupptök Grjótár séu í Múlavatni en að hluti hennar eigi líka upptök úr vatninu norðar á Hvannahlíðarfjalli. Í því sambandi athugast þó að í landamerkjabréfum Múla og Reykhóla er ekki notast við orðalag á borð við að áin ráði merkjum til upptaka, heldur er þess getið sérstaklega að hún ráði merkjum að Grjótárvatni.

Af hálfu gagnaðila íslenska ríkisins var lögð fram greinargerð dr. Hreggviðs Norðdahl, sérfræðings í landmótun vatns og jökla við Jarðvísindastofnun Háskóla Íslands. Í greinargerðinni er sú niðurstaða rökstudd að upptök Grjótár séu í ónefndu vatni á Hvannahlíðarfjalli en ekki í Múlavatni og að framangreind niðurstaða Veðurstofunnar sé röng. Helstu rökin sem færð eru fyrir þeirri niðurstöðu eru að Grjótá falli um Grjótárlægðir á Hvannahlíðarfjalli, að áin verði 4. stigs vatnsfall skammt sunnan við ónefnda vatnið og um þann farveg árinnar renni nær allt vatn af vatnasviði hennar, sem að lokum falli til Þorskafjarðarár, og að farvegur Grjótár um Grjótárlægðir allt til ónefnda vatnsins á Hvannahlíðarfjalli beri með sér að í honum sé virkt rof. Niðurstaðan byggist m.a. á greiningu og landmótunarfræðilegri túlkun á loftmynd af svæðinu.

Í vettvangsferð óbyggðanefndar um ágreiningssvæðið 22. október 2020 var gengið upp með Grjótá að stað þar sem vatn úr Múlavatni og vatn norðan af Hvannahlíðarfjalli rennur saman.[274] Þar sást glöggt að síðarnefndi farvegurinn var talsvert greinilegri og vatnsmeiri. Styður það að mati nefndarinnar málatilbúnað gagnaðila ríkisins um að hann ráði merkjum milli Múla og Hvannahlíðar. Þá er þess einnig að gæta að af fyrirliggjandi kortum að dæma virðist sem sá farvegur renni um svonefndar Grjótárlægðir norðan af Hvannahlíðarfjalli, eins og vikið er að í greinargerð dr. Hreggviðs Norðdahl. Lægð í þessu sambandi merkir almennt einhvers konar dæld í landslagi. Því verður að taka undir með gagnaðila ríkisins um að örnefnið Grjótárlægðir bendi til þess að Grjótá, eða a.m.k. einhver hluti hennar, renni um umrætt svæði og örnefnið vísi þannig til dælda í landslaginu sem Grjótá renni um. Við aðalmeðferð málsins var velt upp spurningum um hversu nákvæm staðsetning örnefnisins væri á fyrirliggjandi kortum, t.d. hvort það næði yfir stærra svæði en ljóst væri af kortunum, en ekkert hefur komið fram sem gefur til kynna að örnefnið sé beinlínis rangt staðsett á fyrirliggjandi kortum og taki þannig ekki til svæðisins sem áðurnefndur árfarvegur rennur um. Á loftmyndum af svæðinu sést að sá árfarvegur liggur um svæðið alla leið upp í vatn norður á Hvannahlíðarfjalli, sem einnig sést greinilega á loftmyndum.

[274] Sjá nánar í kafla 4.3.

Að mati óbyggðanefndar er nokkur vafi á því við hvorn farveg árinnar beri að miða merki milli Múla og Hvannahlíðar. Heimildum ber ekki saman um það. Að mati óbyggðanefndar verður hins vegar að líta til þess að í landamerkjabréfum Múla og Reykhóla er fjallað um Grjótárvatn en ekki Múlavatn. Múlavatn virðist vera þekkt örnefni á svæðinu, eins og m.a. má sjá af fyrirliggjandi kortum, örnefnalýsingum og öðrum heimildum, og því má telja að eðlilegt hefði verið að miða landamerkjalýsinguna við Múlavatn, hafi ætlunin verið að draga merkin þar. Auk þess segir í landamerkjabréfi Múla að Grjótá ráði merkjum „fram að Grjótárvatni“, en svæðisbundin málvenja virðist vera á þessu svæði um að „fram“ merki norður, þ.e. frá sjó. Þar sem Múlavatn liggur sunnan Grjótár en vatnið norður á Hvannahlíðarfjalli norðan árinnar þykir framangreint orðalag þannig benda til þess að um vatnið norður á Hvannahlíðarfjalli sé að ræða. Þá verður einnig að líta til þess mats Veðurstofu Íslands að hluti Grjótár eigi upptök í vatni norðan til á Hvannahlíðarfjalli, og niðurstöðu dr. Hreggviðs Norðdahl um að Grjótá eigi upptök í umræddu vatni. Að viðbættri þeirri lýsingu Sigvalda Dagssonar í örnefnaskrá að Grjótá komi norðan af fjalli úr smávatni sem þar er og að auki því sem sjá mátti um vatnsmagn í árfarvegum á fjallinu við vettvangsgöngu er það niðurstaða óbyggðanefndar að réttara sé að draga merki milli Múla og Hvannahlíðar í samræmi við afmörkun gagnaðila íslenska ríkisins á þeim og að með Grjótárvatni í fyrrnefndum landamerkjabréfum sé átt við vatn norður á Hvannahlíðarfjalli en ekki Múlavatn.

Vestan Múla liggur jörðin Hjallar. Í landamerkjabréfi Hjalla frá 13. maí 1885, sem var þinglýst 21. maí sama ár, segir:

> Að utanræður Hjallará frá sjó alt uppi svokallað míklavatn upp á fjalli (og aðskilur hún Hjalla og Þórísstaðalönd) fyrir vestan mikla vatn, er fjallið með hrigg, norður eptir og hallar eptir honum vötnum öllum, og er hríggur þessi landamerki milli Hjalla og Djúpadals. frá míkla vatni alt norður á fjall, alt að Gili því er Stokkgil er kallað og rennur það ofaní botninn á Þorgeirsdal úr norðri, og rennur Múlakotsá að öðru nafni Þorgeirsdalsá úr Stokkgili þessu ofan til sjóar, og aðgreínír hún lönd Hjalla og Múlakots eptir dalnum.

Landamerkjabréfið er áritað um samþykki vegna Múla og Þórisstaða. Í bréfinu er merkjum Hjalla lýst frá Miklavatni eftir vatnaskilum norður að Stokkgili, sem er við kröfusvæðið vegna Múla norðanvert og á vesturmerkjum kröfusvæðis ríkisins. Kröfu ríkisins er á umræddu svæði lýst eftir vatnaskilum. Ekki verður því séð að merki Hjalla, eins og þeim er lýst í landamerkjabréfinu, mæli afmörkun ríkisins á kröfusvæði þess í mót.

Norðan og vestan við Hjalla liggur að kröfusvæði ríkisins óumdeilt eignarland Djúpadals í Djúpafirði. Í landamerkjabréfi jarðarinnar, dagsettu 2. maí 1884 og þinglýstu 21. maí 1885, er merkjum gagnvart svæðinu lýst svo:

> … i miðjann Merkishjalla, þaðan beint i sömu átt upp á fjallsbrún, og vestur eptir henni eptir sem vötnum hallar til dalsins og þá allt af beina stefnu í hátt norður með dalnum, eptir fjallinu og vötnum hallandi til dalsíns, allt norður undir kjöl fjallgarðsíns eða Þorskafjarðarheiðarveg, þó tilbaka aptur fram af miðjum Dalsdrögum til suðurs eptir sem vötn halla og sjónhending i svonefnda Miklavatnsenda að framanverðu …

Landamerkjabréfið er áritað um samþykki vegna Miðhúsa í Djúpafirði. Merkjum jarðarinnar til norðausturs gagnvart kröfusvæði ríkisins er þar lýst eftir vatnaskilum, að því er virðist alla leið norður að sýslumörkum. Kröfu ríkisins er á umræddu svæði lýst eftir vatnaskilum norður að sýslumörkum. Samræmi er því milli afmörkunar kröfusvæðis ríkisins og merkja Djúpadals eins og þeim er lýst í landamerkjabréfinu.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að samræmi sé milli afmörkunar íslenska ríkisins á suður- og austurmörkum svæðisins og heimilda um þau, nema hvað varðar þann hluta merkjanna sem er lýst um Grjótá í Grjótárvatn, þar sem fallist er á afmörkun gagnaðila íslenska ríkisins vegna Múla á umræddum hluta merkjanna. Því er niðurstaða óbyggðanefndar að sá hluti merkjanna sem lýst er um Grjótá í Grjótárvatn, eða vatn norður á Hvannahlíðarfjalli, og þaðan upp á hæsta hluta Hvannahlíðarfjalls sé rétt dreginn upp af hálfu gagnaðila íslenska ríkisins vegna Múla. Í því felst niðurstaða um að sá hluti kröfusvæðis ríkisins sem er vestan umræddra hluta merkja þess sé innan merkja Múla samkvæmt landamerkjabréfum Múla frá 1885 og Reykhóla frá 1884.

Loks verða norðurmörk svæðisins tekin til skoðunar. Til norðurs afmarkast kröfusvæði ríkisins af sýslumörkum sem jafnframt eru mörk milli svæða 10C og 10B hjá óbyggðanefnd.

Í landamerkjabréfi Reykhóla frá 1884 er merkjum Hvannahlíðar að norðaustanverðu lýst „fram eptir fjalldalsánni norður á heiði“ og að norðvestanverðu „eptir Þrepskuldunum hæðstu norður á fjoll“. Fallist verður á að í orðalaginu „norður á heiði“ og „norður á fjöll“ felist að merki svæðisins nái norður á sýslumörk og afmarkist að norðanverðu af þeim.

Norðan sýslumarka liggja að svæðinu jarðirnar Kirkjuból og Bakkasel í Langadal. Í landamerkjabréfi fyrir Kirkjuból í Langadal, dagsettu 15. júlí 1884 og þinglýstu 21. maí 1890, segir um merki jarðarinnar suður til fjalla:

> … og eptir þeirri brún, sem vötnum hallar milli Húsadals og Dagverðardals og svo eptir því sem vötnum hallar eptir Reipólsfjöllum og að Egilsfossi, því næst eptir því sem Langadalsá rennur.

Í landamerkjabréfi Bakkasels, dagsettu 21. maí 1890 og þinglýstu sama dag, er merkjum til suðurs lýst svo: „Langadalsá fram í Egilsfoss, en að utan ræður Bakkaselsgil upp á brún“.

Merkjum jarðanna er því lýst suður á Reiphólsfjöll og að Egilsfossi, sem eru á sýslu- og svæðamörkum. Samræmi er því milli afmörkunar kröfusvæðis ríkisins á þessum hluta merkja þess og heimilda um þau.

Til viðbótar þeim heimildum um merki svæðisins sem hér hafa verið kannaðar liggja fyrir tveir leigusamningar um beitarafnot af Hvannahlíð frá 1943 og 1971 þar sem getið er merkja svæðisins sem leigt er.[275] Lýsingin er svohljóðandi:

[275] Samningurinn frá 1943 er í formi byggingarbréfs en ljóst er af efni þess og meðfylgjandi byggingarskilmálum að ekki er um eiginlega ábúð að ræða, enda voru og eru engin mannvirki á svæðinu. Leigutaki skv. byggingarbréfinu er ábúandi Kollabúða og í byggingarskilmálum er þess

> Landamerki landspildunnar eru talin þessi: Grjótáin að neðan úr Þorskafjarðará upp í lækjarmynnið, þar sem Neðsti-Lækur rennur í Grjótá neðan við fossinn. Síðan ræður lækurinn, þar til bein lína eftir hæstu brúnunum sker hann. Síðan ráða hæstu brúnir norður á Gafl niður í Ísfirðingagil. Að austan (norðaustan) ræður Ísfirðingagil. Að sunnan ræður Þorskafjarðará.

Svo virðist sem merkjum svæðisins, eða „landspildunnar“ sé lýst skemur til norðurs en í landamerkjabréfi Reykhóla frá 1884, eins og það hefur verið túlkað hér að framan. Þá er orðalag lýsingarinnar annað en í landamerkjabréfi Reykhóla frá 1884 og landamerkjabréfi Múla frá 1885 um merki milli jarðanna á Hvannahlíðarfjalli. Í samningunum er ekki getið um heimild fyrir framangreindri merkjalýsingu og þar er raunar settur eftirfarandi fyrirvari við hana: „Ef annað reynist réttara um landamerki Hvannahlíðar, skulu þau vera bindandi fyrir leigutaka, ef ráðuneytið krefst þess.“ Að auki er tekið fram í fyrri samningnum að „annað land Hvannahlíðar“ fylgi ekki með sem gefur til kynna að ætlunin hafi ekki verið að lýsa heildarmerkjum Hvannahlíðar. Í ljósi þess verður sönnunargildi leigusamninganna um merki svæðisins talið mjög takmarkað.

Að öllu framansögðu er það niðurstaða óbyggðanefndar að kröfusvæði ríkisins sé allt innan merkja Hvannahlíðar eins og þeim er lýst í landamerkjabréfi Reykhóla frá 1884 að því frátöldu að fallist er á að sá hluti merkjanna sem lýst er um Grjótá sé rétt afmarkaður af hálfu gagnaðila ríkisins vegna Múla. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að sá hluti ágreiningssvæðisins sem er vestan þess hluta merkja svæðisins sé innan merkja Múla eins og þeim er lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar frá 15. maí 1885.

7.3.2.2 Eignarréttarleg staða

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða svæðisins. Eins og áður segir verður sú ályktun dregin af dómum Hæstaréttar frá 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006 (Rangárvallaafréttur) og 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 (Skaftafell I og III) að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, þó innan þeirra takmarka sem kröfugerð íslenska ríkisins setur hverju sinni, og leysa verði úr málum á þeim grundvelli. Í ljósi þess að íslenska ríkið gerir eitt kröfu í málinu utan þess svæðis sem krafa eiganda Múla tekur til er eignarréttarleg staða svæðisins að öðru leyti einungis til rannsóknar af hálfu óbyggðanefndar á grundvelli fyrirvara sem kom fram af hálfu íslenska ríkisins við aðalmeðferð málsins, þess efnis að þrátt fyrir kröfu um viðurkenningu þess að svæðið væri þjóðlenda væri óskað eftir því að óbyggðanefnd gerði sjálfstæða rannsókn á því hvort svæðið væri eignarland eða þjóðlenda.

Eins og áður segir er í Landnámu er greint frá því að Úlfur hinn skjálgi hafi numið land á milli Berufjarðar eða Hafrafells og Þorskafjarðar og Reykjanes allt. Einnig segir þar annars vegar að Hallsteinn sonur Þórólfs Mostrarskeggs hafi numið Þorskafjarðar-

sérstaklega gætt að falli ábúð og búskapur hans á Kollabúðum niður falli byggingarbréfið um Hvannahlíð jafnframt úr gildi.

strönd hina nyrðri til móts við Úlf og hins vegar að hann hafi numið Þorskafjörð. Um landnám í Ísafjarðardjúpi norðan kröfusvæðisins segir að Snæbjörn sonur Eyvindar austmanns hafi numið land milli Mjóafjarðar og Langadalsár og búið í Vatnsfirði og að Ólafur jafnakollur hafi numið land frá Langadalsá til Sandeyrarár og búið í Unaðsdal.

Af frásögnum Landnámu verður ekki ráðið með óyggjandi hætti hvort ágreiningssvæðið hafi verið numið, enda kemur ekki fram hversu langt inn til dala og upp til fjalla landnám hafi náð. Sé tekið mið af staðháttum og fjarlægðum við túlkun landnámslýsinga verður þó að mati óbyggðanefndar að telja líklegt að svæðið hafi verið numið, a.m.k. að einhverju leyti. Þess ber að gæta að óvissa um aðferðir við landnám og umfang þess hverju sinni er það mikil að ekki verður fullyrt með afdráttarlausum hætti um nákvæma stærð þess, sbr. umfjöllun um landnám í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar*.

Um almenna þýðingu landamerkjabréfa og hugtakanna jörð og afrétt(ur) við mat á sönnun um eignarhald á landi vísast til fyrirliggjandi dóma Hæstaréttar og *Almennra niðurstaðna óbyggðanefndar*, sem birtar eru í viðauka með úrskurði þessum. Við mat á eignarréttarlegri stöðu landsvæða skiptir almennt mestu máli hvort viðkomandi svæði sé eða hafi verið jörð eða hluti af jörð samkvæmt fyrirliggjandi heimildum. Þá liggur fyrir að landsvæði hverrar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Landamerkjabréf hafa þó bæði verið gerð fyrir jarðir og annars konar réttindasvæði, svo sem ítök og afrétti(r). Það á einnig við um aðrar tegundir heimilda um merki landsvæða en auk landamerkjabréfa er t.a.m. algengt að merkjum landsvæða sé lýst í máldögum, vísitasíum og lögfestum. Landamerkjabréf jarða hafa almennt haft ríkara vægi en aðrar heimildir sem sönnunargögn um beinan eignarrétt og í fyrirliggjandi dómum og úrskurðum hefur að meginreglu verið komist að þeirri niðurstöðu að þau afmarki eignarlönd. Frá þessari meginreglu eru tilteknar undantekningar, enda hefur sú áhersla dómstóla á landamerkjabréf jarða sem að framan var lýst frá upphafi verið með skýrum fyrirvörum, sjá t.d. dóm Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framafréttur og efstu jarðir í Biskupstungum). Þar kemur fram að meta verði sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs og að með því að gera landamerkjabréf hafi menn ekki getað aukið einhliða við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Um þetta segir einnig svo: „Er þá einkum til þess að líta hvort fyrir hendi séu eldri heimildir, sem fallið geti að lýsingu í landamerkjabréfinu, enda stangist sú lýsing heldur ekki á við staðhætti, gróðurfar og upplýsingar um nýtingu landsins.“

Land utan jarða, þar á meðal afréttarland, hefur á hinn bóginn að meginreglu verið talið þjóðlenda. Notkun hugtaksins afrétt(ur) í landamerkjabréfi og/eða öðrum heimildum hefur þó ekki úrslitaþýðingu um að þar sé þjóðlenda, enda hefur merking þess ekki verið einhlít. Slíkt landsvæði er því eftir atvikum eignarland eða þjóðlenda. Á meðal þeirra atriða sem máli skipta við mat á stofnun og viðhaldi eignarréttar er eignarréttarleg staða aðliggjandi landsvæða. Jafnframt er mögulegt að unninn hafi verið réttur að áður eigendalausu landi, svo sem á grundvelli hefðar.

Við úrlausn þessa máls reynir því einkum á hvort ágreiningssvæðið hafi upprunalega verið hluti af jörð eða jörðum, og verið háð beinum eignarrétti á þeim grundvelli, eða hvort svæðið hafi frá upphafi verið utan marka jarða og einungis háð óbeinum eignarréttindum. Að framan hefur verið komist að þeirri niðurstöðu að sá hluti kröfusvæðis ríkisins sem er vestan línu sem dregin er um Grjótá í vatn norður á Hvannahlíðarfjalli og þaðan upp á hæsta hluta Hvannahlíðarfjalls, í samræmi við afmörkun gagnaðila íslenska ríkisins á mörkum milli Múla og Hvannahlíðar, sé innan merkja Múla eins og þeim er lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar frá 15. maí 1885. Ekki er um það deilt af hálfu aðila málsins að Múli sé eignarland. Ágreiningur ríkisins og gagnaðila þess er einungis um afmörkun jarðarinnar gagnvart Hvannahlíð. Í ljósi þess og að fenginni niðurstöðu um afmörkunina, sem rakin er hér að framan, er að mati óbyggðanefndar ekki þörf á að fjalla nánar um eignarréttarlega stöðu þess hluta ágreiningssvæðisins sem er innan landamerkja Múla samkvæmt framansögðu, enda styðja fyrirliggjandi heimildir eindregið að Múli sé jörð.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur því ekki verið sýnt fram á að land vestan við línu sem dregin er um Grjótá í vatn norður á Hvannahlíðarfjalli og þaðan upp á hæsta hluta Hvannahlíðarfjalls, sé þjóðlenda, í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998, sbr. einnig a-lið 7. gr. laganna. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé eignarland, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998. Með vísan til sama ákvæðis ber jafnframt að taka fram að í umfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja á milli eignarlanda.

– – –

Eftir stendur að fjalla um eignarréttarlega stöðu þess hluta ágreiningssvæðisins sem samkvæmt framangreindu er innan merkja Hvannahlíðar samkvæmt landamerkjabréfi Reykhóla frá 1884 og þá eftir atvikum hvort hann hafi verið háður beinum eða óbeinum eignarréttindum.

Í Gull-Þóris sögu, sem stundum er nefnd Þorskfirðinga saga, er getið um bústað Vöflu-Gunnars, hugsanlega á því svæði sem í dag er þekkt sem Hvannahlíð. Þar segir: „En þeir gáfu honum bólstað í Þorskafjarðardal er nú heitir á Gunnarsstöðum og gerði þar bú en var stundum með Ketilbirni.“

Í sóknarlýsingu sr. Friðriks Jónssonar á Staðar- og Reykhólasóknum frá 1839 segir m.a. um Hvannahlíð:

> Inn með firðinum heitir Múlahlíð, sem endar við Grjótá, en skilur Múlaland frá Hvannahlíð. Hvannahlíð þessi heyrir til Reykhólakirkju. Áður var hún skógivaxin og besta beitarland. Nú er hún úr sér gengin að öllu. […] Í Hvannahlíð er eyðikotið Gunnarsstaðir (Vöflu-Gunnars). En ei vita menn, nær það hefur lagzt í eyði.

Í *Safni til sögu Íslands og íslenzkra bókmennta að fornu og nýju*, 2. bindi, frá 1886 er að finna grein sem ber heitið „Skýringar yfir nokkur örnefni í Gullþóris-sögu“ eftir Sighvat Grímsson Borgfirðing. Þar er að finna eftirfarandi skýringu á Gunnarsstöðum:

> Sá bær er nú í eyði, en á móti Kollabúða-bænum, hinum megin við ána, innan til við botninn á Þorskafirði að vestanverðu, í hlíð, sem kölluð er Hvannahlíð, eru tóptir, og sést enn fyrir túnmóum; þar hefir allt til þessa verið kallað á Gunnarsstöðum, og hefir þar verið bær Vöflu-Gunnars.

Í *Árbók Hins íslenzka fornleifafélags* 1899 birtist grein eftir Brynjúlf Jónsson sem ber heitið „Rannsókn í Barðastrandarsýslu sumarið 1898“. Þar segir m.a.: „*Gunnarsstaðir* heita enn í hlíðinni fyrir vestan Þorskafjarðará, gegnt Kollabúðum. Þar hefir Völu-Gunnar búið […]. Rústin er óglögg.“

Í Barðstrendingabók frá 1942 segir jafnframt um Gunnarsstaði:

> Nokkur nytjagóð ítök fylgja Reykhólum. Má þar telja hálfan Kollabúðadal. Vesturhlíð dalsins heitir Hvannahlíð. Það var hið forna Gunnarsstaðaland. Þar bjó Völu-Steinn (sbr. Þorskfirðingasögu). Þar er nú haft fyrir afrétt. Húsarústir sjást enn á Gunnarsstöðum. Stóð bærinn neðarlega í dalnum að vestan gegnt Kollabúðum.

Af framangreindum heimildum virðist sem bær með nafninu Gunnarsstaðir kunni að hafa staðið innan kröfusvæðisins fyrr á öldum. Hins vegar eru heimildir um bæinn mjög rýrar, einungis stutt frásögn í Gull-Þóris sögu og athugasemdir í seinni tíma yfirlitsritum og greinum um Barðastrandarsýslu sem virðast eingöngu byggjast á frásögn Gull-Þóris sögu. Engin skjöl sem hafa eignarréttarlega þýðingu hafa fundist um bæinn og ekkert liggur fyrir um afmörkun eða yfirfærslu beinna eignarréttinda sem þar kann að hafa stofnast til.

Elsta skjal sem getur um Hvannahlíð er máldagi Staðarkirkju á Reykjanesi frá um 1470 en þar segir m.a. í umfjöllun um eignir kirkjunnar: „landit alltt j mulakoti j þorskafirdi fram ad grioti og þorgeirsdal halfan. Sagdist hann ei vita betur enn huannahlijd ætti ad fylgia þar med.“

Í kaupbréfi frá 3. ágúst 1566, vegna sölu sr. Þorleifs Björnssonar til Páls Jónssonar á 60 hundruðum í Reykhólum er Hvannahlíðar getið. Þar segir:

> … a gardurin Reykholar alla Selianesstrond. j mille Hraunslækiar og Þvfnalækiar er kendur er vid Þufnariodur sem er fyrir jnnan lækinn og Huan[n]ahlid alla er liggur fyrir vestan fram j Þorskafirde j mille Griotär og Ísfirdingagils.

Í biskupsvísitasíu um Reykhólakirkju frá 7. september 1675 segir eftirfarandi um Hvannahlíð:

> Effter lysingu kyrkiuverjarans Erhugoffugs Sijslumanssins Magnusar Jonssonar [a kyrkian] Huanna hlyd alla Mille Jsfirdinga gils og griötär …

Í umfjöllun um Reykhóla í *Jarðabók* Árna og Páls yfir Reykhólahrepp frá 1710 segir m.a. eftirfarandi um Hvannahlíð:

> Landspart á kirkjan í Kollabúðardal vestan fram, sem kallast Hvannahlíð, fram frá Grjótá. Þángað hefur verið brúkaður geldnauta upprekstur af staðnum. Raftviðarskógur er nokkur á þessari Hvannahlíð, og brúkar ábúandi hann til húsabótar eftir sem hann fær við komið. Silúngsveiði nokkur er fyrir þessu landi í Þorskafjarðará, til helmínga móti Kollabúðum. Hún brúkast nú lítt fyrir fjarlægðar sakir, því þángað er meir en hálf þíngmannaleið.

Við manntalsþing að Berufirði 28. júní 1870 var lesið forboð Brands Sigmundssonar um Hvannahlíð frá 25. júní sama ár. Af því má ráða að hann hafi haft Hvannahlíð á leigu og með forboðinu bannaði hann öðrum upprekstur þar án hans leyfis.

Í landamerkjabréfi Reykhóla frá 16. febrúar 1884, sem fjallað er um hér að framan í tengslum við merki ágreiningssvæðisins, segir að kirkjan á Reykhólum eigi „óbyggt land fram úr Þorskafirði, sem nefnd er Kvannahlíð“ með þeim ummerkjum sem þar er að finna og lýst er að framan í umfjöllun um merki svæðisins.

Í fasteignamati Austur-Barðastrandarsýslu frá 1916–1918 er fjallað um beitiland Reykhóla. Þar segir:

> 3. Beitiland er víðlent og margkvæmt. heimabeit er heldur létt fyrir allar sképnur, sumarland, er gott i hvannahlíð í Kollabúðadal. Sömuleiðis á Barmahlíð í Reykjanesfjalli. Þá er ágæt haustbeit í eyjunum og Folalda og lambaganga á vetrum.

Ríkissjóður keypti jörðina Reykhóla, ásamt jörðinni Börmum og eyjunni Stagley, „með húsum öllum og mannvirkjum, svo og landréttindum öllum, sem að eignunum fylgja“ 13. maí 1939 af dánar- og félagsbúi Bjarna Þórðarsonar og Þóreyjar Pálsdóttur frá Reykhólum. Ekki er fjallað sérstaklega um Hvannahlíð í afsalinu sem gefið var út af þessu tilefni en ljóst er af framangreindum gögnum að hún hafði fram að því fylgt Reykhólum og litið var svo á að hún fylgdi með í kaupunum. Verður því að telja að litið hafi verið á Hvannahlíð sem hluta af „landréttindum öllum, sem að eignunum fylgja“, eins og það er orðað í afsalinu. Svo virðist því sem ekki hafi verið litið á Hvannahlíð sem sérstaka jörð við kaupin.

Sýslumaðurinn í Barðastrandarsýslu svaraði 8. október 1963 með bréfi fyrirspurn atvinnumálaráðuneytisins um ítök í umdæminu sem hefðu fallið úr gildi samkvæmt lögum nr. 113/1952, um lausn ítaka af jörðum. Bréfinu fylgdi skrá yfir ítök, dagsett 20. september 1963, þar sem segir að hún byggist á landamerkjabréfum í afsals- og veðmálabókum embættisins. Meðal ítaka Reykhóla er talið upp „óbyggt land fram úr Þorskafirði sem nefnd er Hvannahlíð“.

Í skýrslu frá 20. febrúar 1965 um hagnýtingu Reykhóla með titlinum „Álit og tillögur Reykhólanefndar“ er að finna yfirlit yfir jörðina í fylgiskjali. Þar eru mismunandi hlutar jarðarinnar taldir upp og segir m.a.: „Hvannahlíð, land vestan Þorskafjarðarár, afrétt, leigð Kollabúðabónda.“ Skýrslan ber með sér að nefndin hafi verið skipuð samkvæmt þingsályktun frá 6. maí 1964. Verkefni nefndarinnar var samkvæmt henni „að gera nýjar athuganir á því, hvernig hagnýta megi hið forna höfuðból Reykhóla á Reykjanesi þannig, að byggð þar eflist og verði jafnframt nálægum sveitum til stuðnings …“

Eftir að íslenska ríkið eignaðist Reykhóla hefur það gert sérstaka leigusamninga um Hvannahlíð. Eins og áður segir liggja fyrir samningar um tiltekin afnot af svæðinu, sá elsti frá 1943 og sá yngsti frá 2012. Um er að ræða samninga um annars vegar beitarrétt fyrir sauðfé og hins vegar veiðirétt í Þorskafjarðará. Jafnframt liggur fyrir að íslenska ríkið seldi jörðina Reykhóla árið 2012, sbr. afsal frá 13. febrúar það ár. Réttindi í Hvannahlíð fylgdu þó ekki með í kaupunum heldur hélt íslenska ríkið þeim eftir og

hefur ráðstafað tilteknum afnotaréttindum þar eftir að umrædd sala fór fram, eins og áður segir. Þetta var einnig staðfest af núverandi eiganda Reykhóla í skýrslu hans fyrir nefndinni við aðalmeðferð málsins.

Í þeim heimildum sem eru raktar hér að framan er Hvannahlíðar fyrst og fremst getið í tengslum við beit eða önnur sambærileg takmörkuð not, líkt og á við um marga afrétti einstakra jarða eða stofnana. Engar heimildir eru um byggð innan kröfusvæðisins, utan óljósra heimilda um Gunnarsstaði fyrr á öldum sem áður er getið. Hvannahlíðar er ekki getið sem jarðar í heimildum og hún er ekki metin í jarðamötum frá 1804 og 1849–1850 en eins og áður segir er hennar getið sem beitilands Reykhóla í fasteignamatinu 1916–1918. Heimildir málsins bera þannig með sér að Hvannahlíð hafi tengst jörðinni Reykhólum en ekki sem hluti jarðarinnar. Í því sambandi er þess einnig að gæta að land annarra jarða virðist ávallt hafa legið á milli Hvannahlíðar og Reykhóla. Samkvæmt þessu verður að líta svo á að Hvannahlíð hafi aðeins verið heiti á landsvæði sem eigendur Reykhóla töldu til réttinda yfir og átti sér í meginatriðum skýr landfræðileg mörk.

Um eðli og inntak réttinda yfir Hvannahlíð er þess að gæta að í elstu heimildum um svæðið er notast við orðalag á borð við að Reykhólakirkja eigi „Hvannahlíð alla“, auk þess sem *Jarðabók* Árna og Páls getur um hana sem „landspart“ og í landamerkjabréfi Reykhóla frá 1884 er svæðið kallað „óbyggt land“. Orðalag á borð við þetta getur í sumum tilfellum bent til eignarlands en þess er að gæta í því sambandi að ekki kemur fram í framangreindum skjölum hvers eðlis réttindi Reykhóla yfir því hafi verið eða um hvers konar land sé að ræða, utan landamerkjabréfsins sem segir að það sé óbyggt. Hæstiréttur hefur í dómum sínum tekið afstöðu til þess að ummæli í máldögum og vísitasíum á borð við að Reykhólakirkja eigi „Hvannahlíð alla“ geti ekki ráðið úrslitum um hvort átt hafi verið við beinan eignarrétt eða réttindi af öðrum toga, sbr. dóma Hæstaréttar frá 22. september 2011 í máli nr. 294/2010 og frá 21. febrúar 2013 í máli nr. 433/2011 sem fjölluðu um sambærilegt orðalag í máldögum og vísitasíum varðandi landsvæðin Mælifell og Steinvarartungu í Vopnafjarðarhreppi. Í báðum tilvikum var niðurstaða óbyggðanefndar um þjóðlendu staðfest. Eins og áður segir er Hvannahlíðar fyrst og fremst getið í heimildum í tengslum við beit eða önnur sambærileg takmörkuð not. Þær benda til þess að inntak réttinda yfir svæðinu hafi verið bundið við þau óbeinu eignarréttindi sem felast í rétti til upprekstrar búfjár og annarra hefðbundinna afréttarnota. Hvannahlíð hafi þannig lotið sjálfstæðri afmörkun sem afréttur jarðarinnar en ekki sjálfstæð jörð. Þá er þess einnig að gæta að kröfusvæðið er landfræðilega aðskilið Reykhólum og á milli liggur land nokkurra jarða en um 18 km eru í beinni loftlínu frá Reykhólum að botni Þorskafjarðar og um 30 km að norðurmörkum kröfusvæðisins. Í dómum Hæstaréttar og úrskurðum óbyggðanefndar hafa atriði af þessu tagi í mörgum tilvikum legið til grundvallar niðurstöðu um þjóðlendu og óbein eignarréttindi, nánar tiltekið afréttareign.

Eins og áður er getið verður sú ályktun dregin af fyrirliggjandi landnámslýsingum og staðháttum að líklegt sé að landsvæðið hafi verið numið, a.m.k. að einhverju leyti. Frásögn í Gull-Þóris sögu getur einnig bent til þess. Jafnvel þótt svæðið kunni að hafa verið numið í öndverðu liggur ekkert fyrir um afmörkun eða yfirfærslu þeirra beinu eignarréttinda sem þar kynni að hafa verið stofnað til. Í því efni brestur því sönnun; samhengi eignarréttar og sögu liggur ekki fyrir. Þannig kann beinn eignarréttur að hafa fallið niður og landsvæðið í kjölfarið verið tekið til takmarkaðra nota annarra. Í þessu sambandi vísast til dæmis til úrskurðar óbyggðanefndar um Þórsmörk í máli nr. 5/2003 og dóms Hæstaréttar frá 14. júní 2007 í máli nr. 22/2007 um sama landsvæði.

Þá hefur verið áréttað í fjölda dóma Hæstaréttar að hefðbundin afréttarnot, þ.e.. sumarbeit og e.t.v. önnur takmörkuð notkun, séu ekki nægjanleg ein og sér til að hefða beinan eignarrétt að afréttum eða öðrum svæðum utan landamerkja jarða þar sem háttar til eins og í tilviki þess lands sem hér um ræðir. Að þessu öllu virtu verður ekki talið að svæðið sé undirorpið beinum eignarrétti á grundvelli hefðar.

Að öllu framangreindu virtu telur óbyggðanefnd ekki hafa verið leitt í ljós að ef á annað borð hefur stofnast til eignarlands á þeim hluta kröfusvæðisins sem hér er til umfjöllunar með námi, hefð eða öðrum þeim stofnunarháttum eignarréttinda sem grein hefur verið gerð fyrir í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (sjá viðauka) hafi hann haldist síðan. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé þjóðlenda.

Samkvæmt gögnum málsins mun upprekstur í Hvannahlíð hafa tilheyrt Reykhólum, samkvæmt heimildum sem ná allt aftur til ársins 1566, og þannig verið í afréttareign eigenda jarðarinnar. Ljóst er hins vegar að sá upprekstrarréttur var síðar skilinn frá jörðinni og hann fylgdi Reykhólum ekki þegar ríkið seldi jörðina árið 2012, eins og áður er getið. Af því verður dregin sú ályktun að viðkomandi réttur sé enn á hendi íslenska ríkisins, enda verður ekki talið að hann hafi fallið niður við það að færast undan Reykhólum. Íslenska ríkið hefur enda, frá þeim tíma þegar það eignaðist Reykhóla og þar með réttindi í Hvannahlíð, ráðstafað takmörkuðum réttindum á svæðinu, svo sem beitar- og veiðirétti, með samningum. Af fyrirliggjandi gögnum verður því ráðið að svæðið sé í afréttareign íslenska ríkisins.

Ljóst er að einstakir hlutar þess svæðis sem hér hefur verið sérstaklega fjallað um og talið þjóðlenda og afréttur eru misjafnlega fallnir til beitar. Beitarsvæði taka þó breytingum, auk þess sem þau eru ekki endilega samfelld. Landið sem hér er til umfjöllunar verður því talið falla undir skilgreininguna „landsvæði […] sem að staðaldri hefur verið notað til sumarbeitar fyrir búfé“, sbr. 1. gr. laga nr. 58/1998.

Þar sem íslenska ríkið er eigandi lands og hvers konar landsréttinda og hlunninda í þjóðlendum sem ekki eru háð einkaeignarrétti, sbr. 1. mgr. 2. gr. laga nr. 58/1998, kemur til skoðunar hvort það hafi sjálfstæða þýðingu að lögum að úrskurða um afréttareign íslenska ríkisins innan þjóðlendu.

Þegar litið er til uppruna og inntaks þeirra réttinda sem felast í afréttareign ríkisins innan þjóðlendu í Hvannahlíð er ljóst að hún grundvallast á því að réttindin fylgdu jörðinni Reykhólum þegar ríkið eignaðist jörðina með kaupum árið 1939 og hélt þeim síðan eftir við sölu á jörðinni árið 2012. Því er ekki um að ræða réttindi sem ríkinu voru sérstaklega fengin með lögum nr. 58/1998 heldur eignaðist ríkið þau með einka-réttarlegum viðskiptum. Gildistaka laganna breytti ekki inntaki þessara réttinda, þó að tilvist þeirra innan þjóðlendu hafi verið veitt stoð með c-lið 7. gr. laganna, sbr. 1. gr. þeirra. Slík réttindi eru ekki undirorpin reglum 2. og 3. mgr. 3. gr. laganna um leyfis-veitingar innan þjóðlendna, sbr. 6. mgr. 3. gr. sömu laga. Auk þess eru slík réttindi almennt framseljanleg, en land og hvers konar landsréttindi og hlunnindi innan þjóðlendna sem ekki eru háð einkaeignarrétti eru það ekki, að óbreyttum lögum, sbr. 1. mgr. 2. gr. laga nr. 58/1998. Af því leiðir að réttarstaða lands í þjóðlendu er mismunandi eftir því hvort það er í afréttareign íslenska ríkisins eða ekki og það hefur því sjálfstæða þýðingu að lögum að úrskurða um afréttareign ríkisins innan þjóðlendu. Þess eru enda ýmis dæmi að þjóðlendur hafi verið úrskurðaðar í afréttareign íslenska ríkisins í tengslum við eignarhald ríkisins á tilteknum jörðum. Ekki verður talið að annað gildi um það svæði sem hér um ræðir, þrátt fyrir að afréttareignin sé ekki lengur tengd eignarhaldi ríkisins á tiltekinni jörð.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að Hvannahlíð, svo sem landsvæðið er af-markað hér á eftir, sé þjóðlenda í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998, sbr. einnig a-lið 7. gr. laganna:

> *Upphafspunktur er á sýslumörkum beint norður af upptökum Fremri-Fjalldalsár. Þaðan bein lína í upptök Fremri-Fjalldalsár og ánni fylgt suður eftir Andrésargili og Ísfirðingagili í Þorskafjarðará og að þeim stað þar sem Grjótá rennur í Þorskafjarðará. Grjótá er fylgt þaðan, norður eftir Hvannahlíðarfjalli í lítið vatn norður á fjallinu (merkt A á úrskurðarkorti). Frá umræddu vatni er farið norður eftir fjallinu á vatnaskilum milli Kollabúðardals og Ísfirðingagils að norðan og austan og Þorgeirsdals að vestan á svonefnda Þröskulda. Þaðan eftir hæstu Þröskuldum á vatnaskilum norður að sýslumörkum og vatnaskilum. Þaðan norðaustur eftir sýslumörkum í upphafspunkt.*

Sama landsvæði er í afréttareign íslenska ríkisins, sbr. 2. mgr. 5. gr. og c-lið 7. gr. sömu laga, sem nýtur veiðiréttar í ám og vötnum skv. 5. gr. laga nr. 58/1998, sbr. II. kafla laga um lax- og silungsveiði, nr. 61/2006.

7.4 Um málskostnað

Í samræmi við 2. mgr. 17. gr. laga nr. 58/1998 hefur óbyggðanefnd lagt mat á það hvað telja megi nauðsynlegan kostnað vegna hagsmunagæslu fyrir nefndinni í máli þessu. Við það mat lítur nefndin almennt til þess hvort aðilar, sem svipaðra hagsmuna eigi að gæta, hafi sameinast um aðstoð lögmanns og annarra sérfræðinga, enda rekist hagmunir

ekki á. Við mat á fjárhæð kostnaðar hefur nefndin litið til þess hvað telja megi sanngjarnt og eðlilegt endurgjald fyrir hagsmunagæslu í máli þessu, miðað við framlagða tímaskýrslu og umfang ágreiningsmálsins, og er málskostnaður úrskurðaður til málsaðila að því marki sem aðild og sundurliðun málskostnaðarreikninga gefur tilefni til.

8 ÚRSKURÐARORÐ

Landsvæði það sem afmarkað er hér á eftir, þ.e. Hvannahlíð, er þjóðlenda í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998, sbr. einnig a-lið 7. gr. laganna:

> *Upphafspunktur er á sýslumörkum beint norður af upptökum Fremri-Fjalldalsár. Þaðan bein lína í upptök Fremri-Fjalldalsár og ánni fylgt suður eftir Andrésargili og Ísfirðingagili í Þorskafjarðará og að þeim stað þar sem Grjótá rennur í Þorskafjarðará. Grjótá er fylgt þaðan, norður eftir Hvannahlíðarfjalli í lítið vatn norður á fjallinu (merkt A á úrskurðarkorti). Frá umræddu vatni er farið norður eftir fjallinu á vatnaskilum milli Kollabúðardals og Ísfirðingagils að norðan og austan og Þorgeirsdals að vestan á svonefnda Þröskulda. Þaðan eftir hæstu Þröskuldum á vatnaskilum norður að sýslumörkum og vatnaskilum. Þaðan norðaustur eftir sýslumörkum í upphafspunkt.*

Sama landsvæði er í afréttareign íslenska ríkisins, sbr. 2. mgr. 5. gr. og c-lið 7. gr. sömu laga.

Gerður er almennur fyrirvari um hnitasetningu þjóðlendulína að liðnum málskotsfrestum eða að fenginni dómsniðurstöðu.

Málskostnaður gagnaðila íslenska ríkisins vegna þóknunar málflytjanda hans greiðist úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998, og ákvarðast svo:

Vegna Magnúsar Davíðs Norðdahl lögmanns: Pálína S. Pálsdóttir vegna Múla: 1.000.000 kr.

Útlagður kostnaður málsaðila, annarra en fjármála- og efnahagsráðherra vegna íslenska ríkisins, utan þóknunar lögmanns, hefur þegar verið eða verður endurgreiddur úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998.

Allan V. Magnússon

Hulda Árnadóttir

Aðalheiður Jóhannsdóttir

A L M E N N A R N I Ð U R S T Ö Ð U R
Ó B Y G G Ð A N E F N D A R

— með viðaukum —

ÓBYGGÐANEFND

Svæði 1–9B

Sérprentun 21. febrúar 2020

EFNISYFIRLIT

FORMÁLI ..... **III**

1. INNGANGUR ..... **IV**

2. GRÓÐURFAR VIÐ LANDNÁM OG SÍÐARI BREYTINGAR ..... **IV**

3. STOFNUN EIGNARRÉTTINDA ..... **V**

3.1. Landnám V
3.2. Hefð VIII
3.3. Lög XII

4. FLOKKUN LANDS ..... **XIII**

4.1. Almennt XIII
4.2. Jörð XIV
4.3. Almenningar XIX
4.4. Afréttir XXI
4.5. Jörð eða afréttur? XXVIII
4.6. Jöklar XXIX
4.7. Fjallskil XXXIV
4.8. Ítök XXXVIII
4.9. Fjörur og rekaeign XLI

5. HEIMILDIR UM EIGNARHALD ..... **XLV**

5.1. Almennt XLV
5.2. Jarðamöt og jarðabækur XLV
5.3. Máldagar og vísitasíur XLVII
5.4. Lögfestur XLIX
5.5. Jarðabréf og landamerkjabréf L
5.6. Afsals- og veðmálabækur LIV
5.7. Aðrar heimildir LVI

6. NIÐURSTAÐA ..... **LVII**

7. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 5 ..... **LXI**

7.1. Almenn atriði og dómafordæmi í þjóðlendumálum LXI
7.1.1. Gildi landamerkjabréfa jarða LXII
7.1.2. Heiðarbýli á Norðausturlandi LXIV

8. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 6 ..... **LXVI**

8.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum LXVI
8.2. Afréttir einstakra jarða og stofnana LXVI

9. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7A ..... **LXIX**

9.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum LXIX

10. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7B ..... **LXX**

10.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum LXX
10.2. Heimildir mæla í mót landamerkjabréfi jarðar LXXI
10.3. Heimildir um legu jarða til forna LXXII

11. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 8A ..... **LXXIV**

11.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum LXXIV
11.2. Um túlkun landamerkjabréfa jarða og samspil við aðrar heimildir LXXIV
11.3. Áhrif fyrri lögskipta íslenska ríkisins og annarra vegna viðkomandi landsvæðis LXXVII
11.4. Réttaráhrif og sönnunargildi eldri dómsúrlausna LXXX

12. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 9B ..... **LXXXIII**

12.1. Þinglýsing landamerkjabréfa og færsla í landamerkjabækur LXXXIII
12.2. Almenningar stöðuvatna LXXXV

FORMÁLI

Í úrskurðum óbyggðanefndar í málum á svæði 1 er í kaflanum *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* gerð grein fyrir athugunum og niðurstöðum um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þjóðlendumála. Í úrskurðum í málum á svæði 2 var aukið við þessa umfjöllun og nokkrum nýjum atriðum bætt við. Kaflar þessir voru felldir saman, með lítilsháttar breytingum, og birtir þannig sem viðauki við úrskurði í málum á svæðum 3–9B. Fer sá texti hér á eftir, í 1.–6. kafla.

Í úrskurðum á svæðum 3–9B hefur jafnan verið gerð grein fyrir nýgengnum dómum í þjóðlendumálum og öðrum atriðum sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þjóðlendumála. Lagt hefur verið á það mat hvort breyta þyrfti eða bæta enn við fyrirliggjandi *Almennar niðurstöður*. Tilefni til umfjöllunar eða viðauka af þessu tagi gafst einkum á svæðum 5, 6, 7A, 7B og 8A og fer sá texti lítillega styttur hér á eftir í 7.–11. kafla. Að auki hefur verið bætt inn sem 12. kafla atriðum úr úrskurðum á svæði 9B, annars vegar um þinglýsingu landamerkjabréfa og færslu þeirra í landamerkjabækur og hins vegar um almenninga stöðuvatna.

Niðurstöður óbyggðanefndar um eignarland eða þjóðlendu á einstökum landsvæðum eru í beinu samhengi og samræmi við *Almennar niðurstöður* með viðaukum og vísa til þeirra.

1. INNGANGUR

Hér verður gerð grein fyrir almennum athugunum og niðurstöðum óbyggðanefndar um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu geta haft við úrlausn þeirra mála sem undir nefndina heyra.

Í upphafi verður gefið yfirlit um gróðurfar á Íslandi við landnám og þeim breytingum sem á því hafa orðið síðan. Þá verður fjallað um landnám, hefð og lög sem stofnunarhætti eignarréttinda.

Því næst verður gerð grein fyrir flokkun lands í *jarðir*, *almenninga* og *afrétti* og eignarréttarlegri þýðingu þessara hugtaka. Hugað verður sérstaklega að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka ásamt eignarhaldi á landi undir jöklum og mörk við jökul eða á. Þá verður fjallað um hvort og þá hvaða vísbendingar um eignarréttarlega stöðu lands má draga af fyrirkomulagi fjallskila og tilvist ítaka til lands eða sjávar, hvaða réttur felist í fjörueign og hver séu merki sjávarjarða til hafsins.

Loks verður fjallað um efni og gildi þeirra heimilda sem einna helst fjalla um eignarréttindi fyrr á tímum. Gerð verður sérstök grein fyrir jarðamótum og jarðabókum, máldögum og vísitasíum, lögfestum, jarðabréfum og landamerkjabréfum, afsals- og veðmálabókum.

2. GRÓÐURFAR VIÐ LANDNÁM OG SÍÐARI BREYTINGAR

Íslandi má skipta í þrjú hæðar- eða gróðurbelti, þ.e. *láglendisbelti, hlíðabelti og hálendis- eða fjallbelti.*[1] Þessi skipting byggist á því að lífsskilyrði fyrir plöntur og aðrar lífverur, þ. á m. búsetuskilyrði fyrir fólk, fara stigversnandi með vaxandi hæð yfir sjávarmáli og lækkandi meðalhita. Höfuðeinkenni gróðurfars breytast því frá láglendisbelti og upp til efstu gróðurmarka á hálendi, tegundum plantna fækkar mjög, harðgerar tegundir verða ríkjandi, uppskerumagn minnkar og gróðurþekjan verður gisnari.

Gróðurbeltin eru í mismunandi hæð í hinum ýmsu landshlutum, eftir því hvort um er að ræða innhéruð eða útnes, eftir snjóalögum o.s.frv. Milli gróðurbeltanna eru að sjálfsögðu ekki skörp skil heldur breytist gróðurfar stig af stigi með vaxandi hæð yfir sjávarmáli. Í grófum dráttum nær láglendisbelti landsins upp í 100–150 m hæð og sums staðar nokkru hærra sunnanlands. Hlíðabeltið tekur við og nær upp í 300–400 m hæð, en þar ofan við er hálendisbeltið. Ætla má að um landnám hafi mörkin legið nokkru ofar.

[1] Steindór Steindórsson, 1964: *Gróður á Íslandi*. Reykjavík. S. 28.

Talið er að við landnám hafi gróður þakið um $^{2}/_{3}$ hluta af yfirborði landsins.[2] Mikill hluti láglendis- og hlíðabelta, svo og hálendisbeltis upp að 600–700 m hæð á miðhálendinu, hefur verið þakinn nokkuð samfelldum gróðri og jarðvegi. Ofar hefur gróðurinn orðið stöðugt gisnari, uns hann hefur horfið að mestu í 800–1000 m hæð. Í fjalllendi útnesja og í bröttum fjallahlíðum hafa efri mörk samfellds gróðurs legið neðar.

Við landnám hefur birkiskógur og kjarr sett mestan svip á gróðurfar í láglendis- og hlíðabeltum og jafnvel teygt sig upp í hálendisbelti við bestu aðstæður. Áætlað er að skóglendi og kjarr hafi þakið um $^{1}/_{4}$ hluta landsins. Það var langverðmætasta gróðurlendi landsins vegna mikillar grósku, fjölþættra nota og jarðvegsverndar. Ofan skógarmarka hafa smárunnar, ýmsar lyngtegundir og harðgerar jurtir verið ríkjandi tegundir. Þar sem jarðvatnsstaða var há, á láglendi og hálendi, var gróskumikill votlendisgróður. Rýr mosagróður tók við þegar nálgaðist efri mörk gróðurs, og loks voru plöntur á stangli á því landi sem í daglegu tali er nefnt ógróið.

Nú þekur gróður aðeins um $^{1}/_{4}$ hluta landsins í heild og um $^{10}/_{100}$ hluta ísfrírra svæða miðhálendisins, í stað nær helmings um landnám. Aðeins um $^{1}/_{100}$ hluti landsins er skógi eða kjarri vaxinn. Gróðurþekja landsins hefur þannig bæði dregist saman og gæði hennar rýrnað.

Langmest hefur rýrnun landgæða orðið í hálendisbeltinu, einkum á miðhálendinu. Afleiðingar þessa eru m.a. þær að verulegur hluti miðhálendisins, sem um landnám og fram eftir öldum var vel fallið til sumarbeitar, er nú gróðursnauðar auðnir.

3. STOFNUN EIGNARRÉTTINDA

Þeir stofnunarhættir eignarréttinda sem huga þarf sérstaklega að í þessu sambandi eru landnám, hefð og lög.

3.1. Landnám

Hér á landi var fyrst stofnað til eignarréttar yfir landi með námi. Telja verður líklegt að eigi síðar en með gildistöku ákvæða Jónsbókar um afrétti og almenninga hafi nám verið útilokað. Vafalaust er þó að eftir lögtöku nýbýlatilskipunar 1776 er nám úr sögunni sem stofnunarháttur eignarréttar hér á landi.[3]

Landnámabók hefur löngum verið talin mikilvægasta heimildin um upphaf byggðar á Íslandi. Þar eru nefndir um 430 karlar og konur sem námu land eða eignuðust það úr landnámi annarra. Þá eru þar nöfn um 600 bæja sem risið eiga að hafa á landnámsöld, þ.e. á árunum 874–930. Efni Landnámu er spunnið úr þremur meginþáttum: landnáma-

---

2 Ingvi Þorsteinsson og Sigurður Blöndal, 1986: *Gróðureyðing og endurheimt landgæða*. Reykjavík. S. 13.

3 Sbr. Gaukur Jörundsson: „Um afrétti og almenninga“, óbirt fjölrit, bls. 10–11. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* II (fjölr.). Reykjavík. S. 133–134. Þorgeir Örlygsson, 1994: „Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit. Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 565.

frásögnum, greinargerð fyrir landnámsmönnum, ætt þeirra og niðjum og fróðleik af ýmsum toga sem lýsir m.a. viðskiptum manna, stjórnarfari, trú og siðum, skipakosti, húsakynnum, búpeningseign og landsháttum.

Landnáma er varðveitt í fimm gerðum, misjafnlega heillegum. Þrjár þeirra eru að stofni til frá miðöldum en tvær voru ritaðar á 17. öld. Melabók mun vera elst þeirra og standa næst frumgerð Landnámabókar, sem talin er rituð á fyrri hluta 12. aldar en er nú glötuð. Ljóst er því að tvö hundruð ár hið minnsta hafa liðið þar til frásagnir um landnám voru skráðar. Allmikill efnislegur munur er á varðveittum gerðum Landnámabókar en þó eru landnámalýsingar yfirleitt nokkuð samhljóða.

Ýmsar sagnir er að finna í Landnámu um það hvernig menn fóru að því að nema land. Í Hauksbókargerð Landnámu er greint frá því að Íslendingar hafi leitað til Haralds konungs hárfagra um aðstoð við að setja reglur um stærð landnáma. Þá voru sett ákvæði um að enginn skyldi víðara nema en hann mætti eldi yfir fara á einum degi með skipverjum sínum.[4] Um konur virðist hins vegar hafa gilt sú regla að þær skyldu ekki nema víðara land en leiða mætti kvígu tvævetra vorlangan dag sólsetra á milli, vel fóðraða.[5] Fleiri aðferðir eru tilfærðar. Helgi magri, sem nam allan Eyjafjörð, er t.d. sagður hafa gert eld mikinn við hvern vatnsós og helgað sér svo allt hérað, væntanlega allt vatnasvæði árinnar. Stundum virðist kvikfé sjálft hafa ráðið ferðinni. Í upphafi þess hluta Landnámu sem fjallar um Sunnlendingafjórðung segir m.a. á þessa leið: „Sumir þeir, er fyrstir kómu út, byggðu næstir fj†llum ok merkðu at því landskostina, at kvikféit fýstisk frá sjónum til fjallanna.“[6]

Á síðustu áratugum hafa ýmsir fræðimenn á sviði sagnfræði og bókmennta sett fram kenningar um sannfræði Landnámu. Annars vegar hefur því verið haldið fram að treysta megi frásögnum Landnámu í meginatriðum. Hér má nefna kenningar eins og þær að markmiðið með ritun Landnámu hafi verið að skapa grundvöll fyrir innleiðingu óðalsréttar hér á landi, undirbúa skiptingu landsins í kirkjusóknir eða varðveita ættartölur, með tilliti til erfða, hjúskapar o.fl., auk áhuga á sögu forfeðranna.[7] Hins vegar hefur því verið haldið fram að frásagnir Landnámu eigi lítið skylt við sögulegan veruleika. Í því sambandi ber að nefna þá kenningu að markmiðið hafi verið að renna stoðum undir eignarheimildir höfðingjaættanna fyrir þeim jörðum, einkum aðalbólum, sem þær töldu sig eiga á ritunartíma Landnámu.[8] Ennfremur hefur því verið haldið fram að sum nöfn

4 *Landnámabók*, 1986. Jakob Benediktsson gaf út. (Íslensk fornrit. 1. b.) Reykjavík. S. 337.
5 *Landnámabók* 1986, s. 321.
6 *Landnámabók* 1986, s. 337.
7 Sbr. Barði Guðmundsson, 1938: „Uppruni Landnámabókar.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 6–7, 20. Jón Jóhannesson, 1954–58: „Sannfræði og uppruni Landnámu.“ *Saga. Tímarit Sögufélags.* S. 225–226. Einar Gunnar Pétursson, 1986: „Efling kirkjuvalds og ritun Landnámu.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 193–222.
8 Sveinbjörn Rafnsson, 1974: *Studier i Landnámabók. Kritiska bidrag till den isländska fristatstidens historia.* Lundi. S. 203–217. Sveinbjörn Rafnsson, 1976: „Aðferðir og viðhorf í Landnámurannsóknum.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 222–225, 231–233.

landnámsmanna séu dregin af kennileitum, náttúrufari eða búskaparháttum.[9] Heimildargildi Landnámu er því umdeilt meðal fræðimanna.

Í úrlausnum dómstóla hafa skýrar lýsingar Landnámu á umfangi landnáms verið taldar hafa sönnunargildi við mat á því hvort stofnast hafi til eignarréttar yfir tilteknu landsvæði. Þessi afstaða kemur fram í H 1994 2227 (Geitland). Þar er frásögn Landnámu um nám Geitlands talin sanna að í kjölfar landnáms hafi landsvæðið verið eignarland. Jafnframt ber að nefna H 1960 726 (Skeljabrekka) þar sem talið var auðsætt af frásögn Landnámu að landspilda hefði í öndverðu verið hluti af landi jarðarinnar Skeljabrekku. Takmarkaðar lýsingar í Landnámu hafa hins vegar fremur verið taldar mæla gegn því að land hafi verið numið og þannig orðið undirorpið beinum eignarrétti, sbr. H 1997 1162 (Auðkúluheiði), H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), H 1999 111 (Gilsá) og H 1999 2006 (Sandfellshagi). Þá hafa dómstólar litið til gróðurfars og staðhátta við mat á því hvort líkur séu á að landsvæði hafi verið numið, sbr. einkum H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá).

Það er álit óbyggðanefndar að Landnáma lýsi a.m.k. þeirri skiptingu lands sem menn töldu rétta eða voru ásáttir um á ritunartíma einstakra gerða. Þá er ljóst að landnámalýsingar hennar hafa verið vel kunnar landsmönnum og sannleiksgildi þeirra óumdeilt fram á síðustu áratugi. Þetta endurspeglast í úrlausnum dómstóla. Nefndin telur því að skýrar frásagnir Landnámu hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar. Jafnframt benda frásagnir Landnámu almennt séð til þess að landnám hafi í einhverjum tilvikum náð lengra inn til landsins en lýst landamerki jarða á síðari tímum. Rannsóknir á sviði sagnfræði, fornleifafræði og náttúrufræði styðja þetta.[10] Svo sem fram kemur í kafla 2. hefur gróðurfar inn til landsins verið þannig að landnámsmenn kunna að hafa séð sér hag í að nema land ofar en byggð hefur náð á síðari tímum. Hins vegar hljóta staðhættir, þar á meðal hæð yfir sjávarmáli og fjarlægð frá byggð, að hafa takmarkað möguleika á nýtingu. Afar takmarkaðar ályktanir verða því dregnar af gróðurfari.

Í Landnámu er hins vegar sjaldan lýst nákvæmlega umfangi landnáms eða landamerkjum. Þetta á ekki hvað síst við inn til landsins. Óbyggðanefnd telur hæpið að af takmörkuðum lýsingum í Landnámu verði afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.

Þá er ýmislegt óljóst um aðferðir við landnámið og hverju landnámsmenn sóttust eftir, þ.e.a.s. hvort þeir hafi einvörðungu miðað við gróðurfar og staðhætti eða hvort önnur atriði skiptu einnig máli, svo sem heppileg kennileiti, samgönguleiðir, völd og áhrif o.s.frv. Óvissa um aðferðir við landnám er of mikil til þess að hægt sé að fullyrða um stærð landnáma á þeim grundvelli.

---

9 Sbr. Þórhallur Vilmundarson, 1982: „- stad. Island." *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 16. b. Kaupmannahöfn. D. 578–584. Sjá ennfr. greinar Þórhalls Vilmundarsonar í *Grímni. Riti um nafnfræði*. 1–3. b. (1980–1996).

10 Sbr. Kristján Eldjárn, 1974: „Fornþjóð og minjar." *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 115. Jakob Benediktsson, 1974: „Landnám og upphaf allsherjarríkis." *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 165.

3.2. Hefð

Hugtakið hefð er hvorki að finna í Grágás né Jónsbók. Í Jónsbók má þó sjá þess merki að afnot manna af tilteknum fasteignatengdum hlunnindum hafi þótt benda til ákveðinna réttinda. Í 26. kapitula landsleigubálks stendur m.a.: „Nú hefir maður skóg, eng eða haga, reka eða aðrar landsnytjar .xx. [þ.e. 20] vetr eða lengr ‚át†lulaust, þá á sá er haft hefir, nema hinn hafi l†gleg vitni til, at hann á, ef hann skal úræntr vera.“[11]

Enda þótt hugtakið komi ekki fyrir í lögbókunum virðist sem mönnum hafi snemma verið það kunnugt. Undir lok 12. aldar deildu leikmenn og Þorlákur biskup Þórhallsson um yfirráð kirkjueigna (staðamál fyrri). Bændur kröfðust forræðis yfir kirkjueignum í krafti „landsskapar ok fornrar hefðar“ en biskupinn kvað forna hefð ekki vega þyngra en lög kirkjunnar[12]. Þessi frásögn getur ekki ein og óstudd talist heimild um hefð í lagalegum skilningi. Allt eins er líklegt að orðið sé hér notað um eitthvað sem haldist hafi órofa um ótiltekinn tíma (sbr. orðasambandið „í hefð og haldi“).

Sumir fræðimenn hafa getið sér þess til að *hefð* sé komin inn í norræn lög úr kanónískum rétti. Í því sambandi er bent á að orðasamböndin „…sem að fornu hefir verið“ og „frá arilds tíð“ gætu verið þýðingar á latneska hugtakinu „praescriptio immemorialis“.[13]

Kaldangursrecess (Koldinghúsrecess) frá 13. desember 1558 var lögleiddur með konungsbréfi 20. mars 1563. Í konungsbréfi þessu segir að recessinn „skuli einnig ganga fyrir lög um þau efni, „sem íslensk lög þar um ekki áhræra né forklára“.“ Í recessnum, 50. kapitula, segir m.a. um 20 vetra hefð:

> Jtem huada godz og eigner nauckur madur hefur med haund haft og halldit xx wetur oklagad og okiært. þui ma hann kuijdulaust hallda og skal þad ecki wndan honum ganga nema suo finnist og bijuijsist þad sie j panta sett edur lient.[14]

Jón Þorkelsson þjóðskjalavörður athugaði á sínum tíma hvar vitnað væri til Kaldangursrecess í dómum og skjölum. Nefndi hann að í alþingisdómi 30. júní 1581, um Bjarneyjartolla, og í dómi Erlends sýslumanns Magnússonar 9. apríl 1594, um Kleifarblá, sé vitnað í 50. kapitula í recessinum.[15] Af rannsókn Jóns verður ekki séð að recess þessi hafi haft þýðingu utan þessa.

Rétt er að taka fram að Kaldangursrecess er að engu getið í þeim umræðum sem fram fóru um miðja 19. öld um setningu hefðarlaga.

---

11 *Jónsbók*. Kong Magnus Hakonssons lovbog for Island vedtaget paa Altinget 1281 og réttarboetr de for Island givne retterbøder af 1294, 1305 og 1314. Kaupmannahöfn 1904. S. 156.

12 Sbr. *Biskupa sögur*. 1. b. Kaupmannahöfn 1858. S. 281 (Oddaverja þáttur, ritaður í byrjun 13. aldar).

13 Wallén, Per-Edwin, 1981: „Hævd. Sverige.“ *Kulturhistorisk lexikon for nordisk middelalder.* 7. b. Kaupmannahöfn (2. útg.). D. 285. Magnús Már Lárusson, 1981: „Hævd. Island.“ Sama rit, d. 287–288.

14 *Íslenskt fornbréfasafn*. 13. b. Reykjavík 1933–1939. S. 355. Sbr. *Alþingisbækur Íslands*. 1. b. Reykjavík 1912–1914. S. 425–426. *Alþingisbækur Íslands*. 3. b. Reykjavík 1917–1918. S. 33–35.

15 *Íslenskt fornbréfasafn*. 13., s. 351.

Af athugun á dómum í Íslensku fornbréfasafni og Alþingisbókum Íslendinga verður ekki dregin önnur og víðtækari ályktun en sú, að sá sem hafði haft umráð eignar um árabil væri líklegur eigandi hennar nema annað kæmi fram í dómum eða skjölum, svo sem oft er gerður fyrirvari um. Er sá fyrirvari einnig í samræmi við fyrrnefnt ákvæði Jónsbókar.

Í Dönsku lögum Kristjáns V. frá 1683 voru ákvæði um hefð og fleira. Samsvarandi ákvæði voru í Norsku lögum frá 1687 og segir þar m.a. svo í 5. bók, 5. kapitula, 3. gr:

> Hvis andet Gods og Ejendom nogen haver haft i Haand og Hævd i tyve Aar ulast og ukært til Tinge, det beholder hand uden anden Adkomst at fremvise, angerløst og uafvundet, med mindre det bevisis, at hand hafde det, enten til Pant, eller i Forlæning, eller i Forsvar.

Ákvæði þessi voru aldrei birt hér á landi en mörg dæmi eru þess að Yfirréttur og Landsyfirréttur beittu þessum lögum, sbr. t.d. dóm frá 5. maí 1830 þar sem vitnað er án nokkurs fyrirvara til Norsku laga 5-5-3.[16]

Þá var í erindisbréfi fyrir biskupana á Íslandi frá 1. júlí 1746 ákvæði í 16. gr. þar sem gert var ráð fyrir því að á 100 árum mætti hefða eignir og réttindi, sem verið hefðu kirkjueign.[17]

Vorið 1836 lagði Bjarni Thorsteinson amtmaður til við kansellíið í Kaupmannahöfn að 26. kapituli landsleigubálks Jónsbókar yrði numinn úr gildi og tekin upp ákvæði Dönsku laga um hefð. Fram kom að óljóst þætti hvort reglan í Jónsbók tæki einungis til hlunninda eða einnig til fasteigna. Kansellíið bar málið undir Landsyfirrétt og síðan embættismannanefndina sem skipuð var 22. ágúst 1838. Við athugun lögfróðra manna kom í ljós að íslenskir dómstólar á 17. og 18. öld og fram á þá 19. höfðu í langflestum tilvikum tekið mið af Dönsku og Norsku lögum í þeim málum sem snertu hefð. Flestir nefndarmanna voru þeirrar skoðunar að rétt væri að innleiða hér dönsk hefðarlög.[18]

Árið 1845 var lagt fyrir ráðgjafaþingið frumvarp kansellísins til tilskipunar um hefð og fyrningu. Var þar gert ráð fyrir að ákvæði Dönsku laga um hefð og fyrningu yrðu lögleidd hér á landi.

Í umræðum á ráðgjafaþinginu kom fram að algengt var að farið væri að ákvæðum Dönsku og Norsku laga um hefð enda þótt þau ákvæði hefðu ekki verið lögleidd hér. Skiptar skoðanir voru um þetta frumvarp. Þeir sem voru því fylgjandi töldu að hefðarlög gætu verndað eignarréttinn og leyst úr þeirri réttaróvissu sem ríkt hefði. Þeir sem andvígir voru tilgreindu ýmis rök gegn frumvarpinu. Í fyrsta lagi væru eignir og ítök oft langt hvert frá öðru og frá eigendum og þess vegna væri erfitt fyrir þá að verja rétt sinn gagnvart þeim sem vildu sölsa undir sig eignir þeirra í skjóli hefðarlaga. Að auki vísaði frumvarpið almennt til danskra lagareglna um hefð án þess að ljóst væri hver ákvæði lögleiða ætti hér. Ef hin danska hefð fengi lagagildi hér á landi gegn vilja þjóðarinnar

---

16 *Landsyfirrjettardómar og hæstarjettardómar í íslenzkum málum 1802–1873*. 3. b. Reykjavík 1925–1931. S. 360–374.

17 *Lovsamling for Island*. 2. b. Kaupmannahöfn 1853. S. 653.

18 *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga. Fyrsta þing 1. júlí til 5 augúst 1845*. Reykjavík 1845. S. 2–12.

þá væri það band á komið sem ekki yrði seinna leyst. Einnig var bent á að ákvæði Jónsbókar hefði ekki valdið neinum ágreiningi eða misskilningi fyrr en á síðustu tímum þegar íslenskir lögfræðingar hefðu farið að meta íslensk lög minna en hin dönsku. Loks tóku þeir fram að búast mætti við málaferlum sem ekki yrði séð fyrir endann á og myndu valda ærnum kostnaði ef frumvarpið yrði samþykkt. Lyktir málsins urðu þær að frumvarpið var fellt með 16 atkvæðum gegn 8 og engin tilskipun sett.[19]

Þrátt fyrir að Landsyfirréttur hefði um árabil dæmt eftir Dönsku og Norsku lögum fór að bera á efasemdum um gildi þeirra er leið á 19. öld. Loks var kveðið á um það í dómi 19. desember 1887 að enda þótt „eignar-hald á fasteign (possessio)“ hafi varað óátalið í 30–40 ár, veitti það eigi eignarheimild eftir íslenskum lögum.[20] Í dómi Landsyfirréttar frá 12. október 1896 var upprekstrarfélagi fjögurra hreppa í Mýrasýslu hins vegar dæmdur beinn eignarréttur að landsvæðinu Hellistungum á grundvelli upprekstur „um ómuna tíð“ og með skírskotan til Jónsbókar, 26. kap. llb. i.f.[21]

Samkvæmt framansögðu voru réttarreglur um hefð yfir fasteignum óljósar og lagaframkvæmd misvísandi allt til loka 19. aldar. Með setningu hefðarlaga, nr. 46/1905, fengust loks skýrar reglur á þessu sviði. Felld voru úr gildi þau ákvæði hér að lútandi sem löggjafinn taldi gildandi rétt, þ.e. ákvæði 26. kapítula landsleigubálks Jónsbókar sem og 16. gr. í erindisbréfi til biskupa frá 1. júlí 1746. Fleiri atriði tengd lögtöku hefðarlaga skipta og verulegu máli í þessu sambandi. Í greinargerð með frumvarpi til hefðarlaga segir svo:

> Þar sem nú hefur fundizt ástæða til að leggja fyrir alþingi frumvarp til laga um hefð, þá byggist þetta ekki að eins á því, að eins og hefð er til í lögum allra siðaðra þjóða og hefur verið álitin nauðsynleg til að tryggja viðskiptalífið, eins muni vera þörf á þessu rjettartæki hjer á landi, heldur miklu fremur á því, að svo að segja árlega eykst þörfin á því fyrir landbúnaðinn að hafa greið og góð lántökuskilyrði, en eitt aðalskilyrði fyrir því er, að eigendur jarðanna hafi formlega eignarheimild fyrir jörðum sínum. Nú er það vitanlegt, að hjer á landi hafa menn verið mjög skeytingarlausir með að láta þinglýsa eignarheimildum sínum. Hefur löggjafinn fundið það vel, að þetta var óheppilegt fyrir viðskiptalífið, og sjest það meðal annars af því, að með lögum 15. febr. 1895 var fasteignarsölugjaldið afnumið, til þess að fá menn því heldur til að láta þinglýsa eignarheimildum sínum. …
>
> Auk framangreindra ástæðna fyrir því að lögleiða hefð hjer á landi, skal það einnig tekið fram, að með því að nú mun víðast vera búið að þinglýsa landamerkjum fyrir jörðum samkv. landamerkjalögum 17. marz 1882, þá er þar viss grundvöllur á að byggja um eignarhaldið milli jarðanna innbyrðis, og virðast því að miklu leyti burtfallnar ástæður þær, er menn höfðu á móti hefðinni 1845 …[22]

Af þessu má ráða að setning laga um hefð 1905 hafi verið þáttur í viðleitni löggjafans í lok 19. aldar og byrjun þeirrar 20. að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna, sjá einnig í köflum 5.2. og 5.5. Þess er

---

19 *Tíðindi frá Alþingi … 1845,* s. 466.

20 *Landsyfirrjettardómar og hæstarjettardómar í íslenzkum málum*. 3. b. (1886–1889). Reykjavík 1890. S. 236–241.

21 *Landsyfirrjettardómar og hæstarjettardómar í íslenzkum málum*. 5. b. (1895–1898). Reykjavík 1901. S. 327–330.

22 *Alþingistíðindi* 1905. A. Þingskjöl. Reykjavík 1905. S. 148, sbr. s. 426–428.

jafnframt að geta að eitt meginhlutverk hefðar er að styðja við og auka réttarvernd eignarréttinda sem eru lögmæt einnig af öðrum ástæðum.[23]

Samkvæmt 1. gr. hefðarlaga má vinna hefð á hverjum hlut, jafnt fasteign sem lausafé, er getur verið eign einstakra manna, án tillits til þess, hvort hann var áður einstaks manns eign eða opinber eign. Niðurlag ákvæðisins verður ekki skilið svo að hefð verði ekki unnin á verðmætum sem ekki eru beinum eignarrétti háð. Þvert á móti verður að líta svo á að þar sem hægt er að hefða eign einstaklings eða hins opinbera sé því fremur hægt að hefða fasteignaréttindi sem ekki eru beinum eignarrétti háð.[24] Meginskilyrðið fyrir hefð á fasteign er 20 ára óslitið eignarhald sem fullnægir tilteknum huglægum og hlutlægum skilyrðum, sbr. 2. gr. laganna.

Ótvírætt er að virk yfirráð og bein hagnýting án löggernings eru veigamiklir þættir við mat á eignarhaldi samkvæmt hefðarlögum. Jafnframt hafa ráðstafanir að lögum, t.d. afsal eignar, veðsetning, stofnun ítaks og veiting leyfa til hagnýtingar eignar, verið taldar veigamikil vísbending um eignarhald. Þá getur viðhorf hefðanda og annarra aðila haft þýðingu í þessu sambandi, auk annarra atriða sem minna máli skipta.

Í Hæstarétti hafa gengið nokkrir dómar þar sem reynt hefur á hvort aðilar hafi hefðað beinan eignarrétt að afréttum eða öðrum svæðum utan landamerkja jarða. Ber hér að nefna H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari), H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði). Í öllum tilvikum var eignarhefð talin ósönnuð en ekki örlar á ráðagerð um að eigendalaus svæði verði ekki hefðuð. Af þessum dómum er ljóst að hefðbundin afréttarnot, þ.e.a.s. sumarbeit og e.t.v. önnur takmörkuð notkun, eru ekki nægjanleg ein sér. Jafnframt virðast ráðstafanir að lögum, svo sem sala tiltekinna réttinda, ekki hafa þýðingu við þetta mat. Samt sem áður verður af þessum dómum ráðið að ekki sé útilokað að hefða eignarrétt að slíku landsvæði. Skilyrði til þess eru hins vegar þröng.

Þá kemur til skoðunar hverjar séu kröfur dómstóla til eignarhefðar þegar um er að ræða land sem liggur innan merkja jarðar. Í H 1997 2792 (Laugavellir) var eignarhefð viðurkennd, enda þótt not hefðanda, sem jafnframt studdi rétt sinn við kaupsamning, hefðu verið sambærileg afréttarnotum, þ.e. beit og eftir atvikum önnur þrengri nýting. Í H 1939 28 (Einarsnes) taldist eignarhefð einnig fullnuð, enda þótt eignarheimild væri sögð glötuð og ekki annar grundvöllur fyrir hendi en takmörkuð not.

Þá er og ljóst að nytjar af þessu tagi hafa ekki nægt til að vinna eignarhefð með útrýmandi hætti innan marka jarðar svo sem þau hafa verið afmörkuð í landamerkjabréfi hennar, sbr. H 1991 1444 (Skógar og Brúsholt) og H 1995 2120 (Nefsholt og Gata).

Það er áður rakið að skýrum réttarreglum um hefð var ekki til að dreifa fyrir setningu hefðarlaga nr. 46/1905. Í 12. gr. laganna kom fram að telja mætti eignarhald hefðanda fyrir gildistöku laganna til hefðartíma, þó þannig að engin hefð teldist fullnuð fyrr en í

---

23 *Alþingistíðindi* 1905, A, s. 140. Gaukur Jörundsson, 1982–1983: *Eignarréttur* II, s. 156, 159.

24 Sbr. Gaukur Jörundsson: „Um afrétti og almenninga“ (óbirt fjölrit), s. 14–15.

árslok 1910. Ljóst er að með þessu var ákveðið að hefðarlög giltu afturvirkt en ákvæðið tók þó aðeins til hefðarhalds sem fyrir hendi var við gildistöku laganna.

Um þýðingu venjuréttar er það að segja að afnot lands sem ekki uppfylla skilyrði hefðarlaga til hefðarhalds, geta ekki stofnað til eignarréttinda yfir landinu. Hins vegar kann viðurkennd beiting tiltekinna eignarráða, sem styðjast við aðrar eignarheimildir, að hafa áhrif á mat á því hvers eðlis eignarráðin eru, t.d. um sönnunarbyrði fyrir gildi eða efni eignarheimildar. Þýðing venju er því sönnunarlegs eðlis fremur en að þar geti verið um að ræða sjálfstæða eignarheimild.

3.3. Lög

Þá verður hugað að stofnun eignarréttinda með lögum. Átjánda öldin hefur löngum verið talin eitt mesta harðindatímabil í sögu þjóðarinnar og fjöldi jarða lagðist í eyði. Viðbrögð stjórnvalda voru þau að senda til landsins þriggja manna nefnd (landsnefndina fyrri) til að kynna sér landshagi og leggja fram tillögur um úrbætur. Það var við þessar aðstæður sem nýbýlatilskipunin um landnám og byggingu eyðijarða var gefin út, 15. apríl 1776. Í henni fólst heimild til að byggja jarðir á óbyggðum svæðum, jafnvel innan eignarlanda. Tilgangurinn var að hamla gegn fólksfækkun og eyðingu jarða með því að hvetja ungt fólk til að stofna heimili og byggja upp hin eyddu býli.

Samkvæmt ákvæðum tilskipunarinnar var skylt að taka í notkun „útlendi“ jarða sem lá notalaust og átti jarðeigandinn að hafa forgangsrétt til að byggja þar upp nýbýli. Ef hann gerði það ekki var öðrum látið það eftir. Á öðrum óbyggðum landsvæðum, þ. á m. „afréttaralmenningum“, höfðu allir jafnan rétt til að stofna nýbýli samkvæmt tilteknum reglum. Þetta gilti einnig um lönd og jarðir sem forðum voru í byggð en höfðu um langan aldur legið í eyði. Var þá litið svo á að enginn gæti lengur talist eigandi eða erfingi slíkra jarða.

Nýbýlatilskipunin var í gildi í rúm hundrað ár en ekki verður séð að hún hafi borið þann árangur sem til var ætlast. Þó er talið að um þrjátíu jarðir og hjáleigur hafi verið byggðar fyrstu tíu árin sem tilskipunin var í gildi, flestar að frumkvæði þeirra sem töldust eigendur þessara eyðijarða. Sjaldgæft er því að stofnað hafi verið til eignarréttinda á grundvelli nýbýlatilskipunar.[25]

Í 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1897, sem við tóku af nýbýlatilskipuninni var kveðið á um að nýbýli mætti stofna á eyðijörðum og í öðrum óbyggðum löndum, er enginn gæti sannað sína eign. Í 2. gr. laganna var kveðið sérstaklega á um það að nýbýlingur skyldi láta vita um fyrirætlun sína ef hann vildi stofna nýbýli á eyðijörð eða í óbyggðu landi og var þá gefinn sex mánaða frestur ef einhver vildi gefa sig fram með heimildarskírteini fyrir landinu. Skilyrði til stofnunar nýbýla voru þannig þrengd verulega og

[25] Þorkell Jóhannesson, 1950: *Saga Íslendinga*. 7. b. Reykjavík. S. 254–255.

munu þess engin þekkt dæmi að nýbýli hafi verið reist á grundvelli þessara nýbýlalaga.[26]

4. FLOKKUN LANDS

4.1. Almennt

Flokkun lands á grundvelli eignarhalds hefur verið með ýmsu móti í íslenskum rétti og hugtakanotkun ekki alltaf samræmd. Lengst af var að meginstefnu til greint á milli *jarða* og *afrétta*, auk *almenninga*. Þessi skipting kemur þegar fram í Grágás og má glögglega sjá í eftirfarandi ákvæði Jónsbókar:

> Svá skulu almenningar vera sem at fornu hafa verit, bæði hit efra ok hit ytra; en ef menn skilr á, kallar annarr sér, annar afrétt eða almenning, þá festi sá l†g fyrir er sér kallar ok stefni þing er menn eigu því máli at skipta, ok hafi haft upp þingboð fyrir fimt.[27]

Hér má að auki nefna tilskipun um veiði á Íslandi 1849 og frumvarp til landbúnaðarlaga 1878.[28] Í nýbýlatilskipun 1776 og landamerkjalögum, bæði 1882 og 1919, er gengið út frá flokkun lands í jarðir og afrétti en hugtakið almenningur er ekki notað. Þess í stað er í nýbýlatilskipun talað um „afréttaralmenninga“ og í landamerkjalögum um „aðrar óbyggðar lendur“.[29] Á síðari tímum hefur þessi flokkun riðlast, ný hugtök komið fram og hin eldri verið notuð í fleiri en einni merkingu.

Með þjóðlendulögunum er komið á þeirri nýskipan að land er flokkað í tvennt, *eignarland* og *þjóðlendu*, sjá 1. gr. laga nr. 58/1998. Eignarland er skilgreint sem „landsvæði sem er háð einkaeignarrétti þannig að eigandi landsins fer með öll venjuleg eignarráð þess innan þeirra marka sem lög segja til um á hverjum tíma.“ Þjóðlenda er skilgreind sem „landsvæði utan eignarlanda þó að einstaklingar eða lögaðilar kunni að eiga þar takmörkuð eignarréttindi.“ Hugtakið afréttur er ekki lengur notað sem lýsing á ákveðnu eignarformi lands og er skilgreint sem „landsvæði utan byggðar sem að staðaldri hefur verið notað til sumarbeitar fyrir búfé.“ Afréttur getur þannig verið hvort heldur er í eignarlandi eða þjóðlendu.

Hugtökin jörð, afréttur og almenningur samkvæmt hinni eldri flokkun hafa þýðingu við úrlausn mála á grundvelli þjóðlendulaga. Ræðst hún nánar af því hvernig þau falla að hugtökunum *eignarland* og *þjóðlenda*. Verður nú hugað að *jörðum*, *afréttum* og *almenningum* í þessu sambandi og einkanlega litið til stofnunar, nýtingar, afmörkunar og

---

[26] Þorkell Jóhannesson, 1948: *Alþingi og atvinnumálin. Landbúnaður og útvegsmál. Höfuðþættir*. (Saga Alþingis IV.) Reykjavík. S. 70.

[27] *Jónsbók* 1904, s. 185 (52. k. llb). Sbr. einnig *Grágás. Lagasafn íslenska þjóðveldisins.* Gunnar Karlsson, Kristján Sveinsson, Mörður Árnason sáu um útgáfuna. Reykjavík 1992. S. 342, 369 (46. k., 74. k. lbþ.).

[28] Frumvarp til landbúnaðarlaga fyrir Ísland (álit meirihlutans), Reykjavík 1877. Frumvarp til landbúnaðarlaga fyrir Ísland (álit minnihlutans). Reykjavík 1878. Sjá einnig 1.–2. gr. veiðitilskipunar frá 20. júní 1849 (*Lovsamling for Island*. 14. b. Kaupmannahöfn 1868. S. 316).

[29] Í nýbýlatilskipuninni er greint á milli víðátta í byggðum sveitum, eignarlanda, afréttaralmenninga og loks eyðilanda og eyðijarða í byggð (*Lovsamling for Island.* 4. b. Kaupmannahöfn 1854. S. 251–257). Sjá 1. gr. landamerkjalaga nr. 5/1882 og 41/1919.

inntaks réttinda og skyldna. Óbyggðanefnd leggur þó áherslu á að sú flokkun er ekki fortakslaus og að dæmi finnist um landsvæði sem ekki verða felld í neinn framangreindra flokka, sbr. einnig umfjöllun í kafla 4.5.

4.2. Jörð

Komið hefur fram að helstu stofnunarhættir beins eignarréttar hér á landi eru nám, hefð og lög. Samkvæmt því sem í Landnámu greinir voru sum landnám í öndverðu mjög stór en var smám saman skipt niður í smærri einingar, jarðir. Um þetta eru ýmis dæmi, sbr. t.d. eftirfarandi frásögn af Skalla-Grími Kveldúlfssyni:

> Skalla-Grímr var þar um vetrinn, sem hann kom af hafi, ok kannaði þá allt herað. Hann nam land útan frá Selalóni ok et efra til Borgarhrauns ok suðr allt til Hafnarfjalla, herað allt svá vítt sem vatnf†ll deila til sjóvar. …Síðan skipaði hann heraðit sínum fél†gum, ok þar námu margir menn síðan land með hans ráði. Skalla-Grímr gaf land Grími enum háleyska fyrir sunnan fj†rð á milli Andakílsár ok Grímsár; hann bjó á Hvanneyri. Úlfr hét son hans, faðir Hrólfs í Geitlandi.[30]

Allt frá tíma Grágásar hafa íslensk lög gert ráð fyrir að landsvæði jarðar væri afmarkað með landamerkjum.[31] Þannig er mælt fyrir um það í Jónsbók að við sölu lands skyldu aðilar „kveða á um merki með sér, um land ok skóga ok engjar ok reka, veiðar ok afréttu ef eru, ok allra gœða skulu þeir geta þeira, er því landi eigu at fylgja, þó at þat sé í †nnur l†nd, eða aðrir menn eigi þanneg ’t†k“. Jafnframt var seljanda jarðar skylt að ganga á merki innan tólf mánaða, með þeirri undantekningu m.a. að eigi var „skylt at ganga á merki þar er fj†ll þau eru, er vatnf†ll deilaz millum heraða, ok eigi er skylt at ganga ór búfjárgangi á fj†ll upp, kveða skal þar á merki“[32]. Væri uppi ágreiningur um eignarhald á tilteknu landsvæði og „kallar annarr sér, annarr afrétt eða almenning“ skyldi leysa úr því máli eftir ákveðnum reglum. Í því fólst m.a. að sá „er sér kallar þá j†rð“ þurfti að leiða fram vitni máli sínu til stuðnings. Svardagi vitnis skyldi vera á þessa leið: „þat hefir ek heyrt, at þar skilr mark á meðal eignar bónda ok almennings eða afréttar …“[33]

Með landamerkjalögum, nr. 5/1882, var þó fyrst kveðið á um almenna skyldu landeiganda eða umráðamanns jarðar til að setja glögg landamerki fyrir jörð sinni, þar sem þau voru ekki fyrir, halda þeim við og skrásetja, sbr. 1.–3. gr. Samsvarandi ákvæði eru í 1.–3. gr. núgildandi landamerkjalaga, nr. 41/1919.

Þá kemur til skoðunar hver hafi verið réttur jarðeiganda innan merkja jarðar sinnar. Þar verður einna helst litið til þeirra landsnytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. beitar, veiði, vatns, reka og jarðefna. Síðar verður vikið að hliðstæðum atriðum varðandi afrétti.

---

30 *Landnámabók* 1986, s. 71, sbr. einnig s. 139–146, 230–232.
31 *Grágás* 1992, s. 342 (46. k. lbþ.).
32 *Jónsbók* 1904, s. 124 (6. k. lbb). Samkvæmt ákvæðum Jónsbókar voru menn einnig í vissum tilvikum skyldir til að gera svokallaðan „löggarð“ um töðuvöll sinn, engjar og einnig bæja á milli, sbr. bls. 159-163 (31.–32. k. llb.).
33 *Jónsbók* 1904, s. 186 (52. k. llb.).

Frá tíma Grágásar og fram á þennan dag hefur landeigandi átt beit og annan jarðargróður á jörð sinni, sjá nánar í kafla 4.7. Hann hefur sjálfur stjórnað því hvenær, hversu lengi og hvaða fjölda fjár þar væri beitt.

Á sama tíma hefur að meginreglu verið kveðið á um einkarétt jarðeiganda til veiði fugla, fiska og annarra nytjadýra á jörð sinni.[34] Í sumum tilvikum hefur beinlínis verið tekið fram að rétt landamerki jarðar hverrar skyldu ráða veiði á landi.[35]

Hér má að auki nefna þá meginreglu vatnalaga, nr. 15/1923, að vatnsréttindi fylgi landareign hverri, sbr. ákvæði 2. gr.[36] Regla þessi á rætur að rekja til ákvæða Grágásar og Jónsbókar.[37] Um vatnsréttindi voru þó að sönnu fábrotin fyrirmæli lengst af í íslenskri löggjöf og lutu þá fyrst og fremst að notum vatns til neyslu og áveitu. Stóð um það nokkur fræðilegur ágreiningur í hvaða mæli vatnsréttindi tilheyrðu viðkomandi fasteign og endurspeglast sá ágreiningur m.a. í viðhorfum innan Fossanefndarinnar svokölluðu sem lagði drögin að gildandi löggjöf um vatnsréttindi, vatnalögum nr. 15/1923.[38] Með þeim var sú tilhögun þó óumdeilanlega staðfest að allir helstu þættir vatnsréttinda og vatnsnota tilheyrðu þeirri fasteign sem land ætti undir vatninu, þ.m.t. orkunýtingarrétturinn, sbr. 49. gr. laganna. Hefur það enn frekar verið staðfest með síðari niðurstöðum Hæstaréttar, sbr. t.d. H 1955 431 og H 1963 173. Með lögtöku laga nr. 57/1998 var jafnframt staðfest að eigandi fasteignar færi með eignarráð þess grunnvatns sem undir fasteign hans fyndist.

Á sama hátt hefur sú meginregla gilt að hver maður ætti reka fyrir sínu landi.[39] Rekabálkur Jónsbókar er að stærstum hluta enn í gildi, sjá nánar í kafla 4.9.

Af ákvæðum Grágásar um rétt leiglendings til mótaks í leigulandi og Jónsbókar um sams konar rétt til torfskurðar verður jafnframt ályktað að jarðeigandi hafi átt einkarétt til jarðefna á jörð sinni.[40] Sama meginregla virðist koma óslitið fram í síðari tíma

---

34 Sjá t.d. *Jónsbók* 1904, s. 188–192 (56.–57. k. llb.); 1. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 1. mgr. 121. gr. vatnalaga, nr. 15/1923; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 61/1932; 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 112/1941; 1. mgr. 2. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 53/1957; 1. mgr. 2. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970, og 2. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994.

35 Sjá t.d. 3. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 1. mgr. 4. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954 og 1. mgr. 4. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966.

36 Sjá nú einnig 2.–3. gr. laga nr. 57/1998 um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu.

37 Sjá t.d. *Grágás* 1992, s. 324–325, 350–351 (34., 35. og 52. k. lbþ.). *Jónsbók* 1904, s. 188–190 (56. k. llb.).

38 Ólafur Lárusson sýnist þó hafa verið þeirrar skoðunar að vatnsréttindi, þ.m.t. réttur til grunnvatns, hafi jafnan fylgt landareign og studdi þá skoðuna sína m.a. túlkun ákvæða Grágásar og Jónsbókar þ.a.l., sbr. Ólafur Lárusson, Skrifaðir kaflar úr hlutarétti, Vatnsrjettur, Reykjavík 1929. Í H 1963 173 segir síðan beinlínis að það sé forn regla í íslenskum rétti að hver maður eigi vatn og veiði fyrir sinni jörð, sbr. 56. kap. llb. Jónsbókar.

39 Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 134–136, 194–196 (6. og 60. k. llb.).

40 Sjá *Grágás* 1992, s. 345 (48. k. lbþ.). *Jónsbók* 1904, s. 135–136 (6. og 7. k. llb.).

löggjöf.[41] Framangreind lagaákvæði miðast við og endurspegla tilganginn með stofnun hverrar jarðar, að stunda þar búskap og nýta þannig landið til viðurværis.

Þá hafa eigendur og ábúendur jarða átt sérstökum lögákveðnum skyldum að gegna. Nefna má að samkvæmt ákvæðum Grágásar og Jónsbókar skyldu þeir bera boð um þinghald milli bæja.[42] Höfuðskyldan hefur þó fyrr og síðar falist í skattgreiðslum.

Elsta dæmi um jarðamat á Íslandi er að finna í tíundarlögunum 1096/97.[43] Tíund var í reynd 1% eignarskattur sem lagður var á jarðnæði bænda og flestar aðrar eigur landsmanna. Með jarðabókum á 17. öld og síðar leituðust stjórnvöld við að fá sem gleggsta hugmynd um skattskyldar jarðeignir í landinu og verðmæti þeirra og eru dæmi um að reynt hafi verið að meta jarðir að nýju til að komast sem næst raunvirði þeirra. Sjá nánar í kafla 5.2.

Notkun hugtaksins *jörð* í löggjöf hefur verið breytileg og á stundum óljós. Þannig bregður fyrir hugtakinu *aðalbóli* í Grágás og *höfuðbóli* í Jónsbók þegar rætt er um þær jarðir sem síst skyldi farga undan ættargóssi. Hugtakið *staður* er einnig víða notað í heimildum um sérstakan flokk kirkjujarða. Það táknaði fyrst og fremst full eignarráð kirkjustofnunar yfir heimalandi sínu.[44]

Í Grágás og Jónsbók er ekki minnst á hjáleigur enda var leiguliða óheimilt að leigja út frá sér nema með leyfi landeiganda.[45] Ekkert virðist þó hafa verið því til fyrirstöðu að sjálfseignarbóndi leigði öðrum skika af landi sínu. Sjálft hugtakið *hjáleiga* kemur ekki fyrir í heimildum fyrr en í byrjun 15. aldar.[46] Fram að þeim tíma voru önnur hugtök notuð eins og *heimalönd*, *smálönd* og *hjábýli*.[47] Hjáleigubyggð mun fyrst hafa myndast á 13. öld en vaxið mjög á 14. öld.[48]

Sumar hjáleigur urðu til í sellöndum þegar reynt var að breyta selstæði í varanlegan bústað.[49] Á grundvelli nýlegra rannsókna hefur þeirri kenningu verið haldið fram að seljabúskapur hafi mjög snemma orðið mikilvægur þáttur í íslenskum landbúnaði. Þar

---

41 Sjá 3. k., 8.–10. gr. tilskipunar frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi (*Lovsamling for Island*. 5. b. Kaupmannahöfn 1855. S. 454–455), 1. mgr. 3. gr. og 13. gr. námulaga, nr. 61/1907, 1. gr. námulaga, nr. 24/1973 og 3. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998.

42 *Grágás* 1992, s. 182 (42. k. um fjárleigur). *Jónsbók* 1904, s. 106–108, 110–112 (29. og 32. k. ffb.).

43 Sjá einnig t.d. lög um fasteignamat, nr. 22/1915, 3/1938, 70/1945, 28/1963, 94/1976, 6/2001.

44 Sbr. Magnús Stefánsson 2000: *Staðir og staðamál. Studier i islandske egenkirkelige og beneficialrettslige forhold i middelalderen*. I. Bergen. S. 35.

45 *Grágás* 1992, s. 344 (48. k. lbþ.).

46 *Íslenskt fornbréfasafn*. 3. b. Kaupmannahöfn 1896. S. 660 (árið 1401). Ólafur Lárusson (1944) telur elstu öruggu heimildina þar sem *hjáleiga* kemur fyrir vera frá 1431 (*Byggð og saga*. Reykjavík. S. 55).

47 Árni Daníel Júlíusson, 1996: *Bønder i pestens tid. Landbrug, godsdrift og social konflikt i senmiddelalderens islandske bondesamfund*. Kaupmannahöfn. S. 94.

48 Helgi Þorláksson, 1991: *Vaðmál og verðlag*. Reykjavík. S. 462–463.

49 Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 4. b. Kaupmannahöfn 1925 og 1927. S. 398. *Jarðabók Árna og Páls* 5 (Kph. 1931–1933), s. 98. *Jarðabók Árna og Páls* 6 (Kph. 1938), s. 231. *Jarðabók Árna og Páls* 7 (Kph. 1940), s. 232. *Jarðabók Árna og Páls* 8 (Kph. 1926), s. 382, 398, 431. *Jarðabók Árna og Páls* 9 (Kph. 1930), s. 335. *Jarðabók Árna og Páls* 10 (Kph. 1943), s. 4, 298. *Jarðabók Árna og Páls* 11 (Kph. 1943), s. 13, 66, 96, 98, 111, 123, 148, 153, 225, 252, 257, 272, 280, 333, 347, 368.

er jafnframt dregin sú ályktun að selstæði hafi í fyrstu verið í heimalöndum en snemma færst yfir á svæði sem öllum var heimilt að nýta. Þessi sameiginlegu sellönd hafi síðan komist í einkaeigu eða ábúendur einstakra jarða gert tilkall til þeirra.[50] Um þetta verður þó varla fullyrt nema hvert tilvik sé skoðað sérstaklega.

Hvernig sem til hjáleigubúskapar var stofnað í öndverðu var lengi ekki gert ráð fyrir að hjáleigur væru tíundaðar sérstaklega í jarðabókum. Það er ekki fyrr en í tilskipun um nýtt jarðamat frá 1. september 1848 að kveðið er á um að hjáleigur skuli metnar sem sérstakar jarðir ef þær hafi sín sérstöku landmerki og virðist þeirri reglu hafa verið fylgt í löggjöf eftir þann tíma.

Lögbýli var annað hugtak yfir jörð og þá gjarnan notað til að greina á milli *heimajarðar* og hjáleigu. Elstu dæmi þess í Orðabók Háskólans eru frá 16. öld. Í Grágás kemur þó fyrir hugtakið *lögbú* þegar rætt er um þá menn sem rétt sé að kveðja til búakviðar, en merkingin er að öðru leyti óljós. Í Jarðabók Árna og Páls má einnig sjá þess merki að lögbýli hafi verið skilgreint sem jörð er ætti skyldurekstur á afrétt.[51] Þau hugtök sem hér hefur verið gerð grein fyrir lýsa mismunandi tegundum jarða en veita ekki frekari vitneskju um eignarréttarlega þýðingu hugtaksins jörð í samanburði við hugtökin afréttur og almenningur.

Þá kemur til athugunar hvort land innan jarðar geti haft mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Hugtakið *heimaland* kemur víða fyrir í heimildum, ekki síst máldögum. Í Jónsbók birtist það fyrst í fyrirsögn 53. kafla landsleigubálks: „Um afréttarfé ef það gengur í heimaland.“ Einnig er minnst á það í réttarbót Hákonar Magnússonar konungs árið 1305:

> Þat er góðr vilji várr um geldfé at þat sé sektalaust í heimal†ndum ef hreppstjórar og grannar lofa ok gefa enga s†k á því.[52]

Hér sýnist *heimaland* merkja jörð aðskilda frá því landsvæði þar sem geldfé gengur að jafnaði, þ.e. afrétti.

Í máldögum er heimaland haft um þá jörð sem kirkja stóð á, stundum til aðgreiningar frá öðrum jörðum sem eignaðar voru kirkjunni. Í yngri heimildum eru þó dæmi um að heimaland hafi verið sérstök bújörð, aðskilin frá þeirri jörð sem hún heyrði undir. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir t.d. um jörðina Íshól í Ljósavatnshreppi að hún sé eign staðarins í Laufási og kallist „heimaland þess staðar“, þó að þaðan liggi næstum hálf önnur þingmannaleið, eða 50 km, til Íshóls.[53]

Einnig hefur verið bent á að í heimildum frá 18. öld virðist heimaland stundum vera haft um „einskonar millistig á milli lögbýlis og hjáleigu, þó skyldara hjáleigu“. Býli sem á þennan hátt nefnist heimalönd í fyrrgreindum heimildum séu einatt mjög forn

---

50 Hitzler, Egon 1979: *Sel – Untersuchungen zur Geschichte des isländischen Sennwesens seit der Landnahmezeit.* Ósló. S. 213–215, 226.

51 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 13. b. *Fylgiskj*öl. Reykjavík. S. 24.

52 *Jónsbók* 1904, s. 292.

53 *Jarðabók Árna og Páls* 11, s. 143.

hjálönd eða hjáleigur sem byggst hafi áður en kom til hinnar eiginlegu hjáleigubyggðar. Venjuleg merking orðsins heimaland sé önnur, þ.e. afmörkuð landareign ákveðinnar, einstakrar jarðar heima fyrir, gagnstætt afrétti.[54]

Hugtök þau sem hér hefur verið fjallað um koma víða fyrir í fjallskilareglugerðum án þess að þau séu skilgreind nánar. Þó er að finna undantekningar eins og fjallskilareglugerð fyrir Mýrasýslu, nr. 88/1892, en þar segir meðal annars svo í 4. gr.:

> *Heimalönd*. Heimaland jarðar liggur umhverfis bæ hennar og út frá túni, og er hvergi sundur skorið af annarri landareign. Sumra jarða heimalandi utanhúss má aftur skipta í tvennt:
> a. *Búfjárhagar* er sá hluti af landareign jarðar, er búpeningur hennar gengur jafnaðarlega í árið um kring. Hér með teljast og engjar í heimalöndum. Flestra jarða heimaland heyrir allt undir þennan staflið.
> b. *Útlenda* kallast hér sá hluti af heimalandi jarðar, er liggur út frá búfjárhögum hennar á eina hlið eða fleiri, og verður sökum fjarlægðar eða afstöðu eigi varinn almennings fé, eða notaður stórum meir til sumarbeitar af ábúanda þeirrar jarðar en mörgum öðrum. Þetta á aðeins við um landmiklar jarðir, er liggja við afrétt.[55]

Í tilvitnaðri fjallskilareglugerð er gert ráð fyrir að útlenda sé hluti heimalands. Sami eða svipaður skilningur kemur reyndar fram í nýbýlatilskipuninni 15. apríl 1776 þegar fjallað er um „útlendi“ eignarlanda en þar skyldi jarðeigandinn hafa forgangsrétt til að byggja upp nýbýli. Einnig er rétt að benda á það sem Þorvaldur Thoroddsen segir í riti sínu Lýsing Íslands að útlendur „[heiti] þeir hlutir af heimalandi, er liggja út frá búfjárhögum“.[56]

Í löggjöf tuttugustu aldar gætir þess í sívaxandi mæli að þær fasteignir eða fasteignaréttindi sem áður höfðu án sundurgreiningar verið felld undir jarðarhugtakið séu flokkaðar og skipt upp með nýjum hætti. Í fjölda laga er vikið að hugtökunum jörð, lögbýli, landareign lögbýla, eyðijarðir og heimaland jarða. Settar eru fram ýmsar skilgreiningar, sem oft vísa til annarra laga að einhverju leyti.[57]

Niðurstaða óbyggðanefndar er sú að almennt megi gera ráð fyrir því að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Tilgangurinn með stofnun hverrar jarðar hefur verið að stunda þar búskap árið um kring. Samt sem áður getur að sjálfsögðu verið land innan jarðar sem ekki verður nýtt til landbúnaðar, enda getur setning merkja hæglega hafa tekið mið af öðrum atriðum. Nýting landsins hefur ráðist af búskaparháttum og umfangi bús á hverjum tíma. Innan merkja jarðar sinnar hefur eigandi farið með umráð og hagnýtingu, ráðstafanir með löggerningum, veðsett jörðina og látið hana ganga að erfðum, á sama hátt og gildir um eignarland almennt.

Landsvæði hverrar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Óbyggðanefnd telur hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi

---

54 Björn Teitsson,1973: *Eignarhald og ábúð á jörðum í Suður-Þingeyjarsýslu 1703–1930*. Reykjavík. S. 78–79.
55 *Stjórnartíðindi fyrir Ísland árið 1892*. B-deild. Reykjavík 1892. S. 140.
56 Þorvaldur Thoroddsen, 1919: *Lýsing Íslands*. 3. b. Kaupmannahöfn. S. 189.
57 Sjá t.d. vatnalög, lög um lax- og silungsveiði, jarðalög, ábúðarlög og lög um fasteignamat.

verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Heimaland jarðar sýnist að jafnaði hafa tekið til alls lands henni tilheyrandi, gagnstætt hins vegar afréttum. Ekki virðist almennt hafa verið gert ráð fyrir skiptingu jarðar í heimaland, undirorpið sérstakri og meiriháttar nýtingu, og annað land, úthaga eða afréttarland, í takmarkaðri notum. Einstök dæmi um slíka skiptingu finnast þó og eins kann það í öðrum tilvikum að valda nokkrum vafa þegar undir einstakar jarðir lá eða liggur sjálfstætt afréttur, sjá einnig kafla 4.4. og 4.5. Í slíkum tilvikum er þó oft fyrir að fara glöggum og óumdeildum merkjum milli heimajarðar og afréttar, sbr. t.d. afréttina Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði. Af slíkum einstökum dæmum verða hins vegar engar almennar ályktanir dregnar um mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðar. Sýnist þvert á móti mega leggja þá meginreglu til grundvallar að heimaland jarðar nái til alls lands henni tilheyrandi, nema sérstök frávik leiði til annars.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum er eða hefur verið jörð eða hluti hennar sé beinum eignarrétti háð.

Þó svo að hugtakanotkun hafi ekki fyrr og síðar verið samræmd milli einstakra laga á þessu sviði, er ekki þar með sagt að hún stangist á. Mestu máli skiptir í þessu sambandi að við það mat sem fram fer fyrir óbyggðanefnd sýnist eftir sem áður mega líta til hinnar fornu og almennu skiptingar í *jarðir*, *afrétti* og *almenninga*, þar sem *jörð* hefur þá réttarstöðu og réttarsögulegu stöðu, sem hér hefur verið gerð grein fyrir.

4.3. Almenningar

Hugtakið almenningur hefur haft margræða merkingu í löggjöf fyrr og síðar. Hefðbundin greining gerir ráð fyrir að almenningar séu á landi, hafi og í vötnum en hugtakið hefur allt eins verið notað um ítaksrétt, t.d. rétt til nytja af skógi eða fjöru.[58] Eftirfarandi umfjöllun miðast fyrst og fremst við landalmenninga, þ.e. afmarkað landsvæði. Um slík landsvæði giltu tilteknar reglur sem einkum vörðuðu rétt til beitar, veiði og reka.

Fræðimenn hefur greint á um hvernig háttað sé eignarrétti að almenningum og hvort þá sé fyrst og fremst að finna inn til lands eða út við haf.[59] Sett hefur verið fram sú kenning að land sé annað hvort eignarland eða almenningur. Almenningar séu svæði inn til lands sem fjórðungsmenn hafi átt saman á grundvelli Grágásar og síðar Jónsbókar. Þar væri um að ræða sektarfé til fjórðungsmanna, land sem varð eftir þegar farið var að setja merki á milli býla, eða ónumið land.[60] Eignarrétturinn hefði flust yfir til ríkisins ekki síðar en við gildistöku nýbýlatilskipunarinnar 1776. Hugtakið afréttur fæli

---

58 Sjá t.d. *Íslenskt fornbréfasafn.* 2. b. Kaupmannahöfn 1893. S. 305, 310, 620, 708, 866, 868–869. *Íslenskt fornbréfasafn.* 4. b. Kaupmannahöfn 1897. S. 141. *Íslenskt fornbréfasafn.* 9. b. Reykjavík 1909–1913. S. 642.

59 Sbr. Þorvaldur Thoroddsen 1919, s. 187–189.

60 Bjarni Jónsson frá Vogi, 1917–1919: *Almenningar og afrjettir.* Nefndarálit meiri hluta Fossanefndar (B). S. 20–22, 24. Sjá hins vegar Eggert Briem, 1917: „Um afrjettir og almenninga." *Lögrjetta* 11. apríl 1917. S. 61–62.

einvörðungu í sér ítaksrétt í almenningsland, þ.e. ríkisland, að þeim tilvikum undanskildum þegar um beitiland tilheyrandi einstökum jörðum væri að ræða.[61] Ítaksrétturinn fæli fyrst og fremst í sér rétt til beitar og veiði. Þessum sömu sjónarmiðum var haldið fram af hálfu ríkisins í H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari) en var hafnað.

Einnig hafa komið fram gerólíkar kenningar um almenninga. Almenningar hafi legið við sjó og verið veiðistöðvar en ekki grasnytjar eða upprekstrarlönd til fjalla. Þeir hafi orðið til löngu eftir að landið var numið, með samkomulagi við landeiganda. Alþýða manna í fjórðungnum hafi þá öðlast þar þau réttindi sem lög gerðu ráð fyrir í almenningum, yfirleitt gegn greiðslu tolls.[62]

Helsta ákvæði Grágásar um almenninga hljóðar svo:

> Það er mælt að almenningar eru á landi hér. Það er almenning er fjórðungsmenn eiga allir saman. Þar eiga menn að fiskja og fygla svo að koma þangað er mánaður lifir vetrar og vera þar sjö mánaði. Þá skal almenning liggja fimm mánaði svo að sá einn skal þá beita er næstur býr. Þar eiga menn að höggva við og telgja og færa til skips eða búða, og er þá heilagur viðurinn.[63]

Helsta ákvæði Jónsbókar um almenninga hljóðar svo:

> Þat eru almenningar er at fornu hafa verit. Sætr má hverr þeira gera er þann almenning eigu er vill at sitja í sumarsetri, ef þat er ór búfjárgangi. En ef tveir menn ganga báðir í eina sláttu senn, hafi báðir þat er þeir slá. En ef þá skilr á, hvárr þeira fyrri orti á, hafi sá sitt mál er sannar með einseiði, nema hinn hafi fleiri vátta í móti. Fiskiv†tn †ll i almenningi eru †llum jafnheimil; þar megu menn fiskja ok fygla. Engi skal beita almenning frá krossmessu á vár ok til Bótólfsv†ku; þar eigu menn at telgja við ok fœra til skips eða búða, ok er þá heilagr viðrinn. Nú koma menn þar †ðru skipi ok fá eigi þar farm, en aðrir hafa meirr en farm sínu skipi, hvárt er þat er viðr eða hvalr, þá er rétt at þeir taki farm sínu skipi, ok bœti hinum fyrir starf sitt. Nú kemr hvalr, þá er menn eru í almenningi, þá skal boð upp skera sá er næstr býr ok láta fara alla vega sem dagr deiliz; sekr er hann sex aurum við konung, ef hann skerr eigi boð upp, en eyri hverr er fellir, nema nauðsyn banni …[64]

Samkvæmt Jónsbók var gerður sá meginmunur á almenningum og afréttum að í þeim fyrrnefndu mátti slá og gera sel en í þeim síðarnefndu ekki.[65]

Því hefur verið haldið fram að ýmis ákvæði Jónsbókar um almenninga upp til fjalla miðist við aðstæður í Noregi en ekki á Íslandi.[66] Í því sambandi hefur verið bent á beina samsvörun tveggja helstu ákvæða Jónsbókar um þetta efni, í 52. og 59. k. llb., við norsk lög.[67] Óvíst er því að hve miklu leyti þau hafa haft raunverulega þýðingu hér á landi, a.m.k. er ljóst að afréttarsvæði er að finna víða um land en almenninga „hið efra“ sér lítinn stað. Að löggjöf frátalinni eru heimildir um þá ekki aðrar en örnefni á stöku stað.

---

61 Bjarni Jónsson frá Vogi 1917–1919, s . 27–30.
62 Eggert Briem 1917, s. 61–62.
63 *Grágás* 1992, s. 369 (74. k. lbþ.).
64 *Jónsbók* 1904, s. 193–194 (59. k. llb.).
65 *Jónsbók* 1904, s. 176, 193 (46. og 59. k. llb.).
66 Eggert Briem 1917, s. 61–62.
67 Sjá eldri Frostaþingslög (k. XIV, 7 og 8) og landslög Magnúsar Hákonarsonar (llb., 61. k.) í *Norges gamle love indtil 1387*. 1. b. Christiania 1846. S. 250–251. *Norges gamle love indtil 1387*. 2. b. Christiania 1848. S. 144–145.

Heimildir um almenninga við sjávarsíðuna eru hins vegar allnokkrar. Þá sjaldan vísað er í fyrrnefnt ákvæði Jónsbókar virðist hafa verið um slíka almenninga að ræða.[68] Hins vegar verður ekki séð að almenningur hafi almennt verið notað um óbyggð svæði sem enginn hafði nytjar af. Um slík svæði virðist fremur hafa verið notað orðið óbyggðir, stundum e.t.v. einnig öræfi.[69]

Þess eru samt sem áður ýmis dæmi í síðari tíma löggjöf að fjallað sé um almenninga.[70] Hugtakið er þá oft notað í mun víðtækari merkingu en áður. Þannig er gert ráð fyrir að almenningar séu landsvæði sem enginn aðili geti talið til einstaklingseignarréttinda yfir.[71] Ekki er þá gerður greinarmunur á annars vegar almenningum skv. hinum eldri skilningi hugtaksins, og hins vegar öræfasvæðum, sem engar hefðbundnar nytjar eru af.[72]

Óbyggðanefnd telur að heimildir bendi ekki til að hér á landi hafi verið að finna afmörkuð landsvæði inn til landsins sem lotið hafi reglum um almenninga. Hafi einhvern tíma svo verið, hefur munur á þeim og afréttum orðið lítill eða enginn er tímar liðu fram.[73] Heimildir skortir hins vegar um hvernig það kann að hafa gerst. Í því sambandi má benda á að í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns eru jöfnum höndum notuð orðin afréttur og almenningur eða almenningsafrétt, þegar um er að ræða afrétt sem margir nota sameiginlega.[74] Þá er ljóst að stærstur hluti lands utan einstakra jarða hefur fyrr og síðar verið í afréttarnotum. Samkvæmt þessu verður ekki talið að hugtakið almenningur hafi mikið sjálfstætt gildi við mat á grunneignarrétti á landi sem verið hefur í slíkum notum. Ekki er þó útilokað að slík landsvæði finnist og eins getur hugtakið haft þýðingu við mat á takmörkuðum eignarréttindum.

4.4. Afréttir

Uppruni hugtaksins *afréttur* er óljós en sett hefur verið fram sú kenning að afréttur hafi í upphafi merkt þá athöfn að reka geldfé úr heimahögum til fjarlægara beitilands. Síðar

---

68 Sjá t.d. *Íslenskt fornbréfasafn.* 8. b. Reykjavík 1906–1913. S. 485. Að vísu kemur hugtakið almenningur fyrir sem afmarkað beitiland í svonefndum Þjórsártungudómi, en um sanngildi hans leikur vafi. Sbr. Aðalgeir Kristjánsson og Stefán Karlsson, 1979: „Fimm hundruð ára dómur eða fals?“ *Gripla* III. S. 104–114.

69 Sbr. *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 43.

70 Sjá t.d. 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1879 ásamt fylgiskjölum þeirra laga, 4. gr laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969, 4. gr. laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 6/1986.

71 Gaukur Jörundsson, 1982–1983: *Eignaréttur* II, s. 133. Þorgeir Örlygsson: „Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 576. Sjá einnig 2. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954; 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966; 1. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994; 8.–1. gr. tilskipunar frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi. Sjá einnig 1. gr. námulaga, nr. 50/1909.

72 Sbr. t.d. 1. gr. landamerkjalaga, nr. 5/1882, 1. mgr. 1. gr. landamerkjalaga, nr. 41/1919.

73 Ólafur Lárusson, 1950*: Eignarréttur.* Reykjavík. S. 83.

74 Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 12. b. Atriðisorðaskrá. Reykjavík 1990. S. 7 (almenningsafrétt, almenningur).

hafi það að auki farið að merkja réttinn til að reka fé í þetta beitiland. Loks hafi þriðja merkingin komið við hlið hinna, þ.e. svæðið sem rekið var á.[75]

Afréttur hefur oft verið skilgreindur sem afmarkað landsvæði, að jafnaði utan byggðar, sem að fornu og/eða nýju hefur verið nýtt sem sumarbeitiland.[76] Þessi skýring virðist komast einna næst því sem sagt er um afrétti í Grágás og Jónsbók.[77]

Allt frá tíma Grágásar hafa íslensk lög fyrst og fremst gert ráð fyrir að afréttur væri afmarkaður frá aðliggjandi jörðum, fremur en að þess gerðist þörf að hann væri skýrt afmarkaður í heild sinni. Í kafla 4.2. var gerð grein fyrir ákvæðum Jónsbókar um úrlausn ágreinings er „kallar annarr sér, annarr afrétt eða almenning“ og merkjalýsingu (eða merkjagöngu) við sölu lands. Sá er næstur bjó afrétt gat stefnt þeim við sig til garðlags er afréttinn áttu, að tilteknum skilyrðum uppfylltum.[78] Ákvæði Grágásar voru mjög keimlík því sem hér hefur verið lýst en ekki eins ítarleg. Í landamerkjalögum, nr. 5/1882, er einungis kveðið á um að landamerkjum afrétta og annarra óbyggðra lendna skuli haldið við „að því leyti því verður við komið“. Skylda jarðeigenda til merkjasetningar, viðhalds merkja og skrásetningar þeirra er hins vegar afdráttarlaus. Landamerkjalög, nr. 41/1919, sem enn gilda, verður að skilja svo að landamerki afrétta skuli skrásett. Hins vegar kemur skýrt fram að einungis skuli setja merki og halda við merkjum ef sá krefst þess sem land á að afrétti. Enn sem fyrr miðast því ákvæði landamerkjalaga fyrst og fremst við að afmarka lönd jarða. Síður er talin þörf á að afmarka afrétti í heild sinni með skýru móti. Sjá nánar í kafla 5.5.

Ætla má að sum afréttarlönd hafi legið innan upphaflegra landnáma. Önnur hafa legið utan þeirra. Sú kenning hefur verið sett fram að réttur til afrétta hafi í upphafi orðið til með afnotanámi á landi sem hvorki var háð eignarrétti einstaklinga né ríkis.[79] Af heimildum verður hins vegar ekki ráðið að landnámsmenn hafi numið land til annars en fullrar eignar. Afréttir virðast þannig hafa orðið til á þrennan hátt. Í fyrsta lagi er mögulegt að landsvæði hafi verið numið, gengið kaupum og sölum og fyrr eða síðar verið lagt til afréttar. Í öðru lagi getur verið um það að ræða að land hafi verið numið en beinn eignarréttur ekki yfirfærst og fallið niður. Í aldanna rás hafi menn óátalið farið að nýta svæðið sem afrétt. Í þriðja lagi kann ónumið landsvæði að hafa verið tekið til afnota sem afréttur, enda þótt með óformlegum hætti væri.

Með tilliti til uppruna afrétta má flokka þá í þrennt. Í fyrsta lagi er um þá afrétti að ræða sem kalla má *samnotaafrétti*. Þar er um að ræða afrétti sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Sýnast afréttir þeir sem lögbækurnar tóku til einkum falla í þennan flokk. Óhætt sýnist

---

75 Bjarni Jónsson frá Vogi 1917–1919, s. 43.

76 Efnislega svo í lögum um afréttarmálefni, fjallskil o.fl. Sjá jafnframt 1. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998.

77 *Jónsbók* 1904, s. 176–177, 187 (46. og 54. k. llb.). Sbr. einnig Grágás 1992, s. 330–331, 340, 342 (38., 44. og 46. k. lbþ.).

78 *Jónsbók* 1904, s. 187 (54. k. llb.).

79 Þórður Eyjólfsson: „Um afrétti og réttindi, sem afréttareign fylgja.“ September 1970 (ópr. fjölr.). S.1.

að álykta sem svo að hluti þeirra landsvæða, a.m.k., sem viðkomandi afréttir taka og/eða tóku til hafi legið utan þeirra svæða sem numin voru en eignarheimildir snemma fallið niður, hafi svo verið. Rétturinn til þeirra hafi orðið til með því að íbúar byggðarlagsins hafi tekið viðkomandi landsvæði, sem legið hefur utan þáverandi byggðarmarka, til sumarbeitar fyrir búpening og eftir atvikum annarra takmarkaðra nota.

Í öðru lagi er um að ræða *afrétti einstakra jarða og stofnana*, en þar er um þá afrétti að ræða sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Rekstur annarra aðila var þá heimill skv. venjum og samningum, en gegn greiðslu afréttartolls. Umræddir afréttir eru að meginstefnu til skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða í sumum tilvikum af öðrum fasteignum. Tilurð þessara afrétta er ekki með öllu ljós en þeim skýringum hefur m.a. verið hreyft að umræddir afréttir hafi verið hluti af landnámi einstakra landnámsjarða, en vegna legu sinnar, landkosta og búskaparhátta verið nýttir til upprekstrar.

Í þriðja lagi er svo um það að ræða að land eða hluti lands einstakra jarða hafi verið lagt til afréttar.

Eignarréttarleg þýðing hugtaksins í löggjöf hefur verið á reiki. Hefðbundin greining gerir ráð fyrir að afréttir verið flokkaðir í þrennt. Í fyrsta lagi er um að ræða afrétti sem eru fullkomið eignarland, t.d. þegar lönd jarðar hafa verið lögð til afréttar. Í öðru lagi geta afréttir verið í afréttareign, og hún eingöngu talin fela í sér þrengri eignarráð, fyrst og fremst beitarrétt og veiði. Í þriðja og síðasta lagi er um að ræða afréttarítök sem felast þá í rétti jarðar eða jarða til upprekstur á afrétt tilheyrandi annarri jörð eða stofnun, oftast gegn gjaldi. Sá afréttur getur verið hvort heldur er háður beinum eignarrétti eða einungis afréttareign, sbr. fyrri flokkana tvo. Hugtakið afréttareign getur svo haft víðtækari skírskotun, þ.e. framangreint afbrigði takmarkaðra eignarréttinda að landi.

Þá kemur til skoðunar hver hafi verið réttur manna til landsnytja innan afrétta (og almenninga). Þar verður einna helst litið til þeirra landsnytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. beitar, reka, veiði, vatns og jarðefna, sbr. kafla 4.2.

Frá tíma Grágásar og fram á þennan dag hefur verið kveðið á um það í löggjöf hverjir mættu reka á afrétt, hvenær, hversu lengi mætti beita þar og hverjar skorður yrðu settar við fjölda fjár. Ákvæði Grágásar og Jónsbókar miðuðust við afrétt er menn „eigu tveir eða fleiri saman.“ Samkvæmt lögum um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969 áttu „allir búfjáreigendur, sem landsafnot hafa í hreppi eða á félagssvæði …“ upprekstrarrétt á afrétt hrepps eða annars upprekstrarfélags. Um upprekstrarrétt á afréttarland, sem lá undir einstaka jörð eða stofnun, fór hins vegar eftir fornri venju eða samningum. Sömu reglur er að finna í núgildandi lögum um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 6/1986.[80] Sjá nánar í kafla 4.7.

[80] *Jónsbók* 1904, s. 176–177 (46. k. llb.). *Grágás* 1992, s. 330–331 (38. k. lbþ.). Lög um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969, 7.–8. gr., og nr. 6/1986, 7.–8. gr.

Ákvæði lögbókanna um beit í almenningi voru rýmri en varðandi afréttina. Enn fremur var tekið fram að hver sem vildi mætti gera sel í almenningi, en það var bannað í afréttum, og öllum var heimilt að nýta sér reka í almenningi, hvort heldur var viður eða hvalur, svo framarlega sem hann hafði ekki áður verið öðrum merktur, sjá nánar í kafla 4.9.[81]

Í Grágás er kveðið á um rétt manna til að veiða í almenningum.[82] Sams konar ákvæði voru í gildi samkvæmt Jónsbók.[83] Ekki er minnst á afrétti sérstaklega í þessu sambandi. Árið 1849 er gefin út tilskipun um veiði á Íslandi og réttur til veiði á afréttum, sem fleiri eigi saman, bundinn við þá menn sem afrétt heyri til en í almenningum er veiði öllum mönnum jafnheimil.[84] Með lögum nr. 63/1954 eru reglur um fuglaveiðar rýmkaðar mjög og öllum íslenskum ríkisborgurum heimilaðar fuglaveiðar í almenningum og afréttum utan landareigna lögbýla, enda gæti enginn sannað eignarrétt sinn til þeirra. Heimild til dýraveiða í almenningum og afréttum utan landareigna lögbýla, enda geti enginn sannað eignarrétt sinn til þeirra, er veitt íslenskum ríkisborgurum og erlendum ríkisborgurum með lögheimili hér á landi með lögum nr. 64/1994.[85]

Engin sérákvæði hafa verið í íslenskri löggjöf um vatnsréttindi á afréttum og almenningum. Miklar deilur urðu um það í byrjun síðustu aldar hvernig eignarrétti að vatni væri háttað, í tilefni af auknum möguleikum til nýtingar vatnsorku. Lyktir urðu þær að í vatnalögum, nr. 15/1923, er sett sú almenna regla að vatnsréttindi fylgi eignarrétti að landi. Þess skal þó getið að við undirbúning vatnalaganna var Fossanefndin svokallaða sammála um að ríkið ætti öll vatnsréttindi utan landareigna einstakra manna.[86]

Með vatnalögum, nr. 15/1923, var heimild til veiða í vötnum á afréttum og almenningum, sem héruð ættu eða notuðu með löglegri heimild og væru ekki einstaks manns eign, bundin við héraðsmenn. Öllum var hins vegar heimil veiði í vötnum á afréttum og almenningum og öðrum lendum utan landareigna lögbýla, enda gæti enginn sannað einstaklingsréttar heimild til þeirra. Umrædd regla þótti ekki fyllilega skýr og var það fyrst með dómi Hæstaréttar í Landmannaafréttarmálinu, H 1955 108 og með gildistöku 5. gr. lax- og silungsveiðilaga nr. 53/1957 sem tekið var af skarið um það, og án tillits til þess hvort að fyrir lægi sönnun um eignarrétt að viðkomandi landsvæði, að veiði í vötnum á afrétti tilheyrði búendum sem upprekstrarrétt ættu á afréttinn til búsþarfa á sama hátt sem verið hefði enda væri veiðiréttur í þeim vötnum ekki í einkaeign, sbr. nú 5. gr. laga nr. 76/1970 um lax- og silungsveiði.

---

81 *Jónsbók* 1904, s. 193–194 (59. k. llb.). Grágás 1992, s. 369 (74. k. lbþ.).
82 *Grágás* 1992, s. 349, 369 (50. og 74. k. lbþ.).
83 *Jónsbók* 1904, s. 193–194 (59. k. llb.).
84 Sjá 2. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.
85 Sjá 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954, 2. mgr. 5. gr. laga fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966 og 1. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994.
86 Nefndarálit minnihluta Fossanefndar, bls. IV og 32 og Nefndarálit meirihluta Fossanefndar, sbr. 16. og 17. gr. þess frumvarps og athugasemdir við þær greinar.

Allt að einu þykir verða að skýra 5. gr. lax- og silungsveiðilaga til samræmis við eignarhald viðkomandi afréttar/landsvæðis og að hún samkvæmt hljóðan sinni taki fyrst og fremst til samnotaafrétta. Lúti viðkomandi landsvæði, þ.e. afréttur beinum eignarrétti er veiðirétturinn að sama skapi á hendi þess sama aðila og fer með hinar beinu eignarréttarheimildir, skv. meginreglu 1. mgr. 2. gr. laga nr. 76/1970, einstaklinga, sveitarfélaga eða annarra. Sé afréttarland ekki undirorpið beinum eignarrétti, en allt að einu í afréttareign ákveðinna aðila, sbr. flokkunin í afrétti kirkna og stofnana hér að framan og afréttareignin eftir atvikum verið framseld sem slík, þá er ástæða til þess að ætla að veiðiréttur sé á hendi þess aðila sem er handhafi afréttareignarinnar. Á öðrum þeim landsvæðum sem hvorki falla í flokk afrétta né sýnt verði fram á tilvist einstaklingseignarréttarheimilda til veiði þá tilheyrir veiðiréttur, að óbreyttu, íslenska ríkinu, sbr. 1. mgr. 2. gr. laga nr. 58/1998.[87]

Í Grágás og Jónsbók er ekki fjallað um rétt til jarðefna utan eignarlanda. Með tilskipun frá árinu 1878 er mælt fyrir um heimild hvers og eins til hagnýtingar tilgreindra jarðefna á fjöllum, þjóðvegum og öðrum stöðum, sem einskis eign væru. Árið 1907 er kveðið á um það í lögum að landssjóður teljist námueigandi í „afrjettum, almenningum og öræfum, sem ekki eru metin til dýrleika“.[88]

Skyldur þeirra er hagsmuna hafa átt að gæta á afréttum hafa fyrst og síðast falist í að fylgja lagareglum, samþykktum eða samningum um tilhögun nýtingarinnar. Heimildir benda ekki til þess að afréttir hafi verið tíundaðir sérstaklega til skatts fyrr en á 20. öld. Sjá nánar í kafla 5.2.

Frá tíma nýbýlatilskipunarinnar 1776 má, a.m.k. framan af, merkja þann mun á samnotaafréttum og afréttum einstakra jarða og stofnana að löggjafinn hefur talið sig hafa rýmri heimildir til að skipa málum á hinum fyrrnefndu.[89] Í nýbýlatilskipuninni er einn flokkur óbyggðra landsvæða nefndur *afréttaralmenningur,* sbr. kafla 4.3. Það hugtak á sér eldri sögu og kemur m.a. fyrir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns í svipaðri merkingu og *samnotaafréttur.* Í nýbýlatilskipuninni virðist ekki gert ráð fyrir að afréttaralmenningar séu háðir beinum eignarrétti en viðurkennt að eigendur og ábúendur nærliggjandi jarða kunni að eiga þar einhvern nýtingarrétt.

Í 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1897, sem við tóku af nýbýlatilskipuninni segir svo:

---

87 Sjá 123. gr. vatnalaga, nr. 15/1923, lög um lax- og silungsveiði, nr. 61/1932; lög um lax- og silungsveiði, nr. 112/1941; 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 53/1957 og 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

88 Sbr. tilskipun frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi, 8.–10. gr.; 13. gr. námulaga, nr. 61/1907; og 1. gr. námulaga, nr. 50/1909. Í síðari löggjöf um þetta efni er ekki fjallað sérstaklega um afrétti og almenninga.

89 Skýr dæmi um þetta má sjá í 1. og 4. gr. nýbýlalaga frá 1897, hugsanlega 2. gr. veiðitilskipunar frá 20. júní 1849, 1. og 13. gr. námulaga nr. 61/1907, 1. mgr. 12. gr. laga um fasteignamat og fasteignaskráningu nr. 28/1963, 7. og 8. gr. laga um afréttamálefni, fjallskil o.fl. nr. 6/1986, sbr. greinargerð með upphaflegu frumvarpi til þeirra laga. Auk þess má benda á þau gögn sem lágu til grundvallar þingsályktunartillögum frá 1917 og 1919 og svo sjálfum vatnalögunum frá 1923. Það veldur þó vafa að í viðkomandi lögum eru ekki alltaf gerðir fyrirvara vegna þeirra landsvæða eða afrétta sem sveitarfélög hafa eignast á síðari tímum og eiga hugsanlega fullkomnar eignarheimildir fyrir.

> Nýbýli má stofna á eyðijörðum og í öðrum óbyggðum löndum, er enginn getur sannað sína eign. Svo má og stofna nýbýli í afrjettum, er sveitarfélög eiga, og almenningum, ef sveitarstjórnir þeirra sveitarfélaga er afrjettina eiga eða eiga hagsmuna að gæta í almenningnum, leyfa það, og sýslunefndin veitir til þess samþykki sitt.

Í 2. gr. laganna er kveðið sérstaklega á um það að nýbýlingur skuli láta vita um fyrirætlun sína ef hann vilji stofna nýbýli á eyðijörð eða í óbyggðu landi og var þá gefinn sex mánaða frestur ef einhver vildi gefa sig fram með heimildarskírteini fyrir landinu.

Í upphaflegu frumvarpi til nýbýlalaga var ekki miðað við afrétti sveitarfélaga heldur afrétti ótilgreint. Stjórnarráðið taldi það hins vegar ekki ætlun þingsins að lögin tækju til afrétta sem væru eign einstakra aðila, jarða eða kirkna og því var orðalagi ákvæðisins breytt til þessa horfs.

Á sama tíma sýnast afréttir einstakra jarða og stofnana hafa verið aðgreindir frá samnotaafréttum og þá yfirleitt ekki neinir fyrirvarar gerðir varðandi grunneignarrétt jarðeigandans. Sama afstaða endurspeglast og í þeim sölum ríkisjarða sem áttu sér stað á fyrstu áratugum aldarinnar en þá voru afréttir einstakra jarða og stofnana seldir, að því er virðist sem bein og fyrirvaralaus eignarlönd.[90] Breytingar má þó merkja í síðari tíma löggjöf þar sem ekki virðist gerður neinn grundvallarmunur á samnotaafréttum og afréttum einstakra jarða og stofnana.[91]

Dómstólar hafa frá árinu 1955 fjallað um eignarréttartilkall einstaklinga, sveitarfélaga og ríkis til einstakra afrétta.[92] Í H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri) og H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari) var tekist á um eignarréttartilkall að Landmannaafrétti. Í fyrra málinu var beinu eignarréttartilkalli afréttarhafa hafnað, enda voru þeir ekki taldir hafa sýnt fram á tilvist slíks réttar, hvorki fyrir nám, löggerninga, hefð né með öðrum hætti. Afnot sem falist hefðu í sumarbeit fyrir sauðfé, veiði og öðrum takmörkuðum notum styddu ekki eignarréttartilkall í beinni merkingu. Í H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur), H 1971 1137 (Reyðarvatn) um afrétt Lundarreykjadalshrepps austan Reyðarvatns, H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði) var eignarréttartilkalli afréttarhafa í öllum tilvikum hafnað.

Auk þeirra atriða sem réðu tilhögun sönnunarbyrði í Landmannaafréttardóminum fyrri sýnast lega, staðsetning og landshættir hafa áhrif, sem og upplýsingar sem raktar verða til Landnámu og þá eru gerðar kröfur um heimildir varðandi órofa framsal réttinda yfir viðkomandi afréttum. Afsöl og/eða aðrar eignarheimildir sýnast þá ekki heldur duga einar og sér heldur eru þær kröfur gerðar að meintur rétthafi sýni fram á að sá sem afsalaði hafi í raun verið réttilega komin að umræddum réttindum. Í H 1971 1137 (Reyðarvatn) var eignarréttur Andakílshrepps að afrétti sínum staðfestur en til af-

---

90 Sjá H 1994 2227 (Geitland) og H 1997 1162 (Auðkúluheiði).

91 Í dæmaskyni má benda á að samkvæmt ákvæði 2. mgr. 5. gr. laga nr. 33/1966 um fuglaveiði og fuglafriðun og 2. gr. námulaga nr. 24/1973, sbr. athugasemdir með þeirri grein, sýnist sönnunarbyrðin um beinan eignarrétt að afrétti í öllum tilvikum hvíla á þeim aðila, sem heldur slíkum rétti fram.

92 Sjá jafnframt Lyfrd. eldri VII-223 og Lyfrd. yngri V-327.

réttarins hafði sérstaklega verið lögð Gullberastaðatunga, úr landi jarðarinnar Gullberastaða. Til athugunar í því sambandi er einnig niðurstaðan í H 1975 55, landamerkjamáli á Arnarvatnsheiði, þar sem engir fyrirvarar voru a.m.k. gerðir um eignarrétt Hálsa- og Reykholtsdalshreppa að afrétti sínum, landsvæði sem fyrrum hafði verið skipt út úr jörðinni Kalmanstungu.

Séu framangreindir dómar skoðaðir með hliðsjón af því sem áður greindi um flokkun afrétta með tilliti til uppruna virðist óhætt að fella Landmannaafrétt undir *samnotaafrétt*, sbr. H 1955 108 og H 1981 1584. Þá sýnast afréttir Lundarreykjadalshrepps austan Reyðarvatns, Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði verða felldir undir flokkinn *afréttir einstakra jarða og stofnana*, sbr. H 1971 1137, H 1997 1162, H 1997 1183 og að auki H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur). Loks virðast Gullberastaðatunga við Reyðarvatn og Kalmanstunguland á Arnarvatnsheiði dæmi um það að *lönd eða hluti lands einstakra jarða hafi verið lögð til afréttar*, sbr. H 1971 1137 og H 1975 55.

Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að landsvæði sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum eru samnotaafréttir hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti. Samhengi eignarréttar og sögu liggur hins vegar ekki fyrir. Nýting landsins hefur fyrr og síðar fyrst og fremst falist í sumarbeit fyrir búfénað. Reglur um afmörkun á afréttum hafa verið mun rýmri en varðandi jarðir og fyrst og fremst miðast við hagsmuni eigenda aðliggjandi jarða. Þá er ljóst að löggjafinn hefur ráðstafað eignarréttindum á afréttum til annarra en afréttarhafa og ekki lagt á þá sömu skyldur og eigendur jarða. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðrar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum er samnotaafréttur sé þjóðlenda.

Að því er varðar afrétti einstakra jarða og stofnana, virðist munurinn sá að réttindi einstakra jarða til landsvæðisins og tilheyrsla þess í því sambandi eru meiri en varðandi samnotaafréttina. Jafnframt hefur löggjafinn ekki ráðstafað eignarréttindum á slíkum svæðum á sama hátt og á samnotaafréttum. Hvort tiltekinn afréttur einstakrar jarðar eða stofnunar er undirorpinn beinum eða óbeinum eignarrétti heimajarðar er hins vegar ekki einhlítt og verður að meta í hverju tilviki fyrir sig. Kröfur dómstóla til sönnunar að því er varðar annars vegar afrétti einstakra jarða og stofnana og hins vegar samnotaafrétti virðast þó sambærilegar.

Um lönd eða hluta lands einstakra jarða sem lagt hefur verið til afréttar vísast til kafla 4.2. um hugtakið *jörð*, sbr. einnig H 1971 1137 (Reyðarvatn) og H 1975 55 (Arnarvatnsheiði).

4.5. Jörð eða afréttur?

Hér hefur að framan verið gerð grein fyrir þeirri flokkun lands sem byggt var á fram að gildistöku þjóðlendulaga og fól í sér skiptingu í jarðir, afrétti og almenninga. Í kafla 4.2. kemur fram að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Um hugtakið jörð segir einnig að þó svo hvorki verði ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt sé gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu, annars vegar heimaland, undirorpið sérstakri og meiriháttar nýtingu, og hins vegar annað land, úthagi eða afréttarland í takmarkaðri notum, þá finnist allt að einu einstök dæmi um slíka skiptingu. Af slíkum dæmum verði þó engar almennar ályktanir dregnar um mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðar.

Afrétti hefur óbyggðanefnd flokkað í þrennt á grundvelli uppruna, sbr. kafla 4.4. Í fyrsta lagi samnotaafrétti, þ.e. þá afrétti sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Í öðru lagi afrétti einstakra jarða og stofnana, sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Umræddir afréttir eru að meginstefnu skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða, í sumum tilvikum, af öðrum fasteignum. Í þriðja lagi er um að ræða jarðir sem að hluta eða öllu leyti hafa verið lagðar til afréttar og gilda þar um sambærilegar sönnunarkröfur og um eignarhald að landi jarða yfirleitt.

Til viðbótar og fyllingar þessum meginforsendum er óhjákvæmilegt að huga nokkru nánar að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka. Innan merkja jarða kunna að finnast svæði sem kölluð eru afréttur en hafa þó ekki sjálfstæða afmörkun. Jafnvel er sá möguleiki fyrir hendi að þau séu á einhvern hátt afmörkuð. Hér má einnig nefna svæði sem kölluð eru afréttarland, fjallhagi, beitiland, upprekstrarland eða eru auðkennd með sambærilegum hætti. Í þessu þarf ekki að felast mismunandi eignarréttarleg staða lands innan jarðarinnar. Hugsanlegt er að vísað sé til gamalgróinnar notkunar á viðkomandi jarðarhluta sem beitarlandi. Þýðing hugtaksins afréttur hefur lengi verið á reiki og ekki ósennilegt að notkun þess í tímans rás sé með einhverjum afbrigðum, e.t.v. tengdum staðháttum. Í sveitarfélögum þar sem ekki finnast afréttir samkvæmt þeirri flokkun sem óbyggðanefnd hefur lagt til grundvallar kann það jafnvel að vera notað um fjalllendi jarða á svæðinu almennt. Það er mat óbyggðanefndar að slík aðstaða ein og sér, og þá einkum ef svæði er kallað afréttur án sjálfstæðrar afmörkunar, raski ekki þeim eignarréttarlegu forsendum, þ.m.t. sönnunarstöðu, sem óbyggðanefnd hefur byggt á viðvíkjandi réttarstöðu jarða. Gera þarf hins vegar skýran greinarmun á tilvikum af þessu tagi og afréttum einstakra jarða eða stofnana sem eru skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða öðrum fasteignum.

Í þessu samhengi skal það rifjað upp að land jarða kann að vera nýtt sem beitiland með svipuðum hætti og afréttir, jafnvel þannig að viðkomandi landsvæði sé alfarið tekið undir fjallskilaframkvæmd. Eins og fram kemur í almennri umfjöllun óbyggðanefndar

um fjallskil, sbr. kafla 4.7., gefur slík tilhögun ein og sér hins vegar enga vísbendingu um eðli eignarhalds að því landi. Í sögulegu ljósi getur það þó haft þýðingu við sönnunarmat um tilvist eignarréttar ef einstök landsvæði, sem gert er tilkall til sem hluta jarðar, hafa verið nýtt sem upprekstrarland af einhverju tagi af eigendum og ábúendum annarra jarða. Einstök tilvik af þessum toga verður að meta sérstaklega.

4.6. Jöklar

Í Landnámu er þess hvergi getið að menn hafi numið jökla til eignar, og kann því að hafa verið trúað að þar byggju hálftröll eða goðumlíkar persónur (sbr. frásagnirnar um Bárð Snæfellsás og Hallmund í Balljökli). Enda þótt jöklar séu ekki nefndir sérstaklega í lögbókunum fornu verður sú ályktun dregin að lögsaga þjóðveldisins hafi einnig náð til þeirra; sakamenn voru a.m.k. ekki óhultir á „fjöllum“ og í „óbyggðum“.[93] Ef marka má frásögn Grettis sögu hafa grið milli manna tekið jafnt yfir fjöll og jökla sem byggðar lendur.[94]

Því hefur verið haldið fram að einhverjir hinna norsku landnámsmanna hafi þekkt jökla af eigin raun úr heimkynnum sínum. Hins vegar er erfitt að segja til um hversu nákvæm og víðtæk þekking þeirra á jöklum var.[95] Elsta lýsing á jöklum á Íslandi er í riti Saxo Grammaticus (Saxa hins málspaka), *Gesta Danorum*, sem samið var um 1200. Þar er í fyrsta skipti lýst hreyfingu skriðjökla, nánar tiltekið hverfihreyfingu, þegar neðri hluti jökulsins hverfist upp á yfirborðið.[96] Saxi lýsir þessu sem furðufregn, og er alls ekki víst að frumbyggjar Íslands hafi í öndverðu verið betur að sér en hann um þann eiginleika skriðjökla að færast úr stað.[97] Hér er einnig ástæða til að benda á það sem stendur í formála Guðmundar sögu Arasonar eftir Arngrím ábóta Brandsson (rituð um 1350):

> Á sjánum liggja þeir hafísar, at með sínum ofvægilegum vexti taka þeir at fylla norðrhöfin, en yfir háfjöll landsins svo *óbræðiligir jöklar* með yfirvættis hæð og vídd, at þeim mun ótrúligt þykkja, sem fjarri eru fæddir.[98]

Landsmenn áttu eftir að komast að því, þótt síðar yrði, að stærð jökla var ekki föst og óbreytanleg heldur gátu þeir hlaupið fram í náttúruhamförum eins og gerðist við eldgosið í Knappafellsjökli 1362. En hægfara breytingar gátu einnig átt sér stað, og má nefna sem dæmi að um 1700 var landnámsbærinn Fell (Fjall) við Breiðá kominn undir jökul.[99] Um svipað leyti (1695) lauk Þórður Þorkelsson Vídalín Skálholtsrektor við rit-

---

93 Sbr. *Grágás* 1992, s. 472. *Jónsbók* 1904, s. 43, 272–273.

94 *Íslendinga sögur*. 6. b. Guðni Jónsson bjó til prentunar. [Reykjavík] 1953. S. 233 (72. k.): „Nú skulum vér vera sáttir ok sammála hverr við annan í huga góðum, hvárt sem vér finnumst á fjalli eða fjöru, skipi eða skíði, jörðu eða jökli, í hafi eða á hestbaki…“

95 Sigurður Þórarinsson, 1960: „Glaciological Knowledge in Iceland before 1800. A Historical Outline.“ *Jökull. Ársrit Jöklarannsóknafélags Íslands*. S. 1–2, 15.

96 Sigurður Þórarinsson 1960, s. 14–15.

97 Sbr. Saxo Grammaticus, 1985: *Danmarks Krønike*. Kaupmannahöfn. S. XXII–XXIII.

98 *Byskupa sögur*. 3. b. Hólabyskupar. Guðni Jónsson bjó til prentunar. [Reykjavík] 1953. S. 150. (Skáletur óbn.)

99 *Landnámabók* 1986, s. 233 (1. nmgr.).

gerð sína um jökulfjöll á Íslandi þar sem hann, sennilega fyrstur manna, setti fram frostþenslukenninguna svonefndu til skýringar á jöklaskriði.[100] Þá er þess að geta að jökulhlaup voru eitt af því sem Árni Magnússon og Páll Vídalín áttu að gefa sérstakan gaum að þegar þeir voru sendir í rannsóknarleiðangur um landið í byrjun 18. aldar.[101]

Jökull hefur verið skilgreindur sem massi af ís og snjó sem orðinn er þjáll og hreyfanlegur og hnígur og skríður undan eigin fargi.[102] Í aðdraganda að setningu vatnalaga í byrjun 20. aldar var ágreiningur um eignarrétt að vatni og eignarhæfi þess. Niðurstaðan varð sú að í vatnalögum, nr. 15/1923, er ekki kveðið á um eignarrétt landeiganda að vatni á landi sínu heldur felst í þeim að landeigandi á aðeins þann rétt sem lögin heimila honum sérstaklega. Þar var raunar um að ræða allar helstu hagnýtingarheimildir vatns.[103] Vatnalögin gera mun á mismunandi afbrigðum vatns en um jökla er ekki fjallað sérstaklega.

Eignarréttarleg staða jökulsvæða hefur ekki verið til sérstakrar umfjöllunar í íslenskri lögfræði. Jöklar hafa einna helst verið nefndir sem dæmi um óbyggð svæði sem enginn hafi nytjar af, eða landalmenninga samkvæmt síðari tíma flokkun. Með því hefur þó alls ekki verið útilokað að jökull geti fallið innan eignarlands og jafnvel gerður skýr fyrirvari um að sá möguleiki væri fyrir hendi.[104]

Í almennum athugasemdum við frumvarp til þjóðlendulaga kemur fram að byggt sé á nokkrum meginatriðum, m.a. þessum:

> Tekið verði upp nýtt hugtak fyrir landsvæði utan eignarlanda, þjóðlenda. Þetta hugtak taki til þeirra landsvæða sem nú eru ýmist nefnd afréttur, almenningur, óbyggðir eða hálendi utan eignarlanda. Jöklar, sem ekki teljast innan eignarlanda, falli undir flokk þjóðlendna.[105]

Um jökla er ekki fjallað að öðru leyti í greinargerðinni og þeir eru ekki nefndir í ákvæðum laganna.

---

100 *Dissertationcula de montibus Islandiæ chrystallinis* (Smárit um jökulfjöll Íslands) (sbr. Sigurður Þórarinsson 1960, s. 16–17).

101 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 38.

102 Minnisblað Odds Sigurðssonar, jöklafræðings, til óbyggðanefndar, dags. 13.1.2003.

103 Um aðdragandann að setningu vatnalaganna, sjá t.d. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* I. Reykjavík. S. 43.

104 Sbr. þessi orð Sigurðar Líndals: „Auk afrétta og almenninga kunna að vera til lönd inni á hálendinu, til dæmis öræfa- og jöklasvæði, sem enginn einstaklingur getur leitt heimildir að eða skírskotað til sérréttinda yfir né heldur neinn almannaréttur er bundinn við“ („Eignarréttur á landi og orkulindum.“ *Sérprentun úr skýrslu aðalfundar Sambands íslenskra rafveitna* 1983. S. 18). – Sbr. einnig Þorgeir Örlygsson: „Landalmenningur er landsvæði, sem enginn aðili telur til einstaklingseignarréttinda yfir. Nú á tímum er erfitt að benda á staði, sem ótvírætt verða taldir til landalmenninga, þótt e.t.v. sé það ekki útilokað. Miðað við landnýtingu og búskaparhætti síðustu áratugi má ætla, að erfitt sé að finna landsvæði utan fullkominna eignarlanda og sérstakra friðlanda, sem ekki hafa að einhverju marki verið nýtt til sauðfjárbeitar eða sauðfé farið þar um á sumrin og verið smalað að hausti. Ekki er þó hægt að útiloka, að slík svæði finnist inni á hálendinu. Jöklar landsins, að því marki sem þeir falla ekki innan fullkominna eignarlanda, teljast að öllum líkindum almenningar“ („Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík 1994. S. 592).

105 Þskj. 598. Alþtíð. 1997–1998, 122. lögþ. A: 2598.

Um ákvörðun eignarmarka/landamerkja að eða á jökli hefur ekki verið tekið af skarið í íslenskri réttarframkvæmd. Jaðrar jökla taka breytingum, ýmist ganga fram eða hopa. Meginálitaefnið er hvernig með skuli fara þegar landamerki virðast miðuð við jökuljaðar og merkjum jarðar að jökli því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi.

Í úrskurðum óbyggðanefndar í málum á svæði 1 er vikið að mörkum afréttar innan þjóðlendu við jökul og talið að með hliðsjón af því að um einhliða ákvörðun afréttarmarka sé að ræða en ekki mörk tveggja afrétta eða afréttar og eignarlands sé fullnægjandi að miða við jaðar jökulsins eins og hann var við gildistöku laga nr. 58/1998, sbr. 3. mgr. 1. gr. laganna, enda eingöngu um beitarréttindi að ræða sem ráðist af gróðurfari og hafi ekki þýðingu í öðru sambandi. Engin afstaða er tekin til þessa álitamáls að því er eignarland varðar, enda ekki gefið að sömu reglur eigi að gilda. [106] Verður nú hugað nánar að því atriði.

Í grein sinni „Landamerki fasteigna“ reifar Tryggvi Gunnarsson þrjár leiðir sem til álita komi um mörk eignarlanda við jökul. Í fyrsta lagi mætti hugsa sér að merkin væru breytileg og miðuðust við jökulbrún á hverjum tíma. Í öðru lagi gætu þau náð að elstu þekktu jökulbrún, sbr. reglu vatnalaga um „fornan miðjan farveg“ í ám. Loks væri í þriðja lagi hægt að taka mið af jökulbrún á þeim tíma þegar landamerkin voru skráð eða þau ákveðin með öðrum hætti.[107] Taka ber fram að grein þessi er rituð fyrir gildistöku þjóðlendulaganna 1998. Niðurstaða Tryggva er sú að réttast sé að landamerkin séu breytileg og miðist við jökulbrúnina eins og hún er á hverjum tíma. Telur Tryggvi að þeir sem völdu jökul sem landamerkjaviðmiðun hafi gert sér grein fyrir því að jökulbrúnin færðist til. Með vísan til reglna íslensks réttar varðandi breytingu á fjöru og landauka sem þar myndast sé ástæða til að ætla að dómstólar beiti hliðstæðri reglu varðandi breytingar á landamerkjum þar sem jökulbrún færist til og landamerki í samræmi við breytingar á jökulbrúninni. Sérstök sjónarmið kunni síðan að koma upp, ef jökull hverfi með öllu þar sem hann hafi áður skilið að fasteignir.

Ástæða er til að huga hér nánar að reglum um merki sjávarjarða til hafsins, sjá einnig kafla 4.9. Þau hafa ýmist verið miðuð við neðri mörk fjöru eða netlög.[108] Fjaran er svæðið á milli stórstraumsflóðmáls og stórstraumsfjörumáls. Netlög eru í ýmsum lögum skilgreind sem sjávarbotn 115 metra út frá stórstraumsfjörumáli landareignar. Dómstólar hafa lagt til grundvallar að eigandi sjávarjarðar eignist landauka til sjávar.[109] Fjara jarðarinnar og netlög færast út og inn í samræmi við landauka eða landtap, þ.e. breytt stórstraumsfjörumál, og landamerki hennar þar með. Með lögum nr. 73/1990 voru auðlindir hafsbotnsins utan netlaga og svo langt til hafs sem fullveldisréttur Íslands

[106] Sjá t.d. kafla 12.10. í máli nr. 5/2000 hjá óbyggðanefnd.
[107] Tryggvi Gunnarsson, 1994: „Landamerki fasteigna.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 510–512.
[108] Í H 1996 2518 og 2525 er talinn vafi um beinan eignarrétt fasteignareiganda í netlögum.
[109] Sbr. H 1946 345. Sjá einnig Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I. Reykjavík. S. 45. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* II. Reykjavík. S. 136.

nær lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 1. gr. Netlög eru þar skilgreind með sama hætti og áður, sbr. 3. mgr. 2. gr., og ekki verður talið að ætlunin hafi verið að afnema til frambúðar áðurgreindan rétt sjávarjarða til landauka og fastsetja þar með í eitt skipti fyrir öll mörk sjávarjarða til hafsins. Vilji löggjafans til slíkrar breytingar hefði þurft að koma skýrt fram. Gildistaka laga nr. 73/1990 hafði þannig ekki í för með sér að merki sjávarjarða til hafsins væru endanlega fastsett.

Samkvæmt ákvæði 1. gr. laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, er eignarhaldi á landi skipt í tvo flokka, eignarlönd og landsvæði utan eignarlanda, þ.e. þjóðlendur. Um leið eru þjóðlendur lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 2. gr. Í greinargerð með frumvarpi til þjóðlendulaganna kemur skýrt fram að jökull getur hvort heldur er verið í eignarlandi eða þjóðlendu, sbr. þá athugasemd sem að framan greindi. Þetta bendir ótvírætt til þess að löggjafinn hafi ekki álitið að jökulrönd væri í eðli sínu afmörkun á eignarlandi og þjóðlendu. Breytingar á stöðu jökuls ættu því ekki að hafa í för með sér að eignarland breyttist í þjóðlendu og öfugt. Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer þannig eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Gildistaka þjóðlendulaganna hafði í för með sér endanlega skiptingu lands í annars vegar eignarland og hins vegar þjóðlendur. Hér skilur á milli laga um eignarrétt íslenska ríkisins að auðlindum hafsbotnsins og þjóðlendulaga. Í fyrra tilvikinu er gert ráð fyrir að nýtt land, þ.e. landauki, eigi eftir að verða til og merki eða eignamörk því ekki fastsett. Í síðara tilvikinu er hins vegar fjallað um allt land sem við gildistöku laganna var ofan sjávar, þ.m.t. landsvæði undir jökli, og merki endanlega fastsett. Land sem kemur undan jökli er þannig ýmist eignarland eða þjóðlenda, um það fer ekki eftir reglunni um merki sjávarjarða til hafsins.

Vatnsréttindi á jökulsvæðum í eignarlandi og túlkun vatnalaga í því sambandi er ekki til úrlausnar fyrir óbyggðanefnd. Tilkall annarra en íslenska ríkisins til vatnsréttinda á jökulsvæðum í þjóðlendum verður að meta í hverju tilviki fyrir sig.

Kemur þá til skoðunar hvort taka skuli mið af elsta þekkta jökuljaðri, legu jökuls þegar landamerki voru skráð, við gildistöku þjóðlendulaganna eða einhverju öðru, í þeim tilvikum að landamerki virðast miðuð við jökuljaðar.

Vísindamenn hafa slegið því föstu að jöklar landsins séu stærri nú en á landnámstíma.[110] Hafi landnám náð að jökli hefur það land sem horfið hefur undir jökul tilheyrt aðliggjandi jörðum. Þar getur jafnvel verið um að ræða heilar jarðir sem lítið eða ekkert er vitað um í dag. Lega jökuls á landnámstíma verður ekki ákvörðuð með nokkurri vissu. Töluvert er hins vegar vitað um stöðu jökuls við lok nítjándu aldar og byrjun

[110] Sjá eftirfarandi greinar Odds Sigurðssonar jarðfræðings: „Útbreiðsla jökla á Íslandi á sögulegum tíma.“ Greinargerð, júlí 2001. „Minnispunktar um breytingar jökla frá landnámi Íslands“, dags. 7.6.2002. „Variations of termini of glaciers in Iceland in recent centuries and their connection with climate.“ Óbirt handrit, ódags. Minnisblað Odds Sigurðssonar, jarðfræðings, um hugtakið jökul o.fl., dags. 13.1.2003. – Helgi Björnsson, 1979: „Glaciers in Iceland.“ *Tímaritið Jökull. Jöklarannsóknafélag Íslands*. 29. árg. – Sigurður Þórarinsson, 1974: „Ofgnótt jökla.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 43–48.

þeirrar tuttugustu, þegar sett höfðu verið landamerkjalög og ætla má að flest landamerkjabréf hafi verið gerð. Jöklar voru þá stærstir á sögulegum tíma en síðan hafa þeir almennt hopað, þó ekki alla leið aftur til stöðu sinnar um landnám. Innan þess jökuljaðars sem miðað kann að hafa verið við í kringum 1900 er í sumum tilvikum jökullaust land nú. Við gildistöku þjóðlendulaga 1998 lá jökuljaðarinn þannig á milli upphaflegra landnámsmarka og stöðu við gerð flestra landamerkjabréfa um aldamótin 1900, almennt séð þó nær hinni síðarnefndu. Óhætt er þannig að slá fastri þeirri meginreglu að land sem komið hefur undan jökli á tímabilinu frá því landamerkjalög eru sett 1882 og þar til þjóðlendulög taka gildi 1998 var jökullaust við landnám.

Óljóst er hvort landnámsmenn hafa gert sér grein fyrir því að jökuljaðar væri breytingum undirorpinn en ekki fer á milli mála að um aldamótin 1900 var löngu orðið ljóst að svo væri. Jaðar jökulsins hefur að sjálfsögðu afmarkað það landsvæði sem nýtanlegt hefur verið og með honum eru dregin glögg skil frá náttúrunnar hendi. Eðli máls samkvæmt er hins vegar erfitt að finna þar fastan viðmiðunarpunkt. Mun þetta ástæða þess að merkjum er oft lýst „í jökul“ ótilgreint eða kennileiti skammt undan jökli. Sums staðar á landinu hagar þannig til að ein og sama jörðin liggur milli sjávar og jökuls. Jafnglögg merki af völdum náttúrunnar kunna að hafa verið talin svo sjálfsögð viðmiðun að ekki þyrfti umfjöllunar við í landamerkjalýsingu. Gagnvart jöklinum sjálfum er þá engri landamerkjalínu lýst. Ekki verður talið að viðkomandi jarðeigandi hafi þar með lýst því yfir að hann gæfi eftir eignarrétt eða afsalaði sér tilkalli til þess lands sem í tímans rás hefur horfið undir jökul. Líkur eru hins vegar á að í flestum tilvikum sé útilokað að afmarka það. Óbyggðanefnd ber að draga mörk á milli eignarlanda og þjóðlendna, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998, og niðurstaðan hverju sinni hlýtur að ráðast af tiltækum heimildum og almennum sönnunarreglum. Staðhættir og sönnunarstaða geta því leitt til sambærilegrar niðurstöðu og ef eignarréttur hefði verið gefinn eftir.

Ef líkindi eru fyrir því að land hafi verið numið inn til jökla styður það þá niðurstöðu að land sem jökullinn hefur skilað frá gerð landmerkjabréfanna falli til aðliggjandi jarða. Ekki verður talið að jökull hafi hopað svo hratt undanfarna rúma öld að komið sé í ljós að ráði land jarða sem ofar kunna að hafa legið, enda staða jökuls 1998 nær því sem var um 1900 en um landnám. Tilkall til lands sem komið hefur undan jökli kann jafnframt að byggjast á hefðarreglum. Til skoðunar koma þá almenn atriði eins og tímalengd, yfirráð, hagnýting, ráðstafanir að lögum, viðhorf hefðanda og annarra aðila o.fl. Staðhættir kunna að vera með þeim hætti að um eðlilegt framhald tiltekinnar jarðar sé að ræða, líkt og landauki til hafs, og nýting annarra útilokuð. Frávik frá þessum almennu ályktunum eru þó að sjálfsögðu möguleg og verður að skoða hvert tilvik fyrir sig. Jafnframt hlýtur réttur þessi að takmarkast við land sem komið var undan jökli við gildistöku þjóðlendulaga 1998, þegar löggjafinn kvað á um eignarhald ríkis á öllu því landi sem ekki væri sannanlega undirorpið beinum eignarrétti. Mögulegar væntingar jarðeigenda um rétt til þess lands sem kemur undan jökli eftir þann tíma njóta ekki réttarverndar sem eignarréttindi í skilningi 72. gr. stjórnarskrár. Þá ber þess að geta að

frá gildistöku þjóðlendulaganna er ekki unnt að öðlast eignarréttindi innan þjóðlendna fyrir nám eða hefð, sbr. 8. mgr. 3. gr.

Niðurstaða óbyggðanefndar er því sú að gildistaka þjóðlendulaga hafi undir þessum kringumstæðum haft það í för með sér að merki jarða gagnvart jökli væru fastsett, án tillits til síðari breytinga á jökuljaðrinum. Sú niðurstaða er jafnframt í eðlilegu samræmi við markmið og tilgang löggjafarinnar. Þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi ber þannig að miða við stöðu jökuljaðarsins 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll., enda sé jökullinn í þjóðlendu. Lega jökuljaðarsins kann þó að virðast óljós þar sem smájöklar eða fannir liggja aðskilið frá meginjöklinum. Í þeim tilvikum þar sem eignarland liggur að jökli í þjóðlendu verður að telja eðlilegt að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem þannig kann að vera fyrir hendi. Óbyggðanefnd telur því eðlilegt að í slíkum tilvikum miðist þjóðlendulína við jaðar meginjökuls, eins og hann er skilgreindur af sérfræðingum á því sviði. Smájöklar og fannir verða þá innan eignarlands á sama hátt og jökulsker eða annað land umlukið jökli verður innan þjóðlendu.

Sé jökulsvæði innan merkja jarðar gilda hins vegar þau almennu sjónarmið um túlkun landamerkja sem óbyggðanefnd hefur áður gert grein fyrir. Ljóst er að enda þótt lega jökuljaðarsins verði ákvörðuð með landfræðilegum gögnum er hann óhentug viðmiðun vegna lögunar sinnar og breytileika. Önnur og e.t.v. heppilegri útfærsla er hins vegar ekki á valdsviði óbyggðanefndar, en sá möguleiki fyrir hendi að ríkisvaldið og einstakir jarðeigendur nái um slíkt samkomulagi, eftir atvikum með nauðsynlegri aðkomu löggjafarvalds, sbr. ákvæði 40. gr. stjórnarskrár og II. kafla þjóðll.

4.7. Fjallskil

Af dómsúrlausnum má ráða að fyrirkomulag og tilhögun fjallskila og smölunar og nýting því tengd kunni að hafa áhrif við mat á eðli og inntaki eignarréttar að viðkomandi landi og þá þannig að litið sé til þess hvort með land hefur verið farið sem eignarland varðandi fjallskil eða ekki.

Lagafyrirmæli um smölun og fjallskil hafa haldist í hendur við byggð og búskap í landinu. Í þjóðveldislögunum, Grágás, voru allmörg ákvæði um afrétti, almenninga og ágang búfjár og munu þau flest hafa verið tekin upp í Jónsbók. Þá voru ennfremur tekin upp ákvæði í þessa veru í Réttarbót Eiríks konungs frá 1294. Þessi ákvæði giltu, a.m.k. að formi til, allt til þess að sett voru lög nr. 42/1969, um afréttamálefni, fjallskil o.fl.

Í Jónsbók kemur skýrt fram að landeigandi eða leiguliði hans átti einn beit á jörð sinni og skyldi greiða honum bætur, áverkabót og landnám, ef þessi réttur var brotinn.[111] Í réttarbót Hákonar konungs frá 1305 er þó mælst til þess að geldfé sé sektarlaust í heimalöndum ef hreppstjórar og grannar lofa og gefa enga sök á því.[112] Jarðeigandi átti

[111] Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 134–136, 144–145 (6. og 18. k. llb.).
[112] *Jónsbók* 1904, s. 292.

einnig gróður á jörð sinni að því undanskildu að sá sem átti engi á annars manns landi mátti eiga þar rifhrís.[113]

Í Grágás og Jónsbók giltu mjög svipaðar reglur um hvenær mætti fara með búfé í sel, almenninga og afrétti og hvaða leiðir skyldu farnar. Markmiðið var hvort tveggja að vernda nærliggjandi bújarðir fyrir ágangi upprekstrarfjár og tryggja hagsmuni allra þeirra sem hlut áttu í afréttinum. Meginreglan var sú að allir þeir sem afrétt áttu skyldu reka fé sitt í miðjan afrétt er átta vikur voru af sumri en úr afrétti er fjórar vikur lifðu sumars. Tekið var sérstaklega fram að menn skyldu ekki reka málnytu sína í afrétt nema ítala væri. Samkvæmt Grágás máttu þeir menn er næstir bjuggu afrétti beita þangað búfé sínu yfir vetrarmánuðina en í Jónsbók var þetta bundið því skilyrði að þeir ættu hlut í afréttinum. Afréttareiganda var vetrarbeit því aðeins heimil að hann þyrfti ekki að reka fé sitt yfir land annarra. Þó skyldi ævinlega hvíla afrétt í tvær vikur, frá því er sex vikur voru af sumri til áttundu viku.[114]

Fleiri ákvæði voru sett til að vernda hina sameiginlegu beit afréttareigenda; t.d. mátti ekki gera sel og slá í afrétti.

Um lögréttir á haust og fjallgöngur sagði svo m.a. í 49. kapítula landsleigubálks Jónsbókar:

> Eigi skulu réttir fyrr vera en .iiii.[þ.e. fjórar] vikur lifa sumars. Hverr maðr er sauði á skal ganga eitt sinn á fjall, ok um landeign sína hvert sinn er l†gr¬tt skal vera, skipa svá †ðrum g†ngum sem þeir ráða. Sekr er sá hálfri m†rk við konung er eigi gengr um landeign sína, ok ábyrgiz sauði við þá er eigu, alla þá er í hans landi váru sénir þá er hann átti g†nguna.

Síðan er kveðið á um það hvað gert skuli við óskilafé. Í tilvitnaðri grein er gert ráð fyrir að hver maður smali sitt eigið land jafnframt því sem hann gangi á fjall að hausti ásamt öðrum afréttareigendum. Ef afréttarfé gekk í land bónda var honum heimilt að reka það í miðjan afrétt. Hann gat einnig haft það áfram í sínu eigin landi eða rekið það heim til þess manns sem féð átti. Í Jónsbók er ekki fjallað um aðra afrétti en þá sem voru í sameign tveggja manna eða fleiri. Í heimildum frá miðöldum má þó finna dæmi um beitarlönd sem kölluð voru afréttir og töldust í einkaeign. Var þá greint á milli „eignar sérlegrar“, sem var í einkanotum, og „afréttar“, sem tilteknir bændur höfðu heimild til að nýta gegn ítölu.[115]

Ákvæði lögbókanna um beit í almenningi voru að því leyti frábrugðin því sem hér hefur verið greint frá að nýtingartími þeirra var annar. Samkvæmt Grágás var heimilt að beita almenning frá því er mánuður lifði vetrar og næstu sjö mánuði en með lögtöku Jónsbókar virðist beit hafa verið leyfð í almenningi allan ársins hring nema frá krossmessu á vor (3. maí) til Bótólfsvöku (17. júní). Í Grágás var þeim sem næstur bjó almenningi heimilað að beita almenning þá fimm mánuði sem hann annars átti að liggja ónýttur en um slíkt er ekki getið í Jónsbók. Enn fremur var tekið fram að hver sem vildi

---

113 *Jónsbók* 1904, s. 152–154 (24. k. llb.).
114 *Jónsbók* 1904, s. 176–177 (46. k. llb.). *Grágás* 1992, s. 330–331 (38. k. lbþ.).
115 *Íslenskt fornbréfasafn*. 8. b. Reykjavík 1906–1913. S. 149.

mætti gera sel í almenningi, en það var bannað í afréttum, og öllum var heimilt að nýta sér reka í almenningi, hvort heldur var viður eða hvalur, svo framarlega sem hann hafði ekki áður verið öðrum merktur.[116]

Í tilskipun um sveitarstjórn 4. maí 1872, 39. gr., var svo fyrir mælt að sýslunefnd skyldi semja reglugerðir um notkun afrétta, fjallskil, fjárheimtur o.fl. Fóru sýslunefndir eftir það að semja fjallskilareglugerðir. Voru í fjallskilareglugerðunum sett ítarleg ákvæði um þessi efni er byggðu að mestu á ákvæðum Jónsbókar. Í mörgum tilvikum voru ákvæði þessara reglugerða misvísandi og í öðrum tilvikum stönguðust þau beinlínis á við gildandi rétt. Af fjallskilareglugerðum verða ekki dregnar almennar ályktanir um það efni sem hér er til úrlausnar, en einstaka reglugerð, sett með stoð í tilskipuninni frá 1872 eða síðari löggjöf, getur vissulega skipt máli að því er tekur til mats einstakra svæða.

Um afréttamálefni og fjallskil voru fyrst sett heildarlög hér á landi árið 1969, lög nr. 42/1969, um afréttamálefni, fjallskil o.fl. Voru þau lög síðar endurútgefin með áorðnum breytingum sem núgildandi lög nr. 6/1986. Það var þannig fyrst með löggjöf þessari sem hin dreifðu ákvæði í landsleigubálki Jónsbókar og réttarbót Eiríks konungs frá 1294 voru leyst af hólmi. Ákvæði gildandi laga taka í ýmsu mið af reglum eldri löggjafar.

Ef litið er til helstu fyrirmæla gildandi laga er ljóst þegar af 3. og 4. gr. laganna að fyrirmæli þeirra taka að meira eða minna leyti til afrétta, annarra sameiginlegra sumarbeitilanda og heimalanda. Skulu nánari fyrirmæli sett í fjallskilasamþykktir fyrir einstök svæði, sbr. 3. gr. Í 4. gr. er skilgreint það land sem fjallskil taka til og það greint í annars vegar afrétti og hins vegar heimalönd. Samkvæmt lögunum er stjórn afréttamálefna og fjallskila í höndum héraðsnefndar. Í II. kafla laganna er fjallað um afrétti og notkun þeirra og þá greint á milli sameiginlegra afrétta hreppa eða upprekstrarfélaga, sbr. 7. gr., afréttarlanda, sem liggur undir einstaka jörð eða stofnun, sbr. 8. gr., og loks beitilanda einstakra jarða sem notað sé sameiginlega til beitar með líkum hætti og afréttir, sbr. 12. gr., og skuli reglum laganna um afrétti beitt um þau svæði eftir því sem við geti átt. Í V. kafla laganna eru síðan fyrirmæli um göngur og réttir, í VI. kafla er fjallað um smölun heimalanda eftir réttir og í VII. kafla er fjallað um eftirleitir og öræfaleitir.

Í meginatriðum má greina lagareglur þessar á þann veg að þar er í fyrsta lagi fjallað um notkun afrétta og rétt til þeirra nota. Í annan stað er síðan fjallað um smölun afréttanna og fyrirkomulag smölunar sem og skiptingu þess sameiginlega kostnaðar sem af hlýst og falla í þann flokk lönd þeirra einstöku jarða sem fjallað er um í 12. gr. laganna. Allt að einu er í lögunum, sbr. einkum ákvæði V. og VI. kafla, fjölþætt ákvæði sem taka til heimalanda einstakra jarða og kveða m.a. á um skyldu til vorsmölunar, sbr. 36. gr., skyldu jarðeiganda til smölunar heimlands samhliða leitum á afrétti, sbr. 39. gr., skyldu til smölunar heimalanda eftir réttir, sbr. 52. gr. o.s.frv. Um smölun eyðijarða er svo ákvæði í 41. gr. laganna. Að meginstefnu til er hins vegar gert ráð fyrir því að

116 *Jónsbók* 1904, s. 193–194 (59. k. llb.). *Grágás* 1992, s. 369 (74. k. lbþ.).

smölun heimalands annist jarðeigandinn sjálfur og beri af henni allan kostnað. Sinni eigandi ekki þeirri skyldu skal honum gert að greiða kostnað eftir mati. Í 2. mgr. 40. gr. laganna er svo sérstök regla þess efnis að heimilt sé að ákveða í fjallskilasamþykkt að haustsmölun heimalanda verði metin til aðalfjallskila, að meira eða minna leyti, eftir því sem til hagar á hverjum stað.

Þá mun nokkuð víða hátta þannig til að bændur sammælist um smölun heimalanda sinna og standa sameiginlega að smölun í landi tveggja eða fleiri jarða. Slík samvinna um smölun fellur þó alla jafna algjörlega utan þeirra lögbundnu fjallskila sem um er fjallað í lögum og fjallskilasamþykkt.

Af öllu þessu má sjá að löggjafinn hefur um langan aldur mælt fyrir um skyldur landeigenda til að smala jarðir sínar, sbr. upphaflega fyrirmæli 49. kapítula landsleigubálks Jónsbókar. Þá sýnist líka beinlínis hafa verið gengið út frá því að land einstakra jarða sé nýtt sem beitiland með svipuðum hætti og afréttir, jafnvel þannig að viðkomandi landsvæði sé alfarið tekið undir fjallskilaframkvæmd. Í slíkum tilvikum gefa fjallskil þannig alls enga vísbendingu um eðli eignarhalds að því landi.

Í dómum Hæstaréttar Íslands hefur svo sem fyrr segir verið litið til þess í nokkrum tilvikum hvernig fjallskilum hefur verið háttað á landsvæði því sem þá er til eignarréttarlegrar meðferðar. Í þessum dómum hefur ekki verið talið sannað að um beinan eignarrétt væri að ræða að viðkomandi landsvæði og sú niðurstaða þá m.a. rökstudd með vísan til þess að ekki hafi verið sýnt fram á eða í ljós leitt að með viðkomandi land hafi verið farið sem eignarland varðandi fjallskil. Verður ekki annað ráðið af dómum þessum en að fjallskil geti út af fyrir sig haft þýðingu um úrlausn máls en verði þó ekki ráðandi um niðurstöðu. Í dómum eru vísbendingar fremur í þá átt að framkvæmd fjallskila gæti hugsanlega stutt eignartilkall en að eignarréttur sem talin verður sannaður á grundvelli annarra gagna verði vefengdur á grundvelli þess hvernig framkvæmd fjallskila hefur verið háttað.

Í ljósi alls þessa er það mat óbyggðanefndar að ekki verði dregnar víðtækar ályktanir um eignarrétt að landi af upplýsingum um framkvæmd fjallskila að fornu og nýju. Skiptir þar auðvitað mestu máli sú staðreynd að lengst af hefur smölun heimlanda, þ.e. lands einstakra jarða, ekki einungis verið háð lögbundnum skyldum og kvöðum um skyldur til smölunar, heldur hefur því jafnframt verið þannig háttað að lönd einstakra jarða hafa verið nýtt með sambærilegum hætti og afréttir og þá fallið í einu og öllu undir viðkomandi fjallskilaframkvæmd. Eftir sem áður hafa slík landsvæði ekki verið talin falla í flokk afrétta, þau óumdeilt legið innan landamerkja viðkomandi jarðar og eftir atvikum enginn ágreiningur verið uppi um eignarrétt að þeim. Þannig getur bæði háttað svo til að með öllu skorti á upplýsingar um fjallskilaframkvæmd og/eða smölun á viðkomandi landsvæði eða að forsendur séu með einhverju því sérstaka móti sem nú hefur verið gerð grein fyrir. Hvað sem þessu líður verður þó ekki útilokað fyrirfram að upplýsingar í þessa veru geti haft eitthvert vægi við eignarréttarlegt mat. Það þarfnast þá

sérstakrar skoðunar í hverju einstöku tilviki þar sem glöggar upplýsingar um tilhögun og forsendur fjallskila liggja á annað borð fyrir.

4.8. Ítök

Í íslenskum rétti hafa ítök eða ítaksréttindi verið skilgreind sem réttindi er veiti rétthafa tiltekin þröng umráð og takmörkuð not fasteignar sem er í eigu og umráðum annars eða annarra aðila.[117] Réttindi af þessum toga eiga sér langa sögu hér á landi og verður fyrst vikið að því hvað ráða megi af eldri rétti um ítök og inntak ítaksréttinda.

Í lögbókunum Grágás og Jónsbók er hugtakið *ítak* ekki skilgreint sérstaklega, en af einstökum ákvæðum má ráða í merkingu þess. Í landabrigðisþætti Grágásar er fjallað um þær réttarathafnir sem fram áttu að fara þegar maður vildi brigða öðrum land. Þar segir m.a. að brigðandi skyldi kveðja sér kviðar (væntanlega búakviðar) til að ganga úr skugga um hvort unnt væri að selja leiguból „eða ítök í annarra manna löndum“ áður en til þess kæmi að aðalbólið væri selt.[118]

Kaflinn um landamerki og lagakaup í Jónsbók (6. k. landsbrigðabálks) hefst á þessa leið:

> Nú vill maðr selja land sitt við verði, þá skulu þeir kveða á um merki með sér, um land ok skóga ok engjar ok reka, veiðar ok afréttu ef eru, ok allra gœða skulu þeir geta þeira, er því landi eigu at fylgja, þó at þat sé í †nnur l†nd, eða aðrir menn eigi þanneg ít†k; síðan skulu þeir takaz í hendr ok kaupa með váttum tveim eða fleirum.[119]

Annars staðar í lögbókinni er nánar rætt um sams konar réttindi án þess þó að tekið sé fram að um ítök sé að ræða. Þannig er fjallað um skóg, beituteig, fjöru, veiði og engi í annars jörðu en síður eða jafnvel ekki notuð orðin skógar-, beitar-, fjöru-, veiði- og engjaítak.[120] Ákvæði lögbókanna leiðir því til þeirrar niðurstöðu að ítak sé „réttur til ákveðinna nytja á landi annars“,[121] og fær það vel samrýmst hinni lögfræðilegu skilgreiningu hugtaksins nú á dögum.

Til ítaka var stofnað með ýmsum hætti. Ítakaeign mun t.d. hafa orðið til við tímabundin lán hlunninda, kaup og ítakaskipti.[122] Elsta skjallega heimildin um ítakaeign mun vera máldagi Stafholtskirkju sem talinn hefur verið frá miðri 12. öld.[123] Þar er greint frá því að prestur nokkur, Steini Þorvarðsson, hafi gefið kirkjunni m.a. þrjá hluti laxveiðar í Þverá, kerveiði í Norðurá undir fossi, Engines á Ströndum norður „ok reki

---

117 Þorgeir Örlygsson, 1998: *Kaflar úr eignarétti* I. Reykjavík. S. 28 (hdr.). Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* I, s. 6. Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 13.

118 Sbr. *Grágás* 1992, s. 288.

119 *Jónsbók* 1904, s. 124. Sambærilegur kafli er í Grágás (1992, s. 290) án þess að orðið *ítak* sé þar notað.

120 Sbr. *Grágás* 1992, s. 296, 321, 329. *Jónsbók* 1904, s. 147–148, 150.

121 Grágás 1992, s. 537. Sbr. Magnús Már Lárusson, 1981: „Jordejendom. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 7. b. Kaupmannahöfn. D. 671.

122 Páll Sigurðsson, 1992: „Kirknaítök. Saga þeirra og réttarþróun.“ *Svipmyndir úr réttarsögu. Þættir um land og sögu í ljósi laga og réttarframkvæmdar.* Reykjavík. S. 277.

123 *Íslenskt fornbréfasafn.* 1. b. Kaupmannahöfn 1857–76. S. 178–180. Sbr. Páll Sigurðsson 1992, s. 279.

með“ og selför í Þverárdal upp frá Kvíum. Í máldaganum er lýst einum algengasta stofnunarhætti kirknaítaka sem var gjöf í sáluhjálparskyni. Þannig hefur frá fyrstu tíð byggðar hér á landi verið stofnað til ítaka með beinni yfirfærslu eða afhendingu tiltekinna réttinda.

Frá 13. öld hafa varðveist nokkrar skrár um ítök, einkum reka, m.a. elsta rekaskrá Skálholtskirkju frá um 1270. Bendir það til þess að á þeim tíma hafi ítök verið orðin eftirsótt gæði sem ekki síst kirkjulegar stofnanir sóttust eftir.[124] Ítökum fjölgaði síðan jafnt og þétt, og í byrjun 18. aldar, þegar Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns var tekin saman, hafði myndast þéttriðið net ítaka um land allt.[125]

Ljóst er að ítakaeign skipti í margar aldir verulegu máli fyrir afkomu landsmanna og mun að einhverju leyti hafa stuðlað að jafnari dreifingu landgæða. Á sumum stöðum á landinu hagaði þannig til að jörð sem ekki átti mikilvæg hlunnindi eins og upprekstrarland, skóg eða fjörunytjar eða gat ekki nýtt þau í eigin landi vegna staðhátta fékk þau sem ítök í öðru landi. Nefna má sem dæmi að í Þórisdal í Lóni áttu nokkrar jarðir skógarítak. Ein þeirra var Efri-Fjörður í Lóni. Hún átti skógarítak í Skálahvömmum í Þórisdal eða Laxárdal, en í staðinn var heimilað útræði frá Klifunum (Þorgeirsstaðaklif).[126] Slík ítakaskipti munu víðar hafa tíðkast, ekki síst á þeim svæðum þar sem útræði var gott. Hraunskarð undir Jökli átti t.d. „frí kolatak í Hrísaskóg og raptvidahögg í jördunne til upheldis“ í staðinn fyrir uppsátur og „ítaksbúðir“ í Hraunskarðsjörð.[127] Annars staðar þar sem ekki var um ítök eða ítakaskipti að ræða var venjulega greitt ákveðið gjald fyrir útræðið, svonefndur vertollur.[128]

Mörg ítök gengu smám saman úr sér ýmist af völdum eyðingarafla náttúrunnar, ofnýtingar eða vegna breyttra búskaparhátta og urðu því ekki annað en inntakslaus réttur sem setti ákveðnar hömlur á eignarrétt fasteigna.[129] Um miðbik nýliðinnar aldar var því svo komið að fjölmörg þeirra ítaka sem á jörðum hvíldu komu ítakshafanum að litlu sem engu gagni auk þess sem ýmis þeirra virtist augljóslega hagkvæmara að nýta samhliða nýtingu á viðkomandi jörð. Lagasetning frá þeim tíma ber skýran vott um þá stefnu löggjafans að tryggja það, að eðlileg gæði fasteigna fylgi þeim sjálfum og séu nytjuð í sambandi við notkun þeirra.[130] Það var einkum gert með því að banna að tiltekin

---

124 *Íslenskt fornbréfasafn* 1, s. 67–76. Tímasetning rekaskrárinnar er ekki örugg. Sbr. einnig sama rit, s. 4, 246–248 (ítakaskrá Viðeyjarklausturs [1284]), 248–251 (reka- og landamerkjaskrá Þingeyraklausturs [1285]).

125 Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 12. b. (Atriðisorðaskrá), undir *afrétt, beit/beitarítak, melaslægja/meltak, lax/laxveiði, fugl/fuglatekja, eggjatak/eggjatekja/eggver, skógur/skógarítak, hrís/hrísrif/hrístak, torf, móskurður/mótak, engjatak/engjaítak, reki/rekaítak*.

126 Þetta kom fram í vitnisburði Vilhjálms Geirs Þórhallssonar, eiganda Efra-Fjarðar, við skýrslutöku 9.9. 2002 í máli nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd. Sbr. einnig vitnisburð Þorsteins Geirssonar á Reyðará við sömu skýrslutöku.

127 *Íslenskt fornbréfasafn*. 3. b. Kaupmannahöfn 1896. S. 141. Fleiri dæmi eru um slík ítakaskipti í þessari heimild sem talin er frá um 1360.

128 Sbr. *Jarðabók Árna og Páls* 12, undir *naust, uppsátur, útræði, verbúð, vertollur*.

129 Sbr. hugtakið *servitut* í merkingunni *ítak eða ískylda*.

130 Þegar um miðja 19. öld tók að gæta þeirrar tilhneigingar löggjafans að sporna við frekari stofnun ítaka, sbr. 4. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.

hlunnindi, sem fasteign fylgdu, væru frá henni skilin auk þess sem eigendum fasteigna sem ítök hvíldu á var gert kleift að leysa þau af eignum sínum gegn fjárgreiðslu. Þannig var t.d. lausn veiðiítaka í ám og vötnum heimiluð með lögum nr. 40/1942, sbr. nú lög nr. 76/1970 og lausn skógarítaka af jörðum með lögum nr. 100/1940, sbr. nú lög nr. 3/1955, sbr. lög nr. 76/1984. Þá fjalla lög nr. 13/1956 um sölu kirkjuítaka. Veigamesti þátturinn í þessari viðleitni löggjafans var þó setning laga nr. 113/1952 um lausn ítaka af jörðum en þau taka til allra ítaka í jarðir annarra en lax- og silungsveiðiítaka í ám og vötnum og skógarítaka, sbr. 2. og 3. gr. laganna.[131] Með þeim var sú skylda lögð á þá sem töldu sig eiga slík ítök að lýsa þeim í samræmi við efni laganna. Væri það ekki gert féll ítakið úr gildi. Lögin hafa enn fremur að geyma reglur um það hvernig eigandi jarðar, sem ítak er í, eldra en 25 ára, getur leyst það af jörð sinni. Þrátt fyrir þessa viðleitni löggjafans er þó ljóst að enn kunna að finnast gild ítök hér á landi.

Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaks í fasteign bendi fremur til þess að svæði það sem ítakið er á sé eða hafi einhvern tíma verið eignarland.[132] Þannig hafi réttur yfir viðkomandi landsvæði verið nauðsynlegur grundvöllur undir stofnun ítaks á því og ítakshafinn öðlast rétt sinn innan marka þess réttar sem handhafi hinna beinu eignarréttinda átti.

Þrátt fyrir þetta kunna að finnast ítök í landsvæðum sem ekki eru undirorpin beinum eignarrétti nú og ekki unnt að sýna óyggjandi fram á að hafi nokkurn tíman verið það. Sem dæmi um slíkt má nefna ákvæði í máldögum um takmörkuð réttindi kirknanna í Biskupstungum á Biskupstungnaafrétti. Þannig segir í máldaga kirkjunnar á Torfastöðum frá 1331 að hún eigi „skógarteig í Sandvatnshlíð“.[133] Hið sama kemur fram í Vilkinsmáldaga frá 1397[134] og Gíslamáldaga frá 1570.[135] Þá segir í Gíslamáldaga um kirkjuna í Bræðratungu að hún eigi „Skógartungu undir Bláfelli“.[136] Í máli nr. 4/2000, Biskupstungnaafréttur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi, komst óbyggðanefnd að þeirri niðurstöðu að Framafréttur Biskupstungna, það landsvæði sem framangreind réttindi kirknanna náðu til, væri þjóðlenda. Nefndin útilokaði þó ekki að umrætt landsvæði hefði einhvern tíma verið undirorpið beinum eignarrétti en taldi umræddda máldaga eina og sér ekki veita næga sönnun í þeim efnum. Í slíkum tilvikum kann þó að vera um annars konar réttindi að ræða en ítök í hinni hefðbundnu lögfræðilegu merkingu hugtaksins.

---

131 Í 1. gr. laga nr. 113/1952 segir að ítak merki í lögunum hvers konar afnot fasteignar, sem eigi séu samfara vörslum hennar eða þess hluta hennar, sem afnotin taki til, enda sé réttur til afnotanna byggður á heimild einkaréttareðlis. Í greinargerð með frumvarpi því sem varð að umræddum lögum segir í athugasemdum að fylgt sé hinni venjulegu fræðilegu skýringu á því hvað ítak sé.

132 Í greinargerð með frumvarpi því sem varð að lögum nr. 113/1952 er í athugasemdum tekið fram að lögin taki ekki til ítaka í kaupstaðarlóðir eða í afrétti, sem sveitarfélög eiga. Í lögunum er þannig gert ráð fyrir því að unnt sé eða hafi verið að stofna til ítaka í afréttarlöndum. Með hliðsjón af hinni almennu lögfræðilegu skilgreiningu á hugtakinu ítak verður þó að ætla að með því sé átt við afréttarlönd sem undirorpin eru beinum eignarrétti eða hafi verið það á þeim tíma þegar til ítaksins var stofnað.

133 *Íslenskt fornbréfasafn* 2, s. 669.

134 *Íslenskt fornbréfasafn* 4, s. 49.

135 *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 647.

136 *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 648.

4.9. Fjörur og rekaeign

Eignarréttur að fasteign sem liggur að sjó nær einnig til fjörunnar fram af henni, þ.e. svæðisins á milli stórstraumsflóðmáls og stórstraumsfjörumáls.[137] Undir yfirborði sjávar taka við svokölluð netlög, sem í ýmsum lögum eru skilgreind sem sjávarbotn 115 metra út frá stórstraumsfjörumáli landareignar, sjá nánar síðar í þessum kafla.[138] Óumdeilt er að netlög fylgi sjávarjörðum en um hitt hefur fremur verið ágreiningur hvort eignarráð fasteignareiganda feli í sér beinan eignarrétt eða séu bundin við þau réttindi sem sérstaklega er mælt fyrir um í einstökum lögum.[139]

Kemur þá til skoðunar hver hafi verið réttur landeigandans í fjöru og netlögum jarðar sinnar. Þar verður helst litið til þeirra fjörunytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. reka og veiði.

Rekinn hefur verið helsta verðmæti fjörunnar. Elstu ákvæði laga um reka eru í Grágás. Þau voru síðan tekin upp lítið breytt í rekabálk Jónsbókar, og er sá bálkur enn í gildi ásamt viðbótum um skotinn hval og skotmannshlut sem gefnar voru út í konungsbréfum 1778 og 1779.[140] Meginreglan var sú að jarðeigandi átti reka fyrir landi sínu. Í Jónsbók er reki nánar skilgreindur með svofelldum hætti: „Hverr maðr á reka allan fyrir sínu landi viðar ok hvala, sela ok fiska, fugla og þara, nema l†gum sé frá komit.“[141] Eignarréttur jarðeiganda á viðar- eða hvalreka var þó því aðeins hafinn yfir vafa að hann merkti sér rekann eða kæmi böndum á hann.[142] Allan reka utan *rekamarka* var hverjum manni heimilt að flytja að landi, marka sér og slá eign sinni á, en landeigandi skyldi eiga alla aðra flutninga hvals og viðar.[143]

Sú skýring hefur verið gefin á rekamarki að það sé „sá hluti fjöru og hafs sem bóndi eða rekamaður má nýta á allan reka“.[144] Lúðvík Kristjánsson taldi hins vegar rekamark vera sömu merkingar og fjörumark og tákna merki milli deildra reka.[145] Í Staðarhólsbók Grágásar er rekamark við það miðað „að sjá mundi mega þaðan fisk á borði ef eigi bæri

---

137 Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 45. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* I, s. 37. Þorgeir Örlygsson, 1998: *Kaflar úr eignarétti* I, s. 57.

138 Sjá t.d. 3. mgr. 2. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998; 1. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994; og 1. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

139 Í H 1996 2518 og 2525 er talinn vafi um beinan eignarrétt fasteignareiganda í netlögum.

140 Sbr. opið bréf um rekatilkall á Íslandi frá 4. maí 1778, 5. gr., og konungsbréf (til stiftamtmanns) um landshlut af flutningshvölum á Íslandi frá 23. júní 1779, 1.–2. gr.

141 *Jónsbók* 1904, s. 194.

142 *Grágás* 1992, s. 351–352. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 194–195.

143 *Grágás* 1992, s. 353–354. *Jónsbók* 1904, s. 196–197. Á öðrum stað í *Jónsbók* (s. 203) segir þó að þess hvals sem fluttur sé, eigi flytjendur þriðjung en landeigandi tvo hluti nema skot finnist í, þá eigi skotmaður þriðjung. Þetta ákvæði virðist eiga sér nokkra samsvörun í 71. k. landabrigðisþáttar Grágásar (*Grágás* 1992, s. 365).

144 *Grágás* 1992, s. 552. Í Jónsbók virðist einnig gert ráð fyrir að rekamark geti tekið til hafsvæðis *út fyrir* netlög, sbr. þetta orðalag: „Ef maðr veiðir hval í rekamarki, þar er fisk sér á borði ok fyrir utan netlÄg, þá á sá allan er veiðir“ (*Jónsbók* 1904, s. 206 sbr. einnig s. 197).

145 Lúðvík Kristjánsson, 1980: *Íslenzkir sjávarhættir*. 1. b. Reykjavík. S. 219.

land fyrir“.[146] Lýsing Konungsbókar á rekamarki er nokkru ítarlegri, og er hún sambærileg við skilgreiningu Jónsbókar á *fiskhelgi*:

> Maður á að flytja við þann er hann finnur á floti fyrir utan það er fisk sér af borði, óflattan, fyrir annars manns landi. Það skal þorskur vera, sá skal svo mikill vera að hann sé álnar í öxarþærum flattur [álnarbreiður milli þunnildisnefja]. Sá fiskur heitir gildingur. Á því borði skal sjá þann fisk er til lands veit, þaðan úr fjöru er fyrvir [fellur út] utast.[147]

Fiskhelgi í þessu samhengi táknar svæðið út að rekamörkum sem að sínu leyti miðast við að óflattur þorskur sé í sjónmáli frá ströndinni.[148]

Síðar, sennilega snemma á 14. öld, var kveðinn upp svofelldur alþingisdómur um rekamark til lands:

> Rekamarck til landz sem leingst ut fiarar. og flod geingur leingst i logne. þa hvorke æser brim nie vindur.
>
> Þad var logtekid um rekamark a Auxararþijnge af badum l¹gm¹nnunum og allri logriettunne a dogum Häkonar kongz. sem væri i almennelegu flædarmäle þa siör rædur sier. Enn hvad hann æser brim edur vindur. edur kastar yfer Mälarkamp. edur eírartanga. so sem i logbok utvijsar. edur a land upp. þar sem so vid vijkur. þa eignast þad landeigande hvort þad er trie edur hvalur.[149]

Hér virðist lögrétta skilgreina það sem í síðari löggjöf er nefnt stórstraumsflóðmál.

Algengt var á miðöldum og síðar að fjara innan merkja tiltekinnar jarðar væri nýtt frá annarri jörð. Eigandi hinnar síðarnefndu nefndist þá *rekamaður* eða *fjörumaður*, en rétturinn var þó bundinn jörð hans en ekki persónu. Landeigandi og fjörumaður skiptu með sér fjörugögnum eftir ákveðnum reglum. Um þetta segir í Jónsbók:

> Ef maðr kaupir reka af landi manns at l†gmáli réttu, ok skilja þeir þat eigi gjørr en svá, þá á landeigandi af fj†ru þeiri álnarl†ng kefli †ll ok smæri, en rekamaðr á þar við allan annan útelgdan er þar rekr upp, ok svá hvali alla er þar hlaupa kvikir á land, nema menn valdi, og svá á hann þá hvali er þar rekr. Sá maðr er land á, hann á þara allan ok fugla alla, sela alla ok rostunga, ok svá ef maðr drepr sel; hann á þar at hafa hnísur ok háskerðinga, ok fiska alla, nema þar reki fleiri senn á land en .v. [5], þá á rekamaðr.[150]

Rekamaður átti einnig allan ómerktan við og hval sem menn fluttu úr almenningi[151], ef þeir fylgdu ekki festum eins og skylt var, og að auki allt það sem flaut í netlögum. Landeigandi átti hins vegar veiði alla í netlögum, flutninga hvals og viðar og allt það sem flaut utan netlaga og að rekamörkum og aðrir höfðu ekki áður eignað sér.[152] Enn fremur skyldi landeigandi en ekki fjörumaður (rekamaður) varðveita vogrek, þar til eigandi kæmi fram en eignast ella, og skotmannshlut og fá ágóða af og hafa þriðjung af

---

146 *Grágás* 1992, s. 353 (Staðarhólsbók). Skilgreining Konungsbókar er ítarlegri (sbr. *Grágás* 1992, s. 353–354). Samkvæmt *Jónsbók* 1904 (s. 206) var rekamark „þar er fisk sér á borði“.

147 *Grágás* 1992, s. 353–354. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 203 og 206 (6. og 8. k. rekabálks).

148 Sbr. Magnús Már Lárusson, 1981: „Hvalfangst“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 7. Kaupmannahöfn. D. 169.

149 *Íslenskt fornbréfasafn* 11, s. 1–2.

150 *Jónsbók* 1904, s. 196–197.

151 Í Jónsbók er landeiganda eignaður allur flutningur (*Jónsbók* 1904, s. 197).

152 *Grágás* 1992, s. 354–355, 365. *Jónsbók* 1904, s. 196–197. Sambærilegt ákvæði um rétt rekamanns til flutninga úr almenningi er ekki í Jónsbók.

öllum þeim hvölum „er fyrir mönnum hlaupa á land“.[153] Í heimildum frá miðöldum eru einnig mörg dæmi um að rekinn væri ekki miðaður við ákveðið svæði heldur tiltekið magn af viði sem ýmist var kallað afdráttur eða afreiðsla.[154]

Af því sem hér hefur verið rakið má álykta að fjörueign í landi annarrar jarðar hafi fyrst og síðast verið ítak en ekki falið í sér eignarrétt á landinu sjálfu.[155] Í því sambandi má benda á þau orð Hans Kuhn að fjöruítök séu í elstu máldögum og skrám aðeins kölluð fjörur eða rekafjörur.[156] Hér verður þó að hafa á þann fyrirvara að rekamanni tilheyrði ekki einvörðungu fjaran í merkingunni fjöruítak heldur einnig *rekagrunnur-inn*, enda missti hann ekki rétt sinn til rekans þótt orpinn væri sandi eða grjóti.[157] Þegar þess er gætt að fjörur (reki) voru í mörgum tilvikum ítak í landi annarra en þeirra sem áttu rekann, þarf ekki að koma á óvart að fjörumörk og landamerki jarða til sjávar fóru ekki alltaf saman eins og t.d. landamerkjabréf jarða í Öræfum vitna um. Samkvæmt lögum um lausn ítaka af jörðum, nr. 113/1952, féllu önnur ítök en skógarítök og lax- og silungsveiðiítök úr gildi væri ítaksrétti ekki lýst með tilteknum hætti, sjá nánar í kafla 4.8.

Í lögbókunum er einnig gert ráð fyrir að fjörur geti verið almenningur og heimildir um almenninga við sjávarsíðuna eru allnokkrar.[158] Þar skyldu fjórðungsmenn eiga reka allan nema þann sem skot var í. Þá skyldu þeir menn varðveita „er lönd eigu næst“.[159] Samkvæmt þessu virðist ekki gert ráð fyrir því að almenningsfjara sé ítak í eignarlandi, en dæmi um slíkt kunna þó að finnast.[160]

Netlögum má líkja við „fiskveiðilögsögu“ sjávarjarða. Þau eru skilgreind á þessa leið í fornlögum:

> Þar eru netlög utast í sæ er selnet stendur grunn, tuttugu möskva djúpt, af landi eða af skeri og komi flár [þ.e. flotholt] upp úr sjánum að fjöru þá er þinur [þ.e. teinn á neti] stendur grunn. En fyrir það utan á hver að veiða að ósekju er vill.[161]

Landeigandinn átti einn alla veiði í netlögum og í fjörunni, og gilti einu þó að annar hefði eignast aðrar nytjar í fjöru og netlögum.[162] Eins og áður hefur komið fram virðist

---

153 *Grágás* 1992, s. 354. *Jónsbók* 1904, s. 197, 201–203, 208–209.

154 Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 220. Sjá einnig *Íslenskt fornbréfasafn* 3, s. 56–57.

155 Sbr. einnig hugtakið *ítaksreki* um þann reka jarða eða hluta hans sem gengið hafði undan jörðinni (Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 204).

156 Kuhn, Hans, 1943–1948: „Hátúningamelur og Gnúpverjahreppur.“ *Árbók Hins íslenzka fornleifa-félags*. S. 73. Austfirðingar nota orðið *sandur* um það sem Sunnlendingar kalla fjöru (Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 218).

157 Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 203.

158 Sjá nánar í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar um hugtakið almenningar.

159 *Grágás* 1992, s. 369. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 193–194.

160 Af þessu yfirliti má sjá að samkvæmt lögbókunum, Grágás og Jónsbók, áttu nokkrir aðilar lög-verndaðan rétt til hvals eftir ákveðnum reglum: Í fyrsta lagi var það landeigandinn, í öðru lagi reka-maður, ef rekinn hafði verið seldur undan jörð, í þriðja lagi skotmaður, sem átti hálfan hval sem hann náði ekki að festa í fjöru og loks fjórðungsmenn ef um almenningsfjöru var að ræða. Fleiri áttu einnig sinn rétt til rekahvals að uppfylltum ákveðnum skilyrðum eins og leiglendingur og sá sem fyrstur kom að hval er fluttur hafði verið úr almenningi (sbr. „finnandaspik“). Sbr. *Grágás* 1992, s. 356, 365. *Jónsbók* 1904, s. 135.

161 *Grágás* 1992, s. 354. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 196.

162 *Jónsbók* 1904, s. 197.

fiskhelgi samkvæmt Jónsbók hafa verið miðuð við rekamörk og verður því ekki í öllum tilvikum lögð að jöfnu við netlög.

Ekki er ljóst af lögbókunum hversu langt til sjávar netlög náðu enda mun það að nokkru hafa farið eftir aðstæðum eins og grunnsævi við sjávarstrendur. Lúðvík Kristjánsson getur sér þess til að netlög hafi verið miðuð við 6 þumlunga selmöskvalegg, og hefur því mesta dýpt netlaga um fjöru verið 120 þumlungar eða 6 álnir.[163] Alin jafngilti um 47,7 sm svo að netlög hafa náð út að 2,9 m dýpi.

Í skipan goðorðsmannsins Sæmundar Ormssonar um almenninga í Hornafirði, sem talin er frá um 1245, er því lýst yfir að land og fjöru skyldi helga 30 faðma þaðan frá sem efst féll í meðalflæðum. Rekald þar fyrir utan skyldi vera *almenningur*.[164] Talið hefur verið að Sæmundur hafi í skipan sinni verið að lýsa netlögum.[165] Í löggjöf frá miðbiki 19. aldar var miðað við 60 faðma (u.þ.b. 112 metra) frá stórstraumsfjörumáli.[166] Í 20. aldar löggjöf hefur fyrst og fremst verið við það miðað að netlög séu 115 metrar á haf út miðað við stórstraumsfjörumál.[167] Sýnist nú óhætt að miða þau mörk sem meginreglu, þó svo önnur viðmið gildi vissulega skv. þeim eldri lögum sem enn eru í gildi.

Merki sjávarjarða til hafsins miðast annað hvort við ytri mörk fjöru eða netlaga. Um þetta álitaefni er ekki þörf ítarlegrar umfjöllunar hér, enda fjalla þjóðlendulögin einungis um land ofan sjávar. Ljóst er að strandlengja landsins tekur breytingum, á einum stað kann að verða landrof en á öðrum landauki. Dómstólar hafa lagt til grundvallar að eigandi sjávarjarðar eignist þann landauka sem til verður í fjöru og netlögum fyrir landi hans.[168] Það á a.m.k. við um þann landauka sem til verður af náttúrulegum ástæðum eða fyrir tilverknað þriðja manns.[169]

Með lögum nr. 73/1990 voru auðlindir hafsbotnsins utan netlaga og svo langt til hafs sem fullveldisréttur Íslands nær lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 1. gr. Netlög eru þar skilgreind með sama hætti og áður, sbr. 3. mgr. 2. gr., og ekki verður talið að ætlunin hafi verið að afnema til frambúðar áðurgreindan rétt sjávarjarða til landauka og fastsetja þar með í eitt skipti fyrir öll mörk sjávarjarða til hafsins. Vilji löggjafans til slíkrar breytingar hefði þurft að koma skýrt fram. Gildistaka laga nr. 73/1990 hafði þannig ekki í för með sér að merki sjávarjarða til hafsins væru endanlega fastsett. Fjara og netlög

163 Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 203.

164 *Íslenskt fornbréfasafn* 1, s. 536.

165 Sbr. Þorgeir Örlygsson, 1993: „Er Hornafjörður almenningur?“ *Tímarit Háskóla Íslands*. 6. árg. nr. 6. Reykjavík. S.33.

166 Sbr. t.d. 3. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.

167 Sjá t.d. 3. mgr. 2. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998; 1. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994, og 1. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

168 Sbr. H 1946 345. Sjá einnig Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 45 og Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* II, s. 136.

169 Ekki verður ráðið af fyrirliggjandi réttarheimildum og fræðiskrifum að greinarmunur sé í þessu sambandi gerður á landauka sem til verður fyrir tilstilli fasteignareigandans sjálfs. Á það er þó bent að réttur fasteignareiganda í þessa veru geti ekki, í ljósi tækniframfara og nýrra viðhorfa, verið án takmarkana. Þær takmarkanir helgast þá af hagsmunum íslenska ríkisins, fullveldisrétti þess og eignarrétti, sbr. t.d. lög nr. 73/1990.

færast út og inn í samræmi við landauka eða landtap, þ.e. breytt stórstraumsfjörumál, og landamerki þar með.

5. HEIMILDIR UM EIGNARHALD

5.1. Almennt

Í köflunum „Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru“ undir „Gögn og gagnaöflun“ í hverjum úrskurði fyrir sig kemur fram hvaða flokkar frumheimilda, útgefinna og óútgefinna, voru yfirfarnir á vegum óbyggðanefndar í þeim tilgangi að fullnægja rannsóknarskyldu nefndarinnar, sbr. einnig sérstakan kafla í hverjum úrskurði um það efni. Hér verður gerð nánari grein fyrir nokkrum mikilvægum heimildum og þýðingu þeirra fyrir úrlausnarefni óbyggðanefndar.

5.2. Jarðamöt og jarðabækur

Elsta dæmi um jarðamat á Íslandi er að finna í tíundarlögunum 1096/97. Jarðir voru metnar til hundraða en eitt hundrað á landsvísu jafngilti 120 álnum vöruvaðmáls eða einu kýrverði. Í tilefni af sölu konungsjarða á 17. öld var ákveðið að hvert jarðarhundrað skyldi jafngilda tveimur hundruðum á landsvísu (kúgildum).[170]

Lítið er vitað um matsreglur eða viðmiðanir þegar jarðamatið fór upphaflega fram. Þegar elsta varðveitta jarðabókin var gerð 1639, um jarðeignir konungs, var við það miðað að dýrleiki skyldi vera tuttuguföld landskuld. Sama var gert í jarðabókinni 1686 en hún er elsta varðveitta jarðabókin sem hefur að geyma jarðir í einkaeign. Í jarðabókinni 1695 var aftur snúið til hins gamla mats enda jafnan við það stuðst í fasteignaviðskiptum.[171] Þó ber að taka fram að í þessari jarðabók var eignarhlutur kirkju í heimalandi yfirleitt ekki reiknaður með í jarðamatinu og þess vegna var dýrleiki sumra kirkjujarða ekki í fullu samræmi við raunvirði þeirra.[172]

Á árunum 1702–1712 var gerð hér á landi ný og mjög nákvæm jarðabók. Jarðabók þessi er jafnan kennd við þá tvo menn sem unnu mest að henni, Árna Magnússon og Pál Vídalín. Jarðabókin þykir mjög traust heimild og skýrist það einkum af því hvernig að verki var staðið. Þeir Árni og Páll eða umboðsmenn þeirra ferðuðust um nær land allt að boði konungs og reyndu að kynna sér aðstæður á hverjum stað en jafnframt höfðu þeir þann háttinn á að boða bændur í héraði til fundar og láta hvern ábúanda gera vandlega grein fyrir jörð sinni. Þetta var jafnharðan skráð niður og í lokin staðfest af áreiðanlegum mönnum í sveitinni. Þrátt fyrir það voru brögð að því að vitnisburður manna um jarðir sínar væri ekki nákvæmur, t.d. að meira væri gert úr landspjöllum en efni stóðu til eða að ekki væri samræmi á milli þess sem landeigendur sögðu og leiguliðar þeirra. En þá var stundum hægt að leiðrétta misræmið með samanburði við jarðabréf sem þeir

[170] Sbr. *Lovsamling for Island*. 1. b. Kaupmannahöfn. S. 356.
[171] Sbr. Björn Lárusson, 1967: *The Old Icelandic Land Registers*. Lundi. S. 18. Björn Lárusson, 1982: *Islands jordebok under förindustriell tid.* Lundi. S. 18.
[172] Björn Lárusson 1967, s. 63.

Árni og Páll söfnuðu einnig á ferðum sínum. Í tengslum við jarðabókarverkið voru samdar tillögur að nýju jarðamati. Í tillögunum var gert ráð fyrir að grundvöllur matsins væri fóðurgildi jarðar, þ.e. hversu mörg kúgildi hún gæti borið í meðalári. Afréttur, útigangur, sellönd og ýmis hlunnindi skyldu metin til hundraða eftir ákveðnum reglum og greiða af þessu bæði tíund og landskyld. Frá því var horfið að ráðast í nýtt jarðamat hér á landi. Í stað þess lögðu þeir Árni og Páll hið forna jarðamat til grundvallar og höfðu hliðsjón af „almúgans tilsögn og undirrjettingu“ í votta viðurvist. Þó má sjá þess merki að reynt hafi verið í einhverjum mæli að leggja nýtt mat á jarðirnar, einkum þegar getið er sérstaklega um heyfóður og nýtingu úthaga, afrétta og hlunninda.

Tillögur þær sem hér hefur verið vikið að eru að verulegu leyti í samræmi við svonefnda „Bergþórsstatútu“ sem sögð var frá fyrri hluta 12. aldar. Í statútunni var þó reiknað með að ákveðið hlutfall væri á milli fóðurgildis jarðar og stærðar hennar; eins kýreldis tún væri 140 norskir faðmar að stærð. Afrétti og heiðalönd skyldi meta til helmings á við beit í heimalandi og virðast því tún hafa verið sex sinnum verðmætari miðað við hverja einingu lands en afréttir.[173] Þess skal getið að samkvæmt Jónsbók var meðalkýr lögð að jöfnu við sex ær „og fæði lömb sín, órotnar, loðnar og lembdar.“[174]

Flestum fræðimönnum ber saman um að Bergþórsstatúta sé fölsuð. Hún getur því ekki talist heimild um annað en það hvernig menn töldu á sínum tíma eðlilegt að meta jarðir og hlunnindi þeirra. Engu að síður má ætla að fóðurgildið, bæði af heyfeng og hagbeit, hafi upphaflega verið lagt til grundvallar jarðamatinu og þá ef til vill reiknað sem ákveðið hlutfall af smjörfjórðungum.[175] Þessu til stuðnings má nefna að skerðing á engi jarðar gat lækkað dýrleika hennar verulega og einnig eru dæmi um að selland hafi verið metið sérstaklega til tíundar.[176] Á sama hátt er svo að sjá sem afréttur einstakra jarða hafi, að minnsta kosti í sumum tilvikum, verið reiknaður með í jarðamatinu, einkum ef þær höfðu tekjur af upprekstrartollum.

Dýrleikinn var mikilvægt auðkenni jarða og grundvöllur skattlagningar og erfðaskipta en ýmsar heimildir, einkum kaupbréf, benda til að dýrleikinn hafi ekki ævinlega sýnt raunvirði jarða. Úr því var reynt að bæta í byrjun 19. aldar þegar fram fór jarðamat um land allt á árunum 1800–1806. Viðmiðunarreglur voru þó hinar sömu og áður, þ.e. hversu mörg kúgildi hver jörð gat borið, en jafnframt skyldu ýmis hlunnindi og útigangur metin sérstaklega til dýrleika.[177] Árið 1848 kom út jarðatal kennt við J. Johnsen en þar var nær einvörðungu farið eftir gömlu jarðamati. Sama ár, 27. maí, gaf konungur út tilskipun um nýtt jarðamat á Íslandi og skyldi hver jörð metin til peningaverðs „að því sem slíkar jarðir verða sanngjarnlega seldar eptir gæðum sínum“.[178] Hjáleigur voru

[173] Halldór Einarsson, 1833: *Om Værdie-Beregning paa Landsviis og Tiende-Ydelsen i Island*. Kaupmannahöfn. S. 165–175.
[174] *Jónsbók* 1904, s. 215 (6. k. kb.).
[175] Björn Lárusson 1982, s. 17.
[176] Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 10. b. Kaupmannahöfn 1943. S. 177. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 4. b. Kaupmannahöfn 1925 og 1927. S. 317.
[177] *Lovsamling for Island*. 6. b. Kaupmannahöfn 1856. S. 475–481.
[178] *Lovsamling for Island*. 14. b. Kaupmannahöfn 1868. S. 175.

ekki metnar sérstaklega til dýrleika fyrr en 1848 og því ekki getið um dýrleika þeirra í jarðamötum fyrr en eftir þann tíma. Jarðamat þetta var gefið út 1861 undir heitinu *Ný jarðabók fyrir Ísland.* Hinni fornu verðeiningu, hundraði, er haldið, en að baki henni stóð ekki lengur kúgildi heldur slegin mynt og seðlar.

Með lögum um fasteignamat nr. 22/1915, var kveðið svo á í 1. gr., að allar jarðeignir, lóðir og hús á landinu skyldi meta til peningaverðs tíunda hvert ár. Hér var um að ræða mikla breytingu frá því óreglulega fasteignamati sem tíðkast hafði, oft með löngu millibili.

Heimildir segja ekki ótvírætt til um það hvort afréttir hafi verið tíundaðir sérstaklega til skatts þó að sjá megi viðleitni í þá veru í þeim tillögum um nýjar jarðamatsreglur frá byrjun 18. aldar sem Árni Magnússon og Páll Vídalín virðast hafa ætlað að fara eftir og áður er getið. Þær tillögur tóku þó aldrei gildi. Í reglugerð rentukammers um nýtt jarðamat 1. sept. 1848 er gert ráð fyrir að tún og engjar, hagi og útbeit séu metin og einnig hlunnindi jarða en ekki er þar minnst á afrétti. Það mun ekki hafa verið fyrr en með fasteignalögunum nr. 22/1915 sem kveðið var skýrt á um að afréttir skyldu teknir til greina við jarðamat. Í 7. gr. laganna segir á þessa leið:

> Afrjettarlönd þau, sem eru eign sveita og einungis notuð til upprekstur, skal eigi meta sjerstaklega, en aftur á móti ber að taka upprekstrarrjettinn til greina við mat jarða þeirra, er hann eiga.
>
> Þrætulönd milli jarða skulu metin sjer í lagi.

Óbyggðanefnd telur að jarðamöt sýni tilvist sjálfstæðrar jarðar á þeim tíma sem um ræðir. Dýrleiki jarðar sé hins vegar fyrst og fremst heimild um landgæði fyrr á tímum, einkum grasfeng og útigang, en miklu síður um stærð jarða eða víðáttu. Jarðabækur og jarðamöt geta þannig gefið vísbendingar um eignarréttindi, landnýtingu og í einstaka tilvikum jafnvel um landamerki.

5.3. Máldagar og vísitasíur

Hugtakið *máldagi* var í fornu máli haft um hvers kyns samninga, munnlega og skriflega, en í þrengri merkingu var máldagi samningur sem gerður var við stofnun kirkju. Máldaginn kvað á um réttindi og skyldur allra þeirra sem hagsmuna áttu að gæta, en hann var jafnframt skrá yfir eignir viðkomandi kirkju. Í kristinna laga þætti Grágásar segir svo:

> Þar er maður leggur fé til kirkju, hvort sem það er í löndum eða lausum aurum, í búfé eða tíundum af þeim bólstöðum er héraðsmenn skulu þangað inna, og skal sá maður er kirkju varðveitir láta gera þann máldaga á skrá allan, hvað hann hefir fjár gefið þangað, eða aðrir héraðsmenn til þeirrar kirkju. Þann máldaga er honum rétt að lýsa að Lögbergi eða í lögréttu eða á vorþingi því er hann heyr, hvað þar liggur fjár til þeirrar kirkju. Hann skal láta ráða [lesa] skrá og lýsa þann máldaga heima að kirkju um sinn [einu sinni] á tólf mánuðum hverjum, þá er menn hafa þangað tíðasókn flestir.[179]

[179] *Grágás* 1992, s. 12.

Ákvæði þetta er talið vera frá biskupsárum Gissurar Ísleifssonar (1082–1118) og að líkindum sett í kjölfar tíundarlaganna 1096/1097.[180] Eins og fram kemur í tilvitnuðu ákvæði öðlaðist máldagi gildi um leið og honum hafði verið þinglýst á alþingi eða vorþingi.

Máldagi var í reynd samningur milli þriggja aðila: kirkjubónda, biskups og safnaðar. Bóndinn lagði kirkjunni til ákveðið stofnfé í samráði við biskup og nefndist það *heimanfylgja* hennar. Ávöxtur stofnfjár, svonefnd *afvinna*, ásamt tíund átti að duga fyrir rekstri kirkju en að auki bættust smám saman við gjafir af ýmsum toga, bæði í föstu og lausu, sem kirkjubóndinn eða einhver annar, er biskup skipaði til þess, hafði umsjón með. Sóknarfólkið greiddi tíund en fékk í staðinn kirkjulega þjónustu, sálusorgun og sakramenti í kirkju sinni. Hlutverk biskups var fyrst og síðast fólgið í því að gæta þess að kirkjan væri ekki hlunnfarin. Það gerði hann einkum í árlegum vísitasíuferðum sínum.[181]

Eins og flest opinber skjalagögn frá miðöldum fylgdi efnisskipan máldaga ákveðinni reglu sem var þáttur í trúverðugleika skjalsins. Venja var að greina fyrst frá stofnfé kirkjunnar. Engin eign var kirkju mikilvægari en grunnurinn sem hún stóð á og þess vegna var yfirleitt byrjað á því að tilgreina hversu stóran hlut kirkjan átti í heimalandi, þ.e. þeirri jörð sem hún stóð á. Hvorki aðrar fasteignir, eins og útjarðir (þ.e. jarðir utan heimajarðar kirkjunnar), né heldur afréttir gátu myndað þann grundvöll sem kirkja þurfti til að geta talist myndug og sjálfstæð, m.ö.o. *staður* að skilningi kirkjulaga. Þetta kom skýrt fram í svokölluðum *staðamálum* á síðari hluta 13. aldar.[182] Jafnframt gilti sú regla að kirkjueign mátti aldrei láta af hendi hvorki að hluta til né í heild sinni, nema önnur jafngóð kæmi í staðinn.[183]

Því næst voru aðrar eignir kirkjunnar taldar upp, fasteignir, fríður peningur og hlunnindi, síðan kirkjugripir, messuskrúði og bækur sem notaðar voru við helgihaldið. Að lokum var lýst kvöðum sem hvíldu á kirkjueigninni, ef nokkrar voru, og greint frá tíundarumdæmi eða upphæð tíundar um tiltekinn tíma. Þessi niðurröðun gat raskast af ýmsum ástæðum. Það gerðist t.d. þegar ný eign var færð inn í máldaga neðan við þann texta sem fyrir var í stað þess að skrifa hann allan upp að nýju. Í máldögum má því stundum sjá fasteignir nefndar á fleiri en einum stað ef þær voru lagðar til kirkju á mismunandi tímum.

Í kristinna laga þætti Grágásar var tekið fram að máldaginn skyldi lesinn upp við kirkju á þeim degi þegar tíðasókn þangað var mest. Trúlega hefur það verið á vígsludegi kirkjunnar eða einhverjum öðrum hátíðisdegi. Á þann hátt var reynt að tryggja hagsmuni kirkju og sóknarbarna í viðurvist vitna jafnframt því sem réttargildi heimildar-

[180] Magnús Stefánsson, 1999: „Die isländischen Stiftungsurkunden – Kirkjumáldagar.“ *Karl von Amira zum Gedächtnis.* Peter Lang. Europäischer Verlag der Wissenschaften. S. 134–135.

[181] Hólabiskup átti að fara um allt umdæmi sitt á einu ári en Skálholtsbiskup á þremur árum.

[182] Sjá t.d. Magnús Stefánsson, 1978: „Frá goðakirkju til biskupskirkju.“ *Saga Íslands*. 3. b. Reykjavík. S. 123–126, 223–226.

[183] Sjá *Álitsgerð kirkjueignanefndar.* Fyrri hluti. 1984. S. 40–49.

innar var endurnýjað. Ákvæði þetta hélst að mestu óbreytt í nýjum kristinrétti sem samþykktur var fyrir Skálholtsbiskupsdæmi 1275 og síðar (1354) einnig fyrir Hólabiskupsdæmi.[184] Þar var hins vegar ekki lengur tekið fram að máldaga skyldi lýst á alþingi (Lögbergi, lögréttu) eða vorþingi. Líklega hefur staðfesting biskups í viðurvist votta þá verið talin nægja til löggildingar máldaga. Um líkt leyti hafa biskupar eða skrifarar þeirra farið að skrá máldaga í sérstakar máldagabækur sem geymdar voru á biskupsstólunum. Á vísitasíuferðum hefur biskup síðan borið saman máldaga einstakra kirkna við það sem áður hafði verið skráð í máldagabók embættisins og var máldagabókin talin að öllu jöfnu hafa meira réttargildi. Elsta varðveitta máldagasafnið er frá 1318, kennt við Auðun rauða Þorbergsson biskup á Hólum.[185]

Máldagar eru flestir varðveittir í afskriftum frá 17. öld og eru þeir birtir í Íslensku fornbréfasafni. Sú útgáfa er með þeim annmörkum að þar hefur máldagasöfnum verið sundrað og einstakir máldagar tímasettir af mismikilli nákvæmni. Engu að síður hafa máldagar verið taldir með mikilvægustu heimildum okkar frá fyrri tíð. Til marks um það má geta þess að í íslensku lagasafni er enn að finna konungsbréf frá 5. apríl 1749 þar sem kveðið er á um að máldagi Gísla biskups Jónssonar (frá um 1575) sé auk máldagabókar Vilkins biskups (frá 1397) „áreiðanlegt og authentiskt“ kirkjuregistur.[186] Eftir siðaskipti tóku vísitasíubækur við af máldagabókum og voru þær lögboðnar með konungsbréfi 1. júlí 1746.[187]

Sagnfræðingar hafa yfirleitt ekki séð ástæðu til að efast um heimildargildi máldaga þó að sjálfsagt þyki að kynna sér varðveislusögu þeirra, aldur og samsetningu. Af úrlausnum dómstóla má ráða að heimildargildi máldaga og vísitasía um tilvist eignarréttinda er metið með mikilli varfærni en að þessar heimildir geti þó, ásamt öðru, haft nokkra þýðingu.

5.4. Lögfestur

Í íslenskum réttarheimildum kemur hugtakið *lögfesta* fyrst fyrir í Jónsbók (1281) en mun þangað komið úr landslögum Magnúsar lagabætis. Lögfesta var að fornu notuð um lögformlega athöfn sem átti að tryggja tiltekin réttindi í fasteign. Leiguliði gat lögfest ábúðarrétt sinn gagnvart landeiganda (llb. 4), heimilt var að lögfesta landamerki milli jarða, beitarrétt og önnur ítök o.s.frv. (llb. 16, 26). Í öllum þessum tilvikum beindist lögfestan gegn ákveðnum einstaklingum (llb. 26). Einnig var unnt að lögfesta réttindi í þeim tilgangi að hún gilti almennt, en þá skyldi henni lýst við kirkju eða á þingi. Slík lögfesta gilti aðeins í 12 mánuði (llb. 17).[188]

---

184 *Norges gamle love indtil 1387*. 5. b. Christiania, 1895. S. 35.
185 Magnús Már Lárusson, 1981: „Máldagi.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 11. b. Kaupmannahöfn. D. 265.
186 *Lagasafn. Íslensk lög 1. október 1995*. S. 513–514.
187 Björn K. Þórólfsson, 1956: *Biskupsskjalasafn*. Skrár Þjóðskjalasafns 3. Reykjavík. S. 47–48.
188 Sbr. Sigurður Líndal, 1982: „Foreløpige rettsmidler. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 21. b. Kaupmannahöfn. D. 175–176.

Í Jónsbók er ætlast til að lögfestu sé fylgt eftir með dómsmáli, að öðrum kosti falli hún úr gildi (llb. 52). Í 26. kafla landsleigubálks segir í upphafi:

> Alt þat er menn skilr á um áverka á akri eða eng, holti eða haga, skóga, eða reka, þá skal l†gfesta fyrir. Sá leggi fimtarstefnu er heldr þykkiz þurfa; hann skal svá mæla: Ek l†gfesti eign þessa er N. heitir eða þar liggr, bú ok lóð, og alt þat er þar má til gagns af hafa, þar til er dómr fellur á, at l†gmáli réttu…

Að vísu er ekki alls staðar tekið fram þar sem fjallað er um lögfestur að þeim skuli fylgt eftir með málsókn en gera verður ráð fyrir að til þess hafi verið ætlast. Páll Vídalín lögmaður skýrir þetta svo að lögfesta sé „að festa lög, lofa lögum“, þ.e. fylgja máli eftir til laga.[189] Fleiri dæmi má nefna um að löglærðir menn hafi lagt þennan sama skilning í ákvæði Jónsbókar um lögfestur. Ólafur Árnason á Höfðaströnd í Jökulfjörðum greinir t.d. frá því í bréfi 10. apríl 1704 að hann hafi 12. apríl 1686 lögfest 6 hundruð í Neðrabakka. Lögmaðurinn hafi hins vegar sagt sér í lögréttu (á Alþingi) að hafa lagasókn á eigninni eftir landabrigðum. Ólafur hafði enn ekki komið lagasókninni í verk með heimstefnu, þegar hann ritaði fyrrnefnt bréf, „sökum harðinda, fjúka og óveðráttu“. Hann varð því að sjá af þessum 6 hundruðum í Neðrabakka.[190] Annað dæmi er fimmtarstefna og dómsúrskurður sem fylgdi í kjölfar lögfestu Sigurðar Sigurðssonar landþingsskrifara fyrir jörðinni Háeyri.[191]

Hér má einnig geta þess að á Alþingi 1751 var langvarandi hefð eigenda Holts í Flóa á engjaplássinu Ljósateigi dæmd áreiðanlegri eignarheimild en einhliða lögfesta ráðsmannsins í Skálholti.[192] Þrátt fyrir fleiri dæmi af sama toga[193] virðist sú skoðun hafa verið almenn að lögfesta hafi nægt sem eignarheimild ef enginn hreyfði við andmælum.

Dómstólar hafa lagt lítið upp úr lögfestum sem sönnunargögnum um tilvist eignarréttinda en ekki er þó útilokað að þær geti, ásamt öðru, haft nokkra þýðingu.

5.5. Jarðabréf og landamerkjabréf

Fyrir gildistöku landamerkjalaga, nr. 5/1882, voru í gildi ákvæði Jónsbókar um að gera skyldi skriflegan samning við jarðakaup.[194] Fjöldi jarðabréfa hefur varðveist frá fyrri tíð en jafnljóst er að mikið hefur glatast auk þess sem ekki er víst að slíkir samningar hafi ævinlega verið gerðir við jarðakaup þrátt fyrir ákvæði laganna. Jarðabréfin eru einnig með þeim annmörkum að í þeim er sjaldan lýst umfangi jarða eða landamerkjum. Á vegum óbyggðanefndar fór fram athugun á rúmlega 1500 útgefnum jarðabréfum frá ýmsum tímum, einkum 17. og 18. öld. Niðurstaðan var sú að í 72 þeirra (um 5%) er landamerkjum lýst, stundum ítrekað um sömu jörð. Tekið skal fram að hér er ekki

---

189 Páll Vídalín, 1854: *Skýríngar yfir Fornyrði Lögbókar þeirrar, er Jónsbók kallast…* Reykjavík. S. 165.

190 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 303. Sbr. *Jarðaskjöl frá 16. og 17. öld. Útdrættir.* Reykjavík 1993. S. 162.

191 *Alþingisbækur*. 15. b. Reykjavík 1982. S. 519–521.

192 Sjá *Alþingisbækur.* 14. b. Reykjavík 1977. S. 17, 28. Sbr. einnig *Alþingisbækur* 15, s. 300.

193 Sjá t.d. *Alþingisbækur*. 10. b. Reykjavík 1967. S. 179.

194 Sjá *Jónsbók* 1904, s. 222 (12. k. kb.).

einungis um kaupbréf að ræða, heldur jarðabréf af hvers kyns toga, svo sem testamentisbréf, eignayfirlýsingar og vísitasíur. Jarðir voru gjarnan seldar „með öllum þeim gögnum og gæðum, landsnytjum og ítökum sem fylgt hefur og fylgja ber að fornu og nýju í ystu landamerki“ eða álíka orðalagi. Gera verður ráð fyrir að samningsaðilum hafi verið kunnugt um landamerkin, hvort sem þau voru til skráð eða einvörðungu varðveitt í munnlegri geymd.

Frá 1847 og til setningar landamerkjalaga 1882 komu ítrekað fram á Alþingi mál er vörðuðu nauðsyn þess að landamerki jarða hér á landi yrðu skýrð og skráð.[195] Af umfjöllun þingsins má ráða það almenna álit þingmanna að landamerki víða um land væru í ólestri.[196] Þingmenn virtust sammála um að eignarrétturinn væri að sama skapi óviss og brýn þörf úrbóta. Gera þyrfti mönnum mögulegt að vernda eignarréttindi sín til fasteigna landsins. Koma þyrfti fastri og áreiðanlegri skipan á landamerki og fyrirbyggja óvissu eftirleiðis.[197] Skyldu landeigenda til að gera landamerkjalýsingar var líkt við að skipa mönnum að merkja fé sitt, svo sem lögskipað hefði verið frá ómunatíð.[198] Þá var nefnt að slík skrásetning skapaði hentugan grundvöll fyrir nýtt fasteignamat.[199] Af þessu má ráða að setning landamerkjalaga 1882 hafi verið þáttur í viðleitni löggjafans í lok nítjándu aldar og byrjun þeirrar tuttugustu að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna, sjá einnig í köflum 3.3. og 5.2.

Í lögum um landamerki, nr. 5/1882, var í fyrsta skipti í íslenskri löggjöf kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrásetja nákvæma lýsingu á landamerkjum jarða sinna. Skyldi einnig getið ítaka eða hlunninda annarra í viðkomandi jörð svo og meðfylgjandi henni í annarra manna lönd. Eigendur aðliggjandi lands sem og aðilar ítaka skyldu rita samþykki sitt á bréfið, enda væru þeir sammála efni þess. Auk þinglesturs á næsta manntalsþingi var varðveisla landamerkjaskráa nú tryggð með færslu í landamerkjabók sýslumanns. Skrásetningu landamerkja, merkjasetningu og þinglýsingu landamerkjaskráa skyldi lokið innan fimm ára frá gildistöku laganna, að viðlögðum sektum. Kveðið var á um eftirlit sýslumanns með því að menn uppfylltu skyldur sínar í þessu efni. Ágreining skyldi útkljá fyrir merkjadómi.

Skylda til að halda við glöggum landamerkjum gilti því aðeins um afrétti og aðrar óbyggðar lendur „að því leyti því verður við komið“, sbr. 1. gr., í stað afdráttarlausrar skyldu jarðeigenda. Í ákvæði 2. gr. um skyldu til merkjasetningar virðist miðað við mörk milli tveggja jarða og skylda til skrásetningar landamerkja hvíldi á eiganda eða

---

195 Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga* 1847, s. 67–68; 1849, s. 26, 261–263. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 515–516; 1879 (fyrri partur), s. 24–28; 1881 (síðari partur), s. 118.

196 Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga* 1849, s. 28–29, 31, 337 *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 516–518; 1879 (fyrri partur), s.197, 485; 1879 (síðari partur), s. 763–764, 766; 1881 (fyrri partur), s. 553; 1881 (síðari partur), s. 408, 422.

197 Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga* 1849, s. 29, 31, 261, 274–275, 281, 513. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 517; 1879 (síðari partur), s. 763–764, 766, 783; 1879 (fyrri partur), s. 485. Sjá ennfr. *Alþingistíðindi* 1919 A I, s. 172.

198 Sjá *Alþingistíðindi* 1879 (síðari partur), s. 766.

199 Sbr. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 516–518; 1879 (síðari partur), s. 783. Sjá ennfr. *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 172.

umráðamanni „hverrar jarðar“, sbr. 3. gr. Ekkert er minnst á afrétti eða aðrar óbyggðar lendur í því sambandi. Lögunum virtist þannig fyrst og fremst ætlað að fjalla um landamerki milli jarða.

Landamerkjalögin frá 1882 þóttu ekki ná tilgangi sínum til hlítar. Landamerkjaskrár voru ekki gerðar fyrir allar jarðir á landinu og margar einungis að nafninu til, án samþykkis allra hlutaðeigandi. Af þessum ástæðum þótti nauðsynlegt að endurskoða lögin og lauk þeirri vinnu með setningu núgildandi laga um landamerki o.fl., nr. 41/1919.[200] Í 1. gr. þeirra laga er kveðið á um skyldu eigenda eða fyrirsvarsmanna jarða til merkjasetningar. Jafnframt segir svo í ákvæðinu: „Sama er um merki milli jarða og afrjetta eða annara óbygðra lendna, ef sá krefst þess, er land á að afrjetti eða lendu.“ Í ákvæði laganna um viðhald merkja segir að eiganda eða fyrirsvarsmanni „lands“ sé skylt að halda við löglega settum merkjum að sömu tiltölu sem í 1. gr. segi um merkjagerð, sbr. 3. gr. Þá virðist ákvæði laganna um skyldu til skrásetningar landamerkja rýmra en ákvæði eldri laga að því leyti að þar er nú fjallað um „land“ í stað „jarðar“ og „fyrirsvarsmann“ í stað „umráðamanns“, sbr. 2. gr. laga nr. 41/1919 og 3. gr. laga nr. 5/1882. Eðlilegt virðist að túlka ákvæðið þannig að afréttir falli þar undir eins og önnur landsvæði. Sú skylda kemur þó ekki skýrt fram. Samkvæmt þessu skyldi skrásetja fyrirliggjandi landamerki afrétta en einungis setja merki og halda við merkjum ef sá krafðist þess sem land átti að afrétti. Enn sem fyrr miðast því ákvæði landamerkjalaga fyrst og fremst við að afmarka lönd jarða. Þessi ákvæði eru enn í gildi.

Þá er kveðið á um það í 6. gr. að jafnskjótt sem lögin komi til framkvæmda skyldu valdsmenn, hver í sínu umdæmi, rannsaka það hvort merkjaskrám þar hafi verið þinglýst. Komi í ljós að merkjaskrám hafi ekki verið þinglýst eða að samþykki sumra aðilja vanti á þinglýsta merkjaskrá, skyldi valdsmaður gefa til þess ákveðinn frest, að viðlögðum sektum, sbr. 7. gr. Jafnframt var kveðið á um að valdsmaður skyldi af sjálfsdáðum kveðja aðila fyrir dóm þegar hann fengi vitneskju um ágreining eða vafa þeirra á meðal um landamerki eða merkjaskrá væri eigi afhent til þinglýsingar, sbr. 8. gr.

Ljóst er að landamerkjalögin mæla fyrir um formsatriði, svo sem hvernig landamerki skuli úr garði gerð og hvað skuli koma fram í landamerkjaskrá.[201] Orðin landamerkjalýsing og -bréf hafa einnig verið notuð um þessa löggerninga. Lögin kveða hins vegar ekki á um efnisleg atriði, þ.e. hvar mörk skuli dregin eða hvaða réttindi fylgja í lönd annarra. Í samræmi við þetta felur landamerkjabréf ekki í sér sönnun um beinan eignarrétt yfir því landsvæði sem afmarkað er.

Gildi landamerkjabréfs er komið undir ýmsum atriðum. Þannig dregur augljóslega úr vægi þess ef eigendur eða fyrirsvarsmenn aðliggjandi lands hafa ekki áritað um samþykki sitt. Samanburður við landamerkjabréf þeirra, séu þau fyrir hendi, ætti þó að geta leitt í ljós hvort þar var um ágreining að ræða. Þá gat verið vandkvæðum bundið að afla tilskilinna áritana ef menn áttu mörk til óbyggða. Eignarhald á slíku svæði eða

[200] Sjá *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 172.
[201] Sbr. *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 174.

fyrirsvar vegna þess var e.t.v. óljóst eða ekki á neins manns hendi. Væri um afrétt að ræða verður að telja hreppsnefnd í fyrirsvari, en samkvæmt 17. gr. tilskipunar um sveitastjórn á Íslandi frá 4. maí 1872 skyldi hreppsnefnd sjá um „notkun afrjetta, fjallskil, fjárheimtur og ráðstafanir til að eyða refum …“ Þess eru enda ýmis dæmi í kjölfar landamerkjalaganna að fyrirsvarsmenn hreppa áriti landamerkjabréf jarða sem liggja að afrétti og að gerð séu sérstök landamerkjabréf fyrir afrétti.

Auk þess að uppfylla formskilyrði þarf viðkomandi bréf að vera lögmætt að efni til. Þannig er ljóst að með gerð landamerkjabréfs máttu menn ekki einhliða auka við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Því dregur úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót. Á sama hátt eykur það gildi landamerkjabréfs ef því má finna stuðning í eldri heimildum.

Samkvæmt ákvæðum landamerkjalaga 1882 og 1919 skyldi sýslumaður hafa eftirlit með því að menn uppfylltu skyldu sínar til skrásetningar merkja. Hafi bréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágranna eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Í þessu sambandi ber þess að geta að könnun óbyggðanefndar á dómum Landsyfirréttar á tímabilinu 1886–1920 bendir ekki til þess að í kjölfarið á setningu landamerkjalaganna hafi komið upp umtalsverður ágreiningur milli sveitarfélaga og eigenda efstu jarða um mörk jarða og afrétta. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Ljóst virðist af úrlausnum dómstóla í einkamálum að við mat á gildi landamerkjabréfs skiptir máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði. Þegar um hefur verið að ræða svæði sem áður höfðu legið innan landamerkja jarða en verið keypt af hreppsfélögum og lögð til afrétta hefur landamerkjabréf verið talið ákvarða mörk eignarlands, sbr. H 1971 1137 (Reyðarvatn) og H 1975 55 (Arnarvatnsheiði).[202]

Hafi svæði hins vegar ekki legið innan landamerkja jarðar hefur landamerkjabréf haft aðra þýðingu. Litið hefur verið til margra atriða, svo sem Landnámu, staðhátta, gróðurfars og nýtingar, og komist að þeirri niðurstöðu að beinn eignarréttur væri ekki fyrir hendi. Tilvist landamerkjabréfs hefur ekki breytt þeirri niðurstöðu en bréfið talið ákvarða mörk afréttareignar, sbr. H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði).

Hæstiréttur hefur hins vegar í þremur refsimálum sýknað menn af ákæru um ólöglegar fuglaveiðar á eignarlandi, þrátt fyrir að veiðarnar færu örugglega fram innan landamerkja jarðar samkvæmt landamerkjabréfi, sbr. H 1999 2006 (Sandfellshagi), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), og H 1994 2227 (Geitland).[203] Í öllum tilvikum var um að ræða jarðir með mörk til óbyggða. Taldi Hæstiréttur að vafi léki á um beinan eignarrétt yfir viðkomandi landsvæði. Í tveimur þessara mála var um það að ræða að eldri

[202] Ennfremur til athugunar í þessu sambandi er H 1997 2792.

[203] Þess ber þó að geta að Geitland hefur ekki verið nýtt sem jörð um langan aldur.

heimildir en landamerkjabréf jarðarinnar voru ekki fyrir hendi, sbr. H 1999 2006 (Sandfellshagi) og H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur). Staðhættir, gróðurfar og nýting þóttu hins vegar ekki benda til að stofnast hefði til beins eignarréttar yfir landsvæðinu. Sömu sjónarmið voru uppi í H 1999 111 (Gilsá), auk þess sem vafi var um hvar ákærði var við veiðarnar og hvar hann náði bráð sinni. Í H 1994 2227 (Geitland) var hins vegar um það að ræða að eldri heimildir voru taldar valda vafa um hvort landið væri eignarland. Niðurstöður Hæstaréttar í þessum málum ber að skoða í ljósi þeirrar meginreglu refsiréttar að vafa beri að meta ákærða í hag. Tekið er sérstaklega fram í H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá) að vafi sé um að stofnast hafi að lögum til beins eignarréttar „þrátt fyrir“ umrætt landamerkjabréf.

Í málum þessum var til úrlausnar hvort brotið hefði verið gegn einkarétti landeiganda til fuglaveiða og vafi um beinan eignarrétt nægði til sýknu. Með hliðsjón af því að dómstólar hafa ekki tekið óyggjandi afstöðu til þess að einkarétti hvernig jarðir skuli afmarkaðar gagnvart öðrum landsvæðum, fyrst og fremst óbyggðum, er skiljanlegt að í refsimálum hafi verið talinn vafi á ferðum. Það er hins vegar verkefni óbyggðanefndar að úrskurða að einkarétti um slík mörk þar sem vafi er á ferðum. Óbyggðanefnd telur því að almennar eða bindandi ályktanir um eignarréttarlega þýðingu landamerkjabréfa verði ekki dregnar af umræddum fjórum refsidómum.

5.6. Afsals- og veðmálabækur

Samkvæmt Grágás þurfti ekki að lýsa landakaupum á þingi en ýmsum kvöðum (lögmálum), svo sem forkaupsrétti og veði, skyldi lýsa að Lögbergi.[204] Samkvæmt 11. og 12. kapítula kaupabálks Jónsbókar var skylt að gera kaupbréf þegar menn keyptu jarðir. Ekki þurfti að lýsa gerningunum en áfram skyldi lesa lögmála á Alþingi, sbr. 8.–9. kapítula landsbrigðaþáttar í Jónsbók.[205]

Í 28. gr. 3. kapítula 5. bókar Dönsku laga, um kaup og sölu og makaskipti, sagði m.a. að afsöl á húsum og jörðum skyldu fram fara á þingi þar sem jörðin væri og skyldi lesa og árita öll afsalsbréf á fyrsta eða öðru þingi. Réttarfarsákvæði Norsku laga Kristjáns V. voru lögleidd hér með opnu bréfi 2. maí 1732. Í 1. bók, 10. gr. 3. kafla, voru ákvæði um störf manntalsþinga en á þeim skyldu fara fram þinglýsingar. Landsmenn hirtu ekki nægilega um skyldu þessa og var hún áréttuð með úrskurðum kansellísins 3. nóvember 1766 og 22. apríl 1790. Var stiftamtmanni falið að áminna menn um að láta lesa, áskrifa og bóka öll eignarskjöl og veðbréf en við það var miðað að þinglýsingar færu fram við lögþingsrétt. Áminning þessi kom fram með auglýsingu í lögþingsbókinni 1793. Ekki voru nánari reglur um hvernig skyldi standa að þinglýsingu jarðakaupa-, gjafa- og veðbréfa og var um það mikil óvissa hvar skyldi þinglýsa heimildarbréfum. Með tilskipun frá 24. apríl 1833, um afsalsbréf og pantsetningar á Íslandi, voru settar ítarlegri reglur

[204] *Grágás* 1992, s. 300 (14. k. lbþ.).
[205] *Jónsbók* 1904, s. 127–128 (8.–9. k. lbb.), 221–222 (11.–12. k. kb.).

um þetta efni. Var þar kveðið svo á að efni heimildarbréfs um fasteign skyldi lesast á því þingi sem eigindómurinn heyrði til. Eftir gildistöku laga nr. 30/1928, um þinglýsing skjala og aflýsing, fóru þinglýsingar fram á manntalsþingi, en í Reykjavík bæjarþingi. Hætt var lestri sérhvers skjals en þess í stað voru ákvæði um lestur skrár yfir skjöl sem borist höfðu til þinglýsingar. Lög þessi tóku nær eingöngu til framkvæmdar þinglýsinga en snertu ekki efnisatriði nema í litlum mæli. Þau lög giltu fram að setningu núgildandi þinglýsingalaga nr. 39/1978.

Þinglýsingareglur fjölluðu fyrir gildistöku núgildandi þinglýsingalaga ekki um þýðingu þinglýsingar. Engu að síður var litið svo á að registur samkvæmt tilskipuninni frá 1833 ættu að veita hverjum sem hafa vildi „áreiðanlega skírslu um heimild að fasteignum, ískyldur þær (ítök, veðsetníngar o.s.frv.) er þeim fylgja, og hvört nokkuð það sé á þíngi birt sem verið geti umráðum eigandans til tálmunar …“[206] Þá var talið að í gildistíð laga nr. 30/1928 mætti binda nokkurt traust við þær upplýsingar sem fá mátti í afsals- og veðmálabókum ásamt tilheyrandi skrám þeirra.[207] Nær engin ákvæði fjölluðu þó um réttaráhrif þinglýsingar og var það m.a. yfirlýst hlutverk með frumvarpi því, sem varð að þinglýsingalögum nr. 39/1978, að bæta úr brýnni þörf að því leyti.[208]

Eins og áður segir virðist hafa verið brotalöm í framkvæmd þinglýsinga fram undir lok 18. aldar og að þá hafi verið um það óvissa hvort lesa ætti heimildarbréf að fasteignum á manntalsþingum eða lögþingsréttinum (á Alþingi, síðar Landsyfirréttinum). Eftir gildistöku tilskipunarinnar frá 1833 voru skjöl einungis lesin við undirrétt (manntalsþing) og hefur þá verið miðað við að það teldist til dómstarfa. Sama gegndi um þinglýsingar í gildistíð laga nr. 30/1928 og síðan núgildandi þinglýsingalaga nr. 39/1978 þangað til lög nr. 92/1989, um aðskilnað dómsvalds og umboðsvalds í héraði, öðluðust gildi 1. júlí 1992. Þá var kveðið svo á að störf við þinglýsingar teldust til stjórnsýslu. Enda þótt þinglýsing teldist til dómstarfa til ársins 1992, var viðurkennt að þau væru frábrugðin venjulegum dómstörfum þar sem um væri að ræða skráningu í bækur, samningu á skrám og framlagningu þeirra.[209] Það girti ekki fyrir dómsmeðferð ágreinings um efnisatriði skjala, þótt þeim hefði áður verið þinglýst og hafði þinglýsingin þannig ekki gildi sem dómur um það sem í skjalinu fjallaði. Einskorðaðist starf við þinglýsingu við formkönnun skjala.

Lestur skjala á þingi og skrásetning skjala í registur og síðar þinglýsingabækur hefur verið gerð í þeim tilgangi að skrá réttindi manna yfir viðkomandi eign. Skrár þessar hafa því verið réttindaskrár en þeim hefur aldrei verið ætlað það hlutverk að lýsa eiginleikum eignar eða ástandi á hverjum tíma.[210] Vissum skjölum hefur þó verið ætlað sérstakt hlutverk, svo sem jarðabréfum og landamerkjabréfum, en um þau hefur áður

206 Jón Johnsen, 1840: *Hugvekja um þinglýsingar, jarðakaup, veðsetningar og peningabrúkun á Íslandi.* Kaupmannahöfn. S. 57.
207 Þorgeir Örlygsson, 1993: *Þinglýsingar. Mistök í þinglýsingum. Réttarreglur.* Reykjavík. S. 29.
208 *Alþingistíðindi* A 1977–1978, s. 1382.
209 Þorgeir Örlygsson 1993, s. 46.
210 Þorgeir Örlygsson 1993, s. 19.

verið rætt. Þinglýsing slíkra skjala hefur þá haft svipað gildi og yfirlýsing gagnvart aðliggjandi jörðum eða svæðum, í því skyni að draga fram hugsanlegan ágreining um landamerki, en í þinglýsingunni fólst ekki staðfesting á efni skjalanna um stærð, legu eða annan eiginleika jarðanna.

5.7. Aðrar heimildir

Upplýsingar um eignarréttindi getur einnig verið að finna í ýmsum öðrum heimildum en þeim sem að framan greinir. Má þar fyrst nefna eldri dóma. Í því sambandi ber að líta til þess að vafi getur leikið á því hvort um frumrit sé að ræða, seinni tíma uppskrift eða jafnvel fölsun. Auk þess kann að vera vafi um upprunalegt gildi dómsins skv. þágildandi lögum. Þá er viðfangsefnið oft greiðsla afréttartolla, skylda til upprekstrar o.þ.h. Af úrlausnum verður sjaldan ráðið hvort til grundvallar er lagður beinn eða óbeinn eignarréttur að viðkomandi landsvæði, enda ekki ljóst í hvaða mæli hugtök eignarréttar voru notuð í sambærilegri merkingu og í dag. Almennt gildi eldri dóma verður því að teljast takmarkað en einstakir dómar hljóta að koma til athugunar á þeim svæðum sem þeir fjalla um. Hlýtur aldur dóms að skipta nokkru máli og óhjákvæmilegt annað en að gildir dómar sem gengið hafa í gildistíð samtíma réttarskipunar okkar verði eftir því sem við á lagðir til grundvallar efnislegri niðurstöðu um einstök álitaefni.

Heimildir um stjórnsýslu veraldlegra yfirvalda er að finna í bréfa- og gerðabókum sýslumanna og hreppstjóra og enn fremur í skjalasöfnum æðstu embættismanna þjóðarinnar. Um hendur þeirra fóru m.a. flest erindi sem snertu sölu kirkjueigna.

Heimildir um eignaumsýslu kirkjunnar eru umtalsverðar. Áður var gerð grein fyrir máldögum og vísitasíum en fleiri má nefna. Bréfabækur biskupa eru einhliða heimildir en styðjast þó oft við eldri gögn að því leyti sem lýst er eignum og ítökum kirkna. Þá voru við flestar kirkjur sérstakar bækur sem nefndust kirkjustóll. Í þær voru skráðar eignir kirknanna og annað efni eftir skoðunargerð biskups eða prófasts. Skjalaflokkurinn klausturumboð veitir einnig mikilsverðar upplýsingar um eignir þeirra jarða sem á miðöldum heyrðu undir klaustrin en konungur lagði hald á eftir siðbreytingu.

Hér hefur verið fjallað um þær heimildir sem óbyggðanefnd telur almennt ástæðu til að kanna í hverju máli. Auk þeirra getur að sjálfsögðu verið sérstök ástæða til að kanna önnur prentuð eða óprentuð frumgögn. Jafnframt geta eftirheimildir á borð við almenn uppsláttarrit og ítarefni um svæðið, svo sem byggðar- og héraðslýsingar, t.d. sýslu- og sóknarlýsingar frá 19. öld og landfræðisaga Þorvaldar Thoroddsens, árbækur, o.s.frv. haft nokkra þýðingu. Loks geta fornleifarannsóknir varpað ljósi á búsetusögu viðkomandi svæðis.

Af úrlausnum dómstóla má ráða að heimildir af því tagi sem hér hefur verið gefið ágrip af, geti ásamt öðru haft nokkra þýðingu við mat á tilvist eignarréttinda.

6. NIÐURSTAÐA

Af úrlausnum dómstóla fyrir gildistöku þjóðlendulaga 1998 var ljóst að tiltekin landsvæði á hálendi Íslands væru ekki í eigu sveitarfélaga eða ríkis. Jafnframt mátti ætla að svipað ætti við um fleiri landsvæði en þau sem komið höfðu til umfjöllunar dómstóla. Réttarstaða þessara landsvæða var því að miklu leyti óljós. Þörfin á skýrum reglum um eignarráð og forræði jókst hins vegar með aukinni og fjölbreyttari nýtingu.

Þjóðlendulögin voru sett til að leysa úr þessum vanda. Með þeim er íslenska ríkið lýst eigandi slíkra svæða, þau kölluð þjóðlendur og óbyggðanefnd falið að greina á milli þeirra og eignarlanda. Jafnframt er gert ráð fyrir að innan þjóðlendu geti einstaklingar eða lögaðilar átt takmörkuð eignarréttindi og óbyggðanefnd falið að úrskurða um þau.

Hlutverk óbyggðanefndar er skilgreint í 7. gr. laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Samkvæmt því skal óbyggðanefnd:

a. Kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
b. Skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
c. Úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Verkefni óbyggðanefndar er þannig lögbundið og felst í að upplýsa um mörk eignarlanda og þjóðlendna og skilgreina óbein eignarréttindi innan þjóðlendu. Við úrlausn verkefnis síns hlýtur óbyggðanefnd að byggja annars vegar á heimildum um eignarréttindi og hins vegar almennum sönnunarreglum. Það er ekki á valdsviði óbyggðanefndar að ákvarða frá grunni mörk, eftir atvikum ný mörk, svo sem á grundvelli hæðarlínu eða annarra almennra viðmiðana af því tagi, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Óbyggðanefnd hefur ekki heimild til að svipta menn eignarlöndum sínum eða skerða eignarréttindi þeirra á annan hátt. Í vafa- og takmarkatilvikum er þó óhjákvæmilegt annað en að ætla nefndinni nokkurt svigrúm við mat á mörkum eignarlanda og þjóðlendna, í samræmi við þær sönnunarreglur íslensks réttar sem nefndin er bundin af og grein er gerð fyrir í forsendum þessum. Þá telur nefndin að heimildir hennar til afmörkunar og ákvörðunar marka afrétta innan þjóðlendu séu eðli málsins samkvæmt rýmri en þegar um fyrrgreind mörk eignarlanda og þjóðlendna er að ræða.

Frumstofnun eignarréttar hér á landi hefur farið fram með landnámi, hefð og lögum, sbr. löggjöf um nýbýli og þjóðlendur.

Landnáma er grundvallarheimildin um landnám Íslands en heimildargildi hennar er umdeilt meðal fræðimanna. Óbyggðanefnd telur að Landnáma lýsi a.m.k. þeirri skiptingu lands sem menn töldu rétta eða voru ásáttir um á ritunartíma einstakra gerða hennar. Af frásögnum þar og rannsóknum á sviði sagnfræði, fornleifafræði og náttúrufræði virðist jafnframt óhætt að draga þá almennu ályktun að landnám hafi víða náð lengra inn til landsins en byggð á síðari tímum. Óbyggðanefnd telur jafnframt að skýrar frásagnir Landnámu hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar. Af takmörkuðum

lýsingum í Landnámu verða hins vegar engar afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.

Hefð er annar frumstofnunarháttur eignarréttar. Dómstólar hafa hafnað því að eignarhefð verði unnin á grundvelli hefðbundinna afréttarnota af landi utan landamerkja jarða. Eignarhefð hefur hins vegar verið viðurkennd á grundvelli sambærilegra nota innan landamerkja jarðar. Jafnframt er ljóst að nytjar af þessu tagi hafa ekki nægt til að vinna eignarhefð með útrýmandi hætti innan marka jarðar svo sem þau hafa verið afmörkuð í landamerkjabréfi hennar. Óbyggðanefnd telur að við mat á því hvort tekist hafi að fullna eignarhefð yfir landsvæði skipti máli hvort það er innan eða utan landamerkja jarðar. Skilyrði fyrir því að eignarhefð verði unnin á landsvæði utan landamerkja jarðar eru þröng, þó að ekki sé slíkt útilokað.

Þá telur óbyggðanefnd það ekki á færi sínu, þrátt fyrir lögbundna rannsóknarskyldu nefndarinnar, að ákvarða einstökum aðilum réttindi á grundvelli réttarskapandi úrræðis sem hefðar, án þess að til komi beint og ótvírætt tilkall viðkomandi aðila um ákveðin og afmörkuð eignarréttindi og að hann eftir atvikum beri fyrir sig og byggi rétt á hefð.

Lög eru þriðji frumstofnunarháttur eignarréttar. Stofnun nýbýla á grundvelli nýbýlatilskipunar frá 15. apríl 1776 eða laga um nýbýli frá 6. nóvember 1897 virðist þó ekki hafa mikla almenna þýðingu í þessu sambandi enda fátíð, þó ekki sé hún dæmalaus.

Fram að gildistöku þjóðlendulaga var land að meginstefnu flokkað á grundvelli eignarhalds í *jarðir*, *afrétti* og *almenninga*. Þýðing þeirrar flokkunar nú ræðst af því hvernig hún fellur að hugtökunum *eignarland* og *þjóðlenda*.

Óbyggðanefnd telur að almennt megi gera ráð fyrir að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Tilgangurinn með stofnun hverrar jarðar hefur verið að stunda þar búskap árið um kring. Samt sem áður getur að sjálfsögðu verið land innan jarðar sem ekki verður nýtt til landbúnaðar, enda getur setning merkja hæglega hafa tekið mið af öðrum atriðum. Nýting landsins hefur verið í samræmi við búskaparhætti og umfang bús á hverjum tíma. Land hverrar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Innan merkja jarðar sinnar hefur eigandi almennt séð farið með umráð og hagnýtingu, gert ráðstafanir með löggerningum, veðsett jörðina og látið hana ganga að erfðum, á sama hátt og gildir um eignarland yfirleitt. Óbyggðanefnd telur hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Staðhættir, gróðurfar og nýtingarmöguleikar verða ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Einstök dæmi um slíka skiptingu finnast þó og eins kann það í öðrum tilvikum að valda nokkrum vafa þegar afréttur liggur eða lá sjálfstætt undir einstakar jarðir. Þá kunna að finnast svæði innan merkja jarða sem kölluð eru afréttur, e.t.v. með vísan til þess að sá hluti hennar hafi helst verið nýttur til beitar, án þess þó að eignarréttarleg staða þess landsvæðis hljóti að vera önnur. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem

samkvæmt fyrirliggjandi heimildum er eða hefur verið jörð sé beinum eignarrétti háð. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem öðru heldur fram.

Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaks í fasteign bendi fremur til þess að svæði það sem ítakið er á sé eða hafi einhvern tíman verið eignarland. Þannig hafi réttur yfir viðkomandi landsvæði verið nauðsynlegur grundvöllur undir stofnun ítaks á því og ítakshafinn öðlast rétt sinn innan marka þess réttar sem handhafi hinna beinu eignarréttinda átti. Þrátt fyrir þetta kunna að finnast ítök í landsvæðum sem ekki eru undirorpin beinum eignarrétti nú og ekki unnt að sýna fram á að hafi nokkurn tíman verið það. Í slíkum tilvikum kann þó að vera um annars konar réttindi að ræða en ítök í hinni hefðbundnu merkingu hugtaksins.

Óbyggðanefnd telur að heimildir bendi ekki til að hér á landi hafi verið að finna afmörkuð landsvæði inn til landsins sem lotið hafi reglum um almenninga svo óyggjandi sé. Hafi einhvern tíma svo verið, hefur munur á þeim og afréttum orðið lítill eða enginn er tímar liðu fram. Þá er ljóst að stærstur hluti lands utan einstakra jarða hefur fyrr og síðar verið í afréttarnotum. Samkvæmt þessu verður ekki talið að hugtakið almenningur hafi mikið sjálfstætt gildi við mat á grunneignarrétti á landi sem verið hefur í slíkum notum. Það getur hins vegar haft þýðingu við mat á takmörkuðum eignarréttindum og eins verður ekki útilokað að slík landsvæði finnist.

Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að landsvæði sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum eru samnotaafréttir hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti. Samhengi eignarréttar og sögu liggur hins vegar ekki fyrir. Nýting landsins hefur fyrr og síðar fyrst og fremst falist í sumarbeit fyrir búfénað. Reglur um afmörkun á afréttum hafa verið mun rýmri en varðandi jarðir og fyrst og fremst miðast við hagsmuni eigenda aðliggjandi jarða. Þá er ljóst að löggjafinn hefur ráðstafað eignarréttindum á afréttum til annarra en afréttarhafa og ekki lagt á þá sömu skyldur og eigendur jarða. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðrar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum er samnotaafréttur sé þjóðlenda. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem öðru heldur fram.

Að því er varðar afrétti einstakra jarða og stofnana, virðist munurinn sá að réttindi einstakra jarða til landsvæðisins og tilheyrsla þess í því sambandi eru meiri en varðandi samnotaafréttina. Jafnframt hefur löggjafinn ekki ráðstafað eignarréttindum á slíkum svæðum á sama hátt og á samnotaafréttum. Hvort tiltekinn afréttur einstakrar jarðar eða stofnunar er undirorpinn beinum eða óbeinum eignarrétti heimajarðar er hins vegar ekki einhlítt og verður að meta í hverju tilviki fyrir sig. Kröfur dómstóla til sönnunar að því er varðar annars vegar afrétti einstakra jarða og stofnana og hins vegar samnotaafrétti virðast þó sambærilegar.

Um lönd eða hluta lands einstakra jarða sem hefur verið lagt til afréttar vísast til umfjöllunar um hugtakið *jörð*.

Landfræðileg afmörkun fasteigna var ekki skráð á samræmdan máta fyrr en í lok 19. aldar. Fram er komið að fyrir þann tíma eru heimildir um mörk jarða fágætar. Þá liggur fyrir að heimildargildi Landnámu er umdeilt og lýsingar hennar oft ónákvæmar. Úrskurður um eignarland eða þjóðlendu verður ekki byggður á þeim einum.

Með setningu laga um landamerki, nr. 5/1882, var í fyrsta skipti í íslenskri löggjöf kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrásetja nákvæma lýsingu á landamerkjum jarða sinna. Tilgangur löggjafans með setningu laga um landamerki 1882 og laga um hefð 1905 var sá að koma fastri skipan á afmörkun fasteigna og heimildir til þeirra. Hér má einnig nefna lög um fasteignamat 1915 þar sem kveðið var á um reglubundið mat fasteigna á tíu ára fresti. Með þessu móti leitaðist löggjafinn við að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna.

Samkvæmt ákvæðum landamerkjalaganna skyldi sýslumaður hafa eftirlit með því að menn uppfylltu skyldur sínar til skrásetningar merkja. Hafi bréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágranna eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Séu bréf aðliggjandi jarða samhljóða hlýtur það að benda til hins sama. Könnun óbyggðanefndar á dómum Landsyfirréttar á tímabilinu 1886–1920 bendir ekki til þess að í kjölfarið á setningu landamerkjalaganna hafi komið upp umtalsverður ágreiningur milli sveitarfélaga og eigenda efstu jarða um mörk jarða og afrétta. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur hafa haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst. Ennfremur hlýtur gildistaka hefðarlaga árið 1905 að styrkja eignartilkall slíkra aðila.

Ljóst virðist af úrlausnum dómstóla að við mat á gildi landamerkjabréfs, skiptir máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði. Hafi gögn máls þótt bera með sér að afréttarlandsvæði væri einungis óbeinum eignarréttindum háð hefur tilvist landamerkjabréfs ekki breytt þeirri niðurstöðu. Í slíkum tilvikum hafa landamerkjabréf einungis verið talin ákvarða mörk afréttareignar. Hins vegar hafa dómstólar í einkamálum talið landamerkjabréf ákvarða mörk eignarlands í tilvikum þar sem um var að ræða landsvæði sem áður höfðu legið innan landamerkja jarða.

Með vísan til tilgangs landamerkjalaga 1882, síðari tíma löggjafar og úrlausna dómstóla, telur óbyggðanefnd að leggja verði til grundvallar að jörð, svo sem hún er afmörkuð í landamerkjabréfi, sé beinum eignarrétti háð. Útilokað er að fullyrða um rétta afmörkun og órofa yfirfærslu eignarréttinda allt frá landnámi og til dagsins í dag. Í þeim tilvikum þar sem einstaklingar eða lögaðilar hafa samkvæmt elstu heimildum farið með þau réttindi og skyldur sem í beinum eignarrétti felast, verður að telja eðlilegt að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem fyrir hendi kann að vera. Einstaklingar og lögaðilar hafa haft réttmætar ástæður til að vænta þess að beinn eignarréttur væri fyrir

hendi og getað leitað til handhafa opinbers valds honum til verndar. Hins vegar er þó ljóst að meta verður sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs. Þannig dregur úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót.

Á hinn bóginn telur óbyggðanefnd að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum hefur ekki með einum eða öðrum hætti tilheyrt jörð, hafi ekki orðið beinum eignarrétti háð fyrr en með setningu þjóðlendulaga. Ekki er hægt að útiloka að þessi landsvæði hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti en samhengi eignarréttar og sögu liggur ekki fyrir. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem slíku heldur fram.

Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi ber þannig að miða við stöðu jökuljaðarsins við gildistöku þjóðlendulaga, 1. júlí 1998, enda sé jökullinn í þjóðlendu. Sé jökulsvæði innan merkja jarðar gilda hins vegar almenn sjónarmið um túlkun landamerkja. Merki sjávarjarða til hafsins fylgja breytingum á stórstraumsfjörumáli og landamerki færast inn og út í samræmi við landauka eða landtap.

7. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 5

7.1. Almenn atriði og dómafordæmi í þjóðlendumálum[211]

[…]

Á þeim tíma sem liðinn er frá því *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* og viðauki við þær [sbr. kafla 1–6 hér að framan] birtist hefur Hæstiréttur kveðið upp nokkurn fjölda dóma sem fela í sér afstöðu réttarins til atriða sem almenna þýðingu hafa við efnislega úrlausn þjóðlendumála. Skal þar fyrst getið um dóm Hæstaréttar frá 6. september 2005 í máli nr. 367/2005, sem fjallað var um í inngangi að niðurstöðum óbyggðanefndar í málum á svæði 4 [mál nr. 1–6/2004]. Svo sem þar segir verður sú ályktun af honum dregin, sbr. nú einnig dóm Hæstaréttar frá 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006, að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, og verði að leysa úr máli á þeim grundvelli. Í tilvikum ríkisjarða hefur því þó verið lýst yfir af hálfu íslenska ríkisins að í þjóðlendukröfu felist ekki afsal á eignarlandi og því eigi niðurstaða óbyggðanefndar, að því leyti sem hún tekur til ríkisjarða, að ráðast af sömu atriðum og lögð séu til grundvallar um annað eignarland. Aðrir dómar varða fremur heimildamat og sönnunarkröfur, nánar tiltekið tveir dómar Hæstaréttar frá 21. október 2004 (mál nr. 47 og 48/2004); þrír dómar frá 11. maí 2006

[211] Kafli 6.1 í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5).

(mál nr. 496/2005, 454/2005 og 345/2005); tveir dómar frá 28. september 2006 (mál nr. 497/2005 og 498/2005); tveir dómar frá 5. október 2006 (mál nr. 67/2006 og 133/2006) og nú síðast þrír dómar frá 16. maí 2007 (mál nr. 448/2006, 536/2006 og 24/2007).

[…]

Hér á eftir verður fyrst lagt mat á hvort dómar gefi tilefni til að herða sönnunarkröfur til landamerkjabréfa jarða og að því loknu fjallað almennt um stofnun heiðarbyggðar á Norðausturlandi. […]

7.1.1. Gildi landamerkjabréfa jarða[212]

Í forsendum dóms Hæstaréttar í máli nr. 48/2004, sem birtur er í dómasafni þess árs á bls. 3796, tók rétturinn almenna afstöðu til mats á gildi landamerkjabréfa, annars vegar jarða og hins vegar annarra landsvæða, og inntaks eignarréttar á svæði, sem lýst er í landamerkjabréfi jarðar, sbr. einnig tilvísanir í síðari dómum í þjóðlendumálum, t.d. máli nr. 345/2005. Orðrétt segir svo:

> Við mat á gildi landamerkjabréfa og því hvert sé inntak eignarréttar á svæði, sem þar er lýst, skiptir almennt máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði, en þekkt er að landamerkjabréf hafa ekki eingöngu verið gerð fyrir jarðir, heldur einnig til dæmis afrétti, sem ekki tengjast sérstaklega tiltekinni jörð. Felur landamerkjabréf fyrir jörð í sér ríkari sönnun fyrir því að um eignarland sé að ræða þótt jafnframt verði að meta gildi hvers bréfs sérstaklega.

Einnig kemur fram það álit réttarins að áritun um samþykki eigenda aðliggjandi jarða, þinglýsing og innfærsla í landamerkjabók auki sönnunargildi landamerkjabréfs. Sama máli gegnir ef ekki hefur verið ágreiningur um merki viðkomandi jarðar. Hins vegar verði ekki litið fram hjá þeirri staðreynd að fyrir gildistöku laga nr. 58/1998 hafi engum verið til að dreifa sem gat sem handhafi beins eignarréttar gert samninga um mörk þess lands sem nú nefnist þjóðlenda. Þá verði þess að gæta að með því að gera landamerkjabréf gátu menn ekki einhliða aukið við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Verði til þess að líta hvort til séu eldri heimildir sem fallið geti að lýsingu í landamerkjabréfi, enda stangist sú lýsing heldur ekki á við staðhætti, gróðurfar og upplýsingar um nýtingu lands.

Segja má einnig að í nýjustu dómum, sbr. mál nr. 536/2006 og 24/2007, hafi enn verið hnekkt á þýðingu þess að landsvæði teljist innan merkja jarðar. Samkvæmt þessu er óbyggðanefnd rétt að leggja áfram áherslu á landamerkjabréf jarða, sbr. umfjöllun um þau í *Almennum niðurstöðum*, enda þótt með skýrum fyrirvörum sé.

Umfjöllun dómstóla um landamerkjabréf jarðanna Úthlíðar, Stafafells (hluta), Skaftafells og Hóla gefur þó tilefni til að huga sérstaklega að því hvort óbyggðanefnd beri að herða kröfur til sönnunar eignarlands innan landamerkjabréfa jarða, frá því sem lagt er til grundvallar í *Almennum niðurstöðum*. Viðkomandi landsvæði voru öll talin

[212] Kafli 6.1.1. í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5).

eignarlönd en í forsendum dóma samt sem áður lýst efasemdum um að svo væri að öllu leyti.

Í tilvikum Úthlíðar og þess hluta Stafafellslands sem liggur sunnan og vestan Jökulsár, sbr. mál nr. 48/2004 og 498/2005, lágu fyrir bæði landamerkjabréf og eldri heimildir um merki. Lýsingar þessar fengu vel samrýmst en beinn eignarréttur á hluta þeirra landsvæða sem afmörkuð voru þrátt fyrir það talinn vafa undirorpinn. Fram kemur að staðhættir og fyrirliggjandi heimildir um gróðurfar styðji ekki að þar hafi verið stofnað til beins eignarréttar með námi. Ekki voru þó talin skilyrði til að skilja þessi landsvæði undan eignarlandi jarðanna, einkum þar sem ekkert hefði komið fram af hálfu íslenska ríkisins sem leggja mætti til grundvallar við nánari afmörkun að þessu leyti. Varðandi umræddan hluta Úthlíðar var einnig tekið fram að ekki hefði verið sýnt fram á að landsvæðið hefði verið nýtt sem samnotaafréttur.

Í tilvikum Skaftafells og Hóla, sbr. mál nr. 496/2005 og 48/2004, voru landamerkjabréf fyrir hendi en engar eldri heimildir. Um landamerkjabréf Skaftafells, sem er ódagsett en var þinglesið á árinu 1890, segir svo í dómi Hæstaréttar:

> Þótt landamerkjabréfið geti haft sönnunargildi um mörk eignarlands Skaftafells með því að það var áritað um samþykki af eigendum aðliggjandi jarða, þinglesið og fært í landamerkjabók, verður að líta til þess að ekki var á valdi eigenda jarðarinnar að auka með landamerkjabréfinu við land sitt eða annan rétt umfram það, sem áður hafði verið. Getur landamerkjabréf þetta því ekki eitt og sér nægt gegn andmælum áfrýjanda til að sanna beinan eignarrétt eigenda Skaftafells II að landinu á Skeiðarársandi, sem deilt er um í málinu, heldur verða önnur atriði jafnframt að koma til, sem stutt geta sömu niðurstöðu, sbr. dóm Hæstaréttar 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 [sem fjallar m.a. um Hóla], sem birtur er í dómasafni þess árs á bls. 3796.

Hér skal einnig getið dóms í máli nr. 345/2004, varðandi jörðina Fell í Suðursveit. Þar lá fyrir skýr eldri heimild, nánar tiltekið lögfesta frá árinu 1851, þar sem merki inn til landsins voru m.a. miðuð við aðliggjandi jökul. Landamerkjabréf jarðarinnar frá árinu 1922 var mun óskýrara, náði skemur inn til landsins, þ.e. í átt að jökli, og gat ekki sérstaklega um merki gagnvart jöklinum. Fjalllendið næst jökli var dæmt þjóðlenda og þannig fremur miðað við hina yngri heimild, þ.e. landamerkjabréfið, sem náði skemur en hin eldri. Þar höfðu þó önnur atriði einnig vægi.

Óbyggðanefnd hefur nú þegar kveðið upp úrskurði sem fjalla um fjölda jarða á sunnanverðu landinu, þ.e. svæðum 1–4, og heimilda um afmörkun og eignarréttindi á ágreiningssvæðum verið skipulega leitað, m.a. á Þjóðskjalasafni og hjá sýslumannsembættum. Séu þær skoðaðar heildstætt kemur í ljós að landamerkjabréf hátt í tvöhundruð jarða hafa verið könnuð sérstaklega. Í upp undir helmingi tilvika hefur það verið elsta lýsing á merkjum jarðar og beinn samanburður við eldri heimildir þannig ekki mögulegur. Því fer einnig fjarri að eldri heimildir séu almennt heildstæðar merkjalýsingar. Þvert á móti geta þær verið brotakenndar og jafnvel fremur falið í sér vísbendingar en ótvíræðar lýsingar. Loks eru tíu tilvik þar sem ekkert landamerkjabréf, í skilningi landamerkjalaga, er fyrir hendi og verður ekki séð að það hafi nokkurn tíma verið gert. Að því er varðar mikinn meirihluta jarða á svæðum 1–4, var niðurstaðan sú

að aðrar heimildir um merki, væru þær til, ýmist styddu lýsingu bréfs eða mæltu henni ekki í mót. Merkjum væri því rétt lýst í landamerkjabréfi, svo sem óbyggðanefnd skýrði það. Tekið skal fram að sú skýring var í ákveðnum tilvikum önnur en málsaðila.

Svo sem að framan greinir virðast dómstólar þannig gera fremur strangar kröfur til landamerkjabréfa jarða, þ. á m. að þau hafi stuðning af öðru og þá einkum eldri heimildum. Til þess ber þó að líta að fleiri atriði eru hér samofin og lögð til grundvallar niðurstöðu hverju sinni, þar á meðal mismunandi vægi eða trúverðugleiki einstakra heimilda, nýting, gróðurfar og staðhættir. Með hliðsjón af því og með tilliti til stjórnskipulegrar jafnræðisreglu telur óbyggðanefnd að fara beri varlega í að draga víðtækar ályktanir af þessari umfjöllun. Líta ber til þess að eftir að gengið hafði verið frá landamerkjabréfi, með tilheyrandi opinberri skráningu, hafði jarðeigandi síður ástæðu til að varðveita skjöl sem þar kann að hafa verið byggt á. Eðlilegt verður að telja að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem fyrir hendi kann að vera í slíkum tilvikum.

Niðurstaða óbyggðanefndar er því sú að ekki sé ástæða til að herða sérstaklega kröfur um sönnun eignarlands innan lýsingar í landamerkjabréfi jarðar, umfram það sem áður hefur verið lagt til grundvallar og samrýmist vel þeirri almennu afstöðu Hæstaréttar til landamerkjabréfa sem áður var lýst. Eftir sem áður er ljóst að dómstólar gera nokkuð strangar kröfur til sönnunar eignarlands, sbr. einnig þá meginreglu í íslenskum rétti að sá sem telur til eignarréttar yfir landi verður að færa fram heimildir fyrir eignartilkalli sínu. Jafnframt liggur fyrir að landamerkjabréf hafa ekki eingöngu verið gerð fyrir jarðir, sbr. t.d. dóm Hæstaréttar 28. september 2006 í máli nr. 497/2005, þar sem segir svo:

> … nær frá upphafi Íslandsbyggðar mörkuðu menn sér ekki eingöngu ákveðin landsvæði, sem voru háð beinum eignarrétti, heldur einnig mörk ítaka, afrétta og allra annarra réttinda í lönd sem einhverja þýðingu gátu haft fyrir afkomu manna. Meðan landsvæði gaf eitthvað af sér lágu hagsmunir til þess að halda merkjum réttindanna við, hvers eðlis sem þau voru. Af framanrituðu þykir leiða að skýra verði hvaða réttindi það séu sem menn voru að skipta á milli sín.

7.1.2. Heiðarbýli á Norðausturlandi[213]

Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er gerð almenn grein fyrir þeirri stofnun eignarréttar sem heimilaður var í nýbýlatilskipun frá 15. apríl 1776, um landnám og byggingu eyðijarða, og síðar nýbýlalögum, nr. 15/1897.[214] Að því er varðar Norðausturland sérstaklega í þessu sambandi benda heimildir til að í kjölfar nýbýlatilskipunar og fram yfir miðja 19. öld hafi þar verið stofnað til heiðarbyggðar í meiri mæli en á þeim landshlutum sem áður hafa komið til umfjöllunar hjá óbyggðanefnd. Byggð þessi stóð að jafnaði stutt, oft slitrótt, og þegar komið var fram á miðja 20. öld var henni nær alveg

213 Kafli 6.1.2. í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5).
214 Sbr. kafla 3.3. […].

lokið. Í kjölfar gildistöku landamerkjalaga voru ýmist gerð sérstök landmerkjabréf fyrir slík heiðarbýli eða þau felld innan landamerkjalýsingar tiltekinnar jarðar.

Samkvæmt ákvæðum nýbýlatilskipunar gat slík býlisstofnun hvort heldur er verið í landi jarðar eða utan þess. Kveðið var á um útmælingu viðkomandi landsvæðis undir stjórn sýslumanns og útgáfu amtmanns á byggingarbréfi til handa nýbýlingi, enda hefði skilyrðum verið fullnægt.

Í þeim tilvikum að stofnað var til nýbýlis í landi jarðar með lögformlegum hætti, sbr. einkum 2. gr. nýbýlatilskipunar, er ljóst að með því hefur ekki orðið breyting á eignarréttarlegri stöðu landsvæðisins. Hér gegnir sama máli og ef þar var stofnað til byggðar með öðrum hætti, svo sem leigu eða sölu hluta jarðar.[215] Um slík landsvæði hlýtur því að fara eftir sömu sjónarmiðum og jarðir almennt, hvernig sem formlegum frágangi hefur verið háttað. Um jarðir almennt vísast nánar til *Almennra niðurstaðna óbyggðanefndar*.

Hafi hins vegar tekist byggð utan jarðar, sbr. einkum 4. gr. nýbýlatilskipunar, verður að kanna hvort þar hafi verið stofnað til lögformlegs nýbýlis. Hafi svo verið, er ljóst að viðkomandi landsvæði er eignarland, þá þegar af þeirri ástæðu. Ella verður að líta svo á að ekki hafi verið stofnað til beins eignarréttar á grundvelli þeirrar löggjafar. Eignarréttarleg staða viðkomandi landsvæðis breyttist því ekki, hvernig sem henni var farið. Annað mál er að í kjölfarið kann að hafa stofnast þar eignarland á öðrum grundvelli, sbr. lög nr. 46/1905 um hefð.

Heiðarbyggð á Norðausturlandi er nefnd ýmsum nöfnum í heimildum, einkum nýbýli, afbýli, heiðarkot og hjáleiga. Notkun þessara hugtaka er misvísandi og tekur ekki endilega mið af ákvæðum nýbýlatilskipunar eða nýbýlalaga. Þannig kann tiltekið býli að vera nefnt nýbýli í heimildum án þess að byggingarbréf liggi fyrir. Málsmeðferð nýbýlaumsóknar getur þá af einhverjum ástæðum hafa lokið á einhverju stigi, svo sem eftir útmælingu, eða jafnvel ekki hafist yfirleitt. Á hinn bóginn getur verið að byggingarbréf hafi verið gefið út en býlið þrátt fyrir það nefnt annað en nýbýli, t.d. hjáleiga.

Útgáfa byggingarbréfs, sem stundum er nefnt nýbýlaleyfi, tekur af vafa um stofnun eignarlands og að landsvæði hafi frá þeim tíma öðlast stöðu jarðar að lögum. Að öðru leyti hlýtur að þurfa að leggja mat á eignarréttarlega stöðu viðkomandi landsvæðis áður en þar tókst byggð og hvort sú staða hafi tekið breytingum síðan. Í því sambandi ber að líta til þeirra krafna sem Hæstiréttur hefur gert til sönnunar eignarlands, sbr. kafla [7].1.1.

[215] Sbr. kafla 4.2. […].

8. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 6

8.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum[216]

[…]
Frá því óbyggðanefnd kvað upp […] úrskurði [síðast], í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5), hafa gengið níu Hæstaréttardómar sem tengjast fyrri svæðum. Nánar tiltekið eru þetta fimm dómar frá 14. júní 2007, þ.e. í málum nr. 22/2007 (Þórsmörk og Goðaland), nr. 23/2007 (Steinsholt), nr. 25/2007 (Almenningar), nr. 26/2007 (Merkurtungur), nr. 28/2007 (Stakkholt), einn dómur frá 4. október 2007, í máli nr. 27/2007 (Grænafjall/ Fljótshlíðarafréttur), einn dómur frá 11. október 2007, í máli nr. 99/2007 (Skaftártunguafréttur) og loks tveir dómar frá 18. október 2007, í málum nr. 47/2007 (Núpsstaður og fleiri jarðir í Fljótshverfi) og 79/2007 (Mörtunga og Prestbakkajarðir).

Tveir hinir síðastnefndu dómar eru fremur til staðfestingar á […] niðurstöðu [þeirri sem greinir í kafla 7.1.1.], þ.e. að ekki beri að herða sérstaklega kröfur til landamerkjabréfa jarða. Að öðru leyti telur óbyggðanefnd nauðsynlegt að taka til athugunar samhengi eldri og yngri dóma um eignarréttarlega stöðu tiltekinna afrétta einstakra jarða og/eða stofnana og hvort tilefni sé til breytinga á sönnunarmati óbyggðanefndar í sambærilegum tilvikum. Fer sú umfjöllun hér á eftir.

8.2. Afréttir einstakra jarða og stofnana[217]

Um þýðingu hugtakanna jörð, afréttur og almenningur er rækilega fjallað í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* […]. Að því er varðar hugtakið jörð er niðurstaðan sú að almennt megi gera ráð fyrir að slíku landi hafi upphaflega verið ráðstafað úr einstökum landnámum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Þannig eru taldar líkur á því að jörð, svo sem hún er afmörkuð í landamerkjabréfi eða innan annarra ótvíræðra merkja, sé beinum eignarrétti háð. Tilvist landamerkjabréfs ein og sér ræður því ekki úrslitum um mat á eignarrétti, heldur staða landsvæðisins sem jarðar.

Afrétti hefur óbyggðanefnd flokkað í þrennt á grundvelli uppruna, sbr. kafla 4.4. og 4.5. í áðurnefndum *Almennum niðurstöðum*. Þar eru í fyrsta lagi samnotaafréttir, þ.e. þeir afréttir sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Í öðru lagi eru afréttir einstakra jarða og stofnana, sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Í þriðja lagi er um að ræða jarðir sem að hluta eða öllu leyti hafa verið lagðar til afréttar og gilda þar um sambærileg sjónarmið og að framan greindi um eignarhald á landi jarða yfirleitt.

Hafi umþrætt landsvæði ekki legið innan merkja jarðar hefur óbyggðanefnd talið að líkur séu á því að það hafi ekki orðið beinum eignarrétti háð fyrr en með setningu þjóðlendulaga. Tilvist landamerkjabréfs skiptir þá ekki grundvallarmáli en litið til atriða svo

[216] Kafli 6.1.2. í málum nr. 1–5/2007 (svæði 6).
[217] Kafli 6.1.3. í málum nr. 1–5/2007 (svæði 6).

sem umfjöllunar í heimildum, nýtingar, staðhátta, gróðurfars og landnáms. Ekki er þó alltaf augljóst hvort landsvæði hefur stöðu jarðar eða afréttar. Á það álitaefni hefur sérstaklega reynt þegar undir einstakar jarðir og/eða stofnanir hafa legið svæði sem skilin hafa verið frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða, í sumum tilvikum, af öðrum fasteignum. Eru aðstæður þá oft þær að landsvæðisins er getið með sérstökum hætti í heimildum, stundum beinlínis kallað afréttur og heimildir um afnot einskorðaðar við beit eða önnur þrengri og þá sambærileg not.

Til úrlausnar hjá óbyggðanefnd hefur komið nokkur fjöldi landsvæða sem fella má undir framangreinda lýsingu. Þessi landsvæði hafa verið úrskurðuð þjóðlendur og afréttir/landsvæði í afréttareign, eftir atvikum með vísan til heimilda, legu, sögu, staðhátta, nota o.fl. Ber hér að nefna Afrétt norðan vatna í máli nr. 4/2000 (svæði 1), Hrunaheiðar í máli nr. 5/2000 (svæði 1); Hoffellslambatungur í máli nr. 4/2001 (svæði 2); Þórsmörk, Goðaland, Almenninga, Teigstungur, Múlatungur, Merkurtungur, Stakkholt, Steinsholt, Hólatungur, Borgartungur og Skógafjall í máli nr. 5/2003 (svæði 3); Hvítmögu og Stórhöfða í máli nr. 6/2003 (svæði 3); Villingadal, Suðurfell og Múla í máli nr. 1/2005 (svæði 5); Steinvarartungu og Þorbrandsstaðatungur í máli nr. 3/2005 (svæði 5); Þverfellsland og sunnanverða Grímólfsártungu í máli nr. 4/2005 (svæði 5) og loks afréttarland á Hólsfjöllum í máli nr. 5/2005 (svæði 5).

Segja má að Hæstiréttur hafi einnig tekið skýra afstöðu til landamerkjabréfa annarra landsvæða en jarða, þegar í fyrstu dómum í þjóðlendumálum. Í forsendum réttarins í dómi frá 21. október 2004, máli nr. 48/2004, segir þannig svo:

> Við mat á gildi landamerkjabréfa og því hvert sé inntak eignarréttar á svæði, sem þar er lýst, skiptir almennt máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði, en þekkt er að landamerkjabréf hafa ekki eingöngu verið gerð fyrir jarðir, heldur einnig til dæmis afrétti, sem ekki tengjast sérstaklega tiltekinni jörð. Felur landamerkjabréf fyrir jörð í sér ríkari sönnun fyrir því að um eignarland sé að ræða þótt jafnframt verði að meta gildi hvers bréfs sérstaklega.

Að auki segir svo í dómi réttarins frá 28. september 2006 í máli nr. 497/2005:

> … nær frá upphafi Íslandsbyggðar mörkuðu menn sér ekki eingöngu ákveðin landsvæði, sem voru háð beinum eignarrétti, heldur einnig mörk ítaka, afrétta og allra annarra réttinda í lönd sem einhverja þýðingu gátu haft fyrir afkomu manna. Meðan landsvæði gaf eitthvað af sér lágu hagsmunir til þess að halda merkjum réttindanna við, hvers eðlis sem þau voru. Af framanrituðu þykir leiða að skýra verði hvaða réttindi það séu sem menn voru að skipta á milli sín.

Þá hefur komið fram það skýra mat Hæstaréttar að sé ekki um jörð að ræða hafa landamerkjabréf takmarkaðra vægi sem „sönnunargagn um beinan eignarrétt“, sbr. dóm Hæstaréttar 14. júní 2007 í máli nr. 22/2007.

Úrskurðir óbyggðanefndar um þær þjóðlendur og afrétti/landsvæði í afréttareign sem áður voru tilgreindar hafa verið staðfestir efnislega með dómum Hæstaréttar að því er varðar Afrétt norðan vatna, Hoffellslambatungur, Hrunaheiðar, Þórsmörk, Goðaland, Steinsholt, Almenninga, Merkurtungur og Stakkholt, sbr. dóma frá 21. október 2004, 28. september 2006, 5. október 2006 og 14. júní 2007 í málum nr. 47/2004, nr.

497/2005, nr. 133/2006, nr. 22/2007, nr. 23/2007, nr. 25/2007, nr. 26/2007 og nr. 28/2007. Í tilvikum Skógafjalls, Hvítmögu og Stórhöfða var sams konar niðurstöðum óbyggðanefndar á hinn bóginn snúið við og komist að þeirri niðurstöðu að þar væru eignarlönd en ekki þjóðlendur í afréttareign, sbr. dóma frá 16. maí 2007 í málum nr. 24/2007, nr. 536/2006 og nr. 448/2006. Önnur framangreind landsvæði hafa ekki komið til kasta dómstóla en af dómum um eignarland frá því fyrir gildistöku þjóðlendulaga ber að nefna Hrd. frá 29. febrúar 1996 (Hrd. 1996/696) um Blikdal í Esju og dóm aukadómþings Árnessýslu 23. febrúar 1980 um Tunguheiði í Biskupstungum.

Úrskurðir óbyggðanefndar um þjóðlendur í afréttareign á þessum svæðum eru þannig almennt í góðu samræmi við úrlausnir Hæstaréttar, fyrr og síðar, þó svo forsendur séu ekki einsleitar í öllum tilvikum og taki þess utan mið af sérstöðu einstakra svæða. Dómar Hæstaréttar um landskikana þrjá sunnan Mýrdalsjökuls, þ.e. Skógafjall, Hvítmögu og Stórhöfða, skera sig þar hins vegar nokkuð úr.

Framangreind úrlausnarefni eiga það sameiginlegt að viðkomandi landsvæði hefur legið undir einstaka jörð/jarðir eða stofnun, landfræðilega aðskilið frá henni/þeim með einum eða öðrum hætti, jafnan getið með sérstökum hætti í heimildum, stundum beinlínis kallað afréttur og afnot einskorðuð við beit eða önnur þrengri og þá sambærileg not.

Ef reynt er að taka saman þau sameiginlegu atriði sem leiða til niðurstöðu Hæstaréttar um eignarland í umræddum þremur undantekningartilvikum, þá sýnist landfræðileg lega, m.a. gagnvart aðliggjandi eignarlöndum og að einhverju marki almennir staðhættir, vega mjög þungt. Í tilvikum Hvítmögu og Skógafjalls var á því byggt að svæðin hefðu verið innan merkja jarða og að hvorki staðhættir né gróðurfar mæltu gegn því að þau hefðu verið numin, a.m.k. að einhverju leyti. Beinn eignarréttur hefði þannig stofnast. Um Stórhöfða segir að líkur séu fyrir því að hann hafi verið innan upphaflegs landnáms eins og aðliggjandi lönd. Hann hafi ekki verið talinn til samnotaafrétta og ekkert sé komið fram í málinu sem stutt geti að munur verði að þessu leyti gerður á Stórhöfða og aðliggjandi landsvæðum. Nægilega sé því leitt í ljós að hann hafi frá landnámi verið háður beinum eignarrétti sem heiðaland jarðar.

Dómar Hæstaréttar um þjóðlendur í Þórsmörk, Goðalandi, Almenningum, Merkurtungum, Stakkholti og Steinsholti, eru kveðnir upp mánuði síðar en dómar um eignarlönd í Stórhöfða, Hvítmögu og Skógafjalli. Fyrstnefndu svæðin sex liggja norðan Eyjafjallajökuls og voru öll talin heyra undir einstaka jörð/jarðir sem þau eru landfræðilega aðskilin frá. Í forsendum Hæstaréttar er m.a. vísað til möguleikans á landnámi, legu og staðhátta, skorts á skriflegum eignarheimildum og samræmis milli þeirra innbyrðis. Tekið er sérstaklega fram að ekki sé sýnt fram á önnur not meintra rétthafa en hefðbundin afréttarnot til sumarbeitar fyrir búfé. Í öllum þessum sex tilvikum var dæmd þjóðlenda í afréttareign.

Sýnist þannig ekki vera fullt samræmi í mati réttarins að því er varðar hin tilgreindu atriði í annars vegar tilvitnuðum þremur dómum og hins vegar öðrum úrlausnum um sams konar landsvæði, auk eldri dóma um Hoffellslambatungur og Hrunaheiðar.

Draga má þá ályktun af framangreindum dómum að það séu fyrst og fremst staðbundnar aðstæður, þ.m.t. staðhættir, en þó einkum lega viðkomandi þriggja landsvæða að eignarlöndum til annarra átta en gagnvart Mýrdalsjökli sem úrslitum ráði. Til þess ber þó að líta að fleiri atriði eru hér samofin og lögð til grundvallar hverju sinni. Þá liggja fyrir eldri dómar um þjóðlendur á landsvæðum með svipaða legu gagnvart annars vegar eignarlöndum og hins vegar þjóðlendum, sbr. einkum Hoffellslambatungur og Hrunaheiðar í Hrd. 28. september 2006 í máli nr. 497/2005 og Hrd. 5. október 2006 í mál nr. 133/2006. Ekki liggur fyrir skýr yfirlýsing Hæstaréttar um breytta afstöðu að þessu leyti. Með hliðsjón af framangreindu og að teknu tilliti til stjórnskipulegrar jafnræðisreglu telur óbyggðanefnd útilokað að líta svo á að umræddir þrír dómar, um Hvítmögu, Skógafjall og Stórhöfða, feli í sér að lega þrætusvæðis að eignarlandi eða eignarlöndum geti ein og sér vegið svo þungt að önnur sú sönnunarfærsla sem ella fer fram við slíkar kringumstæður hafi hverfandi þýðingu.

Óumdeilt er hins vegar að eignarréttarleg staða aðliggjandi svæða getur auk hefðbundinna og viðurkenndra eignarheimilda haft vægi við eignarréttarlegt mat og ásamt öðru leitt til þeirrar niðurstöðu að um eignarland sé að ræða. Má þar um vísa til dóms Hæstaréttar 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 varðandi efstu jarðir í Biskupstungnahreppi, sbr. einnig úrskurð óbyggðanefndar um þau landsvæði. Hið sama má segja um eignarland í dómi Hæstaréttar 18. október 2007 í máli nr. 47/2007 um jarðir í Fljótshverfi, sbr. og úrskurð óbyggðanefndar um sama svæði.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að ekki séu forsendur til þess að breyta því sönnunarmati sem lagt hefur verið til grundvallar um afrétti einstakra jarða og/eða stofnana og styðst við fjölda dóma í sambærilegum tilvikum. Fyrir liggur að í málum nr. 4 og 5/2007 á svæði 6 hjá óbyggðanefnd snúa sérstök álitaefni af þessum toga að eftirtöldum landsvæðum: Hálsmannatungur, Draflastaðakirkjuland á Gönguskarði, Tjarnahverfi á Gönguskarði, Finnsstaðadalur, Grímsland og Kambsmýrar í máli nr. 4/2007 og Upprekstrarland milli Höfðagilja og Eyvindará/Laufáshagi í máli nr. 5/2007.

9. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7A

9.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum[218]

[…]

Við uppkvaðningu úrskurða í málum nr. 1–5/2008, á svæði 7 suður, liggja ekki fyrir nýir dómar Hæstaréttar í þjóðlendumálum en geta ber um ákvörðun Mannréttindadómstóls Evrópu frá 23. september 2008 í máli nr. 46461/06. Þar var því hafnað að taka til efnismeðferðar kærumál sem varðaði dóm Hæstaréttar Íslands frá 11. maí 2006 í máli

[218] Kafli 6.1.2. í málum nr. 1–5/2008 (svæði 7A).

nr. 496/2005. Kærumálið varðaði nánar tiltekið landsvæðin Fjall og Breiðármörk í Öræfum, sem Hæstiréttur hafði dæmt þjóðlendur, og til skoðunar voru ákvæði Mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994, í 1. gr. 1. viðauka [Friðhelgi eignarréttar], 1. mgr. 6. gr. [Réttur til réttlátrar málsmeðferðar fyrir dómi] og 14. gr. [Bann við mismunun]. Kvörtun málshefjenda til Mannréttindadómstólsins varðaði bæði lög nr. 58/1998, um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, og meðhöndlun Hæstaréttar á umræddu máli, þar á meðal sönnunarkröfur.

Mannréttindadómstóllinn komst að þeirri niðurstöðu að 1. gr. 1. viðauka við sáttmálann ætti ekki við í umræddu máli þar sem umþrætt land teldist ekki eign kærenda í skilningi ákvæðisins. Í því sambandi tók dómstóllinn sérstaklega fram að þegar um kröfu til eignarréttinda er að ræða geti sá sem hana hefur uppi einungis átt lögmætar væntingar til að um eign sé að ræða ef krafa hans hefur fullnægjandi stoð í landsrétti viðkomandi aðildarríkis, svo sem þegar fyrir hendi eru fordæmi dómstóla í þá veru. Þá kvað dómstóllinn Hæstarétt Íslands bæði hafa farið að viðeigandi lagaákvæðum og fylgt eigin fordæmum um að landamerkjabréf eitt og sér teljist ekki fullnægjandi sönnun ef eldri gögn mæla því í mót. Þannig taldi dómstóllinn að kærendur hefðu ekki sýnt fram á að þeir ættu lögmætar væntingar til þess að umþrætt land teldist eign þeirra og þeir gætu því ekki notið verndar 1. gr. 1. viðauka við sáttmálann að þessu leyti. Mannréttindadómstóllinn komst enn fremur að þeirri niðurstöðu að ekkert benti til þess að brotið hefði verið gegn 1. mgr. 6. gr. eða 14. gr. sáttmálans í máli kærenda og taldi því ekki að á þá hefði verið lögð óhóflega þung sönnunarbyrði.

10. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7B

10.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum[219]

[…]

Hér verður gerð grein fyrir þeim 22 dómum sem gengið hafa frá því óbyggðanefnd kvað síðast upp úrskurði. Sambærileg umfjöllun um eldri dóma í fyrri úrskurðum, að því marki sem hún hefur almenna þýðingu, hefur verið felld inn í framangreindar *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* og vísast þangað.

Um er að ræða eftirfarandi 22 dóma Hæstaréttar: Dómur frá 24. september 2009 í máli nr. 102/2009 (Brú og Brúaröræfi); dómur frá 29. október 2009 í máli nr. 685/2008 (Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna, Elliðavatn, Vatnsendi, Lækjarbotnar og Geirland); dómur frá 19. nóvember 2009 í máli nr. 69/2009 (Gunnarsstaðir); dómur frá 25. mars 2010 í máli nr. 409/2009 (Skriðuklaustur); tveir dómar frá 3. júní 2010, í málum nr. 198/2009 (Selvogs- og Ölfusafréttur) og 184/2009 (Landsvæði aðliggjandi Ölfusafrétti); dómur frá 16. september 2010 í máli nr. 473/2009 (Krepputunga); sjö dómar frá 7. október 2010, í málum nr. 379/2009 (Heiðarmúli), nr. 517/2009 (Grímólfsártunga), nr. 722/2009 (Hvammur), nr. 723/2009 (Laxárdalur), nr. 748/2009 (Vatnsendi),

[219] Kafli 6.1.2.1 í málum nr. 1–2/2009 (svæði 7B).

nr. 749/2009 (Þverfellsland) og nr. 750/2009 (Hvappur); dómur frá 11. nóvember 2010 í máli nr. 768/2009 (Afréttur Álftaneshrepps hins forna/norðaustanverður hluti Almenningsskóga Álftaness, Skógræktarsvæði norðan Krýsuvíkur og sunnan Garðakirkjulands og Garðakirkjuland vegna Selskarðs); dómur frá 10. febrúar 2011 í máli nr. 299/2010 (Valþjófsstaður í Fljótsdal); dómur frá 11. apríl 2011 máli nr. 199/2011 (Hofsafréttur); tveir dómar frá 22. september 2011 í málum nr. 293/2010 (Þorvaldsstaðir og Hamar) og nr. 294/2010 (Mælifell og Selsárvellir); og loks þrír dómar frá 29. september 2011, í málum nr. 40/2011 (Sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls), nr. 75/2011 (Grímsstaðir á Fjöllum) og nr. 56/2011 (Hvannstaðir).

Nítján af framangreindum 22 dómum fjalla um efnisleg atriði og í fjórtán þeirra var niðurstaða óbyggðanefndar staðfest í öllum meginatriðum. Í fimm tilvikum var henni hins vegar hnekkt og dæmt eignarland þar sem óbyggðanefnd hafði úrskurðað þjóðlendu. Nánar tiltekið er þar um að ræða landsvæðin Hvamm, Laxárdal, Vatnsenda, sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls og Hvannstaði.

Þau fimm mál, þar sem úrskurði óbyggðanefndar var hnekkt, varða í meginatriðum mat á efni og samhengi fyrirliggjandi heimilda um viðkomandi landsvæði. Niðurstöður þeirra leiða ekki til breytinga á sönnunarmati í málum af þessu tagi almennt en hnykkja á fyrirliggjandi meginreglum, sbr. *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* sem fylgja í viðauka með úrskurði þessum. Í næstu tveimur köflum er gerð nánari grein fyrir samhengi umræddra dóma og meginreglna.

10.2. Heimildir mæla í mót landamerkjabréfi jarðar[220]

Í tveimur dómum Hæstaréttar frá 7. október 2010, um eignarland Hvamms og Laxárdals í Svalbarðshreppi, er fjallað um land innan afmörkunar í þinglýstum landamerkjabréfum jarða. Slíkt land hefur að meginreglu verið dæmt og úrskurðað eignarland en óbyggðanefnd taldi að önnur afmörkun í tiltekinni eldri heimild leiddi til þeirrar niðurstöðu að innan bréfa Hvamms og Laxárdals væru þjóðlendur að hluta.

Það er ekki tilvist landamerkjabréfs ein og sér sem hefur ráðið úrslitum um mat á eignarrétti, heldur staða landsvæðisins sem jarðar. Mikilvægi landamerkjabréfa jarða felst í sönnunargildi þeirra en hvert og eitt bréf er metið sérstaklega. Hefur þá einkum verið til þess litið hvort fyrir hendi séu eldri heimildir, sem fallið geti að lýsingu í landamerkjabréfinu, enda stangist sú lýsing heldur ekki á við staðhætti, gróðurfar og upplýsingar um nýtingu landsins. Mæli heimild í mót landamerkjabréfi jarðar, hvort heldur er afmörkun lands og/eða stöðu þess sem jarðar, þarf að meta hvort vægi hennar sé slíkt að það rýri sönnunargildi bréfsins að sama skapi.

Á svæðum 1-7A eru fimmtán tilvik þar sem óbyggðanefnd hefur úrskurðað að land innan landamerkjabréfs jarðar væri eignarland að hluta og þjóðlenda að hluta. Er þá miðað við yngra landamerkjabréf viðkomandi jarðar, hafi verið gerð tvö, og skýringu

[220] Kafli 6.1.2.2 í málum nr. 1–2/2009 (svæði 7B).

óbyggðanefndar á texta viðkomandi bréfs, en hún getur verið önnur en skýring málsaðila.

Þau fimmtán tilvik sem hér um ræðir eru eftirfarandi: Þingvellir; Mörtunga á Síðu; Fell í Suðursveit; Stafafell í Lóni; Skriðuklaustur og Valþjófsstaður í Fljótsdal; Brú á Jökuldal; Þorvaldsstaðir og Hamar í Selárdal; Gunnarsstaðir, Kverkártunga og Miðfjörður í Skeggjastaðahreppi; Hvammur og Laxárdalur í Svalbarðshreppi; Reykjahlíð í Mývatnssveit. Að undanskildum Hvammi og Laxárdal hafa þeir dómar Hæstaréttar sem gengið hafa um þessi tilvik staðfest niðurstöðu óbyggðanefndar í öllum meginatriðum. Umfjöllun um Kverkártungu og Miðfjörð í fyrrum Skeggjastaðahreppi og Reykjahlíð í Mývatnssveit er ólokið hjá dómstólum.

Í flestum þessara tilvika hafa legið fyrir eldri heimildir um afmörkun jarðarinnar, stundum eldri landamerkjabréf, sem mælt hafa í mót lýsingu landamerkjabréfs. Þetta er þó ekki einhlítt og mál Þingvallakirkjulands, Skriðuklausturs og Valþjófsstaðar í Fljótsdal vörðuðu fremur mat á heimildum um takmörkuð réttindi innan merkja. Loks getur hvort tveggja hafa verið fyrir hendi, eldri merkjalýsingar og heimildir um takmörkuð réttindi, sbr. einkum Stafafell í Lóni og Fell í Suðursveit.

Til viðbótar við framangreind fimmtán tilvik eru þess tvö dæmi á svæðum 1–7A að eignarréttur að jörð hafi verið gefinn upp eða glatast, sbr. dóma Hæstaréttar um Fjall og Breiðármörk frá 11. maí 2006.

Af framangreindu er ljóst að undantekningar frá meginreglunni um eignarland innan afmörkunar í landamerkjabréfi jarðar eru fáar og ríkar kröfur gerðar í því sambandi. Nýjar úrlausnir dómstóla um jarðirnar Hvamm og Laxárdal í Svalbarðshreppi árétta þetta enn frekar. Þar taldi Hæstiréttur að land innan landamerkjabréfa annars vegar Hvamms og hins vegar jarðarinnar Laxárdals væri í heild sinni eignarland. Hafnað var þeirri röksemdafærslu óbyggðanefndar að önnur afmörkun í tiltekinni eldri heimild leiddi til þeirrar niðurstöðu að þar væru þjóðlendur að hluta.

Loks skal þess getið að ýmis dæmi eru um að uppi hafi verið álitaefni af þeim toga sem hér um ræðir í málum sem lyktað hefur með niðurstöðu óbyggðanefndar um eignarland. Úrskurðum um eignarland hefur almennt verið unað og þeir því ekki komið til endurskoðunar hjá dómstólum. Sem dæmi um ríkt sönnunargildi landamerkjabréfs jarðar í slíku máli má nefna Hjaltadal og Kambfellskjálka í máli nr. 3/2007 á svæði 6.

10.3. Heimildir um legu jarða til forna[221]

Eftir er þá að gera grein fyrir þremur nýjum dómum þar sem hnekkt var úrskurðum óbyggðanefndar um þjóðlendu, nánar tiltekið varðandi Vatnsenda í Svalbarðshreppi, sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls í Öxarfjarðarhreppi og Hvannstaði, einnig í Öxarfjarðarhreppi.

[221] Kafli 6.1.2.3 í málum nr. 1–2/2009 (svæði 7B).

Í þessum málum er fjallað um þýðingu þess að landsvæði hafi upphaflega verið hluti jarðar. Slíkt land hefur að meginreglu verið úrskurðað og dæmt eignarland, svo sem áður sagði. Flokkun landsvæða í jarðir, afrétti(r) jarða, afrétti(r) kirkna og klaustra, samnotaafrétti(r) og annað land er þannig veigamikið atriði.

Landamerkjabréf hafa einnig verið gerð fyrir annars konar réttindasvæði en jarðir, svo sem ítök og afrétti(r). Slík bréf hafa takmarkaðra vægi sem sönnunargögn um beinan eignarrétt og að meginreglu hefur verið við það miðað í fyrirliggjandi dómum og úrskurðum að svæði utan lands jarða sé þjóðlenda. Þá getur verið bæði jörð og afrétt(ur) innan sama bréfs, með eða án aðgreiningar af einhverju tagi, svo sem að framan greindi.

Jafnframt er ljóst að notkun hugtaksins afrétt(ur) í landamerkjabréfi og/eða öðrum heimildum hefur ekki úrslitaþýðingu um að þar sé þjóðlenda, enda hefur merking þess ekki verið einhlít. Slíkt landsvæði er því eftir atvikum eignarland eða þjóðlenda. Á meðal þeirra atriða sem máli skipta við mat á stofnun og viðhaldi eignarréttar er eignarréttarleg staða aðliggjandi landsvæða. Þessu til viðbótar er mögulegt að unninn hafi verið réttur að áður eigendalausu landi, svo sem á grundvelli hefðar.

Umfjöllun í landamerkjabréfi og notkun hugtaksins afrétt(ur) eru þannig dæmi um atriði sem veita ekki einhlít svör við því hvort tiltekið landsvæði sé jörð, afrétt(ur) jarðar, afrétt(ur) kirkju og klausturs, samnotaafrétt(ur) eða annað land. Þess utan kunna heimildir að vera óljósar og brotakenndar, afmörkun og nýting breytileg, réttindi jafnvel gefin upp eða glötuð.

Heimildir um legu jarða til forna, enda þótt takmarkaðar séu, geta hins vegar gefið mikilvægar vísbendingar um að landsvæði hafi upphaflega haft stöðu jarðar en síðar verið nýtt sem afrétt(ur). Í framangreindum þremur dómum Hæstaréttar, um Vatnsenda, sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls og Hvannstaði, felst áhersla á þetta atriði, enda þótt fleira komi þar til. Þar lagði dómstóllinn til grundvallar að umrædd landsvæði hefðu talist hluti af jörðinni Álandi, í tilviki Vatnsenda, og jörðinni Hólum, í tilvikum Fagradals, Víðirhóls, Hólssels, Nýhóls og Hvannstaða. Þau hefðu því verið háð beinum eignarrétti. Hafnað var þeirri niðurstöðu óbyggðanefndar að landsvæðin hefðu ekki stöðu jarðar að lögum.

Sem dæmi um skyld álitaefni í úrskurðum óbyggðanefndar þar sem niðurstaðan hefur verið eignarland má hér nefna Núpufellsdal og Þormóðsstaðasel í máli nr. 1/2008 á svæði 7a, Gnýsstaði í máli nr. 3/2005 á svæði 5 og Hárekstaði í máli nr. 2/2005 á svæði 5.

11. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 8A

11.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum [222]

[…]

Hér verður gerð grein fyrir þeim tíu dómum sem gengið hafa frá því óbyggðanefnd kvað síðast upp úrskurði. Sambærileg umfjöllun um eldri dóma í fyrri úrskurðum, að því marki sem hún hefur almenna þýðingu, hefur verið felld inn í framangreindar *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* og vísast þangað.

Um er að ræða eftirfarandi [10] dóma Hæstaréttar: Dómur frá 20. september 2012 í máli nr. 65/2012 (Reykjahlíð); dómur frá 27. september 2012 í máli nr. 350/2011 (vesturhluti Hofsafréttar og Lambatungur); dómur frá 21. febrúar 2013 í máli nr. 433/2011 (Steinvarartunga og hluti Mela); dómur frá 28. febrúar 2013 í máli nr. 432/2011 (Þorbrandsstaðatungur); dómur frá 19. september 2013 í máli nr. 656/2012 (Möðruvallaafréttur); dómur frá 26. september 2013 í máli nr. 411/2012 (Bleiksmýrardalur austan Fnjóskár og mörk jarðanna Mjóadals, Kambfellskjálka, Hjaltadals og Sörlastaða); dómur frá 26. september 2013, í máli nr. 413/2012 (Bleiksmýrardalur vestan Fnjóskár); dómur frá 10. október 2013 í máli nr. 617/2012 (landsvæði sunnan Ölfusafréttar); dómur frá 28. nóvember 2013 í máli nr. 546/2012 (Eyvindarstaðaheiði og Hraunin) og loks dómur frá 18. september 2014 í máli nr. 24/2014 (Vaskárdalur).

Allir framangreindir dómar fjalla um efnisleg atriði og í átta þeirra var niðurstaða óbyggðanefndar staðfest í öllum meginatriðum. Í tveimur af dómunum var niðurstöðu nefndarinnar hins vegar hnekkt. Í öðrum þeirra var dæmt eignarland þar sem óbyggðanefnd hafði úrskurðað þjóðlendu. Nánar tiltekið er þar um að ræða þann dóm er varðar landsvæði sunnan Ölfusafréttar. Í máli því sem varðaði ágreining um eignarréttarlega stöðu Bleiksmýrardals austan Fnjóskár og mörk jarðanna Mjóadals, Kambfellskjálka, Hjaltadals og Sörlastaða í Þingeyjarsveit gagnvart þjóðlendu var aftur á móti hnekkt þeirri niðurstöðu óbyggðanefndar að Bleiksmýrardalur austan Fnjóskár væri eignarland og dæmt að um þjóðlendu væri að ræða. Þá var mörkum umræddra jarða gagnvart þjóðlendu breytt nokkuð, nánar tiltekið á þann veg að landsvæði sem óbyggðanefnd hafði talið innan marka jarðanna var dæmt þjóðlenda.

[…]

11.2. Um túlkun landamerkjabréfa jarða og samspil við aðrar heimildir[223]

Af forsendum fyrir niðurstöðu dóms Hæstaréttar um mörk framangreindra jarða í Þingeyjarsveit gagnvart þjóðlendu má ráða að það sé einkum tvennt sem ráði því að niðurstaða réttarins um afmörkun jarðanna er frábrugðin niðurstöðu óbyggðanefndar. Fyrra atriðið er að í tilvikum Hjaltadals ásamt Kambfellskjálka og Sörlastaða er afmörkun jarðanna til fjalla að nokkru leyti miðuð við almenna staðhætti sem einkenna fjalllendið

[222] Kafli 6.1.2.1 í málum nr. 1–4/2013 (svæði 8A).
[223] Kafli 6.1.2.2 í málum nr. 1–4/2013 (svæði 8A).

á svæðinu en ekki ákveðin náttúruleg kennileiti eða örnefni sem unnt er að staðsetja með nákvæmum hætti. Nánar tiltekið er fjallað um „eyðigrót og sanda“ í landamerkjabréfi Sörlastaða og „fjallið“ og „öræfi“ í landamerkjabréfi Hjaltadals. Taldi óbyggðanefnd að þrátt fyrir að landamerkjabréf jarðanna væru óljós um afmörkun þeirra til suðurs fengi sú afmörkun jarðanna sem krefjendur beins eignarréttar héldu fram, stoð í landamerkjabréfum þeirra og öðrum heimildum um þær. Hæstiréttur leit aftur á móti svo á að kröfur eigenda jarðanna um merki þeirra ættu sér ekki stoð í landamerkjabréfum þeirra að þessu leyti.

Síðara atriðið sem veldur mismunandi niðurstöðu óbyggðanefndar og Hæstaréttar varðar samspil landamerkjabréfs og yngri heimildar um jörðina Mjóadal. Nánar tiltekið taldi Hæstiréttur að um merki Mjóadals til suðurs og vesturs yrði ekki byggt á landamerkjaskjali frá 1897 svo sem gert hafði verið í úrskurði óbyggðanefndar, þar sem leggja yrði til grundvallar að með því að eigandi jarðarinnar hefði látið útbúa og þinglýsa skrá yfir afréttarlönd árið 1904, sem tók m.a. til lands Mjóadals, hefði hann í raun fellt landamerkjaskjalið úr gildi að því leyti sem ekki gætti samræmis milli umræddra skjala. Óbyggðanefnd hafði aftur á móti lagt landamerkjabréfið til grundvallar um afmörkun Mjóadals og taldi að lýsing þess á vesturmerkjum Mjóadals samræmdist öðrum heimildum um merkin, þ.m.t. afréttarskránni. Í landamerkjabréfinu er vesturmerkjum Mjóadals lýst þannig að frá „hágrjóti“ liggi merkin norður háfjallið, eftir því sem vatnsföll deili sveita milli, norður gegnt upptökum Syðri-Bótarár. Í afréttarskránni er vesturmerkjunum lýst þannig að þeim ráði bein stefna vestan við öll drög er liggi að tilteknum ám að botni Syðri-Bótarár. Taldi óbyggðanefnd að samræmi væri milli þessara tveggja merkjalýsinga en Hæstiréttur ekki.

Í þessu samhengi skal þess ennfremur getið að þrátt fyrir að niðurstaða óbyggðanefndar og Hæstaréttar um mörk jarðarinnar Reykjahlíðar gagnvart þjóðlendu væri hin sama má sjá af forsendum fyrir niðurstöðu dómsins að Hæstiréttur metur heimildir um tiltekinn hluta ágreiningssvæðisins með öðrum hætti en óbyggðanefnd gerði. Var þar um að ræða þann hluta ágreiningssvæðisins sem liggur handan við fjallgarðana sem liggja austan Mývatns og suður að línu sem liggur frá Veggjafelli í Bræðraklif í Hafragjá og þaðan beina stefnu til austurs í Jökulsá á Fjöllum. Umrætt svæði er innan lýstra merkja Reykjahlíðar samkvæmt landamerkjabréfi jarðarinnar en mat Hæstaréttar og óbyggðanefndar á tilteknum eldri heimildum um viðkomandi hluta ágreiningssvæðisins var ólíkt. Einkum voru það þrjú efnisatriði í þeim sem rétturinn taldi mæla gegn því að umræddur hluti ágreiningssvæðisins væri háður beinum eignarrétti. Í fyrsta lagi var þar um að ræða heimildir um að Möðrudal tilheyrðu tiltekin afnotaréttindi á svæðinu án þess að tiltekið væri að um væri að ræða ítak í landi annarra jarða. Í öðru lagi taldi rétturinn það sem fram kom í heimildunum um tilkall eigenda Reykjahlíðar til ómerkinga á svæðinu mæla gegn því að það væri háð beinum eignarrétti. Í þriðja lagi taldi rétturinn að umfjöllun í úrskurði frá 1506 um átölulaus afnot til rökstuðnings

eignarrétti, m.a. með vísan til 26. kap. landsleigubálks Jónsbókar, mælti gegn því að svæðið væri háð beinum eignarrétti.

Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* sem birtar voru með úrskurðum á svæði 1 og fylgja í viðauka með úrskurði þessum er m.a. fjallað um sönnunargildi landamerkjabréfa. Fram kemur að ljóst virðist af úrlausnum dómstóla í einkamálum að við mat á gildi landamerkjabréfs skipti máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði Með vísan til tilgangs landamerkjalaga 1882, síðari tíma löggjafar og úrlausna dómstóla, telji óbyggðanefnd að leggja verði til grundvallar að jörð, svo sem hún er afmörkuð í landamerkjabréfi, sé beinum eignarrétti háð. Hins vegar sé þó ljóst að meta verði sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs. Þannig dragi úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót.

Í köflum 6.1.1 í úrskurðum óbyggðanefndar á svæði 5 er frekari umfjöllun um gildi landamerkjabréfa jarða og hefur sá kafli verið felldur inn í *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar*. Þar er fjallað um nokkra dóma Hæstaréttar sem þá höfðu nýlega fallið og varða mat á sönnunargildi landamerkjabréfa jarða. Fram kemur það mat að í tilteknum dómum hafi enn verið hnykkt á þýðingu þess að landsvæði teldist innan merkja jarðar. Samkvæmt þessu sé óbyggðanefnd rétt að leggja áfram áherslu á landamerkjabréf jarða, samanber umfjöllun um þau í Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar, enda þótt með skýrum fyrirvörum sé. Lýst er þeirri niðurstöðu óbyggðanefndar að ekki sé ástæða til að herða sérstaklega kröfur um sönnun eignarlands innan lýsingar í landamerkjabréfi jarðar, umfram það sem áður hafi verið lagt til grundvallar og samrýmist vel almennri afstöðu Hæstaréttar til landamerkjabréfa. Eftir sem áður sé ljóst að dómstólar geri nokkuð strangar kröfur til sönnunar eignarlands, samanber einnig þá meginreglu í íslenskum rétti að sá sem telji til eignarréttar yfir landi verði að færa fram heimildir fyrir eignartilkalli sínu.

Afstaða óbyggðanefndar hefur samkvæmt framansögðu frá upphafi verið sú að þrátt fyrir meginregluna um að land sem afmarkað er í landamerkjabréfi jarðar sé háð beinum eignarrétti sé ljóst að meta þurfi sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs. Þannig dragi úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót. Dómarnir sem að framan er getið um mörk jarðanna Hjaltadals ásamt Kambfellskjálka, Sörlastaða, Mjóadals og Reykjahlíðar gagnvart þjóðlendu fá að mati óbyggðanefndar fyllilega samræmst umræddri meginreglu, enda er hún háð tilteknum undantekningum. Mismunandi niðurstaða óbyggðanefndar og Hæstaréttar varðandi mörk Hjaltadals ásamt Kambfellskjálka og Sörlastaða gagnvart þjóðlendu skýrist af mismunandi túlkun á landamerkjabréfunum að því leyti sem merkjalýsingar þeirra eru óljósar. Þá skýrist mismunandi afstaða nefndarinnar og réttarins til tiltekinna hluta þeirra landsvæða sem eru innan lýstra merkja samkvæmt landamerkjabréfum Mjóadals og Reykjahlíðar af ólíkum ályktunum af öðrum heimildum um viðkomandi landsvæði. Forsendur og niðurstöður Hæstaréttar í þeim dómum sem hér hefur verið fjallað um kunna að kalla á breytt sönnunarmat óbyggðanefndar ef upp koma tilvik sem eru í öllum aðalatriðum sambærileg en kalla

að mati nefndarinnar ekki, fremur er dómarnir sem raktir eru í köflum 6.1.1 í úrskurðum á svæði 5, á að nefndin herði almennt kröfur um sönnun þess að land sem afmarkað er í landamerkjabréfi jarðar teljist eignarland.

11.3. Áhrif fyrri lögskipta íslenska ríkisins og annarra vegna viðkomandi landsvæðis[224]

Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 617/2012 snéri ágreiningurinn að því hvort tiltekið landsvæði sunnan Ölfusafréttar væri þjóðlenda eða eignarland. Umræddu ágreiningssvæði hafði verið skipt út úr landi tiltekinna jarða sunnan afréttarins og selt til Orkuveitu Reykjavíkur árið 1999. Íslenska ríkið var meðal seljenda. Í forsendum Hæstaréttar kemur fram að rétturinn túlkar landamerkjabréf umræddra jarða á þann veg að ágreiningssvæðið sé samkvæmt þeim innan merkja jarðanna. Rétturinn taldi hins vegar að eldri heimildir mæltu gegn því að land jarðanna hafi náð svo langt til norðurs áður en landamerkjabréf þeirra voru gerð á ofanverðri 19. öld.

Aftur á móti var litið til þess að íslenska ríkið var meðal þeirra sem gerðu kaupsamninga við Orkuveitu Reykjavíkur um landið. Í kaupsamningunum var vísað um afmörkun landsins til tiltekins uppdráttar þar sem mörk hins selda lands til norðurs og suðurs voru sýnd og þau jafnframt tilgreind nákvæmlega með hnitum. Að auki kom fram á uppdrættinum að ágreiningur væri um legu þverlínu á mörkum jarðanna til norðurs og í því sambandi voru sýndir tveir kostir. Í kaupsamningi íslenska ríkisins og Orkuveitunnar hafi þessu til viðbótar verið ákvæði þar sem fram hafi komið að báðum samningsaðilum væri kunnugt um að ágreiningur kynni að rísa um hvor þverlínan sem sýnd væri á uppdrættinum ætti að ráða merkjum jarðanna gagnvart Ölfusafrétti og tæki Orkuveitan alla áhættu af þeim ágreiningi. Í forsendum fyrir niðurstöðu Hæstaréttar kom fram að óhjákvæmilegt væri að líta svo á að fyrirvarinn hlyti a.m.k. öðrum þræði að hafa verið settur með tilliti til þess að lög nr. 58/1998 höfðu tekið gildi. Í samningsákvæðinu hafi aðeins verið getið um tvo hugsanlega kosti um legu þverlínu á norðurmerkjum landsins og þeir hafi báðir reynst vera langt norðan við þá línu sem þjóðlendukrafa ríkisins miðaðist við. Tekið er fram að því hafi verið haldið fram af hálfu Orkuveitu Reykjavíkur að aðrir jarðeigendur sem áttu í hlut hafi ekki viljað ljúka samningum um kaupin fyrr en ljóst væri hvort og þá að hvaða leyti íslenska ríkið myndi í tengslum við söluna til Orkuveitunnar draga í efa að land á þessu svæði væri háð beinum eignarrétti. Þessari staðhæfingu hefði íslenska ríkið ekki andmælt. Síðan segir í dómnum:

> Með þessum gerðum viðurkenndi hann [þ.e. íslenska ríkið] ekki aðeins í lögskiptum sínum við áfrýjanda [þ.e. Orkuveitu Reykjavíkur] að landið, sem skipt hafði verið út úr jörðunum Kröggólfsstöðum og Þúfu og var sýnt sunnan við þverlínu 1 á uppdrætti Forverks ehf. frá október 1998, væri háð beinum eignarrétti, svo sem leiða mátti samkvæmt áðursögðu af landamerkjabréfum fyrir þær frá 4. og 9. júní 1890, heldur mátti honum og vera ljóst að aðrir jarðeigendur, sem hér áttu í hlut, myndu leggja traust á að það sama hlyti að eiga við um landareignir þeirra. Aðalkrafa stefnda íslenska ríkisins fyrir

[224] Kafli 6.1.2.3 í málum nr. 1–4/2013 (svæði 8A).

> óbyggðanefnd um mörk þjóðlendu og eignarlanda á landsvæðinu, sem áfrýjandi keypti eftir að því var skipt út úr jörðunum […], var þessu alls ósamrýmanleg, sbr. dóm Hæstaréttar 11. maí 2006 í máli nr. 496/2005. Verður því að taka til greina kröfu áfrýjanda um að fellt verði úr gildi ákvæði í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 6/2004 um að landsvæðið á Hellisheiði sunnan Ölfusafréttar, sem um ræðir í máli þessu, sé þjóðlenda.

Af þessu má sjá að það eru fyrri athafnir íslenska ríkisins í lögskiptum við eigendur umræddra jarða sem ráða niðurstöðu Hæstaréttar um að ágreiningssvæðið sé eignarland en ekki þjóðlenda.

Óbyggðanefnd hafði áður úrskurðað að umrætt landsvæði væri þjóðlenda. Líkt og Hæstiréttur gerði síðar túlkaði óbyggðanefnd fyrirliggjandi heimildir um jarðirnar á þann veg að ágreiningssvæðið teldist ekki vera innan þeirra. Nefndin hafnaði því aftur á móti að framangreindar athafnir íslenska ríkisins í lögskiptum við kaupendur landsins hefðu áhrif á niðurstöðuna. Var sú niðurstaða einkum rökstudd með því að eigandi fasteignar getur ekki afsalað víðtækari eignarréttindum en hann sjálfur er sannanlega kominn að. Aðild ríkisins að umræddum kaupsamningnum gæti ekki haft aðra þýðingu en að styðja mögulegar og réttmætar væntingar samningsaðila til inntaks þess eignarréttar sem ráðstafað var í umræddum samningum. Þess væri á hinn bóginn að gæta að umrædd lögskipti hafi átt sér stað eftir lögtöku þjóðlendulaga og afsalshafa í lófa lagið að hafa uppi alla þá eignarréttarlegu fyrirvara sem þörf var á við samningsgerðina í ljósi þess réttarástands sem skapað var við lögfestingu þjóðlendulaga á árinu 1998. Að þessu virtu var því hafnað að aðkoma ríkisins með þessum hætti hefði getað skapað neinar þær væntingar sem gætu haft efnisleg áhrif á mat eignarréttar á svæðinu.

Vert er að fjalla í þessu samhengi einnig um dóm Hæstaréttar frá 11. maí 2006 í máli nr. 496/2005. Þar var m.a. deilt um landsvæði á Skeiðarársandi sem er innan merkja jarðarinnar Skaftafells II samkvæmt ódagsettu landamerkjabréfi sem var þinglesið árið 1890. Hæstiréttur taldi aftur á móti að eldri heimildir styddu ekki að landið sem ágreiningur var um hefði verið numið til eignar og þannig orðið hluti jarðarinnar. Til þess verði á hinn bóginn að líta að í tengslum við ráðagerðir um stofnun þjóðgarðs í Skaftafelli hafi tveir af þáverandi eigendum jarðarinnar gefið út afsal árið 1966 handa „Náttúruverndarráði vegna ríkissjóðs“ fyrir hluta jarðarinnar. Í afsalinu, sem m.a. hafi verið undirritað af menntamálaráðherra fyrir hönd kaupandans, hafi verið vísað í landamerkjabréfið og „landamerki við það miðuð við söluna“. Skeiðarársandur hafi verið undanskilinn við söluna. Þá hafi menntamálaráðherra og eigandi Skaftafells gert samning árið 1969 um að fela gerðardómi að draga landamerkjalínu samkvæmt fyrrnefndu afsali „til ríkissjóðs“ og að „framkvæma landskipti milli samningsaðila á öllu óskiptu landi jarðarinnar Skaftafells“. Við landskiptin, sem gerðardómurinn kvað á um sama ár, hafi stór hluti landsins, sem kom í hlut tiltekinna eigenda Skaftafells (annarra en íslenska ríkisins) og sé nú jörðin Skaftafell II, verið það sama og deilt var um í þessum þætti málsins. Þá liggi fyrir yfirlýsing Náttúruverndarráðs frá árinu 1987, þar sem fram komi að umrætt ágreiningssvæði liggi utan þjóðgarðsins og sé í eigu lög-

býlisins. Var þar um merkin vísað til landamerkjabréfsins frá 1890. Síðan segir í dómnum:

> Með þessum gerðum hafa menntamálaráðherra og Náttúruverndarráð, sem hafði meðal annars með höndum stjórn þjóðgarða samkvæmt ákvæðum þágildandi laga nr. 47/1971 um náttúruvernd, ítrekað í orði og verki lagt til grundvallar í lögskiptum við þá, sem núverandi eigendur Skaftafells II leiða rétt sinn frá, að landið á Skeiðarársandi, sem hér er deilt um, sé eignarland þeirra, svo sem leitt verður af landamerkjabréfinu frá 1890. Dómkröfur áfrýjanda á hendur stefndu […] eru þessu alls ósamrýmanlegar. Verður því staðfest niðurstaða héraðsdóms um sýknu þessara stefndu af kröfum áfrýjanda.

Af þessum forsendum fyrir niðurstöðu dómsins má ráða að hún hefði orðið önnur ef umræddar athafnir menntamálaráðherra og Náttúruverndarráðs í lögskiptum við eigendur jarðarinnar hefðu ekki komið til. Óbyggðanefnd hafði áður komist að þeirri niðurstöðu að umrætt ágreiningssvæði væri innan marka jarðarinnar Skaftafells og væri eignarland. Ekki var sérstaklega fjallað um umrædd lögskipti ríkisins og eigenda Skaftafells í rökstuðningi fyrir þeirri niðurstöðu nefndarinnar heldur voru það aðrar heimildir sem réðu niðurstöðunni.

Það vekur athygli að í báðum þeim dómum Hæstaréttar sem hér um ræðir, þ.e. annars vegar um landsvæði sunnan Ölfusafréttar og hins vegar um landsvæði á Skeiðarársandi, ráða fyrri lögskipti handhafa ríkisvalds við eigendur viðkomandi jarða úrslitum um að umrædd landsvæði eru talin innan þeirra, jafnvel þótt viðkomandi handhafar ríkisvalds hafi ekki verið bærir að lögum til að afsala landinu eða breyta eignarréttarlegri stöðu þess. Þau lögskipti sem um ræðir vegna landsvæðisins sunnan Ölfusafréttar áttu sér stað eftir gildistöku þjóðlendulaga og það var landbúnaðarráðherra sem undirritaði umrætt afsal fyrir hönd ríkisins. Framangreind lögskipti menntamálaráðherra og Náttúruverndarráðs við eigendur Skaftafells áttu sér aftur á móti stað fyrir gildistöku þjóðlendulaga. Af forsendum Hæstaréttar má ráða að rétturinn líti svo á að fyrir þann tíma hafi umrætt landsvæði á Skeiðarársandi verið eigendalaust en orðið undirorpið beinum eignarrétti vegna téðra lögskipta þrátt fyrir að þágildandi réttarreglur hafi ekki haft að geyma heimildir til handa menntamálaráðherra eða Náttúruverndarráði til að stofna til beins eignarréttar á eigendalausum svæðum.

Umræddir dómar Hæstaréttar kunna að leiða til breytts sönnunarmats óbyggðanefndar í tilvikum þar sem athafnir handhafa ríkisvalds í lögskiptum við hagsmunaaðila benda til að litið hafi verið svo á að viðkomandi ágreiningssvæði sé háð beinum eignarrétti. Í slíkum tilvikum þarf að meta sérstaklega hvort þau lögskipti hafi áhrif á niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu svæðisins. […] Aðrir fyrirliggjandi dómar hafa að mati óbyggðanefndar ekki áhrif á sönnunarmat nefndarinnar að þessu leyti.[225]

---

[225] Auk framangreindra dóma hefur óbyggðanefnd skoðað sérstaklega m.t.t. þessa eftirfarandi dóma Hæstaréttar: Dóm frá 3. nóvember 1994 í máli nr. 247/1994 (Geitland), dóm frá 10. apríl 1997 í máli nr. 66/1996 (Auðkúluheiði), dóm frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framafréttur), dóm frá 28. september 2006 í máli nr. 498/2005 (Stafafell), dóm frá 18. október 2007 í máli nr. 79/2007 (Mörtunga), dóm frá 22. september 2011 í máli nr. 294/2010 (Mælifell), dóm frá 26. september 2013 í máli nr. 411/2012 (Bleiksmýrardalur austan Fnjóskár) og loks dóm einnig frá 26. september 2012 í máli nr. 413/2012 (Bleiksmýrardalur vestan Fnjóskár).

11.4. Réttaráhrif og sönnunargildi eldri dómsúrlausna[226]

[…]

Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 411/2012 kom til skoðunar hvaða þýðingu dómur Landsyfirréttar frá 25. júní 1855 í máli nr. 1/1855, um Bleiksmýrardal austan Fnjóskár, hefði fyrir úrlausn málsins. Afstaða Hæstaréttar til þýðingar umrædds dóms Landsyfirréttar var frábrugðin afstöðu óbyggðanefndar, sem varð til þess að Hæstiréttur hnekkti niðurstöðu nefndarinnar um að þar væri eignarland.

Í máli því sem lauk með umræddum dómi Landsyfirréttar deildu Munkaþverárklaustur og eigendur Illugastaða um eignarrétt á svæðinu. Í dómi aukahéraðsréttar Þingeyjarsýslu, sem var að því leytinu til staðfestur af Landsyfirrétti, segir meðal annars:

> Afrjettarlandið Bleiksmýrardalur allur fyrir austan Fnjóská frá Hamarslæk og sudur á öræfi, á ad tilheyra Múnkaþverár klaustri, sem fullkomin og átölulaus eign, og eigindómur þess.

Í máli nr. 3/2007 hjá óbyggðanefnd deildu íslenska ríkið og Þingeyjarsveit um eignarréttarlega stöðu svæðisins. Nefndin komst að þeirri niðurstöðu að um eignarland væri að ræða. Í úrskurði óbyggðanefndar kom m.a. fram að nefndin teldi ljóst að beinn eignarréttur hafi verið til úrlausnar í umræddum dómi Landsyfirréttar. Réð dómurinn niðurstöðu óbyggðanefndar um að um eignarland væri að ræða.

Í dómi Hæstaréttar er dregin sú ályktun af fyrirliggjandi heimildum að réttur Munkaþverárklausturs yfir landsvæðinu hafi verið bundinn við óbein eignarréttindi. Tekið er fram að aðilar að því máli sem lauk með dómi Landsyfirréttar hafi ekki verið þeir sömu og málsaðilar fyrir Hæstarétti og þeir síðarnefndu hafi heldur ekki á báða vegu komið í stað þeirra fyrrnefndu, enda hafi íslenska ríkið ekki komið í stað eigenda Illugastaða þó svo að Þingeyjarsveit leiddi rétt sinn frá Munkaþverárklaustri. Í skilningi einkamálaréttarfars hafi sakarefnið í því máli því ekki verið það sama. Dómur Landsyfirréttar hafi því ekki þau áhrif sem um ræði í 1. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991 um meðferð einkamála en hann hafi á hinn bóginn fullt sönnunargildi um þau málsatvik sem í honum greinir, þar til hið gagnstæða sé sannað, sbr. 4. mgr. sömu lagagreinar. Hæstiréttur komst síðan að þeirri niðurstöðu að þótt dómsorð héraðsréttarins, sem Landsyfirréttur létt standa óraskað, hafi kveðið á um að afréttarlandið Bleiksmýrardalur fyrir austan Fnjóská tilheyrði Munkaþverárklaustri sem fullkomin og átölulaus eign hafi ekki að öllu leyti verið leyst úr því hvert inntak þessara réttinda væri. Dómur Landsyfirréttar geti því ekki haft sönnunargildi um það atriði skv. 4. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991, sem vikið geti til hliðar þeirri ályktun, sem dregin var af öðrum fyrirliggjandi heimildum í málinu, að Munkaþverárklaustur hafi aðeins notið óbeinna eignarréttinda yfir Bleiksmýrardal fyrir austan Fnjóská.

---

[226] Kafli 6.1.2.4 í málum nr. 1–4/2013 (svæði 8A).

Í dómi Hæstaréttar um Eyvindarstaðaheiði í máli nr. 546/2012 reyndi einnig á atriði tengd áhrifum eldri dómsúrlausnar. Var þar um að ræða dóm réttarins frá 10 apríl 1997 í máli nr. 67/1996 en í því máli deildu Bólstaðahlíðarhreppur, Lýtingsstaðahreppur og Seyluhreppur við Landsvirkjun um bótarétt vegna annars vegar fallréttinda (virkjunarréttinda) í Blöndu og hins vegar lands á heiðinni sem Landsvirkjun hafði fengið til ótímabundinna umráða og afnota vegna Blönduvirkjunar á grundvelli nánar tiltekins samnings við hreppana. Íslenska ríkinu var stefnt til réttargæslu. Hæstiréttur sýknaði Landsvirkjun af kröfum hreppanna í umræddu máli og var sú niðurstaða reist á því að Eyvindarstaðaheiði væri ekki háð beinum eignarrétti.

Í máli nr. 546/2012 deildu annars vegar íslenska ríkið og hins vegar Sjálfseignarstofnunin Eyvindarstaðaheiði og Sveitarfélagið Skagafjörður um eignarréttarlega stöðu Eyvindarstaðaheiðar. Í dómi Hæstaréttar kom fram að Sjálfseignarstofnunin Eyvindarstaðaheiði og Sveitarfélagið Skagafjörður væru komin í stað hreppanna sem voru aðilar að fyrra málinu. Gagnaðili þeirra hafi á hinn bóginn verið Landsvirkjun en íslenska ríkið hafi aðeins átt þar hlut að máli á grundvelli 1. mgr. 21. gr. laga nr. 91/1991 (réttargæsluaðild) og hafi af þeim sökum ekki verið aðili að því í skilningi 1. mgr. 116. gr. sömu laga. Þótt hrepparnir þrír hafi reist áðurnefndar dómkröfur sínar í fyrra málinu á þeim grunni að þeir nytu beins eignarréttar yfir Eyvindarstaðaheiði hafi þær snúið að viðurkenningu réttar hreppanna til bóta úr hendi Landsvirkjunar. Dómkröfur í þessu máli snéru á hinn bóginn að því hvort hnekkt yrði úrskurði óbyggðanefndar um að Eyvindarstaðaheiði og Hraunin séu þjóðlenda og eftir atvikum ákvörðun um hvers konar réttindi gagnaðilar íslenska ríkisins kynnu að njóta að þessum landsvæðum. Í skilningi einkamálaréttarfars væri sakarefnið málinu þannig ekki það sama og í fyrra dómsmálinu. Dómur Hæstaréttar í máli nr. 67/1996 hafi því ekki þau áhrif hér, sem um ræði í 1. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991, en hann hafi á hinn bóginn fullt sönnunargildi um þau málsatvik, sem í honum greinir, þar til það gagnstæða sé sannað, sbr. 4. mgr. sömu lagagreinar.

Í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 5/2008, sem tók til landsvæðisins, kom fram að nefndin teldi ljóst að beinn eignarréttur hafi verið til úrlausnar í dómi Hæstaréttar í máli nr. 67/1996. Þannig lægi fyrir dómsúrlausn um eignarréttarlega stöðu Eyvindarstaðaheiðar. Til þess beri þó að líta að dómurinn feli ekki í sér úrlausn um eignarréttarlega stöðu Eyvindarstaðaheiðar samkvæmt lögum um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998 með síðari breytingum. Til athugunar hljóti því að koma hjá óbyggðanefnd hvaða áhrif aðild að málinu sem þá var til umfjöllunar hjá nefndinni, gögn eða önnur þau atriði sem dómstólar hafa ekki þegar tekið afstöðu til, hafi á eignarréttarlega stöðu Eyvindarstaðaheiðar samkvæmt lögum nr. 58/1998. Síðan rakti nefndin að Sjálfseignarstofnunin Eyvindarstaðaheiði (sem var í eigu Húnavatnshrepps) og Sveitarfélagið Skagafjörður væru komin í stað þeirra hreppa sem áttu aðild að umræddu máli hjá Hæstarétti. Í málinu lægju ekki fyrir nein gögn sem sýni fram á rýmri rétt annarra hreppa sem sameinuðust undir merkjum

Sveitarfélagsins Skagafjarðar og Húnavatnshrepps, til Eyvindarstaðaheiðar. Þá taldi nefndin, eftir að hafa borið skjalaskrá málsins saman við skjalaskrá Hæstaréttarmáls nr. 67/1996 að engin ný gögn væru komin fram í málinu sem skipt gætu máli að þessu leyti.

Af framangreindum dómi Hæstaréttar í máli nr. 411/2012 má ráða þá afstöðu réttarins að dómar Landsyfirréttar kunni að vera bindandi um úrslit sakarefnis milli aðila máls og þeirra sem þeir leiða rétt sinn til að uppfylltum þeim skilyrðum og fram koma í 1. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991 um meðferð einkamála, með sambærilegum hætti og dómar þeirra dómstóla sem starfa samkvæmt núverandi réttarskipan. Samkvæmt ákvæðinu er dómur bindandi um úrslit sakarefnis milli aðila og þeirra sem koma að lögum í þeirra stað, um þær kröfur sem eru dæmdar þar að efni til. Í umræddu máli var um það að ræða að annar málaðilanna, þ.e. íslenska ríkið, átti ekki aðild að máli nr. 1/1855 fyrir Landsyfirrétti og leiddi ekki heldur rétt sinn til aðila þess máls. Dómurinn var því að mati Hæstaréttar ekki bindandi um úrslit sakarefnisins jafnvel þótt þar hafi verið dæmt um að svæðið væri „fullkomin og átölulaus eign“ þess aðila sem krefjendur eignarréttar í máli nr. 411/2012 leiddu rétt sinn til.

Með sambærilegum hætti var dómur Hæstaréttar í máli nr. 67/1996 ekki bindandi um úrslit sakarefnisins í máli nr. 546/2012 þar sem íslenska ríkið átti ekki aðild að fyrrnefnda málinu auk þess sem dómkröfur voru ekki hinar sömu. Gilti einu í því sambandi þótt krefjendur beins eignarréttar í máli nr. 546/2012 leiddu rétt sinn til aðila sem Hæstiréttur hafði í máli nr. 67/1996 í reynd hafnað að ættu beinan eignarrétt á svæðinu. Er það í aðalatriðum í samræmi við þá afstöðu óbyggðaefndar til áhrifa hins eldra dóms sem fram kemur í forsendum fyrir niðurstöðu nefndarinnar í máli nr. 5/2008, enda lagði nefndin sjálfstætt mat á sönnunargildi dómsins en taldi hann ekki bindandi um úrslit sakarefnisins í skilningi 1. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991.

Fyrir liggja nokkrir dómar Hæstaréttar í þjóðlendumálum þar sem eldri dómsúrlausnir hafa verið taldar bindandi um niðurstöðu málsins. Í fyrsta lagi má nefna dóm Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 þar sem íslenska ríkið og Bræðratungukirkja deildu um eignarréttarlega stöðu Tunguheiðar. Í málinu lá fyrir dómur aukadómþings Árnessýslu frá 23. febrúar 1980 í eignardómsmáli þar sem Bræðratungukirkja og íslenska ríkið deildu um eignarrétt á landinu. Viðurkennt var að Bræðratungukirkja ætti beinan eignarrétt á landinu. Í forsendum fyrir niðurstöðu dóms Hæstaréttar í máli nr. 48/2004 kemur fram að umræddur dómur aukadómsþings Árnessýslu sé bindandi um úrslit sakarefnisins og hafi hlotið að vekja réttmætar væntingar Bræðratungukirkju um að eignarréttur kirkjunnar á landinu væri óumdeildur. Kröfugerð ríkisins í þjóðlendumálinu fengi ekki samrýmst þeirri afstöðu íslenska ríkisins að una dómi aukadómþingsins.

Í máli því sem lauk með dómi Hæstaréttar 11. nóvember 2010 í máli nr. 768/2009 (Afréttur Álftaneshrepps hins forna) lá fyrir dómur landamerkjadóms Gullbringu- og Kjósarsýslu og Hafnarfjarðar frá 14. desember 1971 þar sem skorið var úr um hver væru mörk Krýsuvíkur til norðurs og Garðakirkjulands til suðurs. Málið var rekið sem eignar-

dómsmál og íslenska ríkið var þar meðal málsaðila. Aðildin að máli því sem lauk með dómi Hæstaréttar í máli nr. 768/2009 var að nokkru leyti önnur en í landamerkjadómnum. Í dómi Hæstaréttar kemur fram að dómur landamerkjadómsins hafi fullt sönnunargildi um þau atvik sem þar var ráðið til lykta og feli í sér „bindandi úrslit sakarefnisins jafnt fyrir áfrýjendur sem aðra“. Dómurinn var því lagður til grundvallar um afmörkun þjóðlendunnar.

Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 294/2010, sem kveðinn var upp 22. september 2011, kom til skoðunar hvaða þýðingu dómur Héraðsdóms Austurlands frá 8. janúar 2004 í eignardómsmáli hefði varðandi eignarréttarlega stöðu Mælifells og Selsárvalla. Í dómi Hæstaréttar kemur fram að þeir sem fengu eignardóminn hafi orðið eins settir og ef gefin hefði verið út skiptayfirlýsing um ráðstöfun viðkomandi réttinda. Þá segir að slík skiptayfirlýsing hefði í engu breytt réttarstöðu dómhafanna og áfrýjenda sem leiddu rétt sinn til þeirra gagnvart ákvæðum laga nr. 58/1998 og leiði þá af sjálfu sér að dómurinn frá 8. janúar 2004 geri það ekki heldur.

Þær forsendur fyrir niðurstöðum Hæstaréttar í málum nr. 411/2012 og 546/2012 sem að framan eru raktar kunna að hafa áhrif á mat óbyggðanefndar á þýðingu eldri dómsúrlausna um eignarréttarlega stöðu landsvæða ef upp koma sambærileg tilvik. […] Aðrir fyrirliggjandi dómar Hæstaréttar gefa að mati óbyggðanefndar ekki tilefni til breytinga á sönnunarmati nefndarinnar. Niðurstaðan af framangreindri skoðun er í meginatriðum sú að meta þurfi áhrif eldri dómsúrlausna af varfærni. Þær geta haft sönnunargildi um þau atvik sem þar greinir en fela aftur á móti ekki í sér bindandi niðurstöðu um úrslit sakarefnisins nema milli aðila viðkomandi máls og þeirra sem leiða rétt sinn frá þeim með beinum hætti, sé sakarefnið það sama. Auk þess má draga þá ályktun að eldri dómsúrlausn feli því aðeins í sér bindandi niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu landsvæðis ef þar hefur ótvírætt verið tekin afstaða til inntaks viðkomandi eignarréttinda.

12. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 9B

12.1. Þinglýsing landamerkjabréfa og færsla í landamerkjabækur[227]

Í kafla 5.5 í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er lýst þeirri afstöðu nefndarinnar að hafi landamerkjabréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágranna eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt sé ljóst að þinglýstir eigendur hafi um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

[227] Úr kafla 6.3.3 í máli nr. 1/2018 (svæði 9B). Í málinu voru til umfjöllunar tilvik þar sem ekki kom með ótvíræðum hætti fram í heimildum að ákveðnum landamerkjabréfum hefði verið þinglýst. Af því tilefni fjallaði nefndin með ítarlegri hætti en gert er í kafla 5.5 um samspil þinglýsingar landamerkjabréfa og færslu þeirra í landamerkjabækur.

Í þeim málum sem óbyggðanefnd hefur til meðferðar á svæði 9B, þar á meðal því máli sem hér er til úrlausnar, eru allmörg dæmi um að ekki liggi fyrir upplýsingar um hvort og þá hvenær landamerkjabréfum jarða sem tengjast ágreiningssvæðunum hafi verið þinglýst og það þótt landamerkjabréfin séu varðveitt í landamerkjabók Snæfellsness- og Hnappadalssýslu. Á öðrum svæðum sem nefndin hefur haft til meðferðar hefur upplýsingar um þetta oftast verið að finna í dóma- og þingbókum viðkomandi sýslu, í registrum þinglýsingarbóka og/eða á landamerkjabréfunum sjálfum.

Í þessu sambandi skal þess getið að skv. 4. gr. eldri landamerkjalaga, nr. 5/1882, skyldi landeigandi, eftir að hann hafði aflað samþykkis eigenda aðliggjandi jarða á merkjalýsinguna (landamerkjabréfið), fá hana sýslumanni í hendur til þinglesturs á næsta manntalsþingi. Þá skyldi sýslumaður skv. 6. gr. laganna „hafa löggilta landamerkjabók, til að rita í allar merkjalýsingar, samninga og dóma um landamerki, sem á þingi eru lesnir“. Núgildandi landamerkjalög, nr. 41/1919, leystu lög nr. 5/1882 af hólmi. Í 5. gr. þeirra kemur fram að í hverju lögsagnarumdæmi skuli vera löggilt landamerkjabók og skuli sýslumaður[228] rita í hana alla þinglýsta gerninga og dóma um landamerki. Þá kemur fram í 2. gr. laganna að eigandi lands eða fyrirsvarsmaður skuli færa hreppstjóra merkjaskrá eftir að aflað hafi verið áritana vegna aðliggjandi landsvæða og hreppstjóri skuli, eftir athugun á skránni, senda sýslumanni hana til þinglýsingar.

Af þessu verður ráðið að allt frá gildistöku eldri landamerkjalaga, nr. 5/1882, hafi gilt reglur sem fólu í sér að ekki skyldi færa landamerkjabréf í landamerkjabók nema þeim hefði verið þinglýst. Jafnframt er ljóst að frá upphafi hefur sú skylda hvílt á sýslumönnum að halda landamerkjabækur, auk þess sem það hefur verið á þeirra hendi að annast þinglýsingar. Það að þau landamerkjabréf sem hér um ræðir sé að finna í landamerkjabók Snæfellsness- og Hnappadalssýslu bendir a.m.k. til þess að þeir sem kölluðu til réttinda á grundvelli þeirra hafi uppfyllt þá skyldu að afhenda þau viðkomandi sýslumannsembætti til þinglýsingar og varðveislu í landamerkjabók eða, séu bréfin frá því eftir gildistöku laga nr. 41/1919, afhenda þau hreppstjóra sem síðan hafi sent þau til sýslumanns. Í ljósi þessa verður að mati óbyggðanefndar engu slegið föstu um að óvissa um þinglýsingu umræddra landamerkjabréfa á Snæfellsnesi bendi til þess að eigendur viðkomandi jarða hafi vanrækt skyldur sínar samkvæmt landamerkjalögum. Þessi landamerkjabréf hafa því eftir sem áður ríkt sönnunargildi um landamerki jarðanna, að öðrum framangreindum skilyrðum uppfylltum.

[228] Í upphaflegri gerð þessarar greinar laganna og allt þar til henni var breytt með 6. gr. laga nr. 92/1991 um breyting á ýmsum lögum vegna aðskilnaðar dómsvalds og umboðsvalds í héraði o.fl. var orðið *valdsmaður* notað þar sem nú segir *sýslumaður*. Að öðru leyti er þessi lagagrein óbreytt. Ljóst er að sýslumaður bar þó frá upphafi þær skyldur valdsmanns sem kveðið er á um í greininni.

12.2. Almenningar stöðuvatna[229]

Í 1. tölul. 4. mgr. 1. gr. vatnalaga, nr. 15/1923, sbr. 1. gr. laga nr. 132/2011, er *almenningur* skilgreindur sem sá hluti vatns sem liggur fyrir utan netlög landareigna. Þá eru *netlög* skilgreind í 17. tölulið sömu málsgreinar sem vatnsbotn 115 metra út frá bakka stöðuvatns eða vatnsfalls sem fasteign liggur að. Sambærilegar skilgreiningar á þessum hugtökum er einnig að finna í 2. og 30. tölul. 3. gr. laga nr. 61/2006, um lax- og silungsveiði. Fram kemur í 1. mgr. 4. gr. vatnalaga að þegar landareign liggur að stöðuvatni fylgi vatnsbotn þeim bakka sem hann verður talinn framhald af, 115 metra út í vatn (netlög). Í 3. mgr. sömu greinar segir að ef gras vex upp úr vatni við lágflæði fylgi vatnsbotn landi sem þurrt land væri og í 4. mgr. kemur fram að ef eyjar, hólmar eða sker eru í stöðuvatni fylgi þeim netlög. Þá segir í 5. mgr. að jafnan skuli miða við lágflæði í vatni. Af athugasemdum við 4. gr. frumvarps sem varð að vatnalögum, nr. 15/1923, verður ótvírætt ráðið að gengið hafi verið út frá því að aðliggjandi fasteignir næðu ekki lengra út í stöðuvötn en næmi netlögunum. Niðurstaða dóms Hæstaréttar sem birtur er á bls. 182 í dómasafni réttarins 1981 (Mývatnsbotn) er í samræmi við þetta. Veiðiréttur í almenningum stöðuvatna tilheyrir aftur á móti jafnan fasteignum sem að þeim liggja, sbr. 6. gr. laga um lax- og silungsveiði. Samkvæmt þessu verður að telja að almenningar stöðuvatna teljist að jafnaði til landsvæða utan eignarlanda í skilningi 1. gr. þjóðlendulaga og eigi því að falla í flokk þjóðlendna samkvæmt lögunum, enda verður að telja að *landsvæði* í þessum skilningi geti bæði átt við um vatn og þurrlendi. Ekki verður þó útilokað fyrir fram að í einstökum tilvikum kunni að hafa stofnast til beinna eignarréttinda á slíkum svæðum, t.d. á grundvelli hefðar.

Þrátt fyrir þetta verður ekki ráðið af þeim gögnum sem varða undirbúning þess að þjóðlendulög voru sett að litið hafi verið til almenninga stöðuvatna í því sambandi og framkvæmd laganna hefur einnig endurspeglað það. Á þeim svæðum sem óbyggðanefnd hefur fjallað um til þessa eru fjölmörg dæmi um stöðuvötn sem eru það stór að þar gætu verið almenningar, þ.e. vötnin breiðari en 230 metrar. Þessi vötn eru ýmist innan eða utan svæða sem kröfugerðir íslenska ríkisins um þjóðlendur hafa lotið að. Í þeim tilvikum þar sem vötnin hafa verið innan marka þjóðlendukrafna hefur málatilbúnaður ríkisins ekki lotið sérstaklega að almenningum þeirra heldur byggst á því að vötnin væru, ýmist að hluta eða heild, innan stærri svæða sem væru þjóðlendur á öðrum grundvelli. Að sama skapi hafa úrlausnir óbyggðanefndar ráðist af stöðu viðkomandi svæða og ekki hefur verið úrskurðað um almenninga vatnanna sérstaklega.

Í máli þessu hefur íslenska ríkið ekki gert varakröfu um að almenningar Baulárvallavatns og Hraunsfjarðarvatns séu þjóðlendur og ekki heldur byggt málatilbúnað sinn á því að hann sé þjóðlenda á þeim grundvelli að hann sé utan netlaga aðliggjandi fasteigna. Sú ályktun verður dregin af dómum Hæstaréttar frá 16. maí 2007 í máli nr.

[229] Úr kafla 6.3.3 í máli nr. 4/2018 (svæði 9B). Í málinu fjallaði óbyggðanefnd með almennum hætti um almenninga stöðuvatna í tilefni af því að tiltekið stöðuvatn og hluti af öðru vatni voru innan ágreiningssvæðis málsins.

571/2006 (Rangárvallaafréttur) og frá 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 (Skaftafell I og III) að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, þó innan þeirra takmarka sem kröfugerð íslenska ríkisins setur hverju sinni, og verði að leysa úr málum á þeim grundvelli. Þá verður ráðið af dómi Hæstaréttar frá 24. september 2009 í máli nr. 102/2009 (Brú á Jökuldal) að málsástæður aðila kunni að reisa nefndinni skorður hvað varðar niðurstöður sem þó rúmist innan kröfugerða þeirra. Enn fremur verður að telja sjónarmið um jafnræði mæla gegn því að úrskurðað verði um þjóðlendu í almenningi Baulárvallavatns og hluta af almenningi Hraunsfjarðarvatns án þess að aðrir almenningar stöðuvatna sæti sams konar málsmeðferð og rannsókn. Að teknu tilliti til þessara atriða er að mati óbyggðanefndar eðlilegra að úrlausn um almenninga stöðuvatna á landinu fari eftir atvikum fram með heildstæðum hætti síðar og í ljósi þess hvernig þjóðlendulög hafa hingað til verið framkvæmd að þessu leyti kynni lagabreyting, þar sem tekin væru af tvímæli um afstöðu löggjafans til þessa, að vera æskilegur undanfari þeirrar vinnu.

FYLGISKJAL I: AÐILASKRÁ

Þjóðlendur:	Fjármála- og efnahagsráðherra f.h. íslenska ríkisins
Múli:	Pálína S. Pálsdóttir

FYLGISKJAL II: SKJALASKRÁ

a) Efnisflokkuð skjalaskrá[1]

Skjöl lögð fram í máli nr. 4/2020
(OBN 20030004)

Lagt fram af Eddu Andradóttur lögmanni f.h. fjármála- og efnahagsráðherra:

1		Kröfulýsing fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 15.4.2019.
	1(1)	Skjalaskrá fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 15.4.2019.
	1(2)	Tilvísanaskrá fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 15.4.2019.
	1(3)	Bréf óbyggðanefndar til fjármála- og efnahagsráðherra um meðferð á svæði 10C og kröfulýsingarfrest, dags. 9.11.2018, og bréf óbyggðanefndar til lögmanna íslenska ríkisins, dags. 9.11.2018, ásamt yfirlitskorti. Merkt 4 og 5, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(4)	Bréf lögmanna íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu, dags. 8.2.2019. Merkt 6, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(5)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanna íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 12.2.2019. Merkt 7, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(6)	Bréf lögmanna íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um viðbótarfrest til að skila kröfulýsingu, dags. 11.3.2019. Merkt 8, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(7)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanna íslenska ríkisins, beiðni um viðbótarfrest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 12.3.2019. Merkt 9, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(8)	Landamerkjabréf Reykhóla, dags. 16.2.1884, uppskrift. Merkt 10, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(9)	Landamerkjabréf Hjalla, dags. 13.5.1885, uppskrift. Merkt 12, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(10)	Landamerkjabréf Múlakots, dags. 15.5.1885, uppskrift. Merkt 14, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(11)	Landamerkjabréf Djúpadals, dags. 2.5.1884, uppskrift. Merkt 13, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(12)	Landamerkjabréf Kollabúða, dags. 16.5.1885, uppskrift. Merkt 11 sbr. skjal nr. 1(1).
	1(13)	Greinargerð fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 7.8.2020.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

2		Heildarskilabréf Þjóðskjalasafns Íslands; yfirlit um heimildaleit í óprentuðum frumgögnum, upphaflega dags. 13.7.2020, uppfært 10.12.2020.

Landamerkjabækur (skjalaflokkur A.1):

	2(1) a–b	Reykhólar, landamerki, dags. 16.2.1884, 3.8.1885 og 19.11.1885, þinglýst 20.5.1886. Merkt A.1.1a–d.

[1] Skjöl undir nr. 2 og 4 eru ekki í númeraröð heldur efnisflokkuð, sbr. „Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“: https://obyggdanefnd.is/wp-content/uploads/frumgagnayfirlit.pdf

	2(2) a–b	Reykhólar, landamerki, dags. 21.7.1900, þinglýst 5.7.1901. Merkt A.1.2a–b.
	2(3) a–b	Kollabúðir, landamerki, dags. 16.5.1885, þinglýst 19.5.1885. Merkt A.1.3.
	2(4) a–b	Kollabúðir, ítaki aflýst 10.7.1959; spássíugrein við landamerki dags. 16.5.1885, þinglýst 19.5.1885. Merkt A.1.4a–b.
	2(5) a–b	Múli/Múlakot í Þorskafirði, landamerki, dags. 15.5.1885, þinglýst 19.5.1885. Merkt A.1.5.
	2(6) a–b	Hjallar, landamerki, dags. 13.5.1885, þinglýst 21.5.1885. Merkt A.1.6.
	2(7) a–b	Djúpidalur, landamerki, dags. 2.5.1884, þinglýst 21.5.1885. Merkt A.1.7.
	2(8) a–b	Bakkasel í Langadal, landamerki, dags. 21.5.1890, þinglýst sama dag. Merkt A.1.8.
	2(9) a–b	Kirkjuból í Langadal, landamerki, dags. 15.7.1884, þinglýst 21.5.1890. Merkt A.1.9.
	2(10) a–b	Staður í Steingrímsfirði, landamerki, dags. í júní 1866, þinglýst 26.6.1890 og 28.6.1890. Merkt A.1.39a–g.
	2(11) a–b	Neðri-Gufudalur, landamerki, dags. 10.5.1887, þinglýst 26.5.1887. Merkt A.1.46a–b.

Jarðabréf á Þjóðskjalasafni (skjalaflokkur A.2):

	2(74) a–b	Kollabúðir og Flatey á Breiðafirði: Afrit af gjörningi um 20 hundruð í Flatey þar sem á móti var lofað jörðinni Kollabúðum til frjálsrar eignar eða önnur jörð henni samgild til gæða. Dags. 20.4.1643. Merkt A.2.36a–d.
	2(75) a–b	Reykhólar, afrit byggingarbréfa, dags. 12.2.1812 og 11.3.1829. Afritið er dagsett 14.9.1840. Merkt A.2.38a–b.
	2(76) a–b	Skógar í Þorskafirði, landamerkjaskrá, m.a. gagnvart Múla í Þorskafirði og Kollabúðum. Dags. 18.5.1885, þinglýst 19.5.1885. Merkt A.2.39a–b.
	2(77) a–b	Kollabúðir, gjafabréf. Fram kemur að ágreiningur sé um landamerki Skóga og Kollabúða. Dags. 24.10.1884. Merkt A.2.40.
	2(78) a–b	Staður á Reykjanesi, vitnisburður um landamerki. Dags. 16.12.1841. Merkt A.2.41.
	2(79)	Staður á Reykjanesi, útskrift af biskupsvísitasíu, en á skjalið er skrifuð útskrift af máldaga Staðarkirkju á Reykjanesi Dags. 11.9.1647 en útskriftin er dagsett 18.4.1743. Merkt A.2.42a–d.

Afsals- og veðmálabækur (skjalaflokkur A.3):

	2(49) a–b	Forboðsskjal og lögfesta um Laugaból við Ísafjörð, m.a. gagnvart landi Kirkjubóls í Langadal. Dags. 19.3.1842, þinglýst 4.7.1842. Merkt A.3.37a–c.
	2(50) a–b	Reykhólar, kaupbréf um jörðina með kirkjueign, kúgildum og ennfremur Börmum og Stagley. Dags. 5.10.1812, þinglýst 2.8.1813. Merkt A.3.38a–d.
	2(51) a–b	Reykhólar, afsalsbréf. Dags. 20.8.1827, þinglýst 20.8.1827. Merkt A.3.39a–d.
	2(52) a–b	Reykhólar, kaup- og afsalsbréf um 15 hundruð, eða einn fjórða part, í jörðinni. Dags. 11.3.1829 og 13.7.1830, þinglýst 30.6.1838. Merkt A.3.40a–d.
	2(53) a–b	Reykhólar, gjafabréf. Bogi Benediktsen og Jarðþrúður Jónsdóttir Benediktsen gefa syni sínum, Brynjólfi Benediktsen kaupmanni, hálft höfuðbólið Reykhóla. Þá kemur fram að eftir fráfall þeirra muni Brynjólfur eignast einn fjórða hluta Reykhóla. Dags. 27.6.1845, þinglýst 19.6.1846. Merkt A.3.41a–c.
	2(54) a–b	Reykhólar og Hvannahlíð: Byggingarbréf um 34 hundruð í Reykhólum með hjáleigum og eyjum, en Stagley og Barmar eru undanskilin. Einnig samningur frá 1871 með endurnýjun og breytingu árið 1874 um selveiðar, ábúð og Hvannahlíð. Dags. 21.4.1869, 6.7.1871 og 16.6.1874, þinglýst 22.6.1882. Merkt A.3.42a–f.

	2(55) a–b	Reykhólar, byggingarbréf um fjórða part jarðarinnar. Dags. 22.6.1869, þinglýst 22.6.1885. Merkt A.3.43.
	2(56) a–b	Reykhólar, afsalsbréf um eitt hundrað í jörðinni. Dags. 2.9.1872, þinglýst 17.7.1879. Merkt A.3.44a–c.
	2(57) a–b	Reykhólar, byggingarbréf. Sr. Friðrik Eggerz á Akureyjum byggir, í umboði Hildar Þórðardóttur Gunnlögsen, Bjarna Þórðarsyni á Reykhólum fjögur hundruð í jörðinni Reykhólum. Fram kemur að Hildur Þórðardóttir hafi verið viðstödd manntalsþingsrétt að Berufirði 24.6.1874 og lýst því að byggingarbréfið væri gert gegn vilja hennar. Dags. 17.11.1873, þinglýst 24.6.1874. Merkt A.3.45a–f.
	2(58) a–b	Reykhólar, kaupbréf um fjögur hundruð í jörðinni. Dags. 1.4.1874, þinglýst 24.6.1874. Merkt A.3.46a–c.
	2(59) a–b	Reykhólar, skuldbindingarskjal. Páll Guðmundsson fær andvirði fjögurra hundraða Reykhóla lánað, en lofar annars að Hildur Þórðardóttir fái hlutinn aftur æski hún þess. Dags. 1.4.1874, þinglýst 5.7.1880. Merkt A.3.47a–b.
	2(60) a–b	Reykhólar, afsalsbréf um tvö hundruð í jörðinni. Dags. 30.7.1874, þinglýst 17.7.1879. Merkt A.3.48a–c.
	2(61) a–b	Reykhólar: Færsla sýslumanns í afsals- og veðmálabók, dags. 6.10.1879 um að skuldbindingarskjal Páls Guðmundssonar frá 1.4.1874 sé innkomið á skrifstofuna, en samkvæmt því lofar Páll að Hildur Þórðardóttir fái aftur fjögur hundruð í jörðinni Reykhólum æski hún þess. Ekki eru skráðar upplýsingar um þinglýsingardag eða stað. Merkt A.3.49a–b.
	2(62) a–b	Reykhólar, afsalsbréf um níu hundruð í jörðinni. Dags. 24.7.1881, þinglýst 22.6.1882. Merkt A.3.50.
	2(63) a–b	Reykhólar: Sáttanefnd Reykhólahrepps tekur fyrir landamerkjaákæru Bjarna Þórðarsonar Reykhólum gegn Páli Ingimundarsyni á Mýrartungu og Jóns Pálssonar á Klukkufelli vegna ágreinings um landamerki Reykhóla og Miðhúsa. Málspartarnir komu sér saman um landamerkin, sem lýst er í bókinni. Dags. 2.3.1881, þinglýst 22.6.1882. Merkt A.3.51a–c.
	2(64) a–b	Reykhólar: Mótmæli gegn sölu á níu hundruðum í jörðinni. Dags. 21.6.1882, þinglýst 22.6.1882. Merkt A.3.52.
	2(65) a–b	Reykhólar, arfleiðsluskrá. Jósías Frímann Bjarnason og Margrét Th. Pálsdóttir arfleiða hvort annað, nema ef móðir Margrétar lifir hana þá fái hún afnot af þremur hundruðum í jörðinni Reykhólum. Dags. 19.5.1883, þinglýst 22.5.1883. Merkt A.3.53a–b.
	2(66) a–b	Reykhólar, afsalsbréf um þrjú hundruð í jörðinni, með skilmálum. Dags. 19.5.1883, þinglýst 22.5.1883. Merkt A.3.54a–c.
	2(67) a–b	Reykhólar: Færsla sýslumanns í afsals- og veðmálabók um að Bjarni Þórðarson á Reykhólum hafi við opinbert uppboð 15.5.1883 keypt fjögur hundruð í jörðinni Reykhólum, sem áður tilheyrðu dánarbúi Hildar Þórðardóttur á Grund. Dags. 16.5.1884, þinglýst 20.5.1884. Merkt A.3.55.
	2(68) a–b	Reykhólar: Bréf þar sem Jóhanna Kr. P. Þórðardóttir segir Bjarna Þórðarson hafa farið gegn sáttarsamningi varðandi ábúð Jósíasar Frímanns Bjarnasonar og konu hans Margrétar á jörðinni Reykhólum. Jóhanna afturkallar afsal til Bjarna og konu hans, Þóreyjar Pálsdóttur, fyrir sex hundruðum í jörðinni. Dags. 18.5.1885, þinglýst 19.5.1885. Merkt A.3.56a–c.
	2(69) a–b	Reykhólar, kaup- og afsalsbréf um 1/3 part eða 20 hundruð í jörðinni. Dags. 1.4.1893, þinglýst 29.5.1893. Merkt A.3.57a–b.
	2(70) a–b	Hvannahlíð: Forboð Brands Sigmundssonar, sem byggð var Hvannahlíð af Brynjólfi Benediktsen 15.4.1868, þar sem hann bannar öllum að reka geldfé í Hvannahlíð án síns leyfis. Undanþegin forboðinu eru Páll Guðmundsson, hreppstjóri á Grund, og Hildur Þórðardóttir á Reykhólum. Dags. 25.6.1870, þinglýst 28.6.1870. Merkt A.3.58a–b.

	2(71) a–b	Múli/Múlakot í Þorskafirði, lögfesta. Dags. 1.7.1880, þinglýst 5.7.1880. Merkt A.3.59a–b.
	2(72) a–b	Kirkjuból í Langadal, lögfesta. Dags. 24.5.1854, þinglýst 26.5.1854. Merkt A.3.60a–b.
	2(73)	Staður í Steingrímsfirði, útdráttur úr úttektargjörð, þ.e. prófastsvísitasíum frá 1799 og 1827 og biskupsvísitasíu 1833. Þinglýst 28.6.1917. Merkt A.3.61a–c.
	4(15)	Hvannahlíð, veðbandayfirlit frá Þjóðskrá Íslands, dags. 9.6.2020.

Afsals- og veðmálabækur (skjalaflokkur A.3):

Skjöl frá sýslumanni Vestfjarða:

	4(14)	Reykhólar, afsal dags. 13.5.1939, þinglýst 29.6.1939.
	4(16)	Djúpidalur, registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
	4(17)	Gufudalur, registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
	4(18)	Hjallar, registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
	4(19)	Kollabúðir, registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
	4(20)	Múli í Þorskafirði, registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
	4(21)	Reykhólar, registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.
	4(22)	Staður á Reykjanesi, registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.

Fasteigna- og jarðamöt (skjalaflokkur A.5):

Jarðamat 1804 (Skjalaflokkur A.5.a):

	2(12) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1804: Reykhólar. Merkt A.5.a.1a–b.
	2(13) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1804: Kollabúðir. Merkt A.5.a.2.
	2(14) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1804: Múli/Múlakot í Þorskafirði. Merkt A.5.a.3.
	2(15) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1804: Hjallar. Merkt A.5.a.4.
	2(16) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1804: Djúpidalur. Merkt A.5.a.5.
	2(17) a–b	Jarðamat Ísafjarðarsýslu 1804: Kirkjuból í Langadal. Merkt A.5.a.6.
	2(18) a–b	Jarðamat Ísafjarðarsýslu 1804: Bakkasel í Langadal. Merkt A.5.a.7.
	2(19) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1804: Staður á Reykjanesi. Merkt A.5.a.8.
	2(20) a–b	Jarðamat Strandasýslu 1804: Staður í Steingrímsfirði. Merkt A.5.a.9.
	2(21) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1804: Gufudalur (Neðri-Gufudalur). Merkt A.5.a.30.

Jarðamat 1849–1850 (skjalaflokkur A.5.b):

	2(22) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850: Reykhólar. Merkt A.5.b.1a–b.
	2(23) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850: Kollabúðir. Merkt A.5.b.3.
	2(24) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850: Múli/Múlakot í Þorskafirði. Merkt A.5.b.4.
	2(25) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850: Hjallar. Merkt A.5.b.5.
	2(26) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850: Djúpidalur. Merkt A.5.b.6a–b.
	2(27) a–b	Jarðamat Ísafjarðarsýslu 1849–1850: Kirkjuból í Langadal. Merkt A.5.b.7.
	2(28)	Jarðamat Ísafjarðarsýslu 1849–1850 (gjörðabók við rannsókn jarðamats): Kirkjuból í Langadal. Merkt A.5.b.8a–c.
	2(29) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850: Staður á Reykjanesi. Merkt A.5.b.10a–b.
	2(30) a–b	Jarðamat Strandasýslu 1849–1850: Staður í Steingrímsfirði. Merkt A.5.b.11.
	2(31) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850: Gufudalur (Neðri-Gufudalur). Merkt A.5.b.34.

	2(32)	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850 (yfirmatsjarðabók): Reykhólar, Kollabúðir. Merkt A.5.b.2, A.5.b.19a–b.
	2(33)	Jarðamat Ísafjarðarsýslu 1849–1850 (verðlagsbók): Kirkjuból í Langadal, Bakkasel í Langadal. Merkt A.5.b.9.
	2(45)	Jarðamat Strandasýslu 1849–1850 (jarðamatsbók yfir verðlag): Staður í Steingrímsfirði. Merkt A.5.b.66.
	2(46)	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850 (jarðamatsbók yfir verðlag): Hjallar, Djúpidalur, Neðri-Gufudalur. Merkt A.5.b.73.
	2(47)	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850 (jarðamatsbók yfir verðlag): Múli í Þorskafirði. Merkt A.5.b.75.
	2(48)	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850 (jarðamatsbók yfir verðlag): Staður á Reykjanesi. Merkt A.5.b.76.

Fasteignamat 1916–1918 (skjalaflokkur A.5.c):

	2(34) a–b	Fasteignamat Austur-Barðastrandarsýslu 1916–1918: Reykhólar. Merkt A.5.c.1a-b.
	2(35) a–b	Fasteignamat Austur-Barðastrandarsýslu 1916–1918: Kollabúðir. Merkt A.5.c.2a-b.
	2(36) a–b	Fasteignamat Austur-Barðastrandarsýslu 1916–1918: Múli/Múlakot í Þorskafirði. Merkt A.5.c.3.
	2(37) a–b	Fasteignamat Austur-Barðastrandarsýslu 1916–1918: Hjallar. Merkt A.5.c.4.
	2(38) a–b	Fasteignamat Austur-Barðastrandarsýslu 1916–1918: Djúpidalur. Merkt A.5.c.5a-b.
	2(39) a–b	Fasteignamat Norður-Ísafjarðarsýslu 1916–1918: Kirkjuból í Langadal. Merkt A.5.c.6a-b.
	2(40) a–b	Fasteignamat Norður-Ísafjarðarsýslu 1916–1918: Bakkasel í Langadal. Merkt A.5.c.7.
	2(41) a–b	Fasteignamat Austur-Barðastrandarsýslu 1916–1918: Staður á Reykjanesi. Merkt A.5.c.8a-b.
	2(42) a–b	Fasteignamat Strandasýslu 1916–1918: Staður í Steingrímsfirði. Merkt A.5.c.9a-b.
	2(43) a–b	Fasteignamat Austur-Barðastrandarsýslu 1916–1918: Gufudalur (Neðri-Gufudalur). Merkt A.5.c.32.

Bréfabækur, bréfasöfn og gerðabækur sýslumanna, hreppa og sáttanefnda (skjalaflokkur A.6):

Yfirlit úr dómabókum sýslumanna (skjalaflokkur A.6.a):

	2(44)	Yfirlit úr dómabókum sýslumanna: Djúpidalur, Hjallar, Kirkjuból í Langadal, Kollabúðir, Neðri-Gufudalur, Reykhólar, Staður á Reykjanesi, Staður í Steingrímsfirði.

Uppskriftir úr dómabókum sýslumanna (skjalaflokkur A.6.b):

	2(113) a–b	Manntalsþing að Berufirði 22.7.1813. Upplesin var lögfesta fyrir höfuðbólinu Reykhólum með undirliggjandi eyjum. Merkt A.6.b.135.
	2(114) a–b	Forhörsréttur 11.9.1815. Eftir skipun amtmanns voru metnar og virtar húseignir og aðrar fasteignir Reykhóla. Merkt A.6.b.136a–c.
	2(115) a–b	Manntalsþing að Berufirði 1.7.1830. Upplesið var lögfestuskjal frá 1572 með áþrykktum dómsúrskurði Orms Sturlusonar lögmanns. Merkt A.6.b.137.
	2(116) a–b	Manntalsþing að Berufirði 30.6.1838. Upplesinn var kaupgjörningur, dags. 11.3.1829, hvar Bogi Benediktsson á Staðarfelli afsalar frá sér til Th. Thoroddsens á Reykhólum 1/4 hlut í nefndri jörð eða 15 hundruðum fyrir 275 spesíur. Merkt A.6.b.138a–b.

	2(117) a–b	Manntalsþing að Skálanesi 12.6.1845. Upplesinn var samningur á milli prestsins í Staðar- og Reykhólaprestakalli og prestsins í Gufudal um beitarland í Landtungu milli Barms og Miðhúsalands í Djúpafirði, dagsettur 15.8.1844. Landamerkjum er lýst. Merkt A.6.b.139a–b.
	2(118) a–b	Manntalsþing að Berufirði 19.6.1846. Upplesið var gjafabréf, dagsett 27.6.1845, hvar hjónin Bogi Benediktsen og Jarðþrúður Jónsdóttir Benediktsen gáfu börnum sínum arf. Þar kemur fram að þau hafi ákveðið að Brynjólfur B. Benediktsen kaupmaður fengi hálft höfuðbýlið Reykhóla. Þá átti hann að eignast 1/4 hlut í býlinu eftir þeirra dag. Merkt A.6.b.140a–c.
	2(119) a–b	Extrahéraðsréttur að Skarði í Dalasýslu 15.4.1847. Tekin var fyrir forboðssök um Reykhóla. Merkt A.6.b.141a–b.
	2(120) a–b	Aukaþingsréttur að Skarði 3.6.1847. Tekin var fyrir forboðssök ekkjunnar Þóreyjar Gunnlaugsdóttur gegn sr. Friðriki Eggerz vegna flutnings hans á ábúðarjörð hennar Reykhóla. Merkt A.6.b.142.
	2(121) a–b	Aukaþingsréttur að Skarði 4.6.1847. Tekin var fyrir forboðssök ekkjunnar Þóreyjar Gunnlaugsdóttur gegn sr. Friðriki Eggerz vegna flutnings hans á ábúðarjörð hennar Reykhóla. Úrskurðað var þannig að frávísun var neitað en sættir náðust þannig að presturinn nýtti ekki jörðina Reykhóla án löglegrar afhendingar eigandans. Merkt A.6.b.143a–c.
	2(122) a–b	Manntalsþing á þingstað Reykhóla- og Geiradalshrepps 10.5.1851. Upplesin var lögfesta fyrir jörðinni Reykhólum. Merkt A.6.b.144a–b.
	2(123) a–b	Manntalsþing að Berufirði 7.6.1864. Upplesið var afsalsbréf Hildar Gunnlaugsdóttur, dagsett 22.8.1863, til Páls Guðmundssonar fyrir 40 álnum að fornu mati í bóndaeign á Reykhólum. Merkt A.6.b.145a–b.
	2(124) a–b	Manntalsþing að Berufirði 7.6.1864. Upplesið var afsalsbréf Jóns Thoroddsens, dagsett 22.8.1863, til Páls Guðmundssonar fyrir 40 álnum að fornu mati í bóndaeign á Reykhólum. Merkt A.6.b.146a–b.
	2(125) a–b	Lögregluréttur að Bæ við Hrútafjörð 2.9.1875. Tekin var skýrsla af óðalsbóndanum Jóni Bjarnasyni á Óspakseyri um það hvort Hildur Þórðardóttir hafi heimilað sr. Friðrik Eggerz á Akureyjum ótakmörkuð umráð yfir fjórum hundruðum að fornu mati í jörðinni Reykhólum. Merkt A.6.b.147a–b.
	2(126) a–b	Lögregluréttur að Bæ við Hrútafjörð 19.5.1876. Jón Bjarnason á Óspakseyri eiðfesti skýrslu sína um eignarhald á Reykhólum og að hve miklu leyti Hildur Þórðardóttir heimilaði sr. Friðrik Eggerz umráð yfir fjórum hundruðum í jörðinni. Merkt A.6.b.148a–b.
	2(127) a–b	Aukaréttur að Berufirði 26.6.1929. Andrés Ólafsson, Björn S. Björnsson, Jón Ólafsson og Guðjón Jónsson voru útnefndir til að framkvæma yfirúttekt eftir úttekt sem fram fór við ábúendaskipti á Reykhólum 4.6.1928. Merkt A.6.b.149a–b.
	2(128) a–b	Manntalsþing að Berufirði 9.7.1930. Þinglesinn var makaskiptasamningur milli Reykhólalæknishéraðs og Þóreyjar Pálsdóttur um Laugaland og hluta úr Reykhólalandi. Merkt A.6.b.150a–b.
	2(129) a–b	Manntalsþing að Berufirði 2.7.1931. Þinglesin var friðlýsing á Reykhólum, þ.e. Grettislaug og rústir Titlingsstaða. Merkt A.6.b.151a–c.
	2(130) a–b	Manntalsþing að Berufirði 2.7.1935. Þinglesin var yfirlýsing Þórðar Bjarnasonar á Lambastöðum í Seltjarnarneshreppi, dagsett 25.7.1934, um eignarheimild dánarbús Bjarna Þórðarsonar á 20 hundruðum að fornu mati í jörðinni Reykhólum. Merkt A.6.b.152a–c.
	2(131) a–b	Manntalsþing að Berufirði 2.7.1931. Þinglesin var friðlýsing á Kollabúðum, dagsett 25.10.1930, þ.e. öll mannvirki á hinum forna Þorskafjarðarþingstað. Merkt A.6.b.153a–c.
	2(132) a–b	Manntalsþing að Gufudal 2.7.1912. Þinglesin voru afsöl um námaréttindi. Merkt A.6.b.154a–b.

	2(133) a–b	Manntalsþingsréttur að Nauteyri á Langadalsströnd 2.7.1836. Upplesið var forboðsbréf hvar Ámunda Halldórsson á Kirkjubóli fyrirbauð öllum að brúka eða yrkja land sinnar eignar- og ábúðarjarðar án síns leyfis. Merkt A.6.b.155a–c.
	2(134) a–b	Manntalsþing að Nauteyri á Langadalsströnd 26.5.1854. Upplesin var lögfesta Ámunda Halldórssonar, dagsett 24.5.1854, fyrir eignar- og ábýlisjörð hans, hálfu Kirkjubóli í Langadal. Merkt A.6.b.156.
	2(135) a–b	Manntalsþing að Nauteyri á Langadalsströnd 22.8.1866. Þinglesin var lögfesta Ámunda Halldórssonar, dagsett 24.5.1854, fyrir hálfu Kirkjubóli í Langadal. Merkt A.6.b.157.
	2(136) a–b	Aukaréttur að Ísafirði 5.12.1908. Dómkvaddir voru menn til að meta afgjöld prestsseturs og ítaka í Kirkjubólsþingum. Merkt A.6.b.158a–b.
	2(137) a–b	Aukaréttur að Ísafirði 26.3.1920. Dómkvaddir voru menn til að meta heimtekjur prestsins í Kirkjubólsþingi. Merkt A.6.b.159.
	2(138) a–b	Manntalsþing að Hrófbergi 28.4.1798. Játað var að prófasturinn sr. Jón Sveinsson hafði árið 1795 byggt Staðarhjáleiguna Aratungu, sem hafði verið 39 ár í eyði, örsnauðum ómaga Guðmundi Arnfinnssyni án þess að taka nokkra landskuld. Merkt A.6.b.160a–b.
	2(139) a–b	Manntalsþing að Hrófbergi 26.6.1890. Þinglesin var landamerkjaskrá yfir eignir Staðarkirkju við Steingrímsfjörð. Merkt A.6.b.161a–b.
	2(140) a–b	Manntalsþingsréttur að Kaldrananesi 28.6.1890. Þinglesin var landamerkjaskrá yfir eignir Staðarkirkju við Steingrímsfjörð. Merkt A.6.b.162a–b.

Dómsskjöl (skjalaflokkur A.6.c):

	2(141) a–b	Túnskipti á Reykhólum, dags. 14.7.1873. Merkt A.6.c.1.
	2(142) a–b	Bréf um landamerki milli Reykhóla og Grundar um næstkomandi þrjú ár, dags. 14.7.1873. Merkt A.6.c.2.
	2(143) a–b	Bréf Hildar Þórðardóttur til sýslumannsins í Barðastrandarsýslu um yfirgang af hálfu sr. Friðriks Eggerz, dags. 19.6.1874. Merkt A.6.c.3a–c.
	2(144) a–b	Bréf Páls Guðmundssonar til sýslumannsins í Barðastrandarsýslu vegna framferðis Bjarna Þórðarsonar er hann tók hlunnindi úr fjórum hundruðum í Reykhólum, dags. 23.6.1874. Merkt A.6.c.4a–c.
	2(145) a–b	Útdráttur úr dómsmálabók Barðastrandarsýslu, dags. 10.12.1875, um þinglestur 24.6.1874 á byggingarbréfi Bjarna Þórðarsonar, dags. 17.11.1873, á fjórum hundruðum í jörðinni Reykhólum. Merkt A.6.c.5a–b.
	2(146) a–b	Bréf Páls Guðmundssonar til sýslumannsins í Barðastrandarsýslu um að Bjarna Þórðarsyni verði birtur útburðardómur vegna óleyfilegrar ábúðar á Reykhólum, dags. 26.6.1874 Merkt A.6.c.6.
	2(147) a–b	Bréf Páls Guðmundssonar til sýslumannsins í Barðastrandarsýslu um að Friðrik Eggerz hafi ekki löglega útbyggt af eignarhluta Hildar Þórðardóttur í Reykhólum, dags. 26.6.1874. Merkt A.6.c.7a–b.
	2(148) a–b	Bréf Hildar Þórðardóttur til sýslumannsins í Barðastrandarsýslu um að Friðrik Eggerz hafi í heimildarleysi byggt Bjarða Þórðarsyni eignarhundruð sín, dags. 27.6.1874. Merkt A.6.c.8.
	2(149)	Bréf Páls Guðmundssonar til Vesturamtsins um aðstoð við að flýta því að sýslumaður taki mál Hildar Þórðardóttur fyrir, dags. 16.11.1874. Merkt A.6.c.9a–b.
	2(150) a–b	Innlegg Páls Guðmundssonar til sýslumanns Barðastrandarsýslu um ábúð Bjarna Þórðarsonar á fjórum hundruðum í Reykhólum, dags. 10.12.1875. Merkt A.6.c.10a–d.
	2(151) a–b	Skoðunargjörð Jóns Runólfssonar og Jóhanns Jónssonar um mat á skemmdum á jörðinni Reykhólum vegna sandfoks, dags. 11.6.1881. Merkt A.6.c.11.

Bréfabækur, bréfasöfn og gerðabækur sýslumanna, hreppa og sáttanefnda (skjalaflokkur A.6.e):

	2(152) a–b	Sáttafundur, dags. 1.5.1855, hjá sáttanefndinni í Eyjahreppi þar sem tekin var fyrir sáttatilraun í landaþrætumáli um Heyárdal milli Reykhóla og Höllustaða. Sátt náðist milli aðila. Merkt A.6.e.14a–b.
	2(153)	Sáttafundur, dags. 21.6.1877, hjá sáttanefnd Reykhólasóknar-umdæmis þar sem Páll Ingimundarson á Mýrartungu og Jón Pálsson á Miðhúsum kærðu Bjarna Þórðarson á Reykhólum fyrir aðför að fólki við heyvinnu á mýrum milli Miðhúsaskeiðs og Illukeldu, sem hafi verið yrkt sem Miðhúsaland og ennfremur tekið hey frá Miðhúsatúni. Sátt náðist ekki og Bjarni lagði fram gagnkæruskjal þar sem hann kærði Pál og Jón fyrir slátt á þrætublettinum og fyrir að beita búfé í svonefndu Vatnanesi. Merkt A.6.e.15a–d.
	2(154) a–b	Sáttafundur, dags. 2.3.1881, hjá sáttanefnd Reykhólasóknar-umdæmis þar sem Bjarni Þórðarson á Reykhólum kærði Pál Ingimundarson á Mýrartungu og Jón Pálsson á Miðhúsum með kröfu um að þeir viðurkenndu landamerki milli Reykhóla og Miðhúsa sem dómur Orms lögmanns tilgreinir. Sátt náðist um landamerki milli jarðanna og er þeim lýst í sáttabókinni. Merkt A.6.e.16a–c.
	2(155) a–b	Sáttasamningur, dags. 19.5.1883, milli Jóhönnu K.P. Þórðardóttur á Grund og Bjarna Þórðarsonar á Reykhólum um ábúðarrétt á Reykhólum og arð af þremur hundruðum í Reykhólum. Merkt A.6.e.17a–d.

Kirknaskjöl (skjalaflokkur A.7):

	2(80) a–b	Reykhólar, áreið á landamerki jarðarinnar, dags. 30.4.1572. Einnig afrit af sama skjali frá 1598 og annað í afritum skjala varðandi jörðina Reykhóla 1463–1653, komin úr dánarbúi Friðriks Eggerz 1899 (sjá Kirknaskjöl, XVI, Barðastrandarsýsla, Reykhólar í Reykhólasveit 1463–1653). Frumritið myndað og skrifað upp. Merkt A.7.16.
	2(81) a–b	Reykhólar, kaupbréf um Reykhóla annars vegar og Gröf, Stafn og Stafnshól í Skagafirði hins vegar. Dags. 7.7.1601. Merkt A.7.17.
	2(82) a–b	Reykhólar, vitnisburður Ragnhildar Aradóttur um að Ragnhildi Pálsdóttur hefðu ekki verið gefnir Reykhólar þegar hún giftist Gissuri Þorlákssyni. Dags. 9.7.1601. Merkt A.7.18.
	2(83) a–b	Reykhólar, afrit af bréfi sr. Guðmundar Jónssonar um jörðina, dags. 27.12.1602. Í afritum skjala um Reykhóla 1463–1653 úr dánarbúi Friðriks Eggerz 1899. Merkt A.7.19a–i.
	2(84) a–b	Reykhólar, Afrit af dómsbréfi um að Ari Magnússon klagaði Pétur Pálsson um landið Seljanesströnd, dags. 20.8.1604. Í afritum skjala um Reykhóla 1463–1653 úr dánarbúi Friðriks Eggerz 1899. Merkt A.7.20.a–i.

Vísitasíubækur biskupa (skjalaflokkur A.8):

	2(85) a–b	Reykhólar, vísitasía, dags. 9.9.1639. Merkt A.8.1a–b.
	2(86) a–b	Reykhólar, vísitasía, dags. 12.9.1647. Merkt A.8.2a–b.
	2(87) a–b	Reykhólar, vísitasía, dags. 7.9.1675. Merkt A.8.19a–b.
	2(88) a–b	Reykhólar, vísitasía, dags. 29.8.1681. Merkt A.8.21a–b.
	2(89) a–b	Reykhólar, vísitasía, dags. 19.9.1700. Merkt A.8.31a–b.
	2(90) a–b	Kirkjuból í Langadal, vísitasía, dags. 7.8.1639. Merkt A.8.3a–b.
	2(91) a–b	Kirkjuból í Langadal, vísitasía, dags. 16.8.1650. Merkt A.8.4a–c.
	2(92) a–b	Kirkjuból í Langadal, vísitasía, dags. 18.8.1671. Merkt A.8.5a–e.
	2(93) a–b	Kirkjuból í Langadal, vísitasía, dags. 4.9.1675. Merkt A.8.18a–d.
	2(94) a–b	Kirkjuból í Langadal, vísitasía, dags. 14.8.1700. Merkt A.8.25a–c.
	2(95) a–b	Kirkjuból í Langadal, vísitasía, dags. 4.7.1852. Merkt A.8.51a–b.
	2(96) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 5.8.1639. Merkt A.8.7a–b.

	2(97) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 11 ágúst 1643. Merkt A.8.8.
	2(98) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 11 ágúst 1675. Upptalning á því sem hafði komið fram í fyrri vísitasíum. Merkt A.8.17a–c.
	2(99) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 5.8.1700. Merkt A.8.24a–d.
	2(100) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 8.8.1733. Merkt A.8.34a–e.
	2(101) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 10.9.1833. Merkt A.8.50a–b.
	2(102) a–b	Staður á Reykjanesi, vísitasía, dags. 11.9.1647. Merkt A.8.6a–e.
	2(103) a–b	Staður á Reykjanesi, vísitasía, dags. 29.8.1681. Merkt A.8.20a–c.
	2(104) a–b	Staður á Reykjanesi, vísitasía, dags. 17.9.1700. Merkt A.8.30a–c.
	2(105) a–b	Staður á Reykjanesi, vísitasía, dags. 12.8.1750. Merkt A.8.40a–c.
	2(106) a–b	Staður á Reykjanesi, vísitasía, dags. 20.9.1761. Merkt A.8.46a–d.
	2(107) a–b	Gufudalur, vísitasía, dags. 7.9.1639. Merkt A.8.10a–c.
	2(108) a–b	Gufudalur, vísitasía, dags. 30.8.1683. Merkt A.8.22a–d.
	2(109) a–b	Gufudalur, vísitasía, dags. 16.9.1700. Merkt A.8.29a–c.
	2(110) a–b	Gufudalur, vísitasía, dags. 28.9.1710. Merkt A.8.33a–b.
	2(111) a–b	Gufudalur, vísitasía, dags. 25.8.1733. Merkt A.8.35a–c.
	2(112) a–b	Gufudalur, vísitasía, dags. 13.8.1750. Merkt A.8.41a–d.

Skjalasöfn presta og prófasta (skjalaflokkur A.9):

	2(169) a–b	Reykhólar, brauðmat, 1744. Merkt A.9.2a–b.
	2(170) a–b	Reykhólar, lýsing, eigna- og ítakaskrá, ódagsett. Merkt A.9.42a–b.
	2(171) a–b	Staður á Reykjanesi, brauðmat, 1744. Merkt A.9.1a–b.
	2(172) a–b	Staður á Reykjanesi, ástandsskoðun, dags. 9.5.1839. Merkt A.9.40a–c.
	2(173) a–b	Staður á Reykjanesi, lýsing, eigna- og ítakaskrá, ódagsett. Merkt A.9.43a–b.
	2(174) a–b	Gufudalur, brauðmat, 1744. Merkt A.9.3a–b.
	2(175) a–b	Gufudalur, brauðmat, dags. 30.5.1744. Merkt A.9.12a–b.
	2(176) a–b	Gufudalur, vísitasía, dags. 29.9.1785. Merkt A.9.16a–c.
	2(177) a–b	Gufudalur, lýsing, eigna- og ítakaskrá, ódagsett. Merkt A.9.44a–b.
	2(178) a–b	Gufudalur, vísitasía, dags. 18.9.1852. Merkt A.9.24a–b.
	2(179) a–b	Gufudalur, úttekt, dags. 5.6.1857. Merkt A.9.26a–c.
	2(180) a–b	Kirkjuból í Langadal, vísitasía, dags. 3.10.1763. Merkt A.9.36.
	2(181) a–b	Staður í Steingrímsfirði, úttekt, dags. 13.6.1780. Merkt A.9.58a–c.
	2(182) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 30.7.1888. Merkt A.9.52a–d.
	2(183) a–b	Staður í Steingrímsfirði, úttekt, dags. 21.5.1921. Merkt A.9.62a–h.

Skjalasöfn Stjórnarráðs Íslands og dansk-íslenskrar stjórnsýslu (skjalaflokkur A.11):

	2(156) a–b	Reykhólar: Afrit af bréfi Bjarna Þórðarsonar á Reykhólum til sýslumannsins í Barðastrandarsýslu um Stagley og Reykhóla. Dags. 28.5.1892. Merkt A.11.31a–c.
	2(157) a–b	Reykhólar: Bréf Bjarna Þórðarsonar á Bíldudal til Stjórnarráðs Íslands um að fá leyfi til að makaskipta við Reykhólakirkju eignarjörð sinni Borg í Reykhólahreppi fyrir eyðieyjuna Stagley í Bjarneyjaflóa, sem sé eign Reykhólakirkju. Dags. 15.5.1909. Merkt A.11.32a–c.
	2(158)	Reykhólar: Samningur um sölu á landspildu úr landi Reykhóla fyrir læknissetur. Dags. 3.6.1929. Merkt A.11.33.
	2(159)	Reykhólar: Bréf H.J. Kristóferssonar og Sigurðar Sigurðssonar til dóms- og kirkjumálaráðuneytis um samning um landspildu úr Reykhólalandi undir læknissetur. Dags. 7.11.1929. Merkt A.11.34.

	2(160) a–b	Svarbréf H. Jónssonar v. Nauteyrarhrepps til sýslumanns vegna fyrirspurnar Stjórnarráðs Íslands frá 29.12.1919 um almenninga, dags. 12.2.1920. Merkt A.11.39.

Önnur óprentuð frumgögn (skjalaflokkur A.16):

	2(161)	Fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins til sveitarfélaga um afrétti og upprekstrarrétt, dags. 20.2.1989. Merkt A.16.1.
	2(162)	Svar sveitarstjóra Reykhólahrepps við fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins um afrétti og upprekstrarrétt, dags. 6.11.1989. Merkt A.16.5.
	2(163)	Afsal dánar- og félagsbús Bjarna Þórðarsonar og Þóreyjar Pálsdóttur, frá skiptafundi 27. janúar sama ár, fyrir jörðinni Reykhólum ásamt Börnum og eyjunni Stagley til ríkissjóðs Íslands. Dags. 13.5.1939. Merkt A.16.6.
	2(164)	Bréf Hákonar Bjarnasonar hjá Skógrækt ríkisins til atvinnumálaráðuneytisins um að ráðuneytið hlutist til um að ítökum verði aflýst með vísun í V. kafla laga nr. 100 frá 14. maí 1940. Með bréfinu eru 45 fylgiskjöl, m.a. um Stað á Reykjanesi og Gufudal. Dags. 3.7.1953. Merkt A.16.7a–h.
	2(165)	Bréf sýslumannsins í Barðastrandarsýslu til atvinnumálaráðuneytisins með skrá, dagsettri 30.9.1963, yfir ítök í umdæminu sem fallið hafi úr gildi með lögum nr. 113/1952. Dags. 8.10.1963 og 30.9.1963. Merkt A.16.8a–f.
	2(166) a–b	Afrit af fundargerð af fundi hreppsnefndar Reykhólahrepps. Fjallað var um álit og tillögur um skiptingu Reykhóla. Dags. 13.11.1948. Merkt A.16.9a–d.
	2(167)	Bréf frá landnámsstjóra til landbúnaðarráðuneytisins um yfirtöku á jörðinni Reykhólum og umráð nýbýlastjórnar ríkisins á meðan framkvæmdir standi yfir við undirbúning og hagnýtingu lands. Dags. 1.5.1950. Merkt A.16.10a–b.
	2(168)	Álit og tillögur Reykhólanefndar 1964–1965 með sjö fylgiskjölum, þ.e. I–A um stofnun mjólkurbús, I–B um Reykhóla 1964, býli, byggingar, búskaparhætti o.fl., I–C um mjólkursamlag á Reykhólum, II um bryggjusvæði í nágrenni Reykhóla, III skýrsla um jarðhitaathuganir, IV greinargerð með tillögum um framkvæmdastjórn og V yfirlitsskýrsla um öflun og þurrkun hrossaþara. Dags. 20.2.1965. Merkt A.16.11a–n.
	2(184)	Hvannahlíð: Bréf frá landbúnaðarráðuneytinu til Sigurgeirs Jónssonar bæjarfógeta, dags. 16.1.1969. Svar við bréfi dags. 23.10.1968 um veiðirétt Sigurðar Kristjánssonar á Kollabúðum í Þorskafjarðará. Merkt A.16.96.
	2(185)	Hvannahlíð: Bréf frá landbúnaðarráðuneytinu til Inga Garðars Sigurðssonar tilraunastjóra, dags. 19.5.1971, þar sem honum eru send tvö eintök af leigusamningi Tilraunastöðvarinnar við ríkið um Hvannahlíð. Leigusamningurinn er ekki varðveittur með bréfinu. Merkt A.16.97.
	2(186)	Hvannahlíð: Bréf frá landbúnaðarráðuneytinu til landnámsstjóra, dags. 16.4.1974, þar sem tilkynnt er að ráðuneytið muni taka sjálft við málum varðandi Reykhóla. Vísað er í bréf frá 10.2.1950 um að Landnámi ríkisins hafi verið falin umráð lands Reykhóla. Þá segir að uppi sé ágreiningur um not hlunninda jarðarinnar. Óskað er eftir öllum gögnum um Reykhóla. Merkt A.16.98.
	2(187)	Skjal með byggingarskilmálum um byggingu hálflendu Reykhólajarðar til handa Tómasi Sigurgeirssyni. Meðal annars segir að undan ábúð Reykhólajarðar sé tekin landspildan Hvannahlíð í Þorskafirði. Ódagsett. Merkt A.16.132a-b.
	2(188)	Reykhólar, byggingarbréf Tómasar Sigurgeirssonar. Dags. 27.1.1979. Merkt A.16.133a-d.
	2(189) a–b	Fundargerð jarðanefndar Austur-Barðastrandarsýslu, dags. 9.8.1979, þar sem fjallað er um byggingarbréf Tómasar Sigurgeirssonar fyrir jörðinni Reykhólum. Bókað er að nefndin geti ekki samþykkti ákvæði byggingarbréfsins hvað varðar beitarréttindi. Merkt A.16.134.

	2(190) a–b	Bréf jarðanefndar Austur-Barðastrandarsýslu til landbúnaðarráðuneytisins um að nefndin geti ekki samþykkt ákvæði bygginarbréfs til handa Tómasi Sigurgeirssyni fyrir jörðinni Reykhólum hvað varðar beitarréttindi. Dags. 27.9.1979. Merkt A.16.135.
	2(191)	Bréf Jóns Hauks Haukssonar hdl. til jarðanefndar Austur-Barðastrandarsýslu um að Páll Andrésson hafi áhuga á að kaupa ábúðarjörð sína, Múla í Þorskafirði og sameina Múla og Hvannahlíð sem hann telji að hafi áður verið hluti af jörðinni. Dags. 13.1.1999. Merkt A.16.136.
	2(192) a–b	Fundargerð jarðanefndar Austur-Barðastrandarsýslu, dags. 26.1.1999. Tekið fyrir bréf þar sem Páll Andrésson óskar eftir að kaupa ábýlisjörð sína, Múla í Þorskafirði. Einnig óskar hann eftir að sameina Múla og Hvannahlíð. Nefndin mælir með kaupunum en tekur ekki afstöðu til sameiningarinnar. Dags. 26.1.1999. Merkt A.16.137.
	2(193)	Bréf sveitarstjóra Reykhólahrepps til Lögfræðistofu Vesturlands um hugsanleg kaup Páls Andréssonar á jörðinni Múla í Þorskafirði og sameiningu við Hvannahlíð (afrit). Með liggur bókun jarðanefndar frá fundi hennar 26.1.1999. Dags. 22.2.1999. Merkt A.16.138a-b.

Önnur óprentuð frumgögn (skjalaflokkur A.16):

Gögn frá Ríkiseignum:

	4(48)	Hvannahlíð: Byggingarbréf, dags. 5.6.1943, samþykkt af dóms- og kirkjumálaráðuneyti 1.11.1943, ásamt byggingarskilmálum. Fram kemur að landspildan Hvannahlíð sé byggð Sigurði J. Kristjánssyni, ábúanda á Kollabúðum, en ef ábúð hans þar falli niður eða hann hættir búskap falli bréfið úr gildi. Landamerkja er getið.
	4(49)	Hvannahlíð: Leigusamningur um veiði í Þorskafjarðará fyrir landi Hvannahlíðar milli landbúnaðarráðherra og Sigurðar Kristjánssonar, dags. 5.5.1970 og 11.5.1970.
	4(50)	Hvannahlíð: Leigusamningur um beitarafnot milli landbúnaðarráðherra og Tilraunastöðvarinnar á Reykhólum, dags. 13.5.1971 og 18.5.1971.
	4(51)	Hvannahlíð: Leigusamningur um veiði í Þorskafjarðará fyrir landi Hvannahlíðar milli landbúnaðarráðherra og Ketils Axelssonar, dags. 12.12.1985
	4(52)	Hvannahlíð: Leigusamningur um sumarbeit fyrir sauðfé milli landbúnaðarráðherra annars vegar og Jónasar Samúelssonar og Braga Benediktssonar hins vegar, dags. 5.1.2000, og viðauki, dags. 6.9.2004.
	4(53)	Hvannahlíð: Leigusamningur um veiði í Þorskafjarðará fyrir landi Hvannahlíðar milli landbúnaðarráðherra og Sveins R. Eyjólfssonar, dags. 10.5.1999.
	4(54)	Hvannahlíð: Leigusamningur um veiði í Þorskafjarðará fyrir landi Hvannahlíðar milli sjávarútvegs- og landbúnaðarráðherra og Verkfræðiþjónustu Jóhanns G. Bergþórssonar ehf., dags. 17.1.2012.

Jarðabréf og máldagar og fleira úr Íslensku fornbréfasafni (skjalaflokkur B.1):

	4(23)	Fjarðatal á Íslandi, 1312. Ísl. fornbr. III, bls. 13–17.
	4(24)	Skrá Páls Jónssonar biskups um kirkjur og staði Skálholtsbiskupsdæmis, um 1200. Ísl. fornbr. XII, bls. 1–15.
	4(25)	Reykhólar, máldagi, um 1274. Ísl. fornbr. II, bls. 120.
	4(26)	Reykhólakirkja, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 153–154.
	4(27)	Reykhólakirkja, Gíslamáldagi, 1570 eða síðar. Ísl. fornbr. XV, bls. 589–590.
	4(28)	Staðarkirkja á Reykjanesi, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 156–157.

	4(29)	Staðarkirkja á Reykjanesi, máldagi, um 1470. Ísl. fornbr. V, bls. 591–592.
	4(30)	Staðarkirkja á Reykjanesi, vitnisburður um máldaga, dags. 10.12.1487. Ísl. fornbr. VI, bls. 609–610.
	4(31)	Úrskurðarbréf Skálholtsbiskups um guðtolla til Staðarkirkju á Reykjanesi, dags. 26.6.1501. Ísl. fornbr. VII, bls. 566–567.
	4(32)	Staðarkirkja á Reykjanesi, Gíslamáldagi, 1570 eða síðar. Ísl. fornbr. XV, bls. 588–589.
	4(33)	Gufudalskirkja, máldagi, 1238. Ísl. fornbr. I, bls. 519–522.
	4(34)	Gufudalskirkja, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 153.
	4(35)	Gufudalskirkja, Gíslamáldagi, 1570 eða síðar. Ísl. fornbr. XV, bls. 587–588.
	4(36)	Kirkjubólskirkja í Langadal, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 132–133.
	4(37)	Staðarkirkja í Steingrímsfirði, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 130–131.
	4(38)	Staðarkirkja í Steingrímsfirði, Gíslamáldagi, 1570 eða síðar. Ísl. fornbr. XV, bls. 560–561.
	4(39)	Gjafabréf, dags. 15.4.1465, m.a. um Reykhóla. Ísl. fornbr. V, bls. 443–444.
	4(40)	Vitnisburður, dags. 30.6.1470, m.a. um Reykhóla. Ísl. fornbr. V, bls. 575–576.
	4(41)	Bréf um m.a. Reykhóla, dags. 16.9.1498. Ísl. fornbr. VII, bls. 401–403.
	4(42)	Kaupbréf um Reykhóla, dags. 3.8.1566, og vitnisburður um kaup á Reykhólum, dags. 5.8.1566. Ísl. fornbr. XIV, bls. 514–519.
	4(43)	Samþykktar- og kvittunarbréf um kaup á Djúpadal, dags. 11.7.1540. Ísl. fornbr. X, bls. 546–547.
	4(44)	Skrá um eignir Guðmundar (ríka) Arasonar á Reykhólum [1446]. Ísl. fornbr. IV, bls. 683–694.
	4(45)	Skiptabréf eftir Björn Þorleifsson hinn ríka, dags. 23.10.1467. Ísl. fornbr. V, bls. 497–503.
	4(46)	Skiptabréf eftir Björn Þorleifsson, dags. 23.10.1467. Ísl. fornbr. XII, bls. 46–53.
	4(47)	Staðarkirkja á Reykjanesi, máldagi, 1363. Ísl. fornbr. III, bls. 196.

Prentuð fasteigna- og jarðamöt (skjalaflokkur B.2):

	4(1)	Jarðatal J. Johnsens 1847, bls. 175–210 (Barðastrandarsýsla og Ísafjarðarsýsla).
	4(2)	Ný jarðabók 1861, bls. 71–75 (Barðastrandarsýsla).
	4(3)	Fasteignabók 1921, bls. 63–74 (Barðastrandarsýslur).
	4(4)	Fasteignabók 1932, bls. 45–49 (Barðastrandarsýslur).
	4(5)	Fasteignabók 1942–1944 (Barðastrandarsýslur).

Fjallskilareglugerðir (skjalaflokkur B.4):

	4(8)	Reglugerð, nr. 79/1899, fyrir Austur-Barðastrandarsýslu um fjallskil, eyðing refa o.fl.; og reglugerð nr. 81/1911 um breytingar á reglugerð nr. 79/1899.
	4(9)	Reglugerð, nr. 101/1915, fyrir Austur-Barðastrandarsýslu um fjallskil, eyðing refa o.fl.; og reglugerð nr. 76/1920 um breyting á reglugerð nr. 101/1915.
	4(10)	Fjallskilareglugerð, nr. 106/1931, fyrir Austur-Barðastrandarsýslu; og auglýsing nr. 229/1943 um breyting á reglugerð nr. 106/1931.
	4(11)	Fjallskilareglugerð, nr. 466/1981, fyrir Austur-Barðastrandarsýslu.
	4(12)	Fjallskilasamþykkt, nr. 301/1992, fyrir Austur-Barðastrandarsýslu; og auglýsing nr. 324/2004 um breytingu á fjallskilasamþykkt nr. 301/1992.
	4(13)	Fjallskilasamþykkt, nr. 716/2012, fyrir Barðastrandar- og Ísafjarðarsýslur.

Landnáma (skjalaflokkur B.7):		
	4(6)	Úr Landnámabók. *Íslenzk fornrit* I (1968), bls. 152–197 og kort.
	4(7)	Úr *Landið og Landnáma* eftir Harald Matthíasson (1982), bls. 200–215 og 227–231 og kort.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

5	5(1)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands, 1. útg. (drög), dags. 8.6.2020.
	5(2)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands, 2. útg., dags. 13.7.2020.
	5(3)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands, 4. útg., dags. 10.12.2020.

Lagt fram af Magnúsi Davíð Norðdahl lögmanni vegna Múla:

6		Múli, kröfulýsing, dags. 14.8.2019.
	6(1)	Múli, yfirlýsing um landamerki ásamt hnitsetningu; uppdráttur af hnitsettum landamerkjum, dags. 16.11.2011, og afrit af uppdrættinum með merkingu við „vatnið sem Grjótá rennur úr“. Fskj. 1–3 með skjali nr. 6.
	6(2)	Mynd af landakorti af Þorskafirði og nágrenni. Fskj. 4 með skjali nr. 6.
	6(3)	Múli, örnefnaskrá. Fskj. 5 með skjali nr. 6.
	6(4)	Loftmynd af farvegi Grjótár og afrit með farveginum merktum. Fskj. 6 og 7 með skjali nr. 6.
	6(5)	Múli, greinargerð, dags. 31.8.2020, móttekin 1.9.2020.
	6(6)	Grjótá, minnisblað frá Hreggviði Norðdahl jarðfræðingi, dags. 3.11.2020.

Lagt fram af lögmönnum málsaðila og óbyggðanefnd:

7	7(1)	Yfirlitskort, mál nr. 4/2020. Kröfulínur málsaðila, dags. 11.3.2020.
	7(2)	Yfirlitskort, mál nr. 4/2020. Kröfulínur málsaðila, dags. 2.11.2020.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

8	8(1)	Fundargerð 1. fyrirtöku, dags. 9.6.2020.
	8(2)	Fundargerð 2. fyrirtöku, dags. 17.7.2020.
	8(3)	Fundargerð 3. fyrirtöku, dags. 24.9.2020.
	8(4)	Fundargerð vettvangsferðar, dags. 22.10.2020.
	8(5)	Fundargerð aðalmeðferðar, dags. 5.11.2020.
	8(6)	Fundargerð 5. fyrirtöku, dags. 21.12.2020.
9		Grjótá, minnisblað frá sérfræðingi á Veðurstofu Íslands, dags. 7.7.2020.

Hliðsjónargögn

Lagt fram til hliðsjónar af Eddu Andradóttur lögmanni f.h. fjármála- og efnahagsráðherra

H-1	*Íslenzk fornrit* I (1968), bls. 152–199 (úr Landnámabók). Nr. 1 í tilvísanaskrá, skjali 1(2).
H-2	*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* (1940), 6. bindi, bls. 179–389 (Barðastrandarsýsla). Nr. 2 í tilvísanaskrá, skjali 1(2).
H-3	*Barðstrendingabók* (1942), bls. 9–121 (Héraðslýsingar). Nr. 3 í tilvísanaskrá, skjali 1(2).
H-4	*Sóknalýsingar Vestfjarða*, I. bindi, Barðastrandarsýsla (1952). Nr. 4 í tilvísanaskrá, skjali 1(2).
H-5	*Árbók* Ferðafélags Íslands 1959 (Barðastrandarsýsla eftir Jóhann Skaptason). Nr. 5 í tilvísanaskrá, skjali 1(2).

Lagt fram til hliðsjónar af óbyggðanefnd

H-6	Almennar niðurstöður óbyggðanefndar með viðaukum, svæði 1–9B, dags. 21.2.2020.
H-7	Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga nr. 58/1998, með síðari breytingum, dags. 10.4.2015.
H-8	Jarðalisti sem notaður er við leit að gögnum um svæði 10C á Þjóðskjalasafni Íslands, 5. útg. dags. 17.4.2020.
H-9	Reykhólar, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
H-10	Kollabúðir, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
H-11	Múli/Múlakot, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
H-12	Hjallar, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
H-13	Djúpidalur, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
H-14	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.3 Dómar fyrir mál nr. 1–4/2020 á svæði 10C, dags. 5.6.2020.
H-15	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.6 Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja ásamt Stjórnartíðindum fyrir mál nr. 1–4/2020 á svæði 10C, dags. 5.6.2020.
H-16	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.9 Alþingisbækur Íslands fyrir mál nr. 1–4/2020 á svæði 10C, dags. 5.6.2020.
H-17	„Skýringar yfir nokkur örnefni í Gullþóris-sögu“ eftir Sighvat Grímsson Borgfirðing. *Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmennta* (1886), II. bindi, bls. 578–592.
H-18	„Rannsókn í Barðastrandarsýslu sumarið 1898“ eftir Brynjúlf Jónsson. *Árbók hins íslenzka fornleifafélags*, 14. árg. 1899, bls. 6–18.
H-19	Gull-Þóris saga, 16. kafli. *Íslendinga sögur og þættir* (1987), síðara bindi, bls. 1137.
H-20	Skýrslur í máli nr. 4/2020 hjá óbyggðanefnd við aðalmeðferð 5.11.2020 (skrifaðar upp eftir hljóðupptöku).
H-21	*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* (1940), 7. bindi, bls. 384–386 (Ísafjarðarsýsla og Strandasýsla).
H-22	*Jarðabréf frá 16. og 17. öld* (1993), bls. 95–153, 164–166, 219–220.

b) Skjalaskrá í númeraröð

Skjöl lögð fram í máli nr. 4/2020
(OBN 20030004)

Lagt fram af Eddu Andradóttur lögmanni f.h. fjármála- og efnahagsráðherra:

1		Kröfulýsing fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 15.4.2019.
	1(1)	Skjalaskrá fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 15.4.2019.
	1(2)	Tilvísanaskrá fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 15.4.2019.
	1(3)	Bréf óbyggðanefndar til fjármála- og efnahagsráðherra um meðferð á svæði 10C og kröfulýsingarfrest, dags. 9.11.2018, og bréf óbyggðanefndar til lögmanna íslenska ríkisins, dags. 9.11.2018, ásamt yfirlitskorti. Merkt 4 og 5, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(4)	Bréf lögmanna íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu, dags. 8.2.2019. Merkt 6, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(5)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanna íslenska ríkisins, beiðni um frest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 12.2.2019. Merkt 7, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(6)	Bréf lögmanna íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, beiðni um viðbótarfrest til að skila kröfulýsingu, dags. 11.3.2019. Merkt 8, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(7)	Bréf óbyggðanefndar til lögmanna íslenska ríkisins, beiðni um viðbótarfrest til að skila kröfulýsingu samþykkt, dags. 12.3.2019. Merkt 9, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(8)	Landamerkjabréf Reykhóla, dags. 16.2.1884, uppskrift. Merkt 10, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(9)	Landamerkjabréf Hjalla, dags. 13.5.1885, uppskrift. Merkt 12, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(10)	Landamerkjabréf Múlakots, dags. 15.5.1885, uppskrift. Merkt 14, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(11)	Landamerkjabréf Djúpadals, dags. 2.5.1884, uppskrift. Merkt 13, sbr. skjal nr. 1(1).
	1(12)	Landamerkjabréf Kollabúða, dags. 16.5.1885, uppskrift. Merkt 11 sbr. skjal nr. 1(1).
	1(13)	Greinargerð fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 7.8.2020.

			Skjala-flokkur[1]
Lagt fram af óbyggðanefnd:			
2		Heildarskilabréf Þjóðskjalasafns Íslands; yfirlit um heimildaleit í óprentuðum frumgögnum, upphaflega dags. 13.7.2020, uppfært 10.12.2020.	
	2(1) a–b	Reykhólar, landamerki, dags. 16.2.1884, 3.8.1885 og 19.11.1885, þinglýst 20.5.1886. Merkt A.1.1a–d.	A.1
	2(2) a–b	Reykhólar, landamerki, dags. 21.7.1900, þinglýst 5.7.1901. Merkt A.1.2a–b.	A.1

[1] Sbr. „Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“: https://obyggdanefnd.is/wp-content/uploads/frumgagnayfirlit.pdf

			Skjala-flokkur[1]
	2(3) a–b	Kollabúðir, landamerki, dags. 16.5.1885, þinglýst 19.5.1885. Merkt A.1.3.	A.1
	2(4) a–b	Kollabúðir, ítaki aflýst 10.7.1959; spássíugrein við landamerki dags. 16.5.1885, þinglýst 19.5.1885. Merkt A.1.4a–b.	A.1
	2(5) a–b	Múli/Múlakot í Þorskafirði, landamerki, dags. 15.5.1885, þinglýst 19.5.1885. Merkt A.1.5.	A.1
	2(6) a–b	Hjallar, landamerki, dags. 13.5.1885, þinglýst 21.5.1885. Merkt A.1.6.	A.1
	2(7) a–b	Djúpidalur, landamerki, dags. 2.5.1884, þinglýst 21.5.1885. Merkt A.1.7.	A.1
	2(8) a–b	Bakkasel í Langadal, landamerki, dags. 21.5.1890, þinglýst sama dag. Merkt A.1.8.	A.1
	2(9) a–b	Kirkjuból í Langadal, landamerki, dags. 15.7.1884, þinglýst 21.5.1890. Merkt A.1.9.	A.1
	2(10) a–b	Staður í Steingrímsfirði, landamerki, dags. í júní 1866, þinglýst 26.6.1890 og 28.6.1890. Merkt A.1.39a–g.	A.1
	2(11) a–b	Neðri-Gufudalur, landamerki, dags. 10.5.1887, þinglýst 26.5.1887. Merkt A.1.46a–b.	A.1
	2(12) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1804: Reykhólar. Merkt A.5.a.1a–b.	A.5
	2(13) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1804: Kollabúðir. Merkt A.5.a.2.	A.5
	2(14) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1804: Múli/Múlakot í Þorskafirði. Merkt A.5.a.3.	A.5
	2(15) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1804: Hjallar. Merkt A.5.a.4.	A.5
	2(16) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1804: Djúpidalur. Merkt A.5.a.5.	A.5
	2(17) a–b	Jarðamat Ísafjarðarsýslu 1804: Kirkjuból í Langadal. Merkt A.5.a.6.	A.5
	2(18) a–b	Jarðamat Ísafjarðarsýslu 1804: Bakkasel í Langadal. Merkt A.5.a.7.	A.5
	2(19) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1804: Staður á Reykjanesi. Merkt A.5.a.8.	A.5
	2(20) a–b	Jarðamat Strandasýslu 1804: Staður í Steingrímsfirði. Merkt A.5.a.9.	A.5
	2(21) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1804: Gufudalur (Neðri-Gufudalur). Merkt A.5.a.30.	A.5
	2(22) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850: Reykhólar. Merkt A.5.b.1a–b.	A.5
	2(23) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850: Kollabúðir. Merkt A.5.b.3.	A.5
	2(24) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850: Múli/Múlakot í Þorskafirði. Merkt A.5.b.4.	A.5
	2(25) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850: Hjallar. Merkt A.5.b.5.	A.5
	2(26) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850: Djúpidalur. Merkt A.5.b.6a–b.	A.5
	2(27) a–b	Jarðamat Ísafjarðarsýslu 1849–1850: Kirkjuból í Langadal. Merkt A.5.b.7.	A.5
	2(28)	Jarðamat Ísafjarðarsýslu 1849–1850 (gjörðabók við rannsókn jarðamats): Kirkjuból í Langadal. Merkt A.5.b.8a–c.	A.5
	2(29) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850: Staður á Reykjanesi. Merkt A.5.b.10a–b.	A.5
	2(30) a–b	Jarðamat Strandasýslu 1849–1850: Staður í Steingrímsfirði. Merkt A.5.b.11.	A.5
	2(31) a–b	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850: Gufudalur (Neðri-Gufudalur). Merkt A.5.b.34.	A.5

			Skjala-flokkur[1]
	2(32)	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850 (yfirmatsjarðabók): Reykhólar, Kollabúðir. Merkt A.5.b.2, A.5.b.19a–b.	A.5
	2(33)	Jarðamat Ísafjarðarsýslu 1849–1850 (verðlagsbók): Kirkjuból í Langadal, Bakkasel í Langadal. Merkt A.5.b.9.	A.5
	2(34) a–b	Fasteignamat Austur-Barðastrandarsýslu 1916–1918: Reykhólar. Merkt A.5.c.1a-b.	A.5
	2(35) a–b	Fasteignamat Austur-Barðastrandarsýslu 1916–1918: Kollabúðir. Merkt A.5.c.2a-b.	A.5
	2(36) a–b	Fasteignamat Austur-Barðastrandarsýslu 1916–1918: Múli/Múlakot í Þorskafirði. Merkt A.5.c.3.	A.5
	2(37) a–b	Fasteignamat Austur-Barðastrandarsýslu 1916–1918: Hjallar. Merkt A.5.c.4.	A.5
	2(38) a–b	Fasteignamat Austur-Barðastrandarsýslu 1916–1918: Djúpidalur. Merkt A.5.c.5a-b.	A.5
	2(39) a–b	Fasteignamat Norður-Ísafjarðarsýslu 1916–1918: Kirkjuból í Langadal. Merkt A.5.c.6a-b.	A.5
	2(40) a–b	Fasteignamat Norður-Ísafjarðarsýslu 1916–1918: Bakkasel í Langadal. Merkt A.5.c.7.	A.5
	2(41) a–b	Fasteignamat Austur-Barðastrandarsýslu 1916–1918: Staður á Reykjanesi. Merkt A.5.c.8a-b.	A.5
	2(42) a–b	Fasteignamat Strandasýslu 1916–1918: Staður í Steingrímsfirði. Merkt A.5.c.9a-b.	A.5
	2(43) a–b	Fasteignamat Austur-Barðastrandarsýslu 1916–1918: Gufudalur (Neðri-Gufudalur). Merkt A.5.c.32.	A.5
	2(44)	Yfirlit úr dómabókum sýslumanna: Djúpidalur, Hjallar, Kirkjuból í Langadal, Kollabúðir, Neðri-Gufudalur, Reykhólar, Staður á Reykjanesi, Staður í Steingrímsfirði.	A.6
	2(45)	Jarðamat Strandasýslu 1849–1850 (jarðamatsbók yfir verðlag): Staður í Steingrímsfirði. Merkt A.5.b.66.	A.5
	2(46)	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850 (jarðamatsbók yfir verðlag): Hjallar, Djúpidalur, Neðri-Gufudalur. Merkt A.5.b.73.	A.5
	2(47)	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850 (jarðamatsbók yfir verðlag): Múli í Þorskafirði. Merkt A.5.b.75.	A.5
	2(48)	Jarðamat Barðastrandarsýslu 1849–1850 (jarðamatsbók yfir verðlag): Staður á Reykjanesi. Merkt A.5.b.76.	A.5
	2(49) a–b	Forboðsskjal og lögfesta um Laugaból við Ísafjörð, m.a. gagnvart landi Kirkjubóls í Langadal. Dags. 19.3.1842, þinglýst 4.7.1842. Merkt A.3.37a–c.	A.3
	2(50) a–b	Reykhólar, kaupbréf um jörðina með kirkjueign, kúgildum og ennfremur Börmum og Stagley. Dags. 5.10.1812, þinglýst 2.8.1813. Merkt A.3.38a–d.	A.3
	2(51) a–b	Reykhólar, afsalsbréf. Dags. 20.8.1827, þinglýst 20.8.1827. Merkt A.3.39a–d.	A.3
	2(52) a–b	Reykhólar, kaup- og afsalsbréf um 15 hundruð, eða einn fjórða part, í jörðinni. Dags. 11.3.1829 og 13.7.1830, þinglýst 30.6.1838. Merkt A.3.40a–d.	A.3

			Skjala-flokkur[1]
	2(53) a–b	Reykhólar, gjafabréf. Bogi Benediktsen og Jarðþrúður Jónsdóttir Benediktsen gefa syni sínum, Brynjólfi Benediktsen kaupmanni, hálft höfuðbólið Reykhóla. Þá kemur fram að eftir fráfall þeirra muni Brynjólfur eignast einn fjórða hluta Reykhóla. Dags. 27.6.1845, þinglýst 19.6.1846. Merkt A.3.41a–c.	A.3
	2(54) a–b	Reykhólar og Hvannahlíð: Byggingarbréf um 34 hundruð í Reykhólum með hjáleigum og eyjum, en Stagley og Barmar eru undanskilin. Einnig samningur frá 1871 með endurnýjun og breytingu árið 1874 um selveiðar, ábúð og Hvannahlíð. Dags. 21.4.1869, 6.7.1871 og 16.6.1874, þinglýst 22.6.1882. Merkt A.3.42a–f.	A.3
	2(55) a–b	Reykhólar, byggingarbréf um fjórða part jarðarinnar. Dags. 22.6.1869, þinglýst 22.6.1885. Merkt A.3.43.	A.3
	2(56) a–b	Reykhólar, afsalsbréf um eitt hundrað í jörðinni. Dags. 2.9.1872, þinglýst 17.7.1879. Merkt A.3.44a–c.	A.3
	2(57) a–b	Reykhólar, byggingarbréf. Sr. Friðrik Eggerz á Akureyjum byggir, í umboði Hildar Þórðardóttur Gunnlögsen, Bjarna Þórðarsyni á Reykhólum fjögur hundruð í jörðinni Reykhólum. Fram kemur að Hildur Þórðardóttir hafi verið viðstödd manntalsþingsrétt að Berufirði 24.6.1874 og lýst því að byggingarbréfið væri gert gegn vilja hennar. Dags. 17.11.1873, þinglýst 24.6.1874. Merkt A.3.45a–f.	A.3
	2(58) a–b	Reykhólar, kaupbréf um fjögur hundruð í jörðinni. Dags. 1.4.1874, þinglýst 24.6.1874. Merkt A.3.46a–c.	A.3
	2(59) a–b	Reykhólar, skuldbindingarskjal. Páll Guðmundsson fær andvirði fjögurra hundraða Reykhóla lánað, en lofar annars að Hildur Þórðardóttir fái hlutinn aftur æski hún þess. Dags. 1.4.1874, þinglýst 5.7.1880. Merkt A.3.47a–b.	A.3
	2(60) a–b	Reykhólar, afsalsbréf um tvö hundruð í jörðinni. Dags. 30.7.1874, þinglýst 17.7.1879. Merkt A.3.48a–c.	A.3
	2(61) a–b	Reykhólar: Færsla sýslumanns í afsals- og veðmálabók, dags. 6.10.1879 um að skuldbindingarskjal Páls Guðmundssonar frá 1.4.1874 sé innkomið á skrifstofuna, en samkvæmt því lofar Páll að Hildur Þórðardóttir fái aftur fjögur hundruð í jörðinni Reykhólum æski hún þess. Ekki eru skráðar upplýsingar um þinglýsingardag eða stað. Merkt A.3.49a–b.	A.3
	2(62) a–b	Reykhólar, afsalsbréf um níu hundruð í jörðinni. Dags. 24.7.1881, þinglýst 22.6.1882. Merkt A.3.50.	A.3
	2(63) a–b	Reykhólar: Sáttanefnd Reykhólahrepps tekur fyrir landamerkjaákæru Bjarna Þórðarsonar Reykhólum gegn Páli Ingimundarsyni á Mýrartungu og Jóns Pálssonar á Klukkufelli vegna ágreinings um landamerki Reykhóla og Miðhúsa. Málspartarnir komu sér saman um landamerkin, sem lýst er í bókinni. Dags. 2.3.1881, þinglýst 22.6.1882. Merkt A.3.51a–c.	A.3
	2(64) a–b	Reykhólar: Mótmæli gegn sölu á níu hundruðum í jörðinni. Dags. 21.6.1882, þinglýst 22.6.1882. Merkt A.3.52.	A.3
	2(65) a–b	Reykhólar, arfleiðsluskrá. Jósías Frímann Bjarnason og Margrét Th. Pálsdóttir arfleiða hvort annað, nema ef móðir Margrétar lifir hana þá fái hún afnot af þremur hundruðum í jörðinni Reykhólum. Dags. 19.5.1883, þinglýst 22.5.1883. Merkt A.3.53a–b.	A.3
	2(66) a–b	Reykhólar, afsalsbréf um þrjú hundruð í jörðinni, með skilmálum. Dags. 19.5.1883, þinglýst 22.5.1883. Merkt A.3.54a–c.	A.3

			Skjala-flokkur[1]
	2(67) a–b	Reykhólar: Færsla sýslumanns í afsals- og veðmálabók um að Bjarni Þórðarson á Reykhólum hafi við opinbert uppboð 15.5.1883 keypt fjögur hundruð í jörðinni Reykhólum, sem áður tilheyrðu dánarbúi Hildar Þórðardóttur á Grund. Dags. 16.5.1884, þinglýst 20.5.1884. Merkt A.3.55.	A.3
	2(68) a–b	Reykhólar: Bréf þar sem Jóhanna Kr. P. Þórðardóttir segir Bjarna Þórðarson hafa farið gegn sáttarsamningi varðandi ábúð Jósíasar Frímanns Bjarnasonar og konu hans Margrétar á jörðinni Reykhólum. Jóhanna afturkallar afsal til Bjarna og konu hans, Þóreyjar Pálsdóttur, fyrir sex hundruðum í jörðinni. Dags. 18.5.1885, þinglýst 19.5.1885. Merkt A.3.56a–c.	A.3
	2(69) a–b	Reykhólar, kaup- og afsalsbréf um 1/3 part eða 20 hundruð í jörðinni. Dags. 1.4.1893, þinglýst 29.5.1893. Merkt A.3.57a–b.	A.3
	2(70) a–b	Hvannahlíð: Forboð Brands Sigmundssonar, sem byggð var Hvannahlíð af Brynjólfi Benediktsen 15.4.1868, þar sem hann bannar öllum að reka geldfé í Hvannahlíð án síns leyfis. Undanþegin forboðinu eru Páll Guðmundsson, hreppstjóri á Grund, og Hildur Þórðardóttir á Reykhólum. Dags. 25.6.1870, þinglýst 28.6.1870. Merkt A.3.58a–b.	A.3
	2(71) a–b	Múli/Múlakot í Þorskafirði, lögfesta. Dags. 1.7.1880, þinglýst 5.7.1880. Merkt A.3.59a–b.	A.3
	2(72) a–b	Kirkjuból í Langadal, lögfesta. Dags. 24.5.1854, þinglýst 26.5.1854. Merkt A.3.60a–b.	A.3
	2(73)	Staður í Steingrímsfirði, útdráttur úr úttektargjörð, þ.e. prófastsvísitasíum frá 1799 og 1827 og biskupsvísitasíu 1833. Þinglýst 28.6.1917. Merkt A.3.61a–c.	A.3
	2(74) a–b	Kollabúðir og Flatey á Breiðafirði: Afrit af gjörningi um 20 hundruð í Flatey þar sem á móti var lofað jörðinni Kollabúðum til frjálsrar eignar eða önnur jörð henni samgild til gæða. Dags. 20.4.1643. Merkt A.2.36a–d.	A.2
	2(75) a–b	Reykhólar, afrit byggingarbréfa, dags. 12.2.1812 og 11.3.1829. Afritið er dagsett 14.9.1840. Merkt A.2.38a–b.	A.2
	2(76) a–b	Skógar í Þorskafirði, landamerkjaskrá, m.a. gagnvart Múla í Þorskafirði og Kollabúðum. Dags. 18.5.1885, þinglýst 19.5.1885. Merkt A.2.39a–b.	A.2
	2(77) a–b	Kollabúðir, gjafabréf. Fram kemur að ágreiningur sé um landamerki Skóga og Kollabúða. Dags. 24.10.1884. Merkt A.2.40.	A.2
	2(78) a–b	Staður á Reykjanesi, vitnisburður um landamerki. Dags. 16.12.1841. Merkt A.2.41.	A.2
	2(79)	Staður á Reykjanesi, útskrift af biskupsvísitasíu, en á skjalið er skrifuð útskrift af máldaga Staðarkirkju á Reykjanesi Dags. 11.9.1647 en útskriftin er dagsett 18.4.1743. Merkt A.2.42a–d.	A.2
	2(80) a–b	Reykhólar, áreið á landamerki jarðarinnar, dags. 30.4.1572. Einnig afrit af sama skjali frá 1598 og annað í afritum skjala varðandi jörðina Reykhóla 1463–1653, komin úr dánarbúi Friðriks Eggerz 1899 (sjá Kirknaskjöl, XVI, Barðastrandarsýsla, Reykhólar í Reykhólasveit 1463–1653). Frumritið myndað og skrifað upp. Merkt A.7.16.	A.7
	2(81) a–b	Reykhólar, kaupbréf um Reykhóla annars vegar og Gröf, Stafn og Stafnshól í Skagafirði hins vegar. Dags. 7.7.1601. Merkt A.7.17.	A.7

			Skjala-flokkur[1]
	2(82) a–b	Reykhólar, vitnisburður Ragnhildar Aradóttur um að Ragnhildi Pálsdóttur hefðu ekki verið gefnir Reykhólar þegar hún giftist Gissuri Þorlákssyni. Dags. 9.7.1601. Merkt A.7.18.	A.7
	2(83) a–b	Reykhólar, afrit af bréfi sr. Guðmundar Jónssonar um jörðina, dags. 27.12.1602. Í afritum skjala um Reykhóla 1463–1653 úr dánarbúi Friðriks Eggerz 1899. Merkt A.7.19a–i.	A.7
	2(84) a–b	Reykhólar, Afrit af dómsbréfi um að Ari Magnússon klagaði Pétur Pálsson um landið Seljanesströnd, dags. 20.8.1604. Í afritum skjala um Reykhóla 1463–1653 úr dánarbúi Friðriks Eggerz 1899. Merkt A.7.20.a–i.	A.7
	2(85) a–b	Reykhólar, vísitasía, dags. 9.9.1639. Merkt A.8.1a–b.	A.8
	2(86) a–b	Reykhólar, vísitasía, dags. 12.9.1647. Merkt A.8.2a–b.	A.8
	2(87) a–b	Reykhólar, vísitasía, dags. 7.9.1675. Merkt A.8.19a–b.	A.8
	2(88) a–b	Reykhólar, vísitasía, dags. 29.8.1681. Merkt A.8.21a–b.	A.8
	2(89) a–b	Reykhólar, vísitasía, dags. 19.9.1700. Merkt A.8.31a–b.	A.8
	2(90) a–b	Kirkjuból í Langadal, vísitasía, dags. 7.8.1639. Merkt A.8.3a–b.	A.8
	2(91) a–b	Kirkjuból í Langadal, vísitasía, dags. 16.8.1650. Merkt A.8.4a–c.	A.8
	2(92) a–b	Kirkjuból í Langadal, vísitasía, dags. 18.8.1671. Merkt A.8.5a–e.	A.8
	2(93) a–b	Kirkjuból í Langadal, vísitasía, dags. 4.9.1675. Merkt A.8.18a–d.	A.8
	2(94) a–b	Kirkjuból í Langadal, vísitasía, dags. 14.8.1700. Merkt A.8.25a–c.	A.8
	2(95) a–b	Kirkjuból í Langadal, vísitasía, dags. 4.7.1852. Merkt A.8.51a–b.	A.8
	2(96) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 5.8.1639. Merkt A.8.7a–b.	A.8
	2(97) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 11. ágúst 1643. Merkt A.8.8.	A.8
	2(98) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 11. ágúst 1675. Upptalning á því sem hafði komið fram í fyrri vísitasíum. Merkt A.8.17a–c.	A.8
	2(99) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 5.8.1700. Merkt A.8.24a–d.	A.8
	2(100) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 8.8.1733. Merkt A.8.34a–e.	A.8
	2(101) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 10.9.1833. Merkt A.8.50a–b.	A.8
	2(102) a–b	Staður á Reykjanesi, vísitasía, dags. 11.9.1647. Merkt A.8.6a–e.	A.8
	2(103) a–b	Staður á Reykjanesi, vísitasía, dags. 29.8.1681. Merkt A.8.20a–c.	A.8
	2(104) a–b	Staður á Reykjanesi, vísitasía, dags. 17.9.1700. Merkt A.8.30a–c.	A.8
	2(105) a–b	Staður á Reykjanesi, vísitasía, dags. 12.8.1750. Merkt A.8.40a–c.	A.8
	2(106) a–b	Staður á Reykjanesi, vísitasía, dags. 20.9.1761. Merkt A.8.46a–d.	A.8
	2(107) a–b	Gufudalur, vísitasía, dags. 7.9.1639. Merkt A.8.10a–c.	A.8
	2(108) a–b	Gufudalur, vísitasía, dags. 30.8.1683. Merkt A.8.22a–d.	A.8
	2(109) a–b	Gufudalur, vísitasía, dags. 16.9.1700. Merkt A.8.29a–c.	A.8
	2(110) a–b	Gufudalur, vísitasía, dags. 28.9.1710. Merkt A.8.33a–b.	A.8
	2(111) a–b	Gufudalur, vísitasía, dags. 25.8.1733. Merkt A.8.35a–c.	A.8
	2(112) a–b	Gufudalur, vísitasía, dags. 13.8.1750. Merkt A.8.41a–d.	A.8
	2(113) a–b	Manntalsþing að Berufirði 22.7.1813. Upplesin var lögfesta fyrir höfuðbólinu Reykhólum með undirliggjandi eyjum. Merkt A.6.b.135.	A.6.b
	2(114) a–b	Forhörsréttur 11.9.1815. Eftir skipun amtmanns voru metnar og virtar húseignir og aðrar fasteignir Reykhóla. Merkt A.6.b.136a–c.	A.6.b
	2(115) a–b	Manntalsþing að Berufirði 1.7.1830. Upplesið var lögfestuskjal frá 1572 með áþrykktum dómsúrskurði Orms Sturlusonar lögmanns. Merkt A.6.b.137.	A.6.b

			Skjala-flokkur[1]
	2(116) a–b	Manntalsþing að Berufirði 30.6.1838. Upplesinn var kaupgjörningur, dags. 11.3.1829, hvar Bogi Benediktsson á Staðarfelli afsalar frá sér til Th. Thoroddsens á Reykhólum 1/4 hlut í nefndri jörð eða 15 hundruðum fyrir 275 spesíur. Merkt A.6.b.138a–b.	A.6.b
	2(117) a–b	Manntalsþing að Skálanesi 12.6.1845. Upplesinn var samningur á milli prestsins í Staðar- og Reykhólaprestakalli og prestsins í Gufudal um beitarland í Landtungu milli Barms og Miðhúsalands í Djúpafirði, dagsettur 15.8.1844. Landamerkjum er lýst. Merkt A.6.b.139a–b.	A.6.b
	2(118) a–b	Manntalsþing að Berufirði 19.6.1846. Upplesið var gjafabréf, dagsett 27.6.1845, hvar hjónin Bogi Benediktsen og Jarðþrúður Jónsdóttir Benediktsen gáfu börnum sínum arf. Þar kemur fram að þau hafi ákveðið að Brynjólfur B. Benediktsen kaupmaður fengi hálft höfuðbýlið Reykhóla. Þá átti hann að eignast 1/4 hlut í býlinu eftir þeirra dag. Merkt A.6.b.140a–c.	A.6.b
	2(119) a–b	Extrahéraðsréttur að Skarði í Dalasýslu 15.4.1847. Tekin var fyrir forboðssök um Reykhóla. Merkt A.6.b.141a–b.	A.6.b
	2(120) a–b	Aukaþingsréttur að Skarði 3.6.1847. Tekin var fyrir forboðssök ekkjunnar Þóreyjar Gunnlaugsdóttur gegn sr. Friðriki Eggerz vegna flutnings hans á ábúðarjörð hennar Reykhóla. Merkt A.6.b.142.	A.6.b
	2(121) a–b	Aukaþingsréttur að Skarði 4.6.1847. Tekin var fyrir forboðssök ekkjunnar Þóreyjar Gunnlaugsdóttur gegn sr. Friðriki Eggerz vegna flutnings hans á ábúðarjörð hennar Reykhóla. Úrskurðað var þannig að frávísun var neitað en sættir náðust þannig að presturinn nýtti ekki jörðina Reykhóla án löglegrar afhendingar eigandans. Merkt A.6.b.143a–c.	A.6.b
	2(122) a–b	Manntalsþing á þingstað Reykhóla- og Geiradalshrepps 10.5.1851. Upplesin var lögfesta fyrir jörðinni Reykhólum. Merkt A.6.b.144a–b.	A.6.b
	2(123) a–b	Manntalsþing að Berufirði 7.6.1864. Upplesið var afsalsbréf Hildar Gunnlaugsdóttur, dagsett 22.8.1863, til Páls Guðmundssonar fyrir 40 álnum að fornu mati í bóndaeign á Reykhólum. Merkt A.6.b.145a–b.	A.6.b
	2(124) a–b	Manntalsþing að Berufirði 7.6.1864. Upplesið var afsalsbréf Jóns Thoroddsens, dagsett 22.8.1863, til Páls Guðmundssonar fyrir 40 álnum að fornu mati í bóndaeign á Reykhólum. Merkt A.6.b.146a–b.	A.6.b
	2(125) a–b	Lögregluréttur að Bæ við Hrútafjörð 2.9.1875. Tekin var skýrsla af óðalsbóndanum Jóni Bjarnasyni á Óspakseyri um það hvort Hildur Þórðardóttir hafi heimilað sr. Friðrik Eggerz á Akureyjum ótakmörkuð umráð yfir fjórum hundruðum að fornu mati í jörðinni Reykhólum. Merkt A.6.b.147a–b.	A.6.b
	2(126) a–b	Lögregluréttur að Bæ við Hrútafjörð 19.5.1876. Jón Bjarnason á Óspakseyri eiðfesti skýrslu sína um eignarhald á Reykhólum og að hve miklu leyti Hildur Þórðardóttir heimilaði sr. Friðrik Eggerz umráð yfir fjórum hundruðum í jörðinni. Merkt A.6.b.148a–b.	A.6.b
	2(127) a–b	Aukaréttur að Berufirði 26.6.1929. Andrés Ólafsson, Björn S. Björnsson, Jón Ólafsson og Guðjón Jónsson voru útnefndir til að framkvæma yfirúttekt eftir úttekt sem fram fór við ábúendaskipti á Reykhólum 4.6.1928. Merkt A.6.b.149a–b.	A.6.b
	2(128) a–b	Manntalsþing að Berufirði 9.7.1930. Þinglesinn var makaskiptasamningur milli Reykhólalæknishéraðs og Þóreyjar Pálsdóttur um Laugaland og hluta úr Reykhólalandi. Merkt A.6.b.150a–b.	A.6.b

			Skjala-flokkur[1]
	2(129) a–b	Manntalsþing að Berufirði 2.7.1931. Þinglesin var friðlýsing á Reykhólum, þ.e. Grettislaug og rústir Titlingsstaða. Merkt A.6.b.151a–c.	A.6.b
	2(130) a–b	Manntalsþing að Berufirði 2.7.1935. Þinglesin var yfirlýsing Þórðar Bjarnasonar á Lambastöðum í Seltjarnarneshreppi, dagsett 25.7.1934, um eignarheimild dánarbús Bjarna Þórðarsonar á 20 hundruðum að fornu mati í jörðinni Reykhólum. Merkt A.6.b.152a–c.	A.6.b
	2(131) a–b	Manntalsþing að Berufirði 2.7.1931. Þinglesin var friðlýsing á Kollabúðum, dagsett 25.10.1930, þ.e. öll mannvirki á hinum forna Þorskafjarðarþingstað. Merkt A.6.b.153a–c.	A.6.b
	2(132) a–b	Manntalsþing að Gufudal 2.7.1912. Þinglesin voru afsöl um námaréttindi. Merkt A.6.b.154a–b.	A.6.b
	2(133) a–b	Manntalsþingsréttur að Nauteyri á Langadalsströnd 2.7.1836. Upplesið var forboðsbréf hvar Ámunda Halldórsson á Kirkjubóli fyrirbauð öllum að brúka eða yrkja land sinnar eignar- og ábúðarjarðar án síns leyfis. Merkt A.6.b.155a–c.	A.6.b
	2(134) a–b	Manntalsþing að Nauteyri á Langadalsströnd 26.5.1854. Upplesin var lögfesta Ámunda Halldórssonar, dagsett 24.5.1854, fyrir eignar- og ábýlisjörð hans, hálfu Kirkjubóli í Langadal. Merkt A.6.b.156.	A.6.b
	2(135) a–b	Manntalsþing að Nauteyri á Langadalsströnd 22.8.1866. Þinglesin var lögfesta Ámunda Halldórssonar, dagsett 24.5.1854, fyrir hálfu Kirkjubóli í Langadal. Merkt A.6.b.157.	A.6.b
	2(136) a–b	Aukaréttur að Ísafirði 5.12.1908. Dómkvaddir voru menn til að meta afgjöld prestsseturs og ítaka í Kirkjubólsþingum. Merkt A.6.b.158a–b.	A.6.b
	2(137) a–b	Aukaréttur að Ísafirði 26.3.1920. Dómkvaddir voru menn til að meta heimtekjur prestsins í Kirkjubólsþingi. Merkt A.6.b.159.	A.6.b
	2(138) a–b	Manntalsþing að Hrófbergi 28.4.1798. Játað var að prófasturinn sr. Jón Sveinsson hafði árið 1795 byggt Staðarhjáleiguna Aratungu, sem hafði verið 39 ár í eyði, örsnauðum ómaga Guðmundi Arnfinnssyni án þess að taka nokkra landskuld. Merkt A.6.b.160a–b.	A.6.b
	2(139) a–b	Manntalsþing að Hrófbergi 26.6.1890. Þinglesin var landamerkjaskrá yfir eignir Staðarkirkju við Steingrímsfjörð. Merkt A.6.b.161a–b.	A.6.b
	2(140) a–b	Manntalsþingsréttur að Kaldrananesi 28.6.1890. Þinglesin var landamerkjaskrá yfir eignir Staðarkirkju við Steingrímsfjörð. Merkt A.6.b.162a–b.	A.6.b
	2(141) a–b	Túnskipti á Reykhólum, dags. 14.7.1873. Merkt A.6.c.1.	A.6.c
	2(142) a–b	Bréf um landamerki milli Reykhóla og Grundar um næstkomandi þrjú ár, dags. 14.7.1873. Merkt A.6.c.2.	A.6.c
	2(143) a–b	Bréf Hildar Þórðardóttur til sýslumannsins í Barðastrandarsýslu um yfirgang af hálfu sr. Friðriks Eggerz, dags. 19.6.1874. Merkt A.6.c.3a–c.	A.6.c
	2(144) a–b	Bréf Páls Guðmundssonar til sýslumannsins í Barðastrandarsýslu vegna framferðis Bjarna Þórðarsonar er hann tók hlunnindi úr fjórum hundruðum í Reykhólum, dags. 23.6.1874. Merkt A.6.c.4a–c.	A.6.c
	2(145) a–b	Útdráttur úr dómsmálabók Barðastrandarsýslu, dags. 10.12.1875, um þinglestur 24.6.1874 á byggingarbréfi Bjarna Þórðarsonar, dags. 17.11.1873, á fjórum hundruðum í jörðinni Reykhólum. Merkt A.6.c.5a–b.	A.6.c

			Skjala-flokkur[1]
	2(146) a–b	Bréf Páls Guðmundssonar til sýslumannsins í Barðastrandarsýslu um að Bjarna Þórðarsyni verði birtur útburðardómur vegna óleyfilegrar ábúðar á Reykhólum, dags. 26.6.1874 Merkt A.6.c.6.	A.6.c
	2(147) a–b	Bréf Páls Guðmundssonar til sýslumannsins í Barðastrandarsýslu um að Friðrik Eggerz hafi ekki löglega útbyggt af eignarhluta Hildar Þórðardóttur í Reykhólum, dags. 26.6.1874. Merkt A.6.c.7a–b.	A.6.c
	2(148) a–b	Bréf Hildar Þórðardóttur til sýslumannsins í Barðastrandarsýslu um að Friðrik Eggerz hafi í heimildarleysi byggt Bjarða Þórðarsyni eignarhundruð sín, dags. 27.6.1874. Merkt A.6.c.8.	A.6.c
	2(149)	Bréf Páls Guðmundssonar til Vesturamtsins um aðstoð við að flýta því að sýslumaður taki mál Hildar Þórðardóttur fyrir, dags. 16.11.1874. Merkt A.6.c.9a–b.	A.6.c
	2(150) a–b	Innlegg Páls Guðmundssonar til sýslumanns Barðastrandarsýslu um ábúð Bjarna Þórðarsonar á fjórum hundruðum í Reykhólum, dags. 10.12.1875. Merkt A.6.c.10a–d.	A.6.c
	2(151) a–b	Skoðunargjörð Jóns Runólfssonar og Jóhanns Jónssonar um mat á skemmdum á jörðinni Reykhólum vegna sandfoks, dags. 11.6.1881. Merkt A.6.c.11.	A.6.c
	2(152) a–b	Sáttafundur, dags. 1.5.1855, hjá sáttanefndinni í Eyjahreppi þar sem tekin var fyrir sáttatilraun í landaþrætumáli um Heyárdal milli Reykhóla og Höllustaða. Sátt náðist milli aðila. Merkt A.6.e.14a–b.	A.6.e
	2(153)	Sáttafundur, dags. 21.6.1877, hjá sáttanefnd Reykhólasóknar-umdæmis þar sem Páll Ingimundarson á Mýrartungu og Jón Pálsson á Miðhúsum kærðu Bjarna Þórðarson á Reykhólum fyrir aðför að fólki við heyvinnu á mýrum milli Miðhúsaskeiðs og Illukeldu, sem hafi verið yrkt sem Miðhúsaland og ennfremur tekið hey frá Miðhúsatúni. Sátt náðist ekki og Bjarni lagði fram gagnkæruskjal þar sem hann kærði Pál og Jón fyrir slátt á þrætublettinum og fyrir að beita búfé í svonefndu Vatnanesi. Merkt A.6.e.15a–d.	A.6.e
	2(154) a–b	Sáttafundur, dags. 2.3.1881, hjá sáttanefnd Reykhólasóknar-umdæmis þar sem Bjarni Þórðarson á Reykhólum kærði Pál Ingimundarson á Mýrartungu og Jón Pálsson á Miðhúsum með kröfu um að þeir viðurkenndu landamerki milli Reykhóla og Miðhúsa sem dómur Orms lögmanns tilgreinir. Sátt náðist um landamerki milli jarðanna og er þeim lýst í sáttabókinni. Merkt A.6.e.16a–c.	A.6.e
	2(155) a–b	Sáttasamningur, dags. 19.5.1883, milli Jóhönnu K.P. Þórðardóttur á Grund og Bjarna Þórðarsonar á Reykhólum um ábúðarrétt á Reykhólum og arð af þremur hundruðum í Reykhólum. Merkt A.6.e.17a–d.	A.6.e
	2(156) a–b	Reykhólar: Afrit af bréfi Bjarna Þórðarsonar á Reykhólum til sýslumannsins í Barðastrandarsýslu um Stagley og Reykhóla. Dags. 28.5.1892. Merkt A.11.31a–c.	A.11
	2(157) a–b	Reykhólar: Bréf Bjarna Þórðarsonar á Bíldudal til Stjórnarráðs Íslands um að fá leyfi til að makaskipta við Reykhólakirkju eignarjörð sinni Borg í Reykhólahreppi fyrir eyðieyjuna Stagley í Bjarneyjaflóa, sem sé eign Reykhólakirkju. Dags. 15.5.1909. Merkt A.11.32a–c.	A.11
	2(158)	Reykhólar: Samningur um sölu á landspildu úr landi Reykhóla fyrir læknissetur. Dags. 3.6.1929. Merkt A.11.33.	A.11
	2(159)	Reykhólar: Bréf H.J. Kristóferssonar og Sigurðar Sigurðssonar til dóms- og kirkjumálaráðuneytis um samning um landspildu úr Reykhólalandi undir læknissetur. Dags. 7.11.1929. Merkt A.11.34.	A.11

			Skjala-flokkur[1]
	2(160) a–b	Svarbréf H. Jónssonar v. Nauteyrarhrepps til sýslumanns vegna fyrirspurnar Stjórnarráðs Íslands frá 29.12.1919 um almenninga, dags. 12.2.1920. Merkt A.11.39.	A.11
	2(161)	Fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins til sveitarfélaga um afrétti og upprekstrarrétt, dags. 20.2.1989. Merkt A.16.1.	A.16
	2(162)	Svar sveitarstjóra Reykhólahrepps við fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins um afrétti og upprekstrarrétt, dags. 6.11.1989. Merkt A.16.5.	A.16
	2(163)	Afsal dánar- og félagsbús Bjarna Þórðarsonar og Þóreyjar Pálsdóttur, frá skiptafundi 27. janúar sama ár, fyrir jörðinni Reykhólum ásamt Börnum og eyjunni Stagley til ríkissjóðs Íslands. Dags. 13.5.1939. Merkt A.16.6.	A.16
	2(164)	Bréf Hákonar Bjarnasonar hjá Skógrækt ríkisins til atvinnumálaráðuneytisins um að ráðuneytið hlutist til um að ítökum verði aflýst með vísun í V. kafla laga nr. 100 frá 14. maí 1940. Með bréfinu eru 45 fylgiskjöl, m.a. um Stað á Reykjanesi og Gufudal. Dags. 3.7.1953. Merkt A.16.7a–h.	A.16
	2(165)	Bréf sýslumannsins í Barðastrandarsýslu til atvinnumálaráðuneytisins með skrá, dagsettri 30.9.1963, yfir ítök í umdæminu sem fallið hafi úr gildi með lögum nr. 113/1952. Dags. 8.10.1963 og 30.9.1963. Merkt A.16.8a–f.	A.16
	2(166) a–b	Afrit af fundargerð af fundi hreppsnefndar Reykhólahrepps. Fjallað var um álit og tillögur um skiptingu Reykhóla. Dags. 13.11.1948. Merkt A.16.9a–d.	A.16
	2(167)	Bréf frá landnámsstjóra til landbúnaðarráðuneytisins um yfirtöku á jörðinni Reykhólum og umráð nýbýlastjórnar ríkisins á meðan framkvæmdir standi yfir við undirbúning og hagnýtingu lands. Dags. 1.5.1950. Merkt A.16.10a–b.	A.16
	2(168)	Álit og tillögur Reykhólanefndar 1964–1965 með sjö fylgiskjölum, þ.e. I–A um stofnun mjólkurbús, I–B um Reykhóla 1964, býli, byggingar, búskaparhætti o.fl., I–C um mjólkursamlag á Reykhólum, II um bryggjusvæði í nágrenni Reykhóla, III skýrsla um jarðhitaathuganir, IV greinargerð með tillögum um framkvæmdastjórn og V yfirlitsskýrsla um öflun og þurrkun hrossaþara. Dags. 20.2.1965. Merkt A.16.11a–n.	A.16
	2(169) a–b	Reykhólar, brauðmat, 1744. Merkt A.9.2a–b.	A.9
	2(170) a–b	Reykhólar, lýsing, eigna- og ítakaskrá, ódagsett. Merkt A.9.42a–b.	A.9
	2(171) a–b	Staður á Reykjanesi, brauðmat, 1744. Merkt A.9.1a–b.	A.9
	2(172) a–b	Staður á Reykjanesi, ástandsskoðun, dags. 9.5.1839. Merkt A.9.40a–c.	A.9
	2(173) a–b	Staður á Reykjanesi, lýsing, eigna- og ítakaskrá, ódagsett. Merkt A.9.43a–b.	A.9
	2(174) a–b	Gufudalur, brauðmat, 1744. Merkt A.9.3a–b.	A.9
	2(175) a–b	Gufudalur, brauðmat, dags. 30.5.1744. Merkt A.9.12a–b.	A.9
	2(176) a–b	Gufudalur, vísitasía, dags. 29.9.1785. Merkt A.9.16a–c.	A.9
	2(177) a–b	Gufudalur, lýsing, eigna- og ítakaskrá, ódagsett. Merkt A.9.44a–b.	A.9
	2(178) a–b	Gufudalur, vísitasía, dags. 18.9.1852. Merkt A.9.24a–b.	A.9
	2(179) a–b	Gufudalur, úttekt, dags. 5.6.1857. Merkt A.9.26a–c.	A.9
	2(180) a–b	Kirkjuból í Langadal, vísitasía, dags. 3.10.1763. Merkt A.9.36.	A.9
	2(181) a–b	Staður í Steingrímsfirði, úttekt, dags. 13.6.1780. Merkt A.9.58a–c.	A.9
	2(182) a–b	Staður í Steingrímsfirði, vísitasía, dags. 30.7.1888. Merkt A.9.52a–d.	A.9
	2(183) a–b	Staður í Steingrímsfirði, úttekt, dags. 21.5.1921. Merkt A.9.62a–h.	A.9

			Skjala-flokkur[1]
	2(184)	Hvannahlíð: Bréf frá landbúnaðarráðuneytinu til Sigurgeirs Jónssonar bæjarfógeta, dags. 16.1.1969. Svar við bréfi dags. 23.10.1968 um veiðirétt Sigurðar Kristjánssonar á Kollabúðum í Þorskafjarðará. Merkt A.16.96.	A.16
	2(185)	Hvannahlíð: Bréf frá landbúnaðarráðuneytinu til Inga Garðars Sigurðssonar tilraunastjóra, dags. 19.5.1971, þar sem honum eru send tvö eintök af leigusamningi Tilraunastöðvarinnar við ríkið um Hvannahlíð. Leigusamningurinn er ekki varðveittur með bréfinu. Merkt A.16.97.	A.16
	2(186)	Hvannahlíð: Bréf frá landbúnaðarráðuneytinu til landnámsstjóra, dags. 16.4.1974, þar sem tilkynnt er að ráðuneytið muni taka sjálft við málum varðandi Reykhóla. Vísað er í bréf frá 10.2.1950 um að Landnámi ríkisins hafi verið falin umráð lands Reykhóla. Þá segir að uppi sé ágreiningur um not hlunninda jarðarinnar. Óskað er eftir öllum gögnum um Reykhóla. Merkt A.16.98.	A.16
	2(187)	Skjal með byggingarskilmálum um byggingu hálflendu Reykhólajarðar til handa Tómasi Sigurgeirssyni. Meðal annars segir að undan ábúð Reykhólajarðar sé tekin landspildan Hvannahlíð í Þorskafirði. Ódagsett. Merkt A.16.132a-b.	A.16
	2(188)	Reykhólar, byggingarbréf Tómasar Sigurgeirssonar. Dags. 27.1.1979. Merkt A.16.133a-d.	A.16
	2(189) a–b	Fundargerð jarðanefndar Austur-Barðastrandarsýslu, dags. 9.8.1979, þar sem fjallað er um byggingarbréf Tómasar Sigurgeirssonar fyrir jörðinni Reykhólum. Bókað er að nefndin geti ekki samþykkti ákvæði byggingarbréfsins hvað varðar beitarréttindi. Merkt A.16.134.	A.16
	2(190) a–b	Bréf jarðanefndar Austur-Barðastrandarsýslu til landbúnaðarráðuneytisins um að nefndin geti ekki samþykkt ákvæði bygginarbréfs til handa Tómasi Sigurgeirssyni fyrir jörðinni Reykhólum hvað varðar beitarréttindi. Dags. 27.9.1979. Merkt A.16.135.	A.16
	2(191)	Bréf Jóns Hauks Haukssonar hdl. til jarðanefndar Austur-Barðastrandarsýslu um að Páll Andrésson hafi áhuga á að kaupa ábúðarjörð sína, Múla í Þorskafirði og sameina Múla og Hvannahlíð sem hann telji að hafi áður verið hluti af jörðinni. Dags. 13.1.1999. Merkt A.16.136.	A.16
	2(192) a–b	Fundargerð jarðanefndar Austur-Barðastrandarsýslu, dags. 26.1.1999. Tekið fyrir bréf þar sem Páll Andrésson óskar eftir að kaupa ábýlisjörð sína, Múla í Þorskafirði. Einnig óskar hann eftir að sameina Múla og Hvannahlíð. Nefndin mælir með kaupunum en tekur ekki afstöðu til sameiningarinnar. Dags. 26.1.1999. Merkt A.16.137.	A.16
	2(193)	Bréf sveitarstjóra Reykhólahrepps til Lögfræðistofu Vesturlands um hugsanleg kaup Páls Andréssonar á jörðinni Múla í Þorskafirði og sameiningu við Hvannahlíð (afrit). Með liggur bókun jarðanefndar frá fundi hennar 26.1.1999. Dags. 22.2.1999. Merkt A.16.138a-b.	A.16
	4(1)	Jarðatal J. Johnsens 1847, bls. 175–210 (Barðastrandarsýsla og Ísafjarðarsýsla).	B.2
	4(2)	Ný jarðabók 1861, bls. 71–75 (Barðastrandarsýsla).	B.2
	4(3)	Fasteignabók 1921, bls. 63–74 (Barðastrandarsýslur).	B.2
	4(4)	Fasteignabók 1932, bls. 45–49 (Barðastrandarsýslur).	B.2
	4(5)	Fasteignabók 1942–1944 (Barðastrandarsýslur).	B.2
	4(6)	Úr Landnámabók. *Íslenzk fornrit* I (1968), bls. 152–197 og kort.	B.7

			Skjala-flokkur[1]
	4(7)	Úr *Landið og Landnáma* eftir Harald Matthíasson (1982), bls. 200–215 og 227–231 og kort.	B.7
	4(8)	Reglugerð, nr. 79/1899, fyrir Austur-Barðastrandarsýslu um fjallskil, eyðing refa o.fl.; og reglugerð nr. 81/1911 um breytingar á reglugerð nr. 79/1899.	B.4
	4(9)	Reglugerð, nr. 101/1915, fyrir Austur-Barðastrandarsýslu um fjallskil, eyðing refa o.fl.; og reglugerð nr. 76/1920 um breyting á reglugerð nr. 101/1915.	B.4
	4(10)	Fjallskilareglugerð, nr. 106/1931, fyrir Austur-Barðastrandarsýslu; og auglýsing nr. 229/1943 um breyting á reglugerð nr. 106/1931.	B.4
	4(11)	Fjallskilareglugerð, nr. 466/1981, fyrir Austur-Barðastrandarsýslu.	B.4
	4(12)	Fjallskilasamþykkt, nr. 301/1992, fyrir Austur-Barðastrandarsýslu; og auglýsing nr. 324/2004 um breytingu á fjallskilasamþykkt nr. 301/1992.	B.4
	4(13)	Fjallskilasamþykkt, nr. 716/2012, fyrir Barðastrandar- og Ísafjarðarsýslur.	B.4
	4(14)	Reykhólar, afsal dags. 13.5.1939, þinglýst 29.6.1939.	A.3
	4(15)	Hvannahlíð, veðbandayfirlit frá Þjóðskrá Íslands, dags. 9.6.2020.	A.3
	4(16)	Djúpidalur, registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
	4(17)	Gufudalur, registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
	4(18)	Hjallar, registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
	4(19)	Kollabúðir, registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
	4(20)	Múli í Þorskafirði, registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
	4(21)	Reykhólar, registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
	4(22)	Staður á Reykjanesi, registur veðbóka frá sýslumanni Vestfjarða.	A.3
	4(23)	Fjarðatal á Íslandi, 1312. Ísl. fornbr. III, bls. 13–17.	B.1
	4(24)	Skrá Páls Jónssonar biskups um kirkjur og staði Skálholtsbiskupsdæmis, um 1200. Ísl. fornbr. XII, bls. 1–15.	B.1
	4(25)	Reykhólar, máldagi, um 1274. Ísl. fornbr. II, bls. 120.	B.1
	4(26)	Reykhólakirkja, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 153–154.	B.1
	4(27)	Reykhólakirkja, Gíslamáldagi, 1570 eða síðar. Ísl. fornbr. XV, bls. 589–590.	B.1
	4(28)	Staðarkirkja á Reykjanesi, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 156–157.	B.1
	4(29)	Staðarkirkja á Reykjanesi, máldagi, um 1470. Ísl. fornbr. V, bls. 591–592.	B.1
	4(30)	Staðarkirkja á Reykjanesi, vitnisburður um máldaga, dags. 10.12.1487. Ísl. fornbr. VI, bls. 609–610.	B.1
	4(31)	Úrskurðarbréf Skálholtsbiskups um guðtolla til Staðarkirkju á Reykjanesi, dags. 26.6.1501. Ísl. fornbr. VII, bls. 566–567.	B.1
	4(32)	Staðarkirkja á Reykjanesi, Gíslamáldagi, 1570 eða síðar. Ísl. fornbr. XV, bls. 588–589.	B.1
	4(33)	Gufudalskirkja, máldagi, 1238. Ísl. fornbr. I, bls. 519–522.	B.1
	4(34)	Gufudalskirkja, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 153.	B.1
	4(35)	Gufudalskirkja, Gíslamáldagi, 1570 eða síðar. Ísl. fornbr. XV, bls. 587–588.	B.1

			Skjala-flokkur[1]
	4(36)	Kirkjubólskirkja í Langadal, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 132–133.	B.1
	4(37)	Staðarkirkja í Steingrímsfirði, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 130–131.	B.1
	4(38)	Staðarkirkja í Steingrímsfirði, Gíslamáldagi, 1570 eða síðar. Ísl. fornbr. XV, bls. 560–561.	B.1
	4(39)	Gjafabréf, dags. 15.4.1465, m.a. um Reykhóla. Ísl. fornbr. V, bls. 443–444.	B.1
	4(40)	Vitnisburður, dags. 30.6.1470, m.a. um Reykhóla. Ísl. fornbr. V, bls. 575–576.	B.1
	4(41)	Bréf um m.a. Reykhóla, dags. 16.9.1498. Ísl. fornbr. VII, bls. 401–403.	B.1
	4(42)	Kaupbréf um Reykhóla, dags. 3.8.1566, og vitnisburður um kaup á Reykhólum, dags. 5.8.1566. Ísl. fornbr. XIV, bls. 514–519.	B.1
	4(43)	Samþykktar- og kvittunarbréf um kaup á Djúpadal, dags. 11.7.1540. Ísl. fornbr. X, bls. 546–547.	B.1
	4(44)	Skrá um eignir Guðmundar (ríka) Arasonar á Reykhólum [1446]. Ísl. fornbr. IV, bls. 683–694.	B.1
	4(45)	Skiptabréf eftir Björn Þorleifsson hinn ríka, dags. 23.10.1467. Ísl. fornbr. V, bls. 497–503.	B.1
	4(46)	Skiptabréf eftir Björn Þorleifsson, dags. 23.10.1467. Ísl. fornbr. XII, bls. 46–53.	B.1
	4(47)	Staðarkirkja á Reykjanesi, máldagi, 1363. Ísl. fornbr. III, bls. 196.	B.1
	4(48)	Hvannahlíð: Byggingarbréf, dags. 5.6.1943, samþykkt af dóms- og kirkjumálaráðuneyti 1.11.1943, ásamt byggingarskilmálum. Fram kemur að landspildan Hvannahlíð sé byggð Sigurði J. Kristjánssyni, ábúanda á Kollabúðum, en ef ábúð hans þar falli niður eða hann hættir búskap falli byggingarbréfið úr gildi. Landamerkja er getið.	A.16
	4(49)	Hvannahlíð: Leigusamningur um veiði í Þorskafjarðará fyrir landi Hvannahlíðar milli landbúnaðarráðherra og Sigurðar Kristjánssonar, dags. 5.5.1970 og 11.5.1970.	A.16
	4(50)	Hvannahlíð: Leigusamningur um beitarafnot milli landbúnaðarráðherra og Tilraunastöðvarinnar á Reykhólum, dags. 13.5.1971 og 18.5.1971.	A.16
	4(51)	Hvannahlíð: Leigusamningur um veiði í Þorskafjarðará fyrir landi Hvannahlíðar milli landbúnaðarráðherra og Ketils Axelssonar, dags. 12.12.1985	A.16
	4(52)	Hvannahlíð: Leigusamningur um sumarbeit fyrir sauðfé milli landbúnaðarráðherra annars vegar og Jónasar Samúelssonar og Braga Benediktssonar hins vegar, dags. 5.1.2000, og viðauki, dags. 6.9.2004.	A.16
	4(53)	Hvannahlíð: Leigusamningur um veiði í Þorskafjarðará fyrir landi Hvannahlíðar milli landbúnaðarráðherra og Sveins R. Eyjólfssonar, dags. 10.5.1999.	A.16
	4(54)	Hvannahlíð: Leigusamningur um veiði í Þorskafjarðará fyrir landi Hvannahlíðar milli sjávarútvegs- og landbúnaðarráðherra og Verkfræðiþjónustu Jóhanns G. Bergþórssonar ehf., dags. 17.1.2012.	A.16

Lagt fram af óbyggðanefnd:

5	5(1)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands, 1. útg. (drög), dags. 8.6.2020.
	5(2)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands, 2. útg., dags. 13.7.2020.
	5(3)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands, 4. útg., dags. 10.12.2020.

Lagt fram af Magnúsi Davíð Norðdahl lögmanni vegna Múla:

6		Múli, kröfulýsing, dags. 14.8.2019.
	6(1)	Múli, yfirlýsing um landamerki ásamt hnitsetningu; uppdráttur af hnitsettum landamerkjum, dags. 16.11.2011, og afrit af uppdrættinum með merkingu við „vatnið sem Grjótá rennur úr“. Fskj. 1–3 með skjali nr. 6.
	6(2)	Mynd af landakorti af Þorskafirði og nágrenni. Fskj. 4 með skjali nr. 6.
	6(3)	Múli, örnefnaskrá. Fskj. 5 með skjali nr. 6.
	6(4)	Loftmynd af farvegi Grjótár og afrit með farveginum merktum. Fskj. 6 og 7 með skjali nr. 6.
	6(5)	Múli, greinargerð, dags. 31.8.2020, móttekin 1.9.2020.
	6(6)	Grjótá, minnisblað frá Hreggviði Norðdahl jarðfræðingi, dags. 3.11.2020.

Lagt fram af lögmönnum málsaðila og óbyggðanefnd:

7	7(1)	Yfirlitskort, mál nr. 4/2020. Kröfulínur málsaðila, dags. 11.3.2020.
	7(2)	Yfirlitskort, mál nr. 4/2020. Kröfulínur málsaðila, dags. 2.11.2020.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

8	8(1)	Fundargerð 1. fyrirtöku, dags. 9.6.2020.
	8(2)	Fundargerð 2. fyrirtöku, dags. 17.7.2020.
	8(3)	Fundargerð 3. fyrirtöku, dags. 24.9.2020.
	8(4)	Fundargerð vettvangsferðar, dags. 22.10.2020.
	8(5)	Fundargerð aðalmeðferðar, dags. 5.11.2020.
	8(6)	Fundargerð 5. fyrirtöku, dags. 21.12.2020.
9		Grjótá, minnisblað frá sérfræðingi á Veðurstofu Íslands, dags. 7.7.2020.

Hliðsjónargögn

Lagt fram til hliðsjónar af Eddu Andradóttur lögmanni f.h. fjármála- og efnahagsráðherra

H-1	*Íslenzk fornrit* I (1968), bls. 152–199 (úr Landnámabók). Nr. 1 í tilvísanaskrá, skjali 1(2).
H-2	*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* (1940), 6. bindi, bls. 179–389 (Barðastrandarsýsla). Nr. 2 í tilvísanaskrá, skjali 1(2).
H-3	*Barðstrendingabók* (1942), bls. 9–121 (Héraðslýsingar). Nr. 3 í tilvísanaskrá, skjali 1(2).
H-4	*Sóknalýsingar Vestfjarða*, I. bindi, Barðastrandarsýsla (1952). Nr. 4 í tilvísanaskrá, skjali 1(2).
H-5	*Árbók* Ferðafélags Íslands 1959 (Barðastrandarsýsla eftir Jóhann Skaptason). Nr. 5 í tilvísanaskrá, skjali 1(2).

Lagt fram til hliðsjónar af óbyggðanefnd

H-6	Almennar niðurstöður óbyggðanefndar með viðaukum, svæði 1–9B, dags. 21.2.2020.
H-7	Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga nr. 58/1998, með síðari breytingum, dags. 10.4.2015.
H-8	Jarðalisti sem notaður er við leit að gögnum um svæði 10C á Þjóðskjalasafni Íslands, 5. útg. dags. 17.4.2020.
H-9	Reykhólar, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
H-10	Kollabúðir, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
H-11	Múli/Múlakot, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.

H-12	Hjallar, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
H-13	Djúpidalur, örnefnaskrár frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
H-14	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.3 Dómar fyrir mál nr. 1–4/2020 á svæði 10C, dags. 5.6.2020.
H-15	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.6 Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja ásamt Stjórnartíðindum fyrir mál nr. 1–4/2020 á svæði 10C, dags. 5.6.2020.
H-16	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.9 Alþingisbækur Íslands fyrir mál nr. 1–4/2020 á svæði 10C, dags. 5.6.2020.
H-17	„Skýringar yfir nokkur örnefni í Gullþóris-sögu“ eftir Sighvat Grímsson Borgfirðing. *Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmennta* (1886), II. bindi, bls. 578–592.
H-18	„Rannsókn í Barðastrandarsýslu sumarið 1898“ eftir Brynjúlf Jónsson. *Árbók hins íslenzka fornleifafélags*, 14. árg. 1899, bls. 6–18.
H-19	Gull-Þóris saga, 16. kafli. *Íslendinga sögur og þættir* (1987), síðara bindi, bls. 1137.
H-20	Skýrslur í máli nr. 4/2020 hjá óbyggðanefnd við aðalmeðferð 5.11.2020 (skrifaðar upp eftir hljóðupptöku).
H-21	*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* (1940), 7. bindi, bls. 384–386 (Ísafjarðarsýsla og Strandasýsla).
H-22	*Jarðabréf frá 16. og 17. öld* (1993), bls. 95–153, 164–166, 219–220.

FYLGISKJAL III: KORT